

การศึกษา เพื่อพัฒนาอารยธรรมให้สมนาม

สยามสามไตร ศึกษา ๓ พัฒนา ๔

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต)

โรงเรียนสยามสามไตร

ระบบการศึกษาแนวพุทธ

ฉลองครบ ๔๐ ปี (๒๕๒๓ - ๒๕๖๓)

พิมพ์เผยแพร่ถวายเป็นพุทธบูชา

การศึกษา เพื่อพัฒนาอารยธรรมให้สมนาม

สยามสามไตร ศึกษา ๓ พัฒนา ๔

© สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปยุตฺโต)

ISBN 974-94143-8-1

พิมพ์ครั้งที่ ๑ (ในชื่อ “สยามสามไตร”) อาสาฬหบูชา-เข้าพรรษา พ.ศ. ๒๕๕๒

- โรงเรียนสยามสามไตร ๓,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๒ (จัดปรับใหม่-เพิ่มเติม) วิสาขบูชา พ.ศ. ๒๕๖๔

- โรงเรียนสยามสามไตร ในวาระอายุ ๔๐ ปี ๓,๐๐๐ เล่ม

แบบปกและภาพประกอบ: พระครูวินัยธรชัยยศ พุทธิวิโร

พิมพ์ที่:

หน้าปก: นอกความหมาย

*

ศึกษา ๓ พัฒนา ๔

ศึกษา คือ เรียน ผึก หัด ให้รู้เข้าใจ ให้ทำได้ ให้ทำเป็น ให้พัฒนา
มาจากคำเดิมว่า “ศึกษา”

พัฒนา คือ เจริญ งอกงาม เติบโต เพิ่มพูน เก่งขึ้น ชำนาญขึ้น
มาจากคำเดิมว่า “ภาวนา”

เมื่อคนศึกษา คนก็พัฒนา
ดังนั้น การศึกษา จึงทำให้คนพัฒนา

ในการศึกษานั้น คนฝึกเรียนใน ๓ ด้าน = **ศึกษา ๓** (ไตรศึกษา)
การศึกษา จึงทำให้คนพัฒนาใน ๔ ด้าน = **พัฒนา ๔** (ภาวนา ๔)

ทำไม**ศึกษา ๓** ด้าน จึง**พัฒนา ๔** ด้าน?

ศึกษา ๓ ด้าน:

เป็นธรรมชาติของมนุษย์ ที่ชีวิตของเขาดำเนินไปด้วยระบบการทำงาน
ของกลไก ๓ ด้าน ที่ประสานพร้อมไปด้วยกัน คือ

๑. ด้านติดต่อสื่อสารทำการ กับสังคมมนุษย์และบรรดาสัตว์แวดล้อม
รวมทั้งปัจจัยสี่ ด้วยการรับรู้ทางผัสสทวาร (เห็น ได้ยิน ดม ลิ้ม ล้มผัส) และ
ด้วยพฤติกรรมทางกรรมทวาร (กายทำ วาจาทูต) – พูดสั้นๆ ว่า **ด้านศีล**

๒. ด้านจิตใจ คือความรู้สึก ชอบ-ไม่ชอบ ดีใจ เสียใจ สุข-ทุกข์ ดี-
ชั่ว เจตจำนง แรงจูงใจ และสภาพจิตต่างๆ – พูดสั้นๆ ว่า **ด้านจิตหรือสมาธิ**

๓. ด้านความรู้เข้าใจ รวมทั้งความเชื่อ ความฉลาด ความโง่เขลา
ทักษะ ทัศนคติ ค่านิยมต่างๆ – พูดสั้นๆ ว่า **ด้านปัญญา**

ในทุกขณะที่ชีวิตดำเนินไป กลไกทั้ง ๓ ด้านนี้ทำงานประสาน
สัมพันธ์กันไปตลอดเวลา **การศึกษา**คือ**ศึกษา**ก็ฝึกฝนคุณภาพของตัว
ทำงานและการทำงานของกลไกเหล่านี้ในขณะที่ชีวิตดำเนินไปนั่นเอง

(ii) การศึกษา เพื่อพัฒนาอารยธรรมให้สมนาม

เป็นธรรมดาว่า ในเวลาใดเวลาหนึ่ง ในคราวใดคราวหนึ่ง หรือในระดับในชั้นตอนต่างๆ การฝึกจะเน้นย้ำระดมแรงแข็งเข้มที่ด้านใดด้านหนึ่ง แต่ในเวลานั้นขณะนั้น กลไกด้านอื่นก็ทำงานของมันไป และพลอยได้รับผลของการฝึกการศึกษาด้านที่เน้นนั้นไปด้วย

เป็นอันว่า มีการศึกษา ๓ ด้าน (ไตรสิกขา) แยกตามระบบกลไกการทำงานที่เป็นการดำเนินชีวิตของคน อย่างที่ว่ามานี้ เรียกสั้นๆ ว่า

๑. ศีล คือ การฝึกพฤติกรรมความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์และสิ่งสรรพให้ตั้งงาม เกื้อกูล เป็นคุณประโยชน์ โดยเกิดบรรยากาศอันเอื้อให้จิตใจพัฒนา

๒. สมาธิ (จิต) คือ การฝึกจิตใจให้ตั้งงามแจ่มใส มีความสุข เข้มแข็ง มั่นคง ให้เป็นฐานที่ดีของการพัฒนาปัญญา

๓. ปัญญา คือ การฝึกปรีชาปัญญา ให้รู้เข้าใจ เข้าถึงความจริงของสิ่งสรรพสามารถจัดทำดำเนินการให้สำเร็จ แก้ไขปัญหา ดับทุกข์ภัย มีจิตใจเป็นอิสระ

พัฒนา ๔ แดน:

เมื่อคนศึกษา คนก็พัฒนา การศึกษาเป็นปฏิบัติการ แล้วการพัฒนา คือภาวณา ก็เป็นผลของปฏิบัติการคือการฝึกการศึกษานั้น

บอกแล้วว่า การศึกษานั้นทำพร้อมไปด้วยกันกับกลไกการทำงานในระบบการดำเนินชีวิตของคน ดังนั้น การศึกษาจึงมี ๓ ด้าน ตรงตามกลไกการทำงาน ๓ ด้านในการดำเนินชีวิตของคน

แต่การพัฒนาของคนเป็นผลของการศึกษา เมื่อเรามองดูผล หรือจะว่าว่าผลของการศึกษานั้น คราวนี้เราไม่ต้องมองตามเกณฑ์ของกลไกการทำงานของการฝึกการดำเนินชีวิตนั้นแล้ว แต่เรามองที่ผลซึ่งแยกเป็น ๔ แดน โดยแบ่งผลของการศึกษาด้านที่ ๑ (ศีล) เป็น ๒ แดน ดังนี้

การศึกษาด้านที่ ๑ คือศีลนั้น เป็นการฝึกความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับปฏิบัติต่อคนสัตว์สิ่งทั้งหลายภายนอกทั้งหมด ทั้งในสังคมและในธรรมชาติ คือแบ่งแยกเป็นความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ในสังคม อย่างหนึ่ง และการปฏิบัติต่อสิ่งอื่นทั้งหลายในโลกของวัตถุ รวมทั้งปัจจัยสี่ อีกอย่างหนึ่ง

ในการดำเนินชีวิตและการศึกษาที่เป็นการฝึกการดำเนินชีวิตนั้น เมื่อเราสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับปฏิบัติต่อคนสัตว์สิ่งภายนอกทั้งหลาย ในขณะที่หนึ่งๆ เราเกี่ยวข้องกับปฏิบัติต่อคนสัตว์สิ่งนั้นได้อันหนึ่ง หรืออย่างหนึ่ง อย่างเดียว คือทีละหนึ่งทีละอย่าง ดังนั้น ในการศึกษาด้านศีล ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับปฏิบัติต่อคนสัตว์สิ่งภายนอกทั้งหลายทั้งหมด จึงรวมอยู่ด้วยกันเป็นข้อเดียว

แต่เมื่อดูการพัฒนา/ภาวนาที่เป็นผล หรือจะวัดผล เราสามารถ แบ่งความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับปฏิบัติต่อคนสัตว์สิ่งภายนอกทั้งหลายแยก ออกไปเป็น ๒ แดน คือ จัดเอาความเกี่ยวข้องกับปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลาย อย่างอื่นนอกจากความสัมพันธ์ในสังคมนมนุษย์ แยกออกไปเป็นแดน หนึ่งต่างหาก เรียกว่าการพัฒนาในแดนสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทาง กายภาพ และเมื่อแยกเอาความสัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลายอื่นออกไปแล้ว ก็มีแต่ความสัมพันธ์ในสังคมนมนุษย์ คงเหลืออยู่ในแดนของการพัฒนาศีล

เป็นอันว่า การศึกษาด้านศีล ทำให้คนมีการพัฒนาที่มองดูผลแยก ได้เป็น ๒ แดน คือ แดนกายภาพ และแดนสังคม จากนั้นจึงถึงแดนจิตใจ และแดนปัญญา รวมเป็นการพัฒนา ๔ แดน เรียกว่า **ภาวนา ๔** คือ

๑. **กายภาวนา** พัฒนากาย คือ มีผัสสทวารกายที่ได้พัฒนา ให้รู้จักรับรู้เรียนรู้ กินใช้ เสพบริโภคพอดีสมควรค่า อยู่อย่างสร้างสรรค์เกื้อกูลในโลกของวัตถุและธรรมชาติ
๒. **ศีลภาวนา** พัฒนาศีล คือ รู้จักสื่อสารสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ อยู่อย่าง สร้างสรรค์เกื้อกูลในโลกมนุษย์คือสังคม ที่มีบรรยากาศเอื้อให้จิตใจเจริญองงาม
๓. **จิตภาวนา** พัฒนาจิต คือ มีจิตใจที่เจริญองงามในคุณธรรม มีความ เข้มแข็งมั่นคง สงบสุขเบิกบานผ่องใส ให้เป็นฐานที่ดีของการพัฒนาปัญญา
๔. **ปัญญาภาวนา** พัฒนาปัญญา คือ มีปรีชารู้คิดเข้าใจ หยั่งเห็นความจริง ของกฎธรรมดาแห่งความเปลี่ยนแปลงและระบบสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย ที่ จะให้เป็นอยู่อย่างมีสติไม่ประมาท สามารถใช้ปัญญาจัดทำดำเนินการ ทั้งหลาย แก้ไขปัญหาดับทุกข์ภัยสำเร็จ มีสุขเป็นอิสระแท้จริง

(iv)

การศึกษา เพื่อพัฒนาอารยธรรมให้สมนาม

ที่นี่ ดังที่ว่าแล้ว เรื่องของพัฒนา คือภาวนา ๔ นั้น เป็นการดูผล วัตถุประสงค์และผลนั้นเกิดขึ้นในตัวบุคคล ดังนั้น ท่านจึงนิยมกล่าวถึงผล ของการพัฒนาด้วยถ้อยคำที่อ้างอิงตัวบุคคลผู้ได้พัฒนาแล้ว โดยใช้คำ ว่า “ภาวิต” (ผู้ที่พัฒนาแล้ว) และจึงมีบุคคลที่เป็น ภาวิต ๔ คือ

๑. ภาวิตกาย มีกายที่พัฒนาแล้ว (= มีกายภาวนา) คือ มีความสัมพันธ์ กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ หรือโลกแห่งวัตถุและธรรมชาติ ในทาง สร้างสรรค์ก็ก่อเกิดเป็นคุณเป็นประโยชน์ รู้จักชื่นชมรมณีย์ รู้จักใช้อินทรีย์ รับรู้เรียนรู้ เช่น ดูเป็น ฟังเป็น กินเป็น ใช้เป็น บริโภคด้วยปัญญาที่รู้จัก ประมาณรู้พอดี ให้ปัจจัย ๔ จนถึงเทคโนโลยี ก่อเกิดผลดีตรงตามคุณค่า

๒. ภาวิตศีล มีศีลที่พัฒนาแล้ว (= มีศีลภาวนา) คือ มีพฤติกรรม กายวาจาสื่อสารสัมพันธ์ ในทางที่จะร่วมมือ ช่วยเหลือกัน และทำการในทาง สร้างสรรค์และเสริมเมตธี ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนแวงภัย รักษา วินัย มีอาชีพะสุจริต เป็นกัลยาณมิตรของประชาชน ร่วมนำสังคมไปในทาง แห่งความเจริญงอกงามมั่นคง ให้สังคมเป็นสภาพสลับปายะที่มีบรรยากาศอัน เอื้อให้คนทั้งหลายมาสังสรรค์และทำกิจกรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาทั้งหลาย เฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาจิตใจและพัฒนาปัญญา

๓. ภาวิตจิต มีจิตที่พัฒนาแล้ว (= มีจิตภาวนา) คือ มีจิตใจที่พัฒนา แล้ว อันพร้อมด้วยคุณภาพจิต มีคุณธรรม เช่น เมตตาการุณา คารวะ สุภาพ อ่อนโยน ซื่อสัตย์ กตัญญู เป็นต้น พร้อมด้วยสมรรถภาพจิต คือมีจิตใจ เข้มแข็งมั่นคง เพียรพยายาม กล่าวหาญ อดทน รับผิดชอบ มีสติ มีสมาธิ เป็นต้น และพร้อมด้วยสุขภาพจิต คือ มีปราโมทย์ ปิติ ปัสสัทธิ จิตใจร่าเริง เบิกบาน สดชื่น เอิบอิม เป็นสุข สงบ ผ่องใส เอื้อต่อการพัฒนาของปัญญา

๔. ภาวิตปัญญา มีปัญญาที่พัฒนาแล้ว (= มีปัญญาภาวนา) คือรู้ คิด รู้วิจัย รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหา รู้จักจัดทำดำเนินการต่างๆ ด้วยปัญญา ที่มองดูรู้ถึงเหตุปัจจัย มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง โดยปราศจากอคติและ แรงจูงใจแอบแฝง เป็นผู้ที่กิเลสครอบงำปัญญาไม่ได้ เป็นอยู่ด้วยปัญญา รู้เท่า ทันโลกและชีวิต เป็นอิสระ ไร้ทุกข์ มีความสุขที่แท้จริง

ที่บอกเล่ามานี้ คือ “ศึกษา ๓ พัฒนา ๔” และก็ได้กล่าวไว้แต่ต้นแล้วว่า ศึกษา ๓ คือไตรสิกขา และพัฒนา ๔ คือภาวนา ๔

ไตรสิกขา และภาวนา ๔ นั้น เป็นธรรมสำคัญที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้เป็นหลักในการฝึกมนุษย์ คือให้คนศึกษาเพื่อจะได้พัฒนาเป็นอริยชน หรืออริยบุคคล เรียกเป็นคำสั้นสกฤตว่า อารยชน หรืออารยบุคคล จึงพูดได้ว่า ไตรสิกขา (และภาวนา ๔) นั้น เป็นหลักการศึกษา เป็นหลักการในการจัดการศึกษาตามระบบของพระพุทธศาสนา

ในปัจจุบัน ราชการบ้านเมืองและสังคมไทย มีการศึกษาจัดตั้งแบบสมัยใหม่ โดยวางระบบเป็นสถาบัน ตั้งเป็นโรงเรียนในระดับต่างๆ เป็นวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัย เป็นต้น ซึ่งจัดการศึกษาตามแนวทางที่สืบเนื่องจากการรับระบบการบริหารจัดการบ้านเมืองของประเทศตะวันตกเข้ามา เมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕

เวลานี้ โรงเรียน และสถานศึกษาหลายแห่ง แม้จะอยู่ในระบบการศึกษาอย่างสมัยใหม่นั้น แต่มองเห็นความเป็นจริงและคุณค่าความดี ความงามความสำคัญของธรรม คือหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ก็ได้จัดให้มีการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาธรรมด้วย หากโรงเรียน หรือสถานศึกษาใด ก้าวไปถึงขั้นสมათานธรรมแห่งไตรสิกขา และจัดการศึกษาตามหลักการแห่งศึกษา ๓ พัฒนา ๔ ดังที่ว่ามานั้น ก็เรียกได้ว่าเป็นระบบการศึกษาแนวพุทธ ซึ่งสามารถนำเอาวิชาความรู้ ตลอดจนบทเรียนอย่างสมัยใหม่ บูรณาการเข้าไปได้ตามเหมาะสมสมควร อย่างเป็นความเท่าทันกาลเทศะ

การศึกษาแนวพุทธ ตามหลักไตรสิกขานั้น ตั้งอยู่บนฐานของความจริงที่เป็นธรรมดาของธรรมชาติ ตั้งต้นแต่ธรรมชาติของชีวิต และธรรมดาแห่งพัฒนาการแบบองค์รวม จนถึงความสมบูรณ์ที่เป็นจุดหมาย โดยมีบุคคลที่ได้พัฒนาสมบูรณ์จริงแล้ว เป็นต้นแบบ

(vi)

การศึกษา เพื่อพัฒนาอารยธรรมให้สมนาม

ชีวิตที่มีการศึกษา ๓ ด้าน ที่ทำให้พัฒนา ๔ แดน อย่างบูรณาการ นั้น ทำให้บุคคลนั้น ในขั้นแรกเป็นหน่วยชีวิตที่ดิ้นรนพร้อมบุรณในตัวเอง แล้วก็มีส่วนร่วมที่ดิ้นรนสร้างสรรค์เสริมสันติสุข ตั้งแต่ในครอบครัว แล้วก็ในชุมชน ในสังคม จนถึงทั้งโลก เพราะอย่างที่ได้กล่าวข้างต้นว่า คนที่พัฒนาแล้วด้วยการศึกษาอย่างนี้ จะเป็นอริยชน เป็นอารยชน

อารยชน คือคนที่มีอารยธรรม อริยชน คือคนที่มีอริยธรรม อารยธรรมเป็นความเจริญงอกงามที่เป็นอุดมคติของสังคม จนถึงมวลมนุษยชาติ อริยชนหรืออารยชน ที่ว่าเป็นคนมีอารยธรรมนั้น ก็คือ อริยชน/อารยชนนั้นเป็นผู้สร้างอารยธรรม การศึกษาที่สร้างอริยชนหรืออารยชนนั้น ก็จึงเป็นการศึกษาที่สร้างอารยธรรม

อารยธรรมของโลกในปัจจุบันนี้ เป็นความเจริญงอกงามไพบุลย์อย่างดี เป็นอารยธรรมสมจริงเต็มความหมายตามคำที่เรียกหรือไม่

เมื่อไม่นานนักก่อนนี้ นักประวัติศาสตร์นิยมจัดลำดับพัฒนาการของมนุษย์ตามอย่างนักมานุษยวิทยา ที่แบ่งพัฒนาการของมนุษย์เป็น ๓ ขั้น คือ ขั้นเริ่มแรก เป็นสภาพคนป่าเถื่อน/savagery แล้วเจริญขึ้นมาเป็นสภาพอนารยชน/barbarism จนสุดท้ายเจริญไพบุลย์เป็นอารยธรรม/civilization เมื่อถ้อยตามขั้นตอนที่ว่านี้ ก็น่าจะต้องพิจารณาหรือถามว่า ความเจริญงอกงามของมนุษยชาติที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ได้ผ่านพ้นสภาพคนป่าเถื่อน และหมดสิ้นสภาพอนารยชนจบหายไปแล้ว จนถึงขั้นเป็นอารยธรรมได้จริงแท้แน่แล้วหรือ

ถึงแม้จะไม่ถ้อยตามนิยามของนักมานุษยวิทยาที่แบ่งไว้อย่างนั้น ซึ่ง เป็นความนิยามที่ล้าสมัยไปแล้ว ก็สามารถพิจารณาตามสภาพที่รู้เห็น เป็นอยู่จริงในปัจจุบัน ว่าอารยธรรมที่ครอบคลุมโลกมนุษย์อยู่ในปัจจุบันบัดนี้ เป็นอารยธรรมที่จริงแท้ สมกับชื่อที่เรียกหรือไม่

ในสังคมซึ่งมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างสูงที่ใด มนุษย์ยังมีการข่มเหงเบียดเบียนทำร้ายกันมาก มีอาชญากรรมรุนแรง ผู้คนร้อนรนมุ่งหน้าแย่งชิง จะกอบโกยเอาให้ตัวได้ตัวมีมากที่สุด หากทางเอารัดเอาเปรียบกันไม่จบสิ้น พร้อมกับที่ในอีกด้านหนึ่ง ผู้คนหมกมุ่นในวัตถุมุ่งหาแต่การบำรุงบำเรอฟุ้งเฟ้อวุ่นวายอยู่กับการเสพบริโภค ในขณะที่มีจิตใจคับแคร์ยึดกระวนกระวาย หรือไม่ก็โดดเดี่ยวเดียวดายซิมเศร้าเหงาหงอย อ่างว้างว่าเหว สภาพสังคมอย่างนี้ แม้จะเรียกกันว่าเป็นอารยธรรม ก็ไม่สมจริง ไม่เป็นอารยธรรมที่แท้เต็มตามความหมายของมัน ยังจะต้องพัฒนายิ่งขึ้นต่อไปให้เป็นอารยธรรมที่จริงแท้สมตามนามที่เรียกนั้น

การศึกษาแนวพุทธ ตามหลักการแห่งไตรสิกขา ที่จัดตั้งเป็นระบบการศึกษา ๓ พัฒนา ๔ นี้ มีสาระชัดเจนว่าเป็นการพัฒนาคน ให้เป็นอริยชน หรืออารยชน คือคนที่มีอารยธรรม ที่จะทำให้เกิดเป็นสังคมของอารยชน ซึ่งมีอารยธรรมที่แท้จริง

ระบบการศึกษา ๓ พัฒนา ๔ นี้ จึงเป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาอารยธรรมให้เป็นจริง เต็มความหมายของถ้อยคำที่เรียกกันนั้น

สยามสามไตร:

“สยามสามไตร” เป็นส่วนหนุนเสริมกำลังในทางปฏิบัติ และเพิ่มความรู้เข้าใจที่เป็นฐานให้มีความชัดเจนในหลักการ อันจะช่วยให้มีความมั่นใจและปฏิบัติได้ผลในระบบการศึกษามากขึ้น

“สยาม” ในที่นี้ หมายถึงการมีความระมัดระวังยับยั้งควบคุมตัวที่จะปกครองตนเองได้ ซึ่งจะช่วยให้ก้าวไปในการศึกษาได้อย่างจริงจังมั่นคง

“สามไตร” ซึ่งถึงหลักธรรมใหญ่ ๓ หมวด ที่เป็นแหล่งเป็นฐานเป็นกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่ประกันความเป็นไปและความสัมฤทธิ์ผลจริงของหลักการและระบบการศึกษา ๓ พัฒนา ๔ นั้น ซึ่งผู้รู้เข้าใจชัดดีจะจับจุดจับแ่งมมมาใช้ประโยชน์ในปฏิบัติการของการศึกษาได้ด้วย กล่าวคือ ไตรรัตน์ ไตรลักษณ์ และ ไตรสิกขา

.....

โมทนาพจน์

ในโอกาสที่โรงเรียนสยามสามไตรจะฉลองมงคลวารที่มีอายุครบ ๔๐ ปี ในพุทธศก ๒๕๖๓ นี้ ทางโรงเรียนมีความจำนงที่จะพิมพ์หนังสือ *สยามสามไตร* เพื่อเผยแพร่ธรรมที่เป็นหลักแห่งการศึกษา เป็นครั้งที่ ๒ โดยเป็นส่วนที่เสริมสาระของงานฉลองด้วยการเผยแพร่ธรรมถวายเป็นพุทธบูชา นับว่าเป็นการสมโภชโรงเรียน ทั้งด้านรูปธรรม และด้านนามธรรม พร้อมไปด้วยกัน อาตมภาพขออนุโมทนา

อนึ่ง ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๖ โรงเรียนสยามสามไตรได้ดำเนินระบบการศึกษาแนวพุทธมาโดยลำดับ นับถึงบัดนี้ได้ ๒๗ ปี วาระที่โรงเรียนมีอายุครบ ๔๐ ปีนี้ จึงเหมือนเป็นพยานชี้บอกด้วยว่าโรงเรียนมีเรี่ยวแรงกำลังแน่นมั่นคงมุ่งตรงตามหลักการของสยามและสามไตรนั้น ไม่อ่อนล้า ไม่เสื่อมคลาย ที่จะให้การศึกษาดำเนินไป ลุถึงจุดหมายแห่งความมีชีวิตงาม มีสังคมดี มีธรรมชาติเป็นรมณีย์ โดยมีเทคโนโลยี ที่สร้างสรรค์ประดิษฐ์ขึ้นมาและใช้งาน เพื่อสนองจุดหมายอันเป็นกุศล ที่กล่าวข้างต้น

ในการพิมพ์ครั้งใหม่นี้ หนังสือ *สยามสามไตร* ได้ชื่อใหม่ว่า *การศึกษา เพื่อพัฒนาอารยธรรมให้สมนาม สยามสามไตร ศึกษา ๓ พัฒนา ๔* แม้ชื่อจะเปลี่ยนไป แต่โดยทั่วไป เนื้อหาสาระนับได้ว่าคงอย่างเดิม เพียงแต่จัดปรับเรียงลำดับเรื่องราวให้เหมาะสมเข้ากับภาวะของหนังสือนี้ ที่จะใช้ประโยชน์ในวงกว้างทั่วไป และในระยะยาว พร้อมทั้งมีการขัดเกลาบ้างในบางส่วนเล็กน้อย เพื่อให้ชัดเจน เป็นสาระเพิ่มขึ้น

๗

การศึกษา เพื่อพัฒนาอารยธรรมให้สมนาม

ขออนุโมทนาธรรมทานบุญกิริยาในวาระสำคัญนี้ อันเป็นมงคลศรีศุภวาร ด้วยอำนาจแห่งกุศลธรรมสมาทาน ขอให้ผู้บริหาร ครูอาจารย์ นักเรียน ตลอดจนทั้งคุณพ่อคุณแม่ผู้ปกครอง บรรดาประชาชนที่เกี่ยวข้อง จงพร้อมด้วยกำลังกาย กำลังใจ กำลังปัญญา กำลังความสามัคคี ที่จะดำเนินงาน และอุดหนุนส่งเสริม พุทธวิธีแห่งการศึกษา ให้สัมฤทธิ์ผลเกิดมีอารยชน ที่เป็นภาวิตกาย ภาวิตศีล ภาวิตจิต ภาวิตปัญญา ผู้มาสร้างสรรค์พัฒนาอารยธรรม อย่างแท้ ที่มวลมนุษย์ มีชีวิตอุดม ในสังคมแห่งไมตรี ท่ามกลางโลก ของธรรมชาติที่เป็นรมณีย์ มีสันติสุขอันไพบูรณ์และยั่งยืนสืบไป

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปยุตฺโต)

๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๓

สารบัญ

หน้าปก: บอกความหมาย	(i)
โมทนาพจน์	ก
ชื่อนาคที่ใส่ใต้ ด้วยระบบการศึกษาไทยแนวพุทธ	๑
วิกฤตการศึกษา วิกฤตอารยธรรม	๑
วิทยาศาสตร์ ขึ้นแล้ว แรมลง	๔
การศึกษา แค่ตามสนอง หรือต้องนำหน้า	๙
Child-Centered Ed. พองแล้วยุบ ยุบแล้วพอง	๑๑
การศึกษาสากล ที่จะกู้อารยธรรมให้อำไพ	๑๕
การศึกษาแนวพุทธ คือความหวังที่แน่ชัดของมวลมนุษย์	๑๘
การศึกษาจริงแท้ ที่คนไม่เก่งแค่หาความสุข	
แต่มีสุขได้เอง แล้วก็เก่งสร้างความสุข	๒๒
ให้โลกมั่นใจ ผู้สันติสุขได้ ด้วยการศึกษไทยแนวพุทธ	๒๖
สยามสามไตร	๓๑
นำเรื่อง	๓๑
ภาค ๑: สูสาระ	๓๓
๑. สยาม มาอยู่กับ สามไตร	๓๕
“สยาม” หมายความว่าไหน	๓๕
คนยุคนี้ ต้องใช้ “ยาม” ให้หนัก	๓๘
เอา “ยาม” มาใส่ ให้คนไทยเป็น “สยาม”	๔๐
“สามไตร” ได้พุทธศาสนาทั้งหมด	๔๓
๒. ไตร ที่ นับถือ/นำทาง	๔๘
“สามไตร” พอโยงได้ ทางไปก็ชัดทันที	๔๘
“ไตรรัตน์” จับจุดไว้ อย่าให้พรวด	๔๙
พอจับจุดได้มัน กระบวนการศึกษาก็เห็นต้น-ปลาย	๕๓

รัตน์ที่ ๑ เตือนจิตสำนึกที่จะศึกษา	๕๕
พุทธคุณ ๒ หรือ ๓ ก็นำทางไปได้แล้ว	๕๗
รัตน์ที่ ๒ เข้าถึงสิ่งที่ศึกษา	๖๐
รัตน์ที่ ๓ แวดล้อมหนุนนำคนที่ศึกษา	๖๓
๓. ไตร ที่ รู้ทัน	๖๙
อนิจจตา บอกความจริงให้ ไยคนไทยยังใช้ไม่เป็น	๖๙
ปล่อยวางไม่ว่า แต่อย่าปล่อยปลดละเลย	๗๒
การศึกษาที่แท้ อยู่บนฐานความจริงของธรรม	๗๔
ทุกขตา เตือนให้รู้จักบริหาร-จัดการ	๗๙
ทุกขตา บ่งชี้กระบวนการพัฒนาศักยภาพ	๘๕
รู้อนัตตา แก้ปัญหาขั้นเด็ดขาดสู่อิสรภาพ	๘๘
การศึกษา แท้หรือเทียม ดูที่นี้ก็รู้	๙๒
๔. ไตร ที่ ต้องทำ	๙๗
มีความจริงของธรรมเป็นฐาน การศึกษาก็มั่นแน่วไป	๙๗
ศีล เรื่องใหญ่ ที่ยังไม่ค่อยย่อ	๑๐๐
ระวางปากมือเท้า ได้ศีล ๕ ระวางตาหู ได้ศีลอะไร	๑๐๔
พัฒนาถึงที่ จะเอาดีได้จากสิ่งเลวที่สุด	๑๐๘
สนุกในการเรียน เสี่ยงในการศึกษา	๑๑๑
การศึกษา คือการพัฒนาความสุข	๑๑๕
การศึกษาเริ่มหรือยัง ดูที่สองศีล	๑๑๙
การศึกษาเพื่ออาชีพ หรืออาชีพเพื่อการศึกษา	๑๒๔
๕. สามไตร ขยายสู่การปฏิบัติ	๑๒๘
รู้สามไตรแล้ว จะจัดตั้งในสังคมอย่างไร	๑๒๘
สังคมจริงแท้ คือชุมชนการศึกษา	๑๓๑
เสมอ คือจัดให้เหมาะตามที่ไม่เสมอ	๑๓๖
พัฒนาคนเพื่อคน และเพื่อชุมชนที่ยั่งยืน	๑๔๐
ของจริงที่ได้จัดตั้งไว้	๑๔๕
จากไตรศึกษา สู่ไตรบุญกิริยา	๑๔๙

๖. สามไตร ฐฐานของปฏิบัติการ	๑๕๕
ตั้งสองหลักไว้ ก็ตั้งตัวก้าวไปได้ในการพัฒนา	๑๕๔
หลักจะมั่น ต้องทำได้ชัด	๑๕๙
หลักการต้องมั่น ปฏิบัติการต้องจริงจัง	๑๖๒
ศีล ๕ อยู่ที่เจตนาไม่เบียดเบียน	๑๖๗
ไม่ประมาทในการมองประโยชน์	๑๗๒
ศีลเว้นเบียดเบียน หนุนด้วยศีลเกื้อกูล	๑๗๔
การศึกษานี้ สร้างโลกที่สุข ไร้เบียดเบียน	๑๗๕
เจอปัญหา เราศึกษา กลายเป็นได้	๑๗๘

ภาค ๒: สื่อสาระ

๑๘๗

๐ ก้าวสู่จุดหมาย	๑๘๙
ฐานมั่น หลักชัด	๑๘๙
มีคฤเทศก์	๑๙๑
ทางตรง	๑๙๓
เข้าสู่ทาง	๑๙๕
ก้าวไป	๑๙๘
ถึงจุดหมาย	๒๐๑
ตระหนักภาวะแตกต่างหลากหลาย	๒๐๖
สังคมของมนุษยชน	๒๐๘
สังคมกัลยาณชน	๒๑๑
ชุมชนอริยวัฑฒิ	๒๑๓
อริยวัฑฒิ ทั้งทิวภูมิธรรม และสัมปราย์	๒๑๗
ชุมชนต้นแบบ	๒๒๑
ศาสนิกแบบอย่าง	๒๒๕
คนสมบุรณ์	๒๒๙
เกื้อกูลทั้งโลก	๒๓๒
• สูตรมนสิการ: สยามสามไตร	๒๓๓
• สูตรปฏิบัติการ: หลักชาวพุทธ	๒๔๐
ผนวก ๑: นิทานพจน์ ในการพิมพ์ครั้งแรก	๒๔๔
ผนวก ๒: ปรากฏนาม สยามสามไตร	๒๔๔

สู่ออนาคตที่สดใส

ด้วย

ระบบการศึกษาไทยแนวพุทธ

๖๕

วิกฤตการศึกษา วิกฤตอารยธรรม

หลายปีแล้ว ต่อเนื่องมานับทศวรรษ มีเสียงแสดงความวิตกกังวลบ้าง บ่นว่าบ้าง ทั้งเสียงพูดอย่างชาวบ้านที่แพร่กระจายไปในสังคม และเสียงแจ้จ้วงและคำรายงานอย่างเป็นทางการในวงงานการศึกษาว่า ประเทศไทยมีคุณภาพการศึกษาต่ำ เด็กนักเรียนไทยมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนด้อยลงไปๆ จนต้องใช้คำว่าเป็นวิกฤติคุณภาพของการศึกษาไทย

อย่างไรก็ตาม เสียงที่พูดที่ว่ากันนี้ มุ่งไปยังผลการศึกษาในระบบจัดตั้ง สำหรับผู้เยาว์ ที่อยู่ในสถานศึกษา

มองกว้างออกไป ในยุคสมัยที่ถือกันว่าเจริญก้าวหน้าอย่างยิ่งแล้ว เป็นยุคไอที ที่คนเข้าถึงและใช้ข่าวสารข้อมูลได้ทันทีอย่างแทบไม่มีขีดจำกัด หวังกันว่า เมื่อคนมีโอกาสในการศึกษาเต็มที่ การศึกษาตลอดชีวิตจะสัมฤทธิ์ จะเป็นสังคมอุดมปัญญา

แต่สภาพที่เป็นจริงปรากฏว่า ไอทีมีบทบาทเด่นในสังคมไทยเพียงในด้านสนองการเสพบริโภค หาได้เป็นเครื่องหนุนการศึกษาอย่างที่คาดหมายไม่

คนไทยก็ยังคงอยู่ในสถานะเป็นนักเสพผลความเจริญ มิใช่เป็นผู้สร้างสรรค์ความเจริญ คนไทยทั่วไปยังคงมีลักษณะอ่อนแอ รวรับผล ถูกกระทบและถูกรกระทำโดยไอที มากกว่าจะได้ประโยชน์ จากไอที เป็นเพียงนักบริโภคปากเต็บ มิใช่เป็นนักผลิตมือหนึ่ง

ขณะที่สังคมไทยประสบปัญหาหนักในด้าน*คุณภาพคน* แต่กว้างออกไป สังคมไทยนั้นก็อยู่ท่ามกลางกระแสความเจริญของโลกซึ่งค้างคาอยู่ในยุคของการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน มนุษยชาติถูกคุกคามอย่างรุนแรงจากปัญหาธรรมชาติเสีย สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม จนบัดนี้หนักถึงขั้นเฉียดใกล้ต่อความดับสิ้น

ปัญหาใหญ่นี้สืบสาวไป ก็ชัดว่าเกิดจากแนวคิดหลักที่ขับเคลื่อนอารยธรรมตะวันตกให้เจริญมาในทิศทางนี้ คือ แนวคิดที่จะพิชิตหรือเอาชนะธรรมชาติ ซึ่งดำเนินมาด้วยกันกับการที่มนุษย์มองตัวเองแยกต่างหากจากธรรมชาติ และมองธรรมชาติเป็นปฏิปักษ์

แนวคิดพิชิตธรรมชาตินั้น นำมาสู่ปัญหาที่รุนแรงแห่งการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน ก็เพราะแนวคิดนั้นถูกนำมาใช้ขับเคลื่อนการลงทุนลงแรงของมนุษย์ในกิจกรรมแห่งงานอุตสาหกรรม ที่จะผันวัตถุดิบจากธรรมชาติมาสนองจุดหมายทางเศรษฐกิจ ที่จะให้มนุษย์มีสิ่งเสพบริโภคพร้อมพร้อม เพื่อจะได้เป็นสุขสมบูรณ์

แต่แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์นั้น เป็นแนวคิดแห่งเศรษฐกิจเพื่อสนองความต้องการเสพบริโภค ไม่ใช่เศรษฐกิจเพื่อคุณภาพชีวิต หรือเพื่อการมีชีวิตที่ดี เป็นเศรษฐกิจเพื่อการบำรุงบำเรอคน ไม่ใช่เศรษฐกิจเพื่อการพัฒนาชีวิตของเขา

เศรษฐกิจเพื่อสนองความต้องการเสพบริโภค หรือเศรษฐกิจเพื่อการบำเรอผัสสะของคนนั้น ตั้งอยู่บนฐานความคิดที่มองความสุขในมิติเดียวว่า มนุษย์ได้ความสุขจากการสนองความต้องการเสพบริโภค ยิ่งได้เสพมาก ก็ยิ่งได้สุขมาก

แนวคิดเศรษฐกิจแบบนี้ ทำให้การได้ความสุขของมนุษย์ ขึ้นต่อการล้างผลาญทรัพยากร ทำให้ความเจริญเติบโตขยายของเศรษฐกิจ คือกระบวนการพัฒนาในยุคที่เป็นมานี้ มีความหมายเป็นการเบียดเบียนธรรมชาติ และทำลายสิ่งแวดล้อม เป็นแกนของความขัดแย้งในระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ ที่ปรากฏออกมาเป็นปัญหาการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน อย่างที่กล่าวแล้ว

พร้อมกันนั้น มนุษย์ที่แสวงสุขจากการเสพบริโภค ซึ่งหาทางเสพบริโภคให้มากที่สุด เพื่อจะได้เป็นสุขให้มากที่สุด ก็ต้องแย่งชิงความสุขกัน ด้วยการแย่งชิงทรัพยากร เป็นต้น ซึ่งนอกจากซ้ำเติมปัญหาสิ่งแวดล้อมแล้ว ก็ก่อความขัดแย้ง ทำให้เกิดปัญหาสังคม ตั้งแต่การทะเลาะวิวาทระหว่างบุคคล จนถึงสงครามทั้งร้อนและเย็นระหว่างประเทศ ตลอดจนการครอบงำเอาเปรียบกันในเวทีโลก

มนุษย์ผู้แสวงหาและเสพสุขจากการเสพบริโภค ซึ่งมีชีวิตอยู่ท่ามกลางความขัดแย้งแย่งชิง ทั้งกับธรรมชาติ และกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกันนั้น แม้จะมีความสุขในการบำเรอผัสสะ แต่จิตใจชั้นในของเขา ลึกเข้าไป ก็ไม่พบความสงบสุข

ยิ่งปัญญามองไปไม่เห็นความสอดคล้องกลมกลืน ไม่ปลอดโปร่งโล่งเป็นอิสระ ก็เกิดความขัดแย้งหรือความสับสนทางปัญญา ยิ่งอยู่นานไป ความขัดแย้งในจิตใจของตัวเองก็ยิ่งเพิ่มทวี ไม่มีความสุขที่แท้จริง และยิ่งต้องคอยหาความสุขจากการสนองผัสสะมากลบภาวะขาดความสงบสุขภายในนั้นไว้ ทำปมปัญหาให้ซับซ้อนยิ่งขึ้น

จะเห็นว่า จากปัญหา*คุณภาพคน* ซึ่งสำคัญมากอยู่แล้ว สำหรับการพัฒนาสังคม เป็นต้น ลึกลงและกว้างออกไป ยังมีปัญหาในระดับ*ฐานความรู้เข้าใจ* และ*แนวคิด* ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ยิ่งกว่านั้นรองรับอยู่ ซึ่งเป็นปัญหาของอารยธรรมทั้งหมด

ในหลายเรื่องหลายแง่ ยิ่งคนมีคุณภาพสูง ถ้านำคนนั้นไป
สนองแนวคิดที่ผิด ตั้งจุดหมายผิดขึ้นมาแล้ว ก็ยิ่งทำให้ผลในทางที่
ผิดนั้นเกิดขึ้นมาก และรุนแรงหนักเข้าไปอีก

กว้างออกไป แนวคิดที่ผิด ที่เอียง หรือสุดโต่งนั้น มักจะสร้าง
เจตจำนงที่ทรงพลัง ซึ่งทำให้เกิดทั้งภัยพิบัติและสิ่งที่เรียกว่าความ
เจริญอย่างมั่งคั่งและพุ่งโต่งไปได้เข้มแข็งแรงไกล

เป็นอันว่า ปัญหาใหญ่ร้ายแรงของโลก ซึ่งเป็นจุดคับขันของ
อารยธรรม เป็นปัญหาที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์เอง อันสืบ
เนื่องจากปัญหาที่ลึกลงไป คือ ฐานความรู้เข้าใจที่เอียงตะแคง
แหงงเวิ้ง และแนวคิดที่เอนผิดทาง

ฐานความรู้เข้าใจ เป็นที่รองรับและหนุนแนวคิด ตลอดจน
เจตจำนงที่สนองแนวคิดนั้น

ดูง่าย ๆ ความคิดความเห็น ถูกนำ ถูกจำกัดและกำจำกัด โดย
ความรู้ความเข้าใจ ดังเช่น เมื่อยังไม่รู้ว่าเมฆฝนเกิดจากน้ำทะเลถูก
แดดแผวระเหยขึ้นมา ความคิดเห็นว่าพญานาคพ่นน้ำมาเป็นฝน ก็
เกิดขึ้นได้ แต่เมื่อความรู้เรื่องน้ำทะเลระเหยเป็นเมฆเกิดขึ้นแล้ว
ความคิดเห็นว่าพญานาคพ่นน้ำ ก็หายไป

วิทยาศาสตร์ ขึ้นแล้ว แรมลง

ตลอดยุคสมัยใหม่ที่ผ่านมา ความคิดหมายที่จะเอาชนะ
ธรรมชาติ ด้วยการล้วงให้รู้ความลับของมัน แล้วจะได้จัดการมันได้
ตามปรารถนา เป็นแรงขับเคลื่อนอยู่เบื้องหลังพัฒนาการของ
วิทยาศาสตร์ และวิทยาศาสตร์จึงได้เป็นปัจจัยหนุนการพัฒนา
เทคโนโลยี ที่อยู่เบื้องหลังความเจริญของอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นตัว
ขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้มนุษย์บรรลุความหวังพร้อม
ในสิ่งเสพบริโภคที่จะมีความสมบูรณ์พูนสุขสมหมาย

แต่วิทยาศาสตร์ยอมรับ ศึกษา และรู้ความจริงของธรรมชาติ เฉพาะด้านวัตถุเท่านั้น ไม่ยอมรับและไม่ศึกษาธรรมชาติด้านนามธรรมทางจิตใจ

วิทยาศาสตร์แบบนี้ได้เป็นใหญ่ในการนำทางความเจริญก้าวหน้าของอารยธรรม เป็นหลักอ้างอิง และเป็นมาตรฐานตัดสินความจริงความถูกต้องของสิ่งทั้งหลายมาตลอดเวลาเกือบ ๔๐๐ ปี นับแต่การปฏิวัติวิทยาศาสตร์ (ค.ศ.1543/พ.ศ.๒๐๘๖)

ครั้นแล้ว พอขึ้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ก็ได้เกิด ความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในวงการวิทยาศาสตร์ ที่ถึงกับเรียกว่าเป็นการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ครั้งที่ ๒ ซึ่งได้สั่นคลอนความมั่นใจในวิทยาศาสตร์ลงไป

พูดอย่างชาวบ้านว่า วิทยาศาสตร์คลายความศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะได้ทำให้เกิดมี new physics ซึ่งการมองและความรู้เข้าใจความจริงของธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปอย่างแทบจะสิ้นเชิง

วิธีมองความจริงและความรู้เข้าใจของวิทยาศาสตร์เท่าที่เป็นมาอันเคยมั่นใจสนิท กลายเป็นความผิดพลาด หรืออย่างน้อยไม่อาจปลงใจ คำกล่าวของนักวิทยาศาสตร์ชั้นนำสัก ๒-๓ ท่าน ก็พอจะเป็นคำสรุปภาวะแห่งความเปลี่ยนแปลงนี้ได้

ดังที่ เซอร์ อาเธอร์ เอ็ดดิงตัน กล่าวว่

...การสำรวจโลกภายนอกด้วยวิธีการของวิทยาศาสตร์ทางฟิสิกส์ จะไม่นำเราไปถึงความจริงที่เป็นตัวแท้ได้ แต่พาเราไปถึงได้แค่โลกแห่งสัญลักษณ์ที่เป็นแค่เงา^๑

^๑ "We have learned that the exploration of the external world by the methods of the physical sciences leads not to a concrete reality but to a shadow world of symbols."

[Sir Arthur Stanley Eddington, *The Nature of the Physical World* (New York: Macmillan, 1929), p. 282]

แล้วก็ถึง เซอร์ เจมส์ จินส์ ที่บอกแจ้งไว้ว่า

...เป็นการยอมรับทั่วไปว่า เรายังแตะไม่ถึงความจริงขั้นสุดท้าย^๑

การมองชีวิต มองโลก มองธรรมชาติเปลี่ยนไป ความคิดแยกส่วน (reductionism) และทัศนจักรกล (mechanistic view) แบบนิวตัน (รวมทั้งเดการ์ตส์) ถูกตีตกไป

ต่อมา ความคิดองค์รวม (holism) ก็เฟื่องขึ้น คนพูดกัน ตื่นกัน กับถ้อยคำจำพวกว่า องค์รวม ความคิดเชิงระบบ บูรณาการ สมดุล ดุลยภาพ

ความก้าวหน้าที่เป็นการเปลี่ยนแปลงใหญ่ซึ่งมีพิสัยเป็นผู้นำนี้ มาประจวบกับช่วงเวลาที่เกิดผลผลิต ผลพวง ผลพ่วง และผลพลอยต่างๆ อันเกิดจากวิทยาศาสตร์ ผ่านออกมาทางวิทยาศาสตร์ประยุกต์ เทคโนโลยี และอุตสาหกรรม ที่คนสมัยใหม่ได้เสพผลและนิยมชมชื่นมานาน ได้เริ่มแสดงผลในทางลบขึ้นมา (ส่วนมากเป็นด้านเคมี สัมพันธ์กับชีววิทยา) แล้วต่อมาไม่นาน ชาวในทางที่นำหวาด น่าระแวง พึงระวัง ก็ทยอยตามกันมา

เรื่องของคนไทยรู้กันกว้างขวาง มีตัวอย่างเด่นๆ เช่น กรณียาเม็ดคลอแอมพิซิล (chloramphenicol) ที่เริ่มผลิตเมื่อปี 1949 (๒๔๙๒) ชาวบ้านชื่นชมใช้กันเป็นยาครอบจักรวาล วางขายกันเกลื่อน ต่อมาคนตายกันไปๆ ไม่รู้เหตุ ได้ความว่าเพราะยานี้ทำให้ไขกระดูกไม่ผลิตเลือด

^๑ “...the most outstanding achievement of twentieth-century physics is not the theory of relativity with its welding together of space and time, or the theory of quanta with its present apparent negation of the laws of causation, or the dissection of the atom with the resultant discovery that things are not what they seem; it is the general recognition that we are not yet in contact with ultimate reality.”

[Sir James Jeans, *The Mysterious Universe* (Cambridge University Press, 1931), p.111]

(นักวิทยาศาสตร์รุ่นไกลอย่าง Stephen Hawking ก็พูดทำนองนี้ ซึ่งไม่จำเป็นต้องยกมาอ้าง ให้ยืดยาว)

ต่อมาก็กรณีนี ดีดีที (DDT) ซึ่งแพร่หลายยิ่งกว่านั้น แล้วก็กรณียาธาไลโดไมด์ (thalidomide) กระทบถึงกรณีสาร CFC (Chlorofluorocarbon) ที่ใช้กันนานกว่าจะรู้ว่ามันทำให้เกิดช่องโหว่ในชั้นโอโซน

เวลาผ่านไป มวลชนที่เคยตื่นเต็นนิยมใช้ผลิตภัณฑ์สารเคมี ตั้งแต่ในครัว ในบ้าน โรงพยาบาล สาธารณสถานทั้งหลาย โดยชื่นชมในความออกผลศักดิ์สิทธิ์ ก็ค่อยๆ เปลี่ยนท่าที กลายเป็นหวาดระแวง คอยระวัง พยายามเลี่ยง ตลอดจนบางพวกไม่ยอมใช้เลย กลัวปัญหาทั้งต่อชีวิต ในเรื่องสุขภาพ และปัญหาต่อสิ่งแวดล้อม

เมื่อแรงศรัทธาต่อวิทยาศาสตร์อ่อนลง และอำนาจกุมใจกำกับปัญญาของวิทยาศาสตร์นั้นถอยกำลัง เรื่องลึกลับจำพวกไสยศาสตร์ ผีสาง โหราศาสตร์ (รวมอยู่ในเรื่องที่ได้ยวนนี้มีคำเรียกขึ้นมาใหม่ว่า “จิตวิญญาณ” คือพวก the spiritual นั้นเอง) ซึ่งถูกหัวเราะเยาะ คนที่เชื่อถือเหนียมอาย ทำอย่างแอบๆ ซ่อนๆ มานานตลอดยุคแห่งความคลั่งไคล้วิทยาศาสตร์ (scientism) ตอนนั้นก็กลับเฟื่องขึ้นมาใหม่ ปราบกฏตัวแสดงตนอย่างมีเกียรติ หรือโก้ทีเดียว

เป็นปรากฏการณ์ที่น่าทึ่งยิ่งว่า มนุษย์ที่ว่าเจริญก็ไม่ไปไหนได้แค่แหว่งจากสุดโต่งข้างหนึ่ง กลับไปหาสุดโต่งอีกข้างหนึ่งเท่านั้น

เมื่อวัตถุนิยมเชิงปัญญาเสื่อมลง (ความนิยมวัตถุในเชิงค้นหาไม่เสื่อมลง แต่ดูเหมือนยิ่งแรงขึ้น) เรื่องทางด้านจิตใจก็ได้รับความสนใจมีคุณค่าสูงขึ้นมา

คำว่า สมาธิ วิปัสสนา สมณะ ธรรมเนียม ซึ่งเมื่อ ๕๐ ปีก่อน เลื่อนรางลงไป กลายเป็นคำครี ที่คนสมัยใหม่มองเหยียดๆ ฟังแล้วจะยี้มหัว มาถึงยุคนี้ กลับเป็นคำสำคัญ มีความหมาย คนพูดถึงด้วยท่าทีมองสูง

ทั้งที่เนื้อแท้ของวิทยาศาสตร์ก็คือการศึกษาให้รู้ความจริงของธรรมชาติ สารก็คือความรู้เข้าใจธรรมชาติ แต่ด้วยเหตุที่วิทยาศาสตร์แบบที่เรารู้จักกันนี้ นอกจากมองเพียงความจริงด้านวัตถุแล้ว ก็ปรากฏตัวออกมาทางวิทยาศาสตร์ประยุกต์ ทางเทคโนโลยี และอุตสาหกรรม (บนฐานความคิดที่จะพิชิตธรรมชาติ)

ไปๆ มาๆ กลายเป็นว่า ในความเข้าใจของคนทั่วไปวิทยาศาสตร์นอกจากเป็นเรื่องทางวัตถุแล้ว ก็เป็นเรื่องตรงข้ามกับธรรมชาติ ไม่เป็นธรรมชาติ ไม่เอาธรรมชาติ อย่างน้อยก็ห่างเหินจากธรรมชาติ

พอวิทยาศาสตร์เสื่อมภูมิฐานลงไป แนวคิดแบ่งซอยแยกส่วน ถูกตำหนิ ตอนนี ้ระบบปฏิบัติต่างๆ ที่ค้ำนึ่งถึงจิตใจ และใกล้ชิดถึงกันกับธรรมชาติ มองเป็นองค์รวม จัดการทั่วทั้งระบบ ก็ได้รับการฟื้นฟูหรือได้รับความเอาใจใส่ เรื่องเก่าๆ คืบคลานขึ้น อย่างหมอนวดไทย สมุนไพร

เกิดมีคำศัพท์ใหม่ๆ ที่ไม่เคยได้ยินมาก่อน ดังเช่น ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาชาวบ้าน การแพทย์แผนไทย (แต่กว่าจะหวนกลับมาสนใจกันนี้ ไม่ทราบว่ภูมิปัญญาโบราณที่ถูกละเลยทอดทิ้งมาแสนนาน ได้สูญหายหมดไปแล้วเท่าใด)

ตลอดจนภูมิปัญญาโบราณของอารยธรรมแห่งบูรพทิศอย่างจีนและอินเดีย ก็เด่นขึ้นมา ในคำว่าการแพทย์องค์รวม การแพทย์ทางเลือก ก็โยงไปถึงการแพทย์แผนจีน โยคะ आयูรเวท เป็นต้น

การศึกษา แค่อตามสนอง หรือต้องนำหน้า

เรื่องที่ถูกกล่าวมาทั้งหมดนี้ อยู่ในขอบเขตแห่งภารกิจของการศึกษาทั้งสิ้น เพราะการศึกษาเป็นการพัฒนาชีวิต ทำให้บุคคลพร้อมและใฝ่ที่จะร่วมช่วยสร้างสรรค์ความดีงามออกเผยและประโยชน์สุขแก่สังคม แก้ไขปัญหาและนำอารยธรรมไปในทิศทางสู่จุดหมายที่ถูกต้อง

การศึกษาไม่ใช่เพียงเสมือนคอยตามผลิตคนมาสนองความต้องการของสังคม เฉพาะอย่างยิ่ง มิใช่มีความหมายเพียงเป็นการฝึกสอนวิชาหาเลี้ยงชีพ เหมือนว่าเขาแค่ให้คนหากินได้เก่งเท่านั้น แต่จะต้องทำหน้าที่แต่งสรรขับเคลื่อนชีวิตและสังคมไปในทิศทางที่ถูกต้องดีงามยิ่งขึ้น

ถ้าชีวิตและสังคม ตลอดจนอารยธรรมเดินผิดทาง การศึกษาก็จะต้องนำในการแก้ไข และพาหันก้าวไปในทางที่ถูกต้อง คือพัฒนาคนให้สามารถ มิใช่เพียงที่จะรับใช้สังคม หรือคอยตามสนองกระแสสังคม แต่ให้สามารถนำสังคม อย่างน้อยร่วมสร้างสรรค์สังคมอย่างมีจุดหมายระยะยาวของความเป็นมนุษย์ มิใช่เพียงจุดหมายแค่การมีกินมีเสพให้เป็นอยู่ได้

อย่างไรก็ตาม การศึกษาแบบสมัยใหม่ ที่ดำเนินตามแนวทางอย่างตะวันตกนี้ แม้ว่านักปราชญ์ตะวันตกเองหลายท่านจะให้ความคิดทางการศึกษาในเชิงสร้างสรรค์ชีวิตและสังคม แต่ในทางปฏิบัติ พอดำเนินการจริง ก็เน้นกันที่จะผลิตทรัพยากรคนด้านต่างๆ มาสนองความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นสำคัญ

บางทีในประเทศตะวันตกเอง เมื่อสังเกตดู จะเห็นการศึกษา ที่สนองจุดหมาย ๒ ชั้น ทั้งสนองสังคมที่เป็นอยู่ และให้มีคนอย่าง เลิศที่สามารถสร้างสรรค์ปรับแก้สังคมต่อไปได้ แต่ประเทศที่นำ ระบบของเขามาใช้ อาจจะทำได้เพียงชั้นเดียว

แม้กระนั้นก็ตาม ในอารยธรรมสมัยใหม่แบบตะวันตกนี้ ถึง จะพัฒนาคนที่จะสามารถสร้างสรรค์สังคม แต่เมื่อมีฐานความรู้ แนวความคิดอย่างที่ว้ามา ทั้งแยกตัวเป็นปัจเจกบุคคล จะเอาดีด้วยการ พิถีพิถันธรรมชาติ ทั้งมองความจริงเน้นแต่ด้านวัตถุ ทั้งมองความ สุขมุ่งไปที่มิติของการหาวัตถุมาบำเรอผัสสะ จึงนำอารยธรรมเอียงข้าง ตะแคงและสุดโต่งจนจนเจียนจะนำมนุษยชาติให้ก้าวบนทางแห่ง หายนะ ไปสู่ความพินาศ

เวลานี้ ก็เห็นชัดแล้วว่า ตะวันตก หรืออารยธรรมปัจจุบันนั้น ตระหนักในความผิดพลาด และหวั่นใจต่อความวิบัติของ มนุษยชาติ ต้องการหาทางออก แต่ยังหาเห็นทางนั้นไม่

ข้อที่น่าหวั่นเกรงอยู่ที่ว่า มนุษย์ โดยเฉพาะชาวตะวันตกนั้น มักจะเล่นไปสู่ความสุดโต่ง ดังที่เขาได้แสดงออกให้เห็นแล้ว เช่น ในยุควัฒนธรรมสวนกระแส (counterculture) พอรู้ตัวว่าห่างเหิน จากธรรมชาติ เห็นธรรมชาติเป็นดั่งศัตรู ก็เปลี่ยนไปเป็นอยู่อย่าง ปล่อยตัวตามธรรมชาติ (บางทีคิดเอาเองด้วยว่าอย่างนั้นคือวิถี แบบพุทธศาสนา แต่ที่แท้เป็นแค่สุดโต่ง) พอเห็นว่าระบบสังคมของ ตัวที่แข่งขันแย่งชิงกันนั้นไม่ดี ก็ละทิ้งสังคมไป ไม่เอาระเบียบแบบ แผนกติกาสังคม (บางทีคิดเอาเองด้วยว่าอย่างนั้นคือวิถีแบบ พุทธศาสนา แต่ที่จริงเป็นเพียงปฏิกริยา) ดังนี้ เป็นต้น

ขณะที่อารยธรรมมีฐานความคิดเอียงตะแคงแหงโค้งงออยู่ เช่นนั้น การศึกษา ซึ่งก็เป็นส่วนหนึ่งของอารยธรรม และควรจะเป็น ส่วนสำคัญที่นำทางและปรับแก้อารยธรรม แต่การศึกษาก็ไม่มีกำลัง ที่จะหยั่งลงไปจัดการให้ถึงฐานความรู้และแนวคิดของอารยธรรม

ดังนั้น การศึกษาแทนที่จะนำทางอารยธรรม บางทีเมื่อขัดกับ ฐานความคิดของอารยธรรม การศึกษาก็ต้องแกว่งไปเพราะแรง กระทบจากฐานความคิดของอารยธรรมนั้น ในที่สุดก็เลยมาวนอยู่ กับการตามสนองกระแสสังคม

Child-Centered Ed. พองแล้วยุบ ยุบแล้วพอง

จะเห็นได้ดังการศึกษาอย่างที่เรียกว่า “มีเด็กเป็นศูนย์กลาง” (child-centered education) ซึ่งเติบโตมากับแนวคิดการศึกษา แบบก้าวหน้า (บางทีเรียกรวมกันว่า child-centered progressive education) แม้จะมีต้นคิดในยุโรปตั้งแต่ คริสต์ศตวรรษที่ 18 แต่มาจัดและพัฒนาเด่นขึ้นในอเมริกาเมื่อ ปลายขึ้นศ.ศต.ที่ 20 โดยมีบุคคลสำคัญที่เป็นผู้นำความคิดและ เป็นแกนในการสืบสาน คือ John Dewey

การศึกษาแบบก้าวหน้าที่ถือเด็กเป็นศูนย์กลางนี้ ให้คิดที่ดี และความคิดใหม่ๆ ที่สมชื่อว่าการก้าวหน้า แก่การพัฒนาการศึกษา เป็นอันมาก แต่ก็ถูกวิจารณ์และคัดค้านอย่างแรงด้วย

ที่จริง การศึกษาที่ถือเด็กเป็นศูนย์กลางนี้ มีสาระสำคัญที่ขัด กับพื้นฐานของสังคมอเมริกัน ดุ่งายๆ อเมริกาเป็นสังคมที่เชิดชูการ แข่งขัน ถือการแข่งขันเป็นหัวใจของการสร้างความเจริญก้าวหน้า มุ่งให้คนมีความเข้มแข็งแกร่งกล้าสามารถในการแข่งขัน

แนวคิดนี้มีฐานในพื้นเพภูมิหลังของอเมริกันที่สอดคล้องและ
 หนุนกันทุกชั้น ตั้งแต่ต้นที่สุด คือลัทธิปัจเจกนิยมทางเศรษฐกิจ
 แบบทุนนิยม ซึ่งอเมริกันเคยไปไกลถึงขนาดเอาไปประสานกับ
 ลัทธิดาร์วินเชิงสังคม ให้มีการแข่งขันกันเต็มที่อย่างไม่มียั้งไว้
 ข้อจำกัด (unrestricted competition) ใครดีใครอยู่ ใครอ่อนแอ ใคร
 แย่ ก็อย่าช่วย ต้องปล่อยให้ล้มละลายตายไป แล้วสังคมก็จะได้อคน
 และองค์กรที่เก่งกาจยอดเยี่ยม

ลี้กลองไปได้แก่ติบุกฝ้ายายพรหมแดน (“frontier” หรือเรียก
 เต็มว่า “frontier expansion”) ที่คนอเมริกันสร้างชาติสร้างประเทศ
 ของตน นับแต่หนีภัยจากยุโรปมาขึ้นฝั่งอเมริกาตามมหาสมุทร
 แอตแลนติกเมื่อ ๔๐๐ ปีก่อน แล้วมุ่งไปเอาไซคลากข้างหน้า ด้วย
 การผจญภัยบุกฝ้ายายพรหมแดนมาใช้เวลา ๓๐๐ ปี
 เฉลี่ยปีละ ๑๐ ไมล์ จึงได้ดินแดนทั้งหมดจดฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิก
 ตลอดระยะทาง ๓,๐๐๐ ไมล์ (เทียบตรงข้ามกับคติไทยที่ว่า “ในน้ำ
 มีปลา ในนามีข้าว” เหมือนพูดว่า อยู่ที่นี่สบายดีแล้ว อย่าไปไหนเลย)

แล้วลี้กลองไปอีก ก็คือแนวคิดพิชิตธรรมชาติ ที่ว่าข้างต้น ซึ่ง
 สอนให้คนสร้างความสำเร็จและความมั่งคั่งพร้อมด้วยการคิด
 ค้นหาความรู้ แล้วพัฒนาวิธีการและเครื่องมือที่จะมาจัดการกับ
 ธรรมชาติให้สนองความต้องการของตน

ฐานความคิดและเจตจำนงทุกระดับที่ว่ามานั้น ปลูกปั้นคน
 อเมริกันให้เข้มแข็งแกร่งกล้าในการบุกฝ้ายายพรหมแดนและแข่งขัน ซึ่งถือว่าเป็น
 หัวใจของการสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าดังที่วามานั้น

แต่การศึกษาที่ถือเด็กเป็นศูนย์กลาง ของพวกสายก้าวหน้า
 (progressive) นี้ เน้นการร่วมมือกัน (cooperation) กับทั้ง
 คำนึงถึงตัวเด็กเป็นสำคัญ

พวกฝ่ายตรงข้าม คือพวกสืบสายประเพณี (traditional) หรือฝ่ายอนุรักษ (conservative) ซึ่งเน้นการแข่งขัน (competition) และยึดเกณฑ์กำหนดทั้งทางวิชาการ ทางระเบียบวินัยความประพฤติ และคุณสมบัติทั้งหลาย ที่ตั้งไว้เป็นสำคัญ ถือว่าเด็กจะต้องทำให้ได้ตามกำหนดให้ถึงเกณฑ์นั้น ก็มองการศึกษาแบบก้าวหน้าถือเด็กเป็นศูนย์กลางนี้ จะทำให้เด็กอ่อนแอ ทั้งอ่อนวิชาความรู้ อ่อนหย่อนวินัย และอ่อนแอในบุคลิกภาพ สำรวย หยิบโย่ง

พร้อมกันนั้นก็มีการศึกษาอีกไม่น้อย ที่มองว่า สองพวกนี้ ทั้งสายก้าวหน้า และสายสืบประเพณี หรือพวกอนุรักษนั้น เป็นพวกสุดโต่ง อะไรดี ไม่ว่าของฝ่ายไหน ก็ควรจะรู้จักเลือกใช้

ถ้าการศึกษาแบบถือเด็กเป็นศูนย์กลางนี้ ทำให้เด็กอ่อนแอจริง ก็มีแง่ดีให้มองได้สำหรับสังคมอเมริกัน คือ ในเชิงการศึกษานี้แหละ เมื่อมองกว้างออกไป ปัจจุบันในพื้นฐานและภูมิหลังของสังคมยังมีกำลังในการหลอหลอมเด็กมากกว่าการศึกษาในระบบ

ถ้ามองในแง่นี้ ในเมื่อพื้นฐานของสังคมอเมริกันนั้น มีปัจจัยฝ่ายที่จะสร้างเด็กให้เข้มแข็งเต็มพริ้งพร้อมอยู่แล้ว จนจะทำให้แข็งแกร่งเกินไป สำหรับสังคมอเมริกันที่เป็นสังคมแข็ง มีแรงกดดันบีบกันหนักหนาอยู่แล้ว การศึกษาแบบก้าวหน้าที่ถือเด็กเป็นศูนย์กลางนี้ ก็มาเป็นปัจจัยที่ช่วยผ่อนให้คนอเมริกันโล่งเบาและอ่อนโยนลงได้บ้าง เป็นส่วนช่วยระล่อมสู่สมดุล

อย่างไรก็ตาม การศึกษาแบบก้าวหน้าที่ถือเด็กเป็นศูนย์กลางนี้ ก็ได้เจริญโดดเด่นเป็นที่นิยมอยู่ในอเมริกานานถึงครึ่งศตวรรษเศษ แต่แล้วกระแสความนิยมก็พลิกกลับตกต่ำลงแทบจะทันที

ทั้งนี้เพราะว่า ในปลายปี 1957 (พ.ศ.๒๕๐๐) สหภาพโซเวียต ประสบความสำเร็จในการปล่อยดาวเทียมลูกแรกชื่อ Sputnik I เป็นผู้นำเบิกยุคอวกาศ ทำให้อเมริกาทั้งเสียหน้าและรู้สึกด้อย

คราวนั้น ชาวอเมริกัน ซึ่งต่างก็รู้สึกผิดหวัง เกิดความหดหู่ ท้อแท้ พากันหันมาติเตียนระบบการศึกษาของชาติตนว่า เพราะ child-centered education นี้แหละ จึงทำให้คนอเมริกันอ่อนวิชา ความรู้ อ่อนแอในการทำงาน ทำให้เทคโนโลยีล้ำหลัง ไม่ทันโซเวียต จะต้องแก้ไขปรับเปลี่ยนจัดการศึกษากันใหม่

จากนั้น ชาวอเมริกันก็แหงนหน้าเล็งการศึกษาระบบ ก้าวหน้าที่ถือเด็กเป็นศูนย์กลาง หันไปหาการศึกษาแบบถือครูและ เนื้อหาวิชาเป็นศูนย์กลาง (teacher- and subject-centered education) อันเป็นแบบสายประเพณี ที่จะเร่งรัดทางวิชาการและ ระเบียบวินัย เพื่อแข่งขันชิงชัยกับโซเวียตในความเป็นผู้นำของโลก

เวลาผ่านมา ๒๐ กว่าปี ในช่วงทศวรรษ 1980s ชาวอเมริกัน รู้สึกอีกว่า การศึกษาแบบถือครูและเนื้อหาวิชาเป็นศูนย์กลางนี้ ทำให้เด็กเครียดกันนัก จิตใจไม่สบาย เกิดความรู้สึกแปลกแยก ก็ผละ จากการศึกษาระบบถือครูและเนื้อหาวิชาเป็นศูนย์กลางนั้น ไปๆ มาๆ อเมริกันก็หันมาสนใจ child-centered education ใหม่อีก

ทั้งนี้ สมดังที่นักวิชาการอเมริกันเองกล่าวไว้ว่า แนวคิด ๒ สายนี้มีโชคชะตาที่พองยุบ-ยุบพอง ไปตามกาลเวลา^๑

^๑“Such conservative and progressive ideas... The fortunes of the two perspectives tend to wax and wane in accordance with the times.”
[“teacher education,” *Encyclopædia Britannica* 2009]

การศึกษาสากล ที่จะกู้อารยธรรมให้อำไพ

อย่างที่กล่าวแล้วว่า เรามองอารยธรรมเป็นผลรวมแห่งความเจริญของมนุษย์ แต่ผลรวมนี้มิใช่เป็นเพียงการเก็บเอาของใหญ่ น้อยต่างชิ้นมากมายมาห่อรวมเข้าด้วยกัน แต่มันเป็นระบบแห่งองค์ापพพที่หน่วยทั้งหลายเป็นส่วนประกอบซึ่งสัมพันธ์เป็นปัจจัยแก่กัน โดยมีความเข้าใจใฝ่ปรารถนาบางอย่างเป็นฐาน และมีแนวคิดความมุ่งหมายหรือเจตจำนงที่สนองความเข้าใจใฝ่ปรารถนานั้น เป็นแรงขับกำกับทิศทางให้เคลื่อนสู่จุดหมาย

ความเข้าใจใฝ่ปรารถนา และแนวคิดความมุ่งหมายหรือเจตจำนงนั้น อยู่ในตัวมนุษย์ ซึ่งเขาถ่ายทอดสืบต่อกันมา และอารยธรรมนั้น เราก็เรียกว่าอารยธรรมมนุษย์

การศึกษาเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งของอารยธรรม เป็นหน่วยย่อยอันหนึ่งแห่งองค์ापพพของอารยธรรม แต่เป็นองค์ประกอบสำคัญในระบบความสัมพันธ์ โดยเป็นปัจจัยที่พัฒนามนุษย์ในด้านต่างๆ รวมทั้งสามารถแต่งสรรค์ความเข้าใจใฝ่ปรารถนาและแนวคิดความมุ่งหมายหรือเจตจำนงในตัวของเขา

ในอารยธรรมสมัยใหม่ที่เป็นใหญ่ครอบงำโลกอยู่ในบัดนี้เท่าที่เป็นมา จะเห็นได้ว่า การศึกษาทำงานพัฒนาคนเพียงแค່บนฐานความเข้าใจใฝ่ปรารถนาอย่างเก่าๆ และสนองแนวคิดความมุ่งหมายหรือเจตจำนงที่สืบมาอย่างเดิม (เช่น แนวคิดพิชิตธรรมชาติ)

คนที่ผ่านกระบวนการศึกษาสำเร็จไปนั้น เข้ามาโดยมีฐานความเข้าใจและแนวคิดอย่างไร ก็ออกไปอย่างนั้น หรือเสริมย้ำให้แน่นขึ้นอีก

แนวคิดทางการศึกษาอันหลากหลายเหล่านั้น ที่ดี ๆ ก็มีมาก ที่ดี
มาก ๆ ก็มีไม่น้อย แต่เมื่อมองในภาพรวมของอารยธรรม แนวคิด
ทางการศึกษาเหล่านั้น ก็เป็นเพียงส่วนประกอบย่อยๆ ที่เลื่อนไหล
รวมไปด้วยในกระแส โดยเป็นแรงที่สนองทิศทางทำให้กระแสมี
กำลังมากขึ้น

เมื่ออารยธรรมตั้งอยู่บนฐานความเข้าใจที่เอียงตะแคงและมี
แนวคิดผิดเพี้ยน ถ้าแนวคิดและระบบการศึกษานั้นผลิตคนได้ดีมี
คุณภาพ คนที่เก่งออกมา ก็ยิ่งช่วยเร่งหรือเสริมความเสียหายให้
รุนแรงมากขึ้น

การศึกษาที่เท่านั้น มิใช่มีหน้าที่เพียงแค่สนอง ไม่ต้องพูดถึง
ว่าจะสนองกระแสสังคม แต่ไม่สนองแม้แต่กระแสอารยธรรม

การศึกษานั้น มีปัญญาเป็นแกนนำ จะต้องรู้เท่าทันหยั่งลงไป
ถึงฐานความเข้าใจและแนวคิดใหญ่ของอารยธรรม และพัฒนาคน
ให้มีฐานความเข้าใจและแนวคิดอย่างถูกต้อง ที่จะนำอารยธรรม
ไปสู่ความเกษมศานต์อันยั่งยืน

เวลานี้ก็ชัดเจนเต็มที่แล้วว่า คนสมัยใหม่ โดยเฉพาะ
ชาวตะวันตก พวกกันตื่นตระหนกต่อภยันตรายอันอุกฤษฏ์ที่เป็นผล
สืบเนื่องจากกระแสอารยธรรมของตน มีปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นต้น
และพวกคนที่เป็นผู้นำทางปัญญาของอารยธรรมสมัยใหม่นั้น ก็
ประกาศกันไปทั่วว่า สาเหตุแห่งปัญหาเหล่านั้นก็คือ ฐานความ
เข้าใจและแนวคิดที่ผิดพลาดในอารยธรรมของเขา ซึ่งจับได้ทีละเรื่อง
ทีละอย่าง แยกส่วนออกไปเป็นเสียงๆ

หันไปทางโน้น ดูที่**ธรรมชาติ** คนก็มองตัวแยกต่างหากจากธรรมชาติ มองธรรมชาติเป็นปฏิปักษ์ มีแนวคิดพิชิตธรรมชาติ

ดูที่**สังคมมนุษย์** คนก็เร่งรัดวิ่งชิงชอกแซกหาทางแซงหน้า กดบีบเบียดเบียด เขาเปรียบกัน วุ่นกับการแข่งขันยื้อแย่งผลประโยชน์

ดูที่การมองความหมายของ**ชีวิต** คนก็พากันหวังความสุขสูงสุด จากการเสพบริโภคบำรุ่งบำเรอให้มากที่สุด

ดูเข้าไปข้าง**ในใจ** คนก็ทุกข์เหงาเศร้าว่าเหว่มีความเครียดกันมาก ฯลฯ

เขาตระหนักปัญหา พอเข้าใจสาเหตุ แต่ยังไม่เห็นทางออก เขารู้ว่าแนวคิดความเข้าใจที่มีมานั้นผิด แต่ยังไม่ได้ว่าที่ถูกเป็นอย่างไร

ด้วยเหตุนี้ โลกจึงต้องการฐานความเข้าใจและแนวคิด ที่เป็นหลักสากลของการศึกษา คือเป็นความจริงของธรรมชาติตามธรรมดา ที่มวลมนุษย์สามารถนำไปใช้แก้ปัญหและสร้างสรรค์ความดีงามอย่างได้ผลจริงเสมอเหมือนทั่วกันหมดทั้งสิ้น ซึ่งพระพุทธศาสนาได้แสดงไว้ เพื่อให้ได้พินิจพิจารณา

เมื่อชัดเจนว่าตรงจุดของปัญหา และมองเห็นสว่างว่าจะแก้ปัญหได้จริง ก็จะได้นำไปปฏิบัติให้สัมฤทธิ์ผล บรรลุจุดหมายที่หวังดังประสงค์

นี่ก็คือ การแก้ปัญหและการสร้างสรรค์ ให้ตรงเหตุปัจจัย ในระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลาย ที่โยงถึงกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว ซึ่งสามารถจะกู้อารยธรรมมนุษย์ที่กำลังกร่อนโทรมด้วยสารพันปัญหา ให้กลับฟื้นคืนขึ้นมาสู่ความมีคุณค่าที่รุ่งเรืองอำไพ

การศึกษาแนวพุทธ คือความหวังที่แน่ชัดของมวลมนุษย์

มนุษย์ยุคปัจจุบัน ได้เจริญมาถึงขั้นตอนหนึ่ง ที่ถือได้ว่าเป็นจุดสูงสุดแห่งอารยธรรม และณจุดนี้ อารยธรรมก็ได้้นำปัญหาที่เป็นความทุกข์ครบทุกด้านมามอบให้แก่มนุษย์ กล่าวคือ ปัญหาชีวิต ปัญหาสังคม ที่บรรจบถึงความครบถ้วนด้วยปัญหาสิ่งแวดล้อม

พร้อมนั้นก็ชัดเจนว่า อารยธรรมที่เจริญมาสูงสุดอย่างนี้ สามารถมอบปัญหาที่เป็นความทุกข์ให้แก่มนุษย์ได้อย่างครบถ้วน แต่ไม่สามารถนำมนุษย์ให้หลุดพ้นจากทุกข์แห่งปัญหาเหล่านั้นได้

ปัญหาแห่งความทุกข์ทั้งหมด ของมวลมนุษย์ ที่ครบเต็มทีในบัดนี้ อาจแสดงให้เห็นเป็นวงกลมซ้อน ๓ ชั้น

วงในที่สุด คือปัญหาชีวิต และปัญหาชีวิตที่ลึกซึ้งที่สุดคือ ปัญหาความทุกข์ในจิตใจของมนุษย์ แม้เพียงอย่างหยาบที่สุด คือ ความเครียด ก็เป็นปัญหาหนักยิ่งของมนุษย์ยุคปัจจุบัน

จากตัวเองออกมาข้างนอก ใน **วงกว้างออกไป** คือ ปัญหาสังคม อันเป็นความทุกข์ที่เกิดจากความสัมพันธ์ที่ผิด ซึ่งกลายเป็นความรุนแรงเบียดเบียนกันระหว่างมนุษย์

วงนอกสุด ที่ล้อมรอบตัวมนุษย์และสังคม ก็คือประชาสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะระบบนิเวศ ซึ่งเวลานี้ได้เกิดปัญหาร้ายแรงที่สุดซึ่งคุกคามต่อความอยู่รอดของมนุษยชาติ

ปัญหาสิ่งแวดล้อมนี้ เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า เกิดจากแนวคิดผิดพลาด ที่เป็นฐานของอารยธรรมปัจจุบัน

นั่นก็คือ ความคิดความเชื่อที่มองเห็นมนุษย์แยกต่างหาก จากธรรมชาติ แล้วให้มนุษย์มีทัศนคติที่เป็นปฏิปักษ์ต่อธรรมชาติ มุ่งจะเอาชนะและมีอำนาจที่จะจัดการกับธรรมชาติ เพื่อสนองความต้องการผลประโยชน์ของมนุษย์

การที่จะแก้ปัญหานี้ได้ มนุษย์ต้องการฐานความเข้าใจและ แนวคิดใหม่ ให้แก่อารยธรรมของมนุษย์

นี่คือหลักการและทางปฏิบัติสายกลาง บนฐานแห่งความรู้ เข้าใจตามเป็นจริงว่า ธรรมชาติเป็นระบบแห่งความสัมพันธ์ของสิ่ง ทั้งปวง รวมทั้งมนุษย์ด้วย ซึ่งล้วนเป็นองค์ประกอบที่อิงอาศัยเป็น เหตุปัจจัยแก่กัน

มนุษย์เป็นองค์ประกอบพิเศษในระบบความสัมพันธ์นั้น โดย เป็นส่วนที่เรียนรู้ฝึกหัดพัฒนาได้

เมื่อมนุษย์นั้นได้พัฒนาตนให้มีคุณสมบัติดีงาม ทั้งในด้าน พฤติกรรม ที่จะเข้าไปในทางเกื้อกูลกัน ในด้านจิตใจ ให้มีเจตจำนง ในทางสร้างสรรค์ และในด้านปัญญา ให้เข้าใจถูกต้องถึงระบบ ความสัมพันธ์ที่อิงอาศัยกันว่าจะต้องให้ระบบสัมพันธ์นั้นดำเนินไป ด้วยดีได้อย่างไร

เมื่อมนุษย์พัฒนาดีมีคุณภาพมากขึ้น ก็ยิ่งรู้จักดำเนินชีวิต และจัดดำเนินการทั้งหลาย ที่จะเกื้อหนุนให้ระบบความสัมพันธ์ แห่งธรรมชาติทั้งปวง อันรวมทั้งตัวมนุษย์เองด้วยนั้น เป็นไปในทางที่ สมานเกื้อกูลกันมากขึ้น โดยที่ว่า ทั้งในตัวมนุษย์เองก็มีความสามารถ ที่จะมีความสุขได้ง่ายอย่างเป็นอิสระมากขึ้น พร้อมทั้งจะเกื้อกูลผู้อื่น และมีความสุขด้วยกันได้มากขึ้น และสามารถพัฒนาความสัมพันธ์ กับสิ่งแวดล้อมในแนวทางที่เอื้อต่อความอยู่ดีของกันและกันยิ่งขึ้น สู่ จุดหมายที่จะให้มนุษย์เข้าถึงโลกที่เป็นสุขไร้การเบียดเบียน

นี่ก็คือ การพัฒนาคนให้เจริญงอกงามขึ้น เป็นมนุษยชน เป็น กัลยาณชน หรือธรรมิกชน จนกระทั่งเป็นอริยชน

แท้จริงนั้น ความเจริญก้าวหน้าของคนจะเป็นอารยธรรมได้ ก็ ต่อเมื่อมีการศึกษาที่พัฒนาคนให้เป็นอริยชน อย่างน้อยก็ให้มีคน จำนวนมากที่เป็นกัลยาณชน หรือธรรมิกชน

หากมนุษย์ยังก้าวไปในวิถีแห่งการสร้างความสำเร็จตาม แนวคิดที่จะพิชิตธรรมชาติอย่างที่เป็นมานี้ คำว่า “อารยธรรม” ก็จะเป็นสักว่าชื่อเรียกที่ไร้ความหมาย เพราะทั้งแนวคิดนั้นและปัญหาใน ปัจจุบันบอกอยู่ชัดๆ ว่า มันเป็นความสำเร็จที่ทำลายธรรมชาติ เป็น อารยธรรมที่แปลกแยกจากธรรมชาติ ซึ่งก็คือเป็นอารยธรรมที่เป็น ปฏิปักษ์ต่อโลกนั่นเอง จึงเป็นอารยธรรมตรงตามชื่อที่แท้จริงไม่ได้

สรุปอีกชั้นหนึ่งว่า พระพุทธศาสนามอบให้ฐานความรู้เข้าใจ และแนวคิดอย่างใหม่ ที่เปลี่ยนวิถีทางการพัฒนามนุษย์ จากการ เป็นคู่ปรปักษ์ที่จะชิงชัยกับธรรมชาติ มาสู่ความเป็นองค์ประกอบที่ เกื้อกูลต่อระบบแห่งการอยู่ร่วมกันของชาตินั้น โดยที่ตัวมนุษย์ เองก็อยู่ดีมีสุข และอยู่ร่วมสังคมที่มีความสุขอย่างสมาน

พูดสั้นๆว่า จะเกิดมีอารยธรรมที่แท้จริง สัมฤทธิ์จุดหมายแห่ง การมี ชีวิตงาม สังคมดี ธรรมชาติเป็นรมณีย์

การศึกษาที่พัฒนามนุษย์ บนฐานความรู้เข้าใจและแนวคิด ที่ หยั่งเห็นมนุษย์ร่วมอยู่ในระบบความสัมพันธ์ของธรรมชาติที่โยงถึง กันเป็นอันเดียว ให้มนุษย์เจริญก้าวหน้าในความดีงามความสามารถ และความเป็นอิสระ โดยอยู่ดีมีสุขด้วยกันอย่างเกื้อกูลกับเพื่อน มนุษย์และธรรมชาติแวดล้อม อย่างนี้แหละคือ การศึกษาแนวพุทธ ที่บูรณาการไตรสิกขา ให้เกิดการพัฒนา (ภาวนา) ครบทั้ง ๔ ประการ

การศึกษาที่เป็นระบบแห่งบูรณาการอย่างนี้ จึงจะเป็นการแก้ปัญหาที่ถูกต้อง ซึ่งทำให้ความทุกข์ของมนุษย์ในวงกลมทั้ง ๓ ชั้น สงบระงับสิ้นไปในเวลาเดียวกัน

ในการศึกษาแนวนี้ ที่ถึงคนถึงธรรม หรือประสานไปด้วยกัน ทั้งกับสังคมและกับธรรมชาตินี้ ข้อสำคัญที่ไม่เพียงมองข้ามไป ก็คือ จะต้องคำนึงอยู่เสมอถึงองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องทุกด้าน ทั้งด้านชีวิต ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม และการที่จะให้การพัฒนาดำเนินไปอย่างเกื้อกูลกลมกลืนกัน กับทั้งสามารถจัดการความขัดแย้งแตกต่างให้เกิดผลในทางที่พึงามองอกเงย

การศึกษาอย่างนี้ จะเรียกว่า พอดี เป็นสายกลาง (ไม่สุดโต่ง) ตรงตามและสอดคล้องกับธรรมชาติ (แต่ไม่ใช่ปล่อยตามธรรมชาติ) เป็นระบบ ครอบคลุม (ไม่ยึดติดเพียงบางแง่บางด้าน) ก้าวหน้า (ไม่หยุดหรือนิ่งเฉย ไม่ละเลยประมาทในการพัฒนา) ก็ได้ทั้งนั้น

อีกอย่างหนึ่งซึ่งสำคัญไม่น้อย ก็คือ เมื่อระบบและกระบวนการศึกษาตั้งอยู่บนฐานความรู้เข้าใจและดำเนินไปด้วยแนวคิดที่ถูกต้องแล้ว ก็จะมีข้อคิด คติ วิธีการทางการศึกษาใดๆ ของใครที่ไหนก็ตาม ที่ดีงาม เป็นประโยชน์ ได้ผล ก็สามารถนำมาใช้ได้ทั้งสิ้น

ทั้งนี้ เป็นไปตามหลักการที่กล่าวแล้วข้างต้นว่า แบบแผนวิธีการทางการศึกษาใดผลิตคนได้ดีมีคุณภาพ ถ้าคนมีคุณภาพนั้น ไปสนองแนวคิดที่ผิด ก็ยิ่งทำให้เกิดผลเสียหายมากมายและรุนแรงมากขึ้น แต่ในกรณีนี้ กลายเป็นว่า เมื่อนำวิธีการนั้นแหละมาใช้ ก็ได้คนมีคุณภาพ ที่จะมาสนองแนวคิดที่ถูกต้อง ให้เกิดผลดีมากยิ่งขึ้น

เพียงแต่จะต้องทำด้วยความรู้เท่าทัน และมีความชัดเจนว่าจะนำแบบแผนวิธีการนั้นมาใช้ในส่วนใด ด้วยเหตุผลและเพื่อความมุ่งหมายในขอบเขตใดและอย่างไร แต่พูดง่ายๆ ว่า เป็นการศึกษาที่ชัดเจนในหลักการ ซึ่งมีความสว่างที่ทำให้เปิดโล่งเห็นกว้างตลอดทั่ว

การศึกษาจริงแท้ ที่คนไม่เก่งแค่หาความสุข แต่มีสุขได้เอง แล้วก็เก่งสร้างความสุข

ได้พูดมาแล้ว ก็ขอย้ำอีกทีว่า เวลานี้ โลกเป็นปัญหากันถ้วนหน้า หนักแน่นในทุกด้าน ทั้งปัญหาชีวิตจิตใจ ปัญหาสังคม และปัญหาสิ่งแวดล้อม ที่ร้ายก็คือ ปัญหาเหล่านั้นล้วนสะสมมานานจนหนักหน่วงและทวีความรุนแรงขึ้นจนถึงขั้นที่คุกคามต่อความอยู่รอดของมนุษยชาติ และถึงจุดที่หวังว่าจะทำโลกให้ถึงความพิनाศบสิ้น

ปัญหาเหล่านี้ที่แรงร้ายจนน่าหวาดหวั่นถึงอย่างนั้น เป็นที่รู้กันชัดเจนแล้วว่าเพราะเป็นปัญหาที่เกิดจากมนุษย์เป็นตัวการก่อให้เกิดขึ้น เหตุปัจจัยในตัวมนุษย์นั้นมีมากมาย แต่ที่ยืนพื้นเป็นปมหลักอันควรถือเป็นจุดเน้นที่การศึกษาจะสะสาง คือเรื่อง **ความสุข**

คนไม่มีความสุขหรือขาดแคลนความสุข พวกกันเที่ยววิ่งไล่ไขว่คว้าหาความสุข และการหาความสุขนั้น ก็เป็นการหาแบบที่ต้องเที่ยวล่าแย่งชิงเบียดเบียนกัน พอตัวเองได้ความสุข คนอื่นก็อดความสุข ฉันได้-เธออด เธอได้-ฉันอด ถ้าแรงขึ้นไปก็ถึงขั้นที่ว่าฉันจะสุข-เธอต้องทุกข์ เธอจะสุข-ฉันต้องทุกข์

ความสุขแบบที่ต้องหา ก็ต้องวุ่นวายกับการแย่งชิงกันอย่างนี้ เรื่องจึงขัดอยู่แล้วว่าจะไม่มีทางพ้นจากการเบียดเบียนกัน แล้วปัญหาจะจบสิ้นไปได้อย่างไร

ที่นี้ ถ้ามนุษย์พัฒนาดี มีการศึกษาที่ถูกต้อง ความสุขของเขา ก็จะพัฒนาขึ้นด้วย อย่างน้อยก็พัฒนาพ้นจากความสุขแบบแย่งชิงเบียดเบียนกัน ขึ้นมาเป็นความสุขแบบประสานที่คนมีความสุขได้ด้วยกัน เราสุข เขาก็สุขด้วย เหมือนอย่างพ่อแม่จะสุขต่อเมื่อลูกเป็นสุข ถ้าลูกไม่เป็นสุข พ่อแม่ก็สุขไม่ได้

โลกที่ดี ที่ว่ามีการพัฒนา มีอารยธรรม จะต้องมียุคหนึ่ง
อย่างที่ว่านี้ คือเป็นโลกที่คนมีความสุขแบบประสาน คนรู้จักสุข
ด้วยกัน ถึงแม้จะยังอยู่ในขั้นหาความสุข ก็รู้จักหาความสุขแบบที่
เป็นการร่วมกันสุข ไม่ใช่ทำได้แค่หาความสุขแบบแย่งกัน

ขณะนี้ สังคมจมอยู่ใต้ปัญหา ไม่ก้าวหน้าในการแก้ไข ก็
เพราะหากันแต่ความสุขแบบแย่งกันสุข เมื่อเป็นความสุขแบบ
แย่งแย่ง ก็เป็นธรรมดาที่จะต้องเบียดเบียนกัน เหมือนกับทำให้
การเบียดเบียนกันกลายเป็นความจำเป็น และการแก้ปัญหาก็เป็น
สักว่าการปลอมใจ

เพราะฉะนั้น เราจึงต้องเข้ามาสู่การศึกษาที่ถูกต้องตามแนว
พุทธนี้ ที่ให้ฝึกให้หัดที่จะพัฒนาความสุข ให้รู้จักที่จะมีความสุข
แบบประสาน ที่ว่าสุขด้วยกัน หรือร่วมกันสุข เมื่อเราสุข คนอื่นก็
สุขด้วย เรายิ่งสุข เขาก็ยิ่งสุข เขายิ่งสุข เราก็ยิ่งสุข ถ้าพัฒนาใน
แนวทางอย่างนี้ ก็ชัดเจนและแน่นอนว่า สังคมจะต้องดีขึ้น

แต่ถ้าทำไม่ได้ สังคมก็จะมีสภาพที่ตรงข้าม อย่างที่เป็นและ
เห็นกันอยู่ขณะนี้แหละ เมื่อคนหนึ่งหรือพวกหนึ่งหาความสุข และได้
ความสุขมา อีกคนหนึ่งอีกพวกหนึ่งก็อดสุข หรือต้องทุกข์ ก็ต้อง
เบียดเบียนกัน แล้วอย่างนี้โลกจะเป็นสุขได้อย่างไร

ในเมื่อวิถีของโลกที่เจริญมาจนถึงปัจจุบันเป็นอย่างนี้ คือมี
แต่การแย่งกันหาความสุข แล้วก็เบียดเบียนกัน ก็ไม่ต้องไปทำนาย
หรือก มั่นชัดเจนนตั้งแต่ต้นแล้ว ก็เห็นอยู่ชัดๆ แล้วว่า โลกที่เดือดร้อน
กันมาแล้ว ก็จะต้องเดือดร้อนต่อไปและเรื่อยไปอย่างแน่นอน

มนุษย์ต่างกลุ่มต่างพวกได้สร้างสิ่งที่เรียกว่าความเจริญ
ขึ้นมา ในนามของอารยธรรม

ในอารยธรรมที่ว่ำนั้น ความเจริญของมนุษย์พวกหนึ่งมักหมายถึงหายนะหรือความพินาศของมนุษย์พวกอื่น ประวัติศาสตร์แห่งอารยธรรมจึงกลายเป็นประวัติศาสตร์แห่งการแย่งชิงประหัตประหารและการทำลายล้างกันของหมู่มนุษย์ ถ้าไม่เป็นการข่มเหงทำลายแบบปลาใหญ่กินปลาเล็ก ก็เป็นการชนกันของข้างสาร

นอกจากนั้น มนุษย์สร้างความสำเร็จขึ้นในที่ใด ก็หมายถึงการทำลายทรัพยากรและสภาวะแห่งธรรมชาติที่แวดล้อมตัวเขาในที่นั้น แล้วในที่สุด ความเสื่อมโทรมของธรรมชาติที่แวดล้อมตัวเขา ก็หมายถึงความทุกข์ยากขาดแคลนคงอยู่ไม่ได้ของมนุษย์เหล่านั้น

โดยนัยนี้ อารยธรรมใหญ่ค่อยทยอยทั้งหลาย จึงล่มสลายไปแห่งแล้วแห่งเล่า

จนกระทั่งเมื่อความเจริญเริ่มขยายกว้างไปถึงกัน การขัดแย้งทำลายล้างกันนั้น ก็พัฒนาขึ้นมาเป็นสิ่งที่เรียกว่าสงครามโลก ซึ่งได้เกิดขึ้นถึง ๒ ครั้งแล้ว และพอมองเห็นกันได้ว่า ถ้าสงครามใหญ่อย่างนั้นเกิดขึ้นอีก ทั้งมวลมนุษย์ก็ต้องวอดวาย และโลกที่มนุษย์อยู่ก็จะพินาศ ไม่อาจเป็นที่อาศัยต่อไปได้อีกด้วย

อารยธรรมมาถึงปัจจุบันในภาวะที่เป็นโลกาภิวัตน์ ไม่เฉพาะความเจริญซึ่งเกิดมีที่หนึ่งจะถึงกันแก่คนทั้งโลก แม้ปัญหาความทุกข์ความเดือดร้อนซึ่งเกิดในที่หนึ่งก็แผ่กระจายอย่างฉับพลันทันใดไปทั่วโลก และเมื่ออารยธรรมเจริญมาถึงขั้นนี้ การณ์ก็กลับกลายเป็นว่า โลกาภิวัตน์ที่โดดเด่นคือด้านที่เป็นปัญหาแรงร้ายที่จะทำลายมวลมนุษย์

เมื่อแรกนั้น ผู้คนพากันตื่นเต็นว่าได้มาอยู่ในยุคโลกาภิวัตน์ แต่เดี๋ยวนี้ เขาเริ่มตระหนักรู้ว่า สิ่งที่เป็นโลกาภิวัตน์อย่างสำคัญ ก็คือความทุกข์และปัญหา ความสุขของเขามีแค่ได้บันเทิงสนุก มันฉาบฉวยและผ่านฝัน เหมือนแค่ทาแป้งอยู่ชั่วฉาบหน้า

ที่เป็นอย่างนี้ ก็เพราะมนุษย์มุ่งแต่สร้างความสำเร็จ ความสุขให้แก่ตนและพวกของตน เขามองอารยธรรมออกไปข้างนอก เป็นความสำเร็จของตนบนความย่อหยับเสื่อมสลายของฝ่ายอื่น ไม่ว่าจะเป็มนุษย์ด้วยกัน หรือธรรมชาติ แต่แกนของอารยธรรม ที่เป็นตัวขับเคลื่อนอยู่ในข้างใน เขาไม่ได้พัฒนา

มนุษย์บอกว่าเขามีอารยธรรม เอาชนะธรรมชาติได้ เจริญรุ่งเรืองมีบ้านเมืองใหญ่โต แต่ตัวมนุษย์เองนั้นก็ยังคงอยู่กับด้อยกว่าหาได้พัฒนาตัวเองให้มีอารยธรรมไม่ ครั้งเป็นคนป่าคนดอย เคยคิดอยากจะทำอะไร อยากจะได้ จะทำหันทำลายกัน เคยคิดอย่างไร แม้จะเจริญขึ้นมาถึงยุคไอที ส่วนใหญ่ก็ยังมีจิตใจแค่ออย่างนั้น

จนในที่สุด อารยธรรมก็กัดกร่อนทำลายตัวมันเอง หากอารยธรรมเดินหน้าต่อไปในทิศทางเดิมนั้น ก็มองเห็นกันชัดๆ ว่าทั้งมนุษยชาติและทั้งโลก ก็จะต้องพินาศจบสิ้นไปด้วยกัน

เมื่อตระหนักรู้ปัญหาแล้ว ถึงเวลาที่จะต้องหันมากอบกู้อารยธรรม มนุษย์รุ่นต่อไปนี้ จะต้องนำอารยธรรมขึ้นสู่ทิศทางใหม่ หมดสมัยสำหรับการศึกษาที่สนองความปรารถนาในการสร้างอารยธรรมแบบเก่า มนุษย์ต้องการการศึกษาที่สร้างมนุษย์ผู้มีปัญญาและพลังความสามารถที่จะหันเหกระแสอารยธรรมได้

ในสภาพโลกาภิวัตน์ที่มนุษย์มีความเชื่อมความเจริญถึงกัน นี้ ก็คือเขามีสุขมีทุกข์ร่วมกัน มนุษย์จะต้องเลิกการหาความสุขสร้างความสำเร็จบนความทุกข์ความพินาศของคนอื่นฝ่ายอื่นและของธรรมชาติ แต่จะต้องพัฒนาความสามารถที่จะสร้างสรรค์ความเจริญและความสุขอย่างทีทุกคนทุกฝ่ายจะได้ประสปร่วมกัน นั่นก็คือศักยภาพของระบบการศึกษาที่ครบกระบวนการเป็นไตรสิกขา

ให้โลกมั่นใจ สู้สันติสุขได้ ด้วยการศึกษาทิแนวพุทธ

มนุษย์พูดกันมานานนักถึงการที่จะให้มีประชาธิปไตยเป็นความจริงขึ้นมา เราบอกกันถึงขั้นที่ว่าประชาธิปไตยนั้นไม่ใช่แค่เป็นระบอบการปกครอง แต่มันเป็นวิถีชีวิตเลยทีเดียว

เขาพูดกันถึงการพัฒนาประชาธิปไตย พูดกันนักหนาถึงการให้ทุกคนมีส่วนร่วม ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา ท่านหนึ่ง เขียนไปในสาส์นถึงรัฐสภาว่า “การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการของการปกครอง เป็นแก่นแท้ของประชาธิปไตย” (Lyndon B. Johnson, May 25, 1967: “Public participation in the process of government is the essence of democracy.”) และในเมืองไทยระยะใกล้ๆ นี้ ก็ได้ยินว่ายากันนักถึงหลักการมีส่วนร่วมนี้

แต่บ่อยครั้ง ทั้งที่บอกว่าประชาชนได้มีส่วนร่วมในการปกครอง แต่ส่วนร่วมนั้นก็แค่เล่นี้กลหรือเป็นของหลอกๆ ซึ่งเข้าไม่ถึงตัวประชาธิปไตย การมีส่วนร่วมด้วยพฤติกรรม บางทีก็ได้แค่รูปแบบ ไม่เป็นหลักประกันว่าจะมีประชาธิปไตยจริง

ทางฝ่ายพวก “ประชาธิปไตยของประชาชน” (คอมมิวนิสต์) ก็บอกว่า ต้องมีส่วนร่วมในการครองโภคทรัพย์ (share of wealth)

ไปๆ มาๆ ก็จะมั่วเดียวกัน หรือมั่วยุ่งอยู่กับเรื่องการมีส่วนร่วมในอำนาจ (share of power) และการมีส่วนร่วมในโภคะ (share of wealth) ถ้าไม่ระวังไว้ ก็จะกลายเป็นสุดโต่งไปข้างหนึ่ง

ที่จริงไม่ว่าจะมีส่วนร่วมออกเสียง ร่วมเลือกตั้ง ร่วมมี ร่วมกิน ร่วมได้ ร่วมใช้ ร่วมบริโภคน ก็ควรให้มีทั้งนั้น ตลอดไปถึงส่วนร่วมที่ล้ำค้ำยิ่ง คือ ส่วนร่วมในโอกาส และส่วนร่วมในความรูู้

แต่ปัญหาอยู่ที่ว่า นอกจากบ่อยครั้งมีส่วนร่วมไม่ใช่ของจริงแล้ว
ดูลึกกลงไปถึงความคิดหมายหรือเจตนาของผู้ที่อ้างหลักมีส่วนร่วม
นั้น ก็มักมุ่งไปที่ความหมายในแง่ของการมีส่วนร่วมที่จะได้จะเอา

ในที่สุดผลออกมา กลายเป็นว่า สังคมยังมีการเบียดเบียน
กันมาก รุณนกันอยู่ในระบบแก่งแย่งช่วงชิง และคนไม่มีความสุข

ที่ถูกต้อง การมีส่วนร่วมในการปกครองนี้ โยงไปประสานกับ
การมีส่วนร่วมด้านอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นการร่วมเป็นเจ้าของ ร่วมมี ร่วม
กิน ร่วมได้ ร่วมใช้ ร่วมบริโภค ร่วมรู้เข้าใจ ร่วมจิตร่วมใจ ร่วมได้มี
โอกาส และในที่สุดขาดไม่ได้ ก็มีมีส่วนร่วมในความสุข คือร่วมสุข
ด้วย แต่ทั้งหมดนั้นจะต้องไม่ให้ขาดพลาดจุดหมายแท้ ที่จะให้เอื้อ
ต่อการพัฒนาตัวของแต่ละคน ซึ่งจะทำให้เขามีความสุขที่เข้ากัน
ได้เหมาะสมกับภาวะแห่งการพัฒนาตัวของเขา

จะเป็นประชาธิปไตยแท้ที่สมานสุขทุกชีได้ ต่อเมื่อการมีส่วน
ร่วมนั้น มิใช่แค่จะได้จะเอา แต่ต้องไปถึงการมีส่วนร่วมในการให้
และมีส่วนร่วมที่จะให้ โดยพร้อมจะให้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์
สังคม ทั้งให้ปัน ให้กำลัง ให้ความร่วมมือ ให้ทางจิตใจ และให้ทาง
ปัญญา

รวมแล้วก็คือ ที่ว่าให้คนมีส่วนร่วมในการปกครองนั้น ต่อ
เมื่อใดมีส่วนร่วมพร้อม ทั้งทางพฤติกรรม ทางจิตใจ และทางปัญญา
จนถึงสุขทุกข์สมานกันได้ นั่นจึงจะเป็นการมีส่วนร่วมที่แท้

เมื่อมนุษย์เจริญมาจนถึงขั้นเป็นสังคมยุคไอทีขนาดนี้แล้ว
ถ้าไอทีนั้นรับใช้การศึกษาที่ครบเป็นไตรสิกขา ประชาธิปไตยก็จะ
บรรลุจุดหมาย ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในระบอบการปกครองและ
วิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยนั้นได้อย่างแท้จริง

นี่ก็เหมือนกับว่า เรามาถึงขั้นที่ต้องสร้างมนุษย์พันธุ์ใหม่ แต่คงมิใช่เป็นการสร้างด้วยการตัดแต่งยีนตามวิธีทางพันธุวิศวกรรม ให้ได้มนุษย์ที่มาสนองรับใช้แนวคิดของอารยธรรมที่ผิด อย่างมีประสิทธิภาพได้ผลแรงร้ายหนักขึ้น

แต่มนุษย์จำพวกอารยชนนั้น สร้างได้ด้วยวิธีพัฒนาคน ทั้งตัวของเขาด้วยการศึกษา ให้มีปัญญาซึ่งมาสานแนวคิดอันถูกต้อง ที่จะตั้งเจตจำนง ในการสื่อสารสัมพันธ์และดำเนินพฤติกรรม ในทางแห่งการสร้างสรรค์อารยธรรมแบบสมานสุขด้วยดุลยบริภาค ให้เกิดเป็นความจริงขึ้นมา

แม้ว่าอารยธรรมโดยรวมจะออกผลสุดท้ายเป็นการทำลาย แต่อารยธรรมนั้นก้าวมาได้เพราะมีความเพียรในการสร้างสรรค์ รวมอยู่ด้วยในกระแสของมัน ดังที่บัดนี้ เรามีสรรพอุปกรณ์ เทคโนโลยีที่วิเศษสมรรถนะในการทำงานและการผลิตของมนุษย์ บ้าง ที่ขยายวิสัยแห่งอินทรีย์บ้าง ตลอดจนไอทีที่ทำให้ข้อมูล ข่าวสารเป็นโลกาภิวัตน์ ทันทิและทั่วถึงกัน ช่วยให้มนุษย์ทำอะไรๆ ได้สำเร็จตามต้องการ ในขอบเขตและปริมาณ อันเกินจะกล่าว อย่างแทบไม่อาจนึกไปถึงได้

ถ้ามนุษย์กลับตัวกลับใจเสียใหม่ ก็กลายเป็นความประจวบ เหมือนได้จังหวะพอดีว่า เขามีความพร้อม โดยการสนับสนุนของ สรรพอุปกรณ์นั้น อันจะอำนวยความสะดวกที่แท้ของความเจริญ ก็คือ การที่มนุษย์พันธุ์ใหม่นี้ พอนี้ก็จะทำการอันสนองแนวคิดที่ถูกต้อง ขึ้นมา ก็สามารถนำอุปกรณ์เหล่านั้นไปใช้ได้โดยพลัน ในการ สร้างสรรค์ความเจริญแบบมีส่วนร่วมมีส่วนร่วมใช้ร่วมให้ร่วมรู้เข้าใจได้ สมานสุขทั่วหน้ากัน

ข้อสำคัญ หัวใจของเรื่องอยู่ที่ต้องมีการศึกษาซึ่งพัฒนา
มนุษย์ได้ถูกทาง ให้ได้มนุษย์ที่มีคุณภาพใหม่ และอารยธรรม
จะต้องเปลี่ยนไป

แทนที่มนุษย์ผู้มุ่งหน้าไปในการแข่งขัน ซึ่งเก่งในการหา
ความสุข เราจะมีมนุษย์ที่เก่งในการทำให้คนทั้งหลายเป็นสุข ผู้ที่ใช้
และพัฒนาอุปกรณ์เทคโนโลยีในการทำงานและการผลิตเพื่อ
ประโยชน์สุขอันร่วมกัน

โดยเฉพาะในสภาพโลกาภิวัตน์แห่งยุคไอทีนี้ ที่อุดมด้วยทุน
ทางปัญญา เราจะต้องพัฒนามนุษย์ให้สามารถใช้ทุนไอทีนั้นใน
การพัฒนาปัญญาให้ได้สมจริง

นั่นก็คือ มนุษย์ผู้ซึ่งจะไม่มัวหลงไหลในการเสพ ที่ถูกมอม
เมา ปลุกปั่น ยั่วยุ ให้เป็นเพียงเหยื่อผู้ถูกกระทำหรือถูกลากจูงไป
โดยเทคโนโลยีที่สื่อสาร แต่เป็นอิสระชนผู้ซึ่งทั้งตนเองก็เก่งกาจ
สามารถในการที่จะมีความสุข และสามารถใช้อีไอทีให้เป็น
ประโยชน์ได้สมความมุ่งหมายของมัน ในการที่จะสร้างสรรค์และ
แผ่ขยายประโยชน์สุขให้เป็นโลกาภิวัตน์อันไพบูรณ์

นี่ก็คือการศึกษาที่เรียกว่าแนวพุทธตามระบบแห่งไตรสิกขา
ซึ่งจะบูรณาการอารยธรรมโลกาภิวัตน์ได้สำเร็จ

เรามาช่วยกันทำให้คนพัฒนาตามหลักไตรสิกขานี้เกิด
โลกจะมีสันติสุข โดยที่ทุกอย่างจะประสานกลมกลืนและเกื้อกูล
กันไปหมด

แล้วก็จะเห็นว่า อ้อโฮ! นี่การศึกษา ทำให้มนุษย์ดีงาม สุข
สันต์ เก่งกล้า มีความสามารถขึ้นได้แบบนี้เชียวนะหรือ นี่เป็น
ความสามารถที่ดีแท้ วิเศษจริงๆ เพราะเป็นความสามารถที่เกื้อกูล
ต่อสังคม เกื้อกูลต่อชีวิตของตนและผู้อื่นไปด้วยกันทั้งหมด ทุก
อย่างกลมกลืนประสานกันลงตัวจริงๆ

การศึกษาอย่างนี้จึงสมที่จะเรียกว่าเป็นระบบ จะเรียกว่าเป็นองค์กรวม หรือเป็นบูรณาการ หรือจะเรียกว่าอะไรที่ดียุ่ก็ได้ ทั้งสิ้น แต่เวลานี้ ถ้อยคำเหล่านั้น เขาพูดกันแค่เป็นศัพท์ขลังๆ ไปเท่านั้นเอง แต่เนื้อตัวมันไม่บูรณาการ มันไม่เป็นองค์กรวม มันไม่สมดุล มันไม่สอดคล้อง ไม่สมจริงเลย

เพราะฉะนั้น เราต้องมาช่วยกัน เมื่อมั่นใจในหลักการของไตรสิกขา ว่าเป็นการศึกษาที่ถูกต้อง ก็จะมีมั่นใจว่า การศึกษาที่เรียกว่าเป็นแนวพุทธ เป็นวิถีพุทธนี้ จะทำให้ชีวิต และสังคม รวมตลอดทั้งโลกที่รองรับและแวดล้อมรอบตัวนี้ ดิงาม รื่นรมย์ น่าชื่นชม สดใส มีสันติสุขได้อย่างแน่นอน

ขอให้ทุกท่านมีความมั่นใจนี้

ที่จริง ต้องหวังว่าทุกท่านมั่นใจอยู่แล้ว และจงมีความเข้มแข็งในการที่จะเดินหน้าก้าวไปสู่ความสำเร็จ ซึ่งไม่ใช่หมายถึงเพียงความสำเร็จของเรา อย่างที่ในสังคมเวลานี้มักจะเข้าใจกันที่ว่าพอตัวฉันมีความสำเร็จ คนอื่นก็ด้อยลงหรือเดือดร้อน แต่หมายถึงความสำเร็จแห่งหลักการนี้ คือหลักการที่จะทำให้เกิดความดิงาม ความร่มเย็นเป็นสุขด้วยกันและทั่วกัน ดังที่กล่าวมา

สยามสามไตร^๑

นำเรื่อง

เพราะปรารถนาเรื่องชื่อนี้แหละ จึงได้อยากจะพบกัน คือ เมื่อมีชื่อนี้แล้ว ก็อยากให้ท่านที่เกี่ยวข้อง ได้แก่คณะบริหาร ครู อาจารย์ ได้มีความชัดเจนในเรื่องความหมาย

ทั้งนี้ก็เพราะว่า ชื่อนี้เราไม่ได้คิดเพียงแค่เป็นสักว่าชื่อ แต่ต้องการให้มีความหมาย และถ้าความหมายนั้นเป็นหลักการใหญ่ๆ ออกมาสู่การปฏิบัติได้ก็ยิ่งดี

ตอนต้นนั้น อาตมาก็ไม่ทันนึกถึงชื่อนี้ ที่จริงก็เป็นชื่อหนังสือที่ตั้งมาก่อนแล้ว หลายปีแล้วด้วย อย่างน้อยก็ ๕-๖ ปีแล้ว พอคุณครูพูดถึงชื่อนี้ ว่าพบที่ปกเป็นชื่อหนังสือ^๒ อาตมาก็เห็นว่า เป็นชื่อที่มีความหมายครอบคลุมหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา แต่คุณครูบอกว่ามีบางท่านเสนอคำว่า “สยาม”^๓ เพิ่มข้างหน้าด้วย

^๑ ถอดความจากเสียงบันทึก ในโอกาสที่คณะอนุภาครี ผู้บริหาร ตัวแทนครูและผู้ปกครอง ร.ร.สยามสามไตร (อนุบาลหนูน้อยและบ้านพุทธประถม) เข้ากราบนมัสการ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ที่วัดญาณเวศกวัน เมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๐

^๒ หนังสือเรื่อง *สามไตร* เกิดจากกรรมกาของ พระเทพเวที (ประยูร ปยุตฺโต) ที่อุโบสถวัดไทย นครลอสแอนเจลิส ๒๓ พ.ค. ๒๕๓๕ ไพธิธรรมสมาคม LA ได้แจ้งขอพิมพ์ โดยตีพิมพ์ครั้งที่ ๑ ในเดือน ก.ค. ๒๕๔๔ ใช้ชื่อเรื่องว่า *สาม ต* (คือ ไตรรัตน์ ไตรลักษณ์ และไตรสิกขา) แล้วต่อมาในการพิมพ์ครั้งที่ ๒ ปี ๒๕๕๐ ได้ตกลงใช้ชื่อเต็มว่า *สามไตร*

^๓ ผู้เสนอคำว่า “สยาม” คือ หม่อมหลวงพิกุลมาลย์ เกษมศรี ครูใหญ่ของโรงเรียน “เพื่อน้อมนำคุณคำที่มีอยู่สูงสุด กลับมาสู่ชาวไทย (ในความหมายหนึ่งของคำว่า สยาม)”

อาตมาก็มานึกดู ในใจนั้นก็อยากจะให้ทุกท่านสบายใจ พอใจ แต่เมื่อถาม ก็ได้ความว่า ก็พอใจทั้งนั้น จะเป็น “สามไตร” เฉยๆ หรือ “สยามสามไตร” ก็ได้

ที่นี่จะเลือกชื่อไหนดี ก็มานึกว่า ถ้าจะมีคำว่า “สยาม” ก็ น่าจะให้ เป็นคำที่มีความหมายทางหลักธรรมด้วย คือไม่ใช่เพียงว่า เป็นชื่อประเทศไทยเท่านั้น ก็เลยพยายามวิเคราะห์คำ ในที่สุดก็ได้ คำที่จะพูดกันต่อไปนี้

จึงอยากจะพูดเรื่องนี้ให้ชัดอีกครั้งหนึ่ง ว่า ชื่อ สยามสามไตร ประกอบด้วย ๒ คำใหญ่ คือคำว่า “สยาม” กับคำว่า “สามไตร”

ภาค ๑

สู่สาระ

หน้าว่าง

สยาม มาอยู่กับ สามไตร

๐๐๐

“สยาม” หมายความว่าไหน

มาดูคำว่า “สยาม” ก่อน ที่ว่าเป็นชื่อประเทศไทยนั้น ก็ทราบกันดีอยู่แล้ว ถ้าว่าตาม *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน* ท่านให้ความหมายไว้ ดังนี้

สยาม, สยาม - [สะ-หฺยาม, สะ-หฺยาม-มะ-] น. ชื่อเรียกประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นประเทศไทย เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๒

นี่ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ท่านว่าไว้อย่างนี้ หมายความว่า เราเรียกชื่อประเทศสยามมานาน ส่วนชื่อว่า “ประเทศไทย” เพิ่งเริ่มเมื่อปี ๒๔๘๒ ในแง่ที่ชื่อประเทศไทย ก็เป็นอันว่าไม่ต้องอธิบายอีก

ทีนี้มาดูในแง่หลักกรรมบ้าง สยาม ประกอบด้วย “ส” กับ “ยาม”

“ส” นี้ ที่จริงมาจาก “สห” ที่แปลว่า กับ หรือพร้อมด้วย (บางทีก็แปลง่ายๆ ว่า “มี”) แต่ตามวิธีทางไวยากรณ์ของภาษาบาลี เมื่อเอามารวมเข้ากับคำอื่น ก็ตัดเหลือ “ส” จึงเป็น “สยาม”

คำแบบนี้มีมาก ยกตัวอย่างง่ายๆ เหมือนอย่างที่ญาติโยม สวดทำวัตรเช้าว่า “โย โส ตะถาคะโต ...” พอสวดไปถึงตอนท้ายๆ จบก่อนแรก อิติปิโส.. แล้ว ก็มีข้อความต่อไปอีกว่า “โส อิมัง โลกัง สะเทวะกัง สะมาระกัง สะพรัหมะกัง สัสสะมะณะพราหฺมะณิง ปะชัง สะเทวะมะนุสฺสัง...” ตรงนั้นจะพบ “สะ” นำเยอะไปหมด นี้ก็คือ “สะ” เดียวกันนี้แหละ “สะ” อะไร

ที่จริง คำเดิมในภาษาบาลี เขียนว่า “สเทวกั สมารัก สพฺรหฺมกั สสุสฺมณพฺรหฺมณั ปชั สเทวมฺนุสฺสั...”

สเทวกั ก็คือ “ส” ที่ว่าตัดจาก “สห” แล้วบวกกับ “เทว” (“ก” ที่ต่อท้าย เป็นเพียงตัวมาประกอบเสริมทางไวยากรณ์) จึงแปลว่า “พร้อมด้วยเทวะ หรือมีหมู่เทवादด้วย” คือ พร้อมทั้งเทวดา

สมารัก พร้อมด้วยมาร สพฺรหฺมกั พร้อมด้วยพรหม สสุสฺมณพฺรหฺมณั พร้อมด้วยหมู่สมณพราหฺมณั ต่อจากนั้นก็ ปชั ซึ่งเป็นคำหลัก แปลว่า “ประชา” หมายถึงหมู่สัตว์ คือประชาชน

ที่ว่าพร้อมด้วยอะไรๆ ที่ว่ามาเมื่อนี้ คือ “ประชา” พร้อมด้วยเทวดา พร้อมด้วยมาร พร้อมด้วยพรหม พร้อมด้วยสมณพราหฺมณั แล้วต่อจาก ปชั ก็ยังมี สเทวมฺนุสฺสั ซึ่งสรุปอีกทีว่า “พร้อมด้วยเทวะ และมนุษย์ทั้งหลาย” นี้แหละ จะเห็นว่าตัว “สะ” คือ “ส” อย่างนี้มีใช้เยอะ ก็เป็นอันว่ามาจาก “สห”

ดังนั้น สยาม ก็จึงแปลว่า “พร้อมด้วยยาม”

ที่นี้ “ยาม” แปลว่าอะไรละ? “ยาม” ตัวนี้แปลว่าการยับยั้งชั่งใจ การควบคุมตน การปกครองตัวเองได้

“ยาม” ศัพท์นี้ จะเห็นมากในรูปที่เป็น สัจญมมะ หรือสังยมมะ เช่น เวลาสวดมนต์คลุสุมิตรา ก็จะเจอ “มชฺชปาณา จ สญฺญโม” (เขียนเป็น “มชฺชปาณา จ สยโม” ก็ได้) ท่านที่สวดมนต์เก่ง ก็คงนึกออก แปลว่าอะไร สญฺญโม (สัจญมมะ) หรือ สยโม (สังยมมะ) แปลว่า ยับยั้งควบคุมตนเองได้ ยิ่งตั้งดวงใจ มชฺชปาณา จากการดื่มน้ำเมา

“ยม” ในสังยมมะนั่นแหละ เอามายืดให้ยาวออกไปตามวิวิธทาง ไวยากรณ์ ก็เป็น “ยาม” และก็แปลเหมือนสังยมมะนั่นแหละ จึงเป็นอันว่า “ยาม” นี้ มีความหมายซึ่งเราเคยพบเคยเจอกันอยู่แล้ว

ศัพท์ใกล้เคียงอีกคำหนึ่ง ซึ่งถือว่าอยู่ในจำพวกเดียวกัน เป็น ไวยากรณ์กัน ก็คือ “สังวร” ซึ่งแปลว่า ระวัง ปิดกัน

ความยับยั้งชั่งใจ การควบคุมตนเองได้ หรือปกครองตนเองได้นี้ ดูตัวอย่างที่ “มชฺชปาณา จ สญฺญโม” คือ ควบคุมตัวเองยับยั้งจากการดื่มของเมา ตลอดจนสิ่งเสพติดทั้งหลายได้ จะเห็นว่า คนที่ทำอย่างนั้น จะต้องมีความเข้มแข็ง สมกับที่ว่าปกครองตัวเองได้

อย่างไรก็ตาม การปกครองตนเองได้นี้ โดยทั่วไปท่านมักใช้ในแง่สังคม คือการควบคุมตนเองในการอยู่ร่วมสังคมกับผู้อื่น ไม่ให้ละเมิดต่อกัน ไม่ให้ล่วงเกินกัน เพราะฉะนั้น จึงเน้นในแง่ของการควบคุมตนเองจากการเบียดเบียนผู้อื่น หรือยับยั้งจากการทำร้ายกัน เพราะคนที่อยู่ร่วมกันก็อาจจะกระทบกระทั่งขัดแย้งกันด้วยเหตุต่างๆ มากมายก็ต้องมีสัจญมมะหรือสังยมมะนี้ไว้ซึ่งบางที่ใช้เป็นคำแทนศีล เลยก็มี คือมีความหมายเท่ากับศีล เพราะว่าคนที่จะดำรงรักษาศีลได้ ก็ต้องมีสัจญมมะหรือสังยมมะ คือต้องรู้จักปกครองตัวเอง ควบคุมยับยั้งตัวเองได้

ดังพุทธพจน์ในบางพระสูตร คาถาที่ตรัส แทนที่จะใช้คำว่า ศีล กลับใช้คำว่าสัญญาะหรือสังยมะแทน แล้วคัมภีร์ก็อธิบายว่า สัญญาะหรือสังยมะนี้แหละคือศีล และก็อย่างที่บอกเมื่อกี้ เดิมนั้น ท่านใช้โดยเน้นในแง่สังคมา คือปกครองตัวเองได้ ในการอยู่ร่วมกัน ไม่ให้ทะเลาะกัน ไม่ให้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ไปทำร้าย ช่มเหง รังแก แย่งชิง หลอกหลวงเขา เป็นต้น

คนยุคนี้ ต้องใช้ “ยาม” ให้หนัก

สัญญาะ สังยมะ หรือ “ยาม” นี้ คิดว่าสำคัญมากในยุคสมัยปัจจุบัน แต่เวลานี้น่าจะเน้นว่า การควบคุมตนเองปกครองตัวได้ แม้แต่ในด้านชีวิตของตัวเองก็สำคัญ อย่างยิ่ง

อย่างในมงคลสูตรที่ยกมาดูเมื่อกี้ว่า “มชฺชปาณา จ สยุมโฌ” ก็เข้ามาทางด้านตัวเอง คือควบคุมตนเองจากการดื่มน้ำเมา นั่นก็เป็นเรื่องของการไม่เบียดเบียนตนเองด้วย แต่มีความหมายต่อไปถึงว่า ของเมาอาจจะทำให้ขาดสติยังคิด แล้วก็ไปละเมิดต่อผู้อื่นด้วย

แต่ที่นี้เรามาดูว่า ในยุคปัจจุบันนี้ โลกกำลังเจอปัญหาคนปกครองควบคุมตัวเองไม่ได้กันมากเหลือเกิน จะได้ยินเรื่องของโรคอารยธรรม คนสมัยนี้ถือตัวเองว่าเจริญ มีอารยธรรมสูงมาก แต่แล้วก็มีโรคอารยธรรมเกิดขึ้น อย่างที่กำลังเป็นปัญหามากเวลานี้คือ “โรคอ้วน”

เมื่อ ๑๐ กว่าปีก่อน ตอนที่อาตมาไปอเมริกา โยมที่ไปด้วยซึ่งตามปกติอยู่ที่นั่น เป็นหมอ และเป็นผู้ใหญ่อยู่อเมริกา มาราวครึ่งศตวรรษแล้ว รับราชการอยู่ที่นั่น อาตมาชี้โรค คุณหมอก็พาไปโรงพยาบาล

ที่นั่น ก็เลยได้เห็นคนที่ไปโรงพยาบาล เช่น คนที่เป็นญาติไปเยี่ยมคนไข้ ดูเขาอ้วนๆ กันเยอะเหลือเกิน ก็ถามคุณหมอบว่า “เอ๊ะ ทำไมคนอเมริกันอ้วนเยอะจัง” โยมซึ่งอยู่อเมริกามานานนักหนา บอกว่าคนอเมริกันเป็นคนอ้วนประมาณ ๖๐%

ที่นี้มาเมื่อ ๒ วันนี่เอง ท่านที่คุ้นเคยท่านหนึ่งเพิ่งกลับจากอเมริกา ท่านนี้ก็อยู่ที่นั่นมานานแล้ว ตอนนั้นก็กลับมาอยู่เมืองไทย แล้วก็เดินทางไปอีก ท่านเล่าว่า “แหม ตอนนี้อยู่อเมริกา คนอ้วนมากเหลือเกิน แต่ก่อนก็เยอะอยู่แล้ว ตอนนี้น่าจะอ้วนถึง ๘๐ เปอร์เซ็นต์” ว่าอย่างนั้นเลยนะ

โรคอ้วนนี้เป็นปัญหาอย่างมาก เมื่อตอนที่อาตมาไปผ่านิ้วในโตเมื่อ ๔-๕ ปีก่อน คุณหมอบที่ผ่าตัดเพิ่งกลับจากอเมริกา ท่านเล่าว่า ท่านไปเพื่อดูงานแก้ปัญหาคนเป็นโรคอ้วน แพทย์เมืองไทยกำลังเตรียมรับมือกับโรคนี้ ซึ่งจะเข้ามาในไทยอีกไม่ช้า แล้วจะแก้โรคอ้วนได้อย่างไร วิธีการก็คือ ตัดกระเพาะให้เหลือนิดเดียว ให้จุน้อยๆ จะได้กินได้น้อยๆ ต่อไปเมืองไทยคงต้องผจญปัญหาเดียวกันนี้แน่ ก็จะได้รับมือกับคนไทยให้ทัน

ตอนนี้ เรื่อก้าวหน้าต่อไปอีก คือ ท่านที่ไปอเมริกามาเล่าหน่อย บอกว่า ตอนนี้อยู่มีวิธีใหม่แล้ว เขาไม่ใช่วิธีตัดกระเพาะ แต่เขาทำที่กระเพาะนั่นแหละ คือ ทำคล้ายๆ เป็นถุงซ้อนขึ้นมาที่กระเพาะ ให้เป็นถุงที่จุได้น้อย พอรับประทานอาหารเข้าไปเต็มถุงที่ใส่เข้าไปนั้น ก็จะอึด อันนี้ก็ดีขึ้นหน่อย คือไม่ต้องตัดกระเพาะ แต่ต้องมีกระเพาะซ้อนเข้าไปอีกอันหนึ่ง

นี่เป็นวิธีแก้ปัญหาของคนสมัยนี้ เรารู้กันอยู่ว่าโรคอ้วนเป็นปัญหาใหญ่ แต่แทนที่จะแก้ไข เราพยายามกันนักหนาที่จะปิดปัญหาโดยใช้วิธีทางการแพทย์ เช่น ตัดกระเพาะหรือซ้อนกระเพาะอะไรอย่างนั้น

นี่ก็คือการบอกว่า คนปกครองตัวเองไม่ได้ เขาแก้ปัญหาในจิตใจของตัวเองไม่ได้

ที่จริง การกินมากหรือกินน้อยเป็นเรื่องของตัวเองชัดๆ กินเท่าไรจะพอดี ก็กินเข้าไปเท่านั้น คือควบคุมตัวเองนั่นเอง แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นว่า คนไม่เป็นอิสระ ตกเป็นทาสของความอยากเลยควบคุมตัวเองไม่ได้ ทำอย่างไรจะให้บริโภคแต่พอประมาณเอาแค่ว่าพอดี แค่นี้ก็ทำไม่ได้ นี่คือที่อเมริกา แล้วนับวันก็จะมีปัญหาในเรื่องนี้กันหนักขึ้นทุกที แล้วจะทำอย่างไร ตรงนี้แหละเรื่องสำคัญ

นี่เป็นตัวอย่างอันหนึ่งที่มาบอกว่าจะต้องใช้ “ยาม” หรือสังฆมะ ตัวนี้ คือการควบคุมตัวเอง หรือการรู้จักปกครองตัวเองได้ มันแสดงว่า คนยุคนี้ มีอำนาจจัดการกับสิ่งอื่นได้ เช่น จัดการกับธรรมชาติได้ เก่ง แต่พอดูที่ตัวเอง กลับปกครองไม่ได้ จัดการไม่ได้ ในยุคนี้ “ยาม” จึงสำคัญมาก และก็เป็นอย่างนั้นว่า มันสำคัญไม่เฉพาะในการเว้นจากการเบียดเบียนผู้อื่น แต่มันช่วยในการปกครองตนเอง คุ้มครองตัวเองให้พ้นจากการเบียดเบียนตนเองด้วย

เอา “ยาม” มาใส่ ให้คนไทยเป็น “สยาม”

การควบคุมปกครองตนเอง นอกจากให้เว้นให้ยังจากการเบียดเบียนทางสังคม และจากการเบียดเบียนตัวเองแล้ว อีกด้านหนึ่งที่จะต้องใช้ก็คือ ให้เว้นให้ยังจากการเบียดเบียนธรรมชาติ

เรื่องนี้ก็เป็นปัญหาใหญ่ของยุคสมัยนี้ อเมริกาเจอปัญหาสิ่งแวดล้อมตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๖๐ กว่ามาแล้ว ที่ว่านี่ไม่ใช่ว่าตอนนั้นเกิดปัญหาหรอก แต่ตระหนักรู้ปัญหา

หมายความว่า แต่ก่อนนั้น ปัญหาที่หนักอยู่แล้ว แต่คนยังไม่ตระหนัก คนเพิ่งมาตระหนักรู้เมื่อปี ๑๙๖๐ กว่า ว่าธรรมชาติแวดล้อมเสีย มีมลภาวะสูง ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม จะต้องแก้ไข ทำให้คนหันมาตื่นตัวในเรื่องนี้กันมาก ถึงกับมีการประชุมระดับโลกกันมาเป็นระยะๆ ละ ๒๐ ปีครั้งหนึ่ง แต่ประชุมที่ไร ก็ได้แต่ข้อสรุปว่าปัญหามากขึ้น ทั้งๆ ที่พยายามจะแก้ไข ก็แก้ไม่ตก

การที่คนแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสียไม่สำเร็จ หรือไม่ได้ผล ก็เพราะขาดตัวนี้ คือไม่มี “ยาม” นี้แหละ หมายความว่า คนปกครองตัวเองไม่ได้ ไม่สามารถบังคับควบคุมจิตใจของตน ไม่รู้จักฝึกตน ขาดความเข้มแข็ง เคยตัวกับการตามใจของตน ติดชินกับความมั่งง่าย หรือเอาแต่เห็นแก่ผลประโยชน์ของตัวเอง

ทำอย่างไรจะให้มนุษย์ไม่ปล่อยตัวตามใจตัวเองที่จะไปจัดการกับธรรมชาติ เช่น ไปเอามันมาเป็นวัตถุดิบเข้าไปในโรงงานอุตสาหกรรมอะไรอย่างนี้ มนุษย์ทั้งที่รู้อยู่ ก็แก้ไม่ตกเลย

ไม่ต้องดูไปไกลให้ทั่วทั้งโลก เอาแค่ประเทศไทยเวลานี้ก็ทราบกันดีว่าปัญหาหนักมาก การแก้ปัญหาไปไม่ถึงไหน แล้วเราจะทำอย่างไร ถ้าเราไม่สามารถพัฒนาคนให้มีธรรมข้อนี้ คือ “ยาม” ให้คนไทยกลายเป็น *สยาม* ที่แปลว่า ผู้พร้อมด้วยยาม หรือ “ผู้มียาม” คือ เป็นผู้มีความสามารถในการควบคุมตนเอง สามารถปกครองตัวเองได้ ถ้าเมื่อไร คนไทยเป็น *สยาม* ก็แก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสีย และปัญหาอื่นๆ ที่พูดมาก่อนแล้วนั้นได้ทั้งหมด

เพราะฉะนั้น “สยาม” จึงมีความหมายสำคัญมาก ในการที่จะแก้ปัญหาชีวิต ปัญหาสังคม และปัญหาธรรมชาติหรือปัญหาสิ่งแวดล้อมกันต่อไป

ในที่นี้ ก็จึงว่า “สยาม” นี้ เข้ากับยุคสมัยเลย เป็นธรรมข้อสำคัญที่ต้องใช้แน่นอน น่าจะเน้นกันด้วยว่าทำอย่างไรจะพัฒนา มันขึ้นมาให้ได้ ถ้าเราเป็นสยาม คือ “มียาม” นี้เป็นตัวคุมอยู่ละก็ อเมริกาก็คุมโรคอ้วนได้ ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติร่อยหรอ และมลภาวะสูง ก็แก้ได้ แต่เมื่อไม่สามารถพัฒนาคนขึ้นมาให้มียามเป็นสยามนี้ได้ ก็เลยติดขัดอยู่นี่แหละ ไม่ก้าวไปไหน

เอาละ นี่ก็เรื่องหนึ่ง เป็นเรื่องของศัพท์ “สยาม” ว่าคือ “สหยาม” ก็เป็นอันว่า “ส” ตัวนั้น มาจาก “สห” (อ่านว่า สะ-หะ) แปลว่า พร้อมด้วย หรือมี และเมื่อรวมเข้าเป็นคำเดียว ด้วยวิธีทางไวยากรณ์เป็น “สยาม” แล้ว ก็อ่านแบบไทยว่า สะ-หฺยาม ได้

เหมือนกับ “สมาน” ในภาษาบาลี มาเป็นไทยก็อ่าน สะ-หฺมาน หรือปฏิจฺจสมฺปปาต มาเป็นไทยเราเขียนเป็น “ปฏิจฺจสมฺป-ปาต” ก็อ่านตามเสียงไทยว่า ปะ-ติด-จะ-สะ-หฺมฺบ-บาด

สรุปว่า *สยาม* ก็คือ “สหยาม” ที่แปลว่า พร้อมด้วยการควบคุมตัวเองได้ หรือพร้อมด้วยการปกครองตนเองได้ และพร้อมด้วยตัวนี้ก็คือ “มี” นั่นเอง จึงแปลว่า มีการควบคุมปกครองตนเองได้

คิดว่าความหมายของคำว่า *สยาม* นี้คงชัดพอสมควรแล้ว คือสามารถแปลได้ทั้งสองอย่าง จะแปลว่าประเทศไทยในชื่อเดิมก็ได้ จะแปลว่าผู้มีความสามารถในการควบคุมตนเอง หรือรู้จักปกครองตนเองก็ได้ (ไปๆ มาๆ “สยาม” เลยชักจะมาใกล้กับคำว่า เป็น “ไท”) ขอผ่านคำว่า *สยาม* นี้ไปก่อน

“สามไตร” ได้พุทธศาสนาทั้งหมด

ที่นี้ก็มาถึง “สามไตร” ซึ่งทราบกันค่อนข้างดีอยู่แล้ว จึงง่าย
หลักธรรมสำคัญๆ ในพระพุทธศาสนานั้น พอถือว่า หลัก
ใหญ่ๆ มักมีชื่อเป็นไตร เพราะมีจำนวนสาม

“ไตร” นี้ใช้มากเหลือเกิน แม้แต่ในด้านรูปธรรม เครื่องใช้ของ
พระเริ่มต้นก็มีไตรจีวร คัมภีร์หลักที่บรรจุพระธรรมวินัย ก็เป็น
พระไตรปิฎก ไตรหมุด

ในที่นี้ รวมทีเดียวเลย “สามไตร” เป็นหลักใหญ่ทั้งนั้น มีดังนี้

๑) **ไตรรัตน์** ก็คือพระรัตนตรัยนั่นเอง ได้แก่ พระพุทธเจ้า
พระธรรม และพระสงฆ์ ต่อจากนั้นก็

๒) **ไตรลักษณ์** เสียงใกล้เคียงกันมากกับไตรรัตน์ ไตรลักษณ์ คือ
ลักษณะ ๓ อย่าง ซึ่งเป็นหลักธรรมสำคัญมาก เป็นเรื่องของกฎ
ธรรมชาติ อย่างผู้ที่เจริญวิปัสสนาก็ต้องรู้สภาวะถึงขั้นนี้ ต้องเข้าใจถึง
ความจริงอันนี้ ถ้ารู้แจ้งไตรลักษณ์สมบูรณ์ ก็แปลว่าบรรลุ
อรหัตตผล จบพระพุทธศาสนาเลย ไตรลักษณ์จึงเป็นหลักใหญ่ เรา
พูดกันง่ายๆ ว่า “อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา” แต่ถ้าใช้ศัพท์เป็นทางการ
ก็พูดว่า “อนิจจตา ทุกขตา อนัตตตา”

ที่เติม “ตา” นั้น ขออธิบายนิดหนึ่ง “ตา” นั้น เรียกว่าเป็น
ปัจจัย เป็นเรื่องของไวยากรณ์บาลี คือ “อนิจจ” (อนิจจัง) แปลว่า
ไม่เที่ยง เป็นคุณศัพท์ ถ้าจะให้เป็นคำนาม ก็เติม “ภาวะ” ต่อเข้าไป
เป็น “อนิจจภาวะ” แปลว่า ความเป็นของไม่เที่ยง หรือความไม่
เที่ยง แต่รู้สึกรู้ว่าเป็นคำที่ยาวไปหน่อย แล้วจะทำอย่างไรให้สั้นโดย
มีความหมายเท่าเดิม

ในภาษาบาลี มีวิธีทำได้ คือ “ตา” ที่เป็นปัจจัย มีความหมายเท่ากับ “ภาวะ” ก็เอา “ตา” มาใส่แทน “ภาวะ” แล้ว “อนิจจภาวะ” ก็กลายเป็น “อนิจจตา” สั้นลง แต่มีความหมายเท่าเดิม

เช่นเดียวกับที่ “อนิจจภาวะ” มาเป็น “อนิจจตา” “ทุกขภาวะ” ก็มาเป็น “ทุกขตา” และ “อนัตตภาวะ” ก็มาเป็น “อนัตตตา”

เป็นอันว่า ไตรลักษณ์ ก็ได้แก่ ลักษณะที่เป็นความจริงของธรรมชาติตามธรรมดา ๓ อย่างนี้ แล้วต่อจากนั้น ก็ไตรสุดท้าย คือ

๓) **ไตรสิกขา** แปลว่า สิกขาสาม คือ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือจะเรียกให้เป็นศัพท์ทางการแท้ๆ ก็พูดให้เต็มว่า “อภิสีลสิกขา อภิจิตตสิกขา อภิปญญาสิกขา” นี้ชื่อเต็มเป็นทางการแท้ๆ แต่เรียกกันง่ายๆ แค่ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา

สิกขาสามอย่างนี้ ก็คือหลักการศึกษารองโรงเรียน ตอนนั้นก็เลยมาถึงตัวแท้ตัวจริง ซึ่งเป็นภาคปฏิบัติการ ที่เอามาใช้ดำเนินชีวิต เอามาใช้ดำเนินการฝึกศึกษาพัฒนาคน ที่เรียกว่าเป็นการศึกษา เป็นขั้นปฏิบัติจัดทำ แต่การศึกษาที่จะดำเนินไปได้ ก็เพราะตั้งอยู่บนฐานของหลักการใหญ่ ๒ ข้อต้นด้วย กล่าวคือ

อาศัยข้อแรก คือ **ไตรรัตน์** เริ่มต้นตั้งแต่ว่า พระพุทธเจ้าทรงค้นพบธรรมคือความจริงแล้ว จึงทรงจัดวางระบบไตรสิกขา นำมาทรงสอนให้เราปฏิบัติ เพื่อให้เราดำเนินชีวิตสอดคล้องกับความ เป็นจริงที่จะเกิดผลดีมีความสุขเจริญงอกงามยิ่งขึ้นๆ ไป ในฐานะเป็นส่วนร่วมของชุมชนอารยชนที่เรียกว่าสังฆะ เพราะฉะนั้น การดำเนินตามหลักไตรสิกขา ก็ต้องไปเกี่ยวข้องกับพระไตรรัตน์ ทั้ง พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ อยู่ในตัวเองเป็นธรรมดา

แล้วข้อที่ ๒ **ไตรลักษณ์** เราก็ต้องอาศัยเหมือนกัน ที่ว่า พระพุทธเจ้าทรงค้นพบธรรมคือความจริงตามธรรมชาติ นั้น ก็เป็นเรื่องของไตรลักษณ์นี้ ซึ่งเป็นฐานที่ทรงวางระบบ **ไตรสิกขา**

ดูอย่างง่ายๆ การที่มนุษย์จะปฏิบัติการอะไรให้ได้ผล โดยเฉพาะการที่จะมีการศึกษา มาใช้ชีวิตให้พัฒนาขึ้นได้ ก็ต้องตั้งอยู่บนฐานของความจริงตามธรรมชาติ ต้องสอดคล้องกับกฎธรรมชาติ ตามที่สภาวะในธรรมชาติมันอำนวยให้เป็นไปได้ ถ้าเราดำเนินการศึกษาพัฒนามนุษย์ไม่สอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติ การศึกษานั้นก็สัมฤทธิ์ผลจริงไม่ได้ เพราะฉะนั้น เราจะต้องรู้ความจริงของธรรมชาติ หรือรู้ธรรมชาติตามที่มันเป็น แล้วปฏิบัติให้สอดคล้องกัน

ที่นี้ ธรรมชาติที่มีลักษณะ ๓ อย่าง คือเป็นไตรลักษณ์นี้แหละ มันเอื้อ หรือที่จริงคือมันบังคับ ให้เราต้องดำเนินการศึกษาตามหลักไตรสิกขา การที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงหลักธรรมชุดไตรสิกขานี้ขึ้นมา ก็เพราะพระองค์ได้ตรัสรู้ ทรงค้นพบ ทรงเห็นความจริงที่เป็นไตรลักษณ์นั่นเอง เพราะฉะนั้น หลักไตรสิกขาที่ตั้งอยู่บนฐานของหลักไตรลักษณ์นี้แหละ

ยกตัวอย่างง่ายๆ เอาที่เป็นพื้นๆ เลย ก็เพราะสิ่งทั้งหลายต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย ชีวิตของเราจึงเปลี่ยนแปลงได้ ไม่ว่าจะเป็นรูปธรรมก็ตาม นามธรรมก็ตาม ทั้งร่างกายและจิตใจของเราเปลี่ยนแปลงได้ เพราะฉะนั้น เราจึงมีสิกขา ที่ว่าฝึกฝนพัฒนา ก็คือรู้จักจัดสรรปรับปรุงแก้ไขให้มันเปลี่ยนแปลงไป แต่ให้มันเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี ถ้ามันไม่เป็นอนิจจังแล้ว มันจะพัฒนาไปได้อย่างไร ไตรสิกขา ก็เดินไม่ได้

ถ้าเราปล่อยเรื่อยเปื่อย อนิจจัง (ที่ถูก ต้องพูดว่าอนิจจตา) ก็
จะแสดงผลฤทธิ์ในแง่ที่ว่า มีแต่เหตุปัจจัยที่ทำให้เราเปลี่ยนแปลงไป
ในทางไม่ดี ทีนี้ พอเรารู้เราเข้าใจหลักไตรลักษณ์นั้น เราก็ใช้ความรู้
ในหลักเหตุปัจจัยนั้นแหละ มาจัดการป้องกันเหตุปัจจัยที่ไม่พึง
ประสงค์ และทำเหตุปัจจัยที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็น
อนิจจังที่มีผลดี ที่เราเรียกว่าเจริญพัฒนา เพราะฉะนั้น การที่
มนุษย์แก้ไขเปลี่ยนแปลงตัวเองได้ ทำชีวิตจิตปัญญาของตัวเองให้
พัฒนาได้ ก็เพราะว่าสิ่งทั้งหลายมีอนิจจตา เป็นอนิจจังนี่แหละ

อนิจจังในแง่นี้ คืออนิจจังสำหรับคนที่มีปัญญารู้เท่าทัน ก็
เลยช่วยให้เรารู้จักใช้ธรรมชาติในทางที่เป็นผลดีหรือเป็นคุณ ผล
ด้านดีนี้เป็นไปได้กระทั่งถึงขั้นที่ว่า เมื่อเรารู้แจ้ง เกิดปัญญาารู้เข้าใจ
ไตรลักษณ์ ในที่สุดเราเองนี่แหละ เมื่อรู้เข้าใจเข้าถึงความจริงของ
ธรรมชาติตามหลักไตรลักษณ์แล้ว เราก็กลายเป็นผู้มีชีวิตอยู่
อย่างดี ที่เรียกว่าเป็นผู้ประเสริฐ เป็นอารยชน หรือเป็นอารยะที่แท้
จนกระทั่งเป็นพระอรหันต์ ก็เพราะรู้ไตรลักษณ์ เข้าถึงไตรลักษณ์
พอมีปัญญาเข้าถึงไตรลักษณ์ถึงขั้นนั้น ก็เปลี่ยนชีวิตจิตใจของเรา
ไปเลย ทำให้หลุดพ้นเป็นอิสระ

เป็นอันว่า หลักการสามอย่างนี้เนื่องอยู่ด้วยกันทั้งหมด ทีนี้ก็
จะพูดโยงพอให้เห็นภาพ

ตอนนั้นก็มารวมศัพท์ที่ว่ามาทั้งหมดนั้นอีกทีหนึ่ง เป็นอันว่า
สยาม มีความหมายอย่างที่ว่ามาแล้ว คือ เป็นชื่อประเทศไทยก็ได้
หมายถึงบุคคลที่มีการควบคุมจัดการตนเองได้ หรือรู้จักปกครอง
ตัวเอง ก็ได้

ส่วนคำว่า **สามไตร** ก็หมายถึงหลัก “ไตร” ทั้งสามที่พูดมา
เมื่อ

เมื่อรวมกันเป็น *สยามสามไตร* ก็แปลได้โดยนัยต่างๆ คือ

แบบที่ ๑ ในแง่ที่สยามเป็นชื่อของประเทศไทย ก็แปลว่า *หลักไตรทั้งสาม ของชาวสยาม หรือของคนไทย* หรือแปลว่า *คนไทยกับหลักไตรทั้งสาม* นี่คือการแปลให้เห็นตัวอย่างไว้ จะแปลอย่างอื่นอีกก็ได้ แต่แปลอย่างหลังนี้ ก็คือให้เป็นสองคำแยกกันไปเลย

แบบที่ ๒ ในแง่ที่สยามหมายความว่า มีการควบคุมตนเอง ได้ หรือรู้จักปกครองตัวเอง ก็แปลได้ว่า *หลักไตรทั้งสามของบุคคล ที่มีการควบคุมตนหรือรู้จักปกครองตนเอง* หรืออีกนัยหนึ่งว่า *ควบคุมตนได้ให้อยู่ในหลักไตรทั้งสาม* หรือ *ควบคุมตัวปกครองตนเองได้ตามหลักไตรทั้งสาม*

ที่นี้ ถ้าเราเอาสองคำนี้มาสัมพันธ์โยงกันอย่างที่ว่าเมื่อ ก็ เป็นความหมายทางธรรมที่ว่า เราจะพัฒนาให้คนรู้จักปกครองตัวเองให้ดำเนินไปตามหลักไตรทั้งสามนี้ ซึ่งเป็นหลักการใหญ่ของพระพุทธศาสนา และในแง่นี้ก็มีความหมายกว้างขวางมาก เริ่มตั้งแต่ว่าจะควบคุมปกครองตัวเองในเรื่องไหนอย่างไร แล้วลึกลงไป จะให้คนพัฒนาตนอย่างไรจึงจะปกครองตัวเองได้อย่างนั้น จะให้หลักความจริงออกผลมาสู่ปฏิบัติการเป็นภาคปฏิบัติสอดคล้องกันตลอดทั้งสามหลักนั้นอย่างไร

ตอนนี้ก็จะต้องมาพูดกันในแง่ที่ว่า สามหลักนี้มีความหมายอย่างไร

ไตร ที่ นับถือ/นำทาง

๐๐๐

“สามไตร” พอโยงได้ ทางไปก็ชัดทันที

ที่นี้ก็มาพูดกันในเรื่อง “สามไตร” อีกทีหนึ่ง ตอนนี้จะขยายความให้ชัดยิ่งขึ้นไปอีก

สามไตรนี้เป็นสามหลักที่บอกแล้วว่าเป็นหลักใหญ่ของพระพุทธศาสนา ถ้าเรียนจบสามไตร ก็จบพระพุทธศาสนา แต่เราไม่มีเวลาจะมาพูดกันได้ยาวนาน และในกรณีที่เป็นเรื่องใหญ่ๆ อย่างนี้ เราน่าจะจับจุดที่จะเอามาใช้ปฏิบัติให้เห็นชัดเจน อย่างน้อยให้รู้ว่าจุดเน้นของเราอยู่ที่ไหน จับเอาสาระสำคัญที่เกี่ยวกับการศึกษาของเรามาใช้ให้ได้ว่า พระไตรรัตน์มาเกี่ยวข้องกับการดำเนินการศึกษาของเราอย่างไร เรื่องไตรลักษณ์มีแง่ที่จะต้องรู้เข้าใจแค่ไหน แล้วก็ไตรสิกขาเราจะเอามาจัดใช้อย่างไร

ไตรสิกขาคือเรื่องของเราโดยตรง แต่สองหลักแรกเราต้องอิงต้องโยงให้ถึงและให้ถูก พร้อมทั้งรู้จักจับแง่มุมที่จะเอามาเชื่อมต่อประสานเสริม เพราะเป็นหลักที่กว้างเหลือเกิน อย่างที่บอกเมื่อที่ว่าแค่ไตรรัตน์อันเดียวก็คลุมพุทธศาสนาหมดแล้ว

ที่นี้ทำอย่างไรดี ที่พูดนี้ก็เหมือนกับมาเสนอว่าเราน่าจะจับสาระบางแง่มา โดยที่แง่เหล่านี้ก็คือเป็นตัวแทนของทั้งหมด ไม่ใช่ว่าแง่ไหนเป็นเพียงส่วนหนึ่ง แต่แง่ไหนมันโยงไปถึงทั้งหมดได้ เพียงแต่ที่เราจับเอาแง่ที่มาโยงกับเรื่องที่เรากำลังจะทำเท่านั้นเอง

“ไตรรัตน์” จับจุดไว้ อย่าให้พร่า

ก็เลยมาพูดถึง “ไตรรัตน์” ก่อน

ไตรรัตน์ ดวงแก้วสาม คือสิ่งมีค่าแท้ซึ่งทำให้ชีวิตดีงาม ประเสริฐ เลิศได้จริง อันนี้แปลไว้เป็นตัวอย่าง เป็นความหมายแง่หนึ่ง ยังไม่ถือเป็นจบสิ้น เป็นเหมือนที่เขาเรียกว่าตั้งไว้เป็นตุ๊กตา เพื่อให้มาช่วยกันดู

ไตรรัตน์ คือพระรัตนตรัย หรือดวงแก้วสามนี้ ว่าตามทีปรากฏในพระไตรปิฎก โดยทั่วไปมาในพุทธพจน์ที่ตรัสถึงศรัทธา ซึ่งมีความหมายตามที่ทรงแสดงไว้เป็น ๒ แบบ คือ

แบบที่ ๑ ซึ่งพบบ่อยที่สุด ตรัสพระรัตนตรัยรวมไว้ด้วยกันในศรัทธาข้อเดียว คือ ตถาคตโพธิสัทธา (ความเชื่อในปัญญาตรัสรู้ของตถาคต) ไม่ว่าจะทรงแสดงความหมายของศรัทธา หรือตรัสแสดงศรัทธาที่เป็นคุณสมบัติของภิกษุ ของอริยสาวก หรือของบุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง ก็ทรงยกตถาคตโพธิสัทธาขึ้นตั้งไว้เป็นหลักเป็นแกน จากนั้นจึงทรงขยายความออกไปเป็นพระคุณของพระพุทธเจ้า คือแสดงเฉพาะพุทธคุณเท่านั้น

แบบที่ ๒ เมื่อตรัสถึงศรัทธาในขั้นที่เป็นอเวจจปสาทะ คือความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหว ในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม และในพระสงฆ์ ซึ่งเป็นคุณสมบัติของอริยสาวก ขึ้นพระโสดาบันขึ้นไป

แบบที่ ๒ ก็คือที่ขยายเป็นพุทฺธคุณ ธรรมคุณ และสังฆคุณ
 อย่างที่นำมาสวดกันว่า อิติปิ โส ..., สุวากขาโต ..., สุปฏิปันโน ...

เป็นอันว่า ศรัทธาในที่ทั่วไป ตรัสข้อเดียวว่า ตถาคตโพธิ-
 สัทธา ซึ่งพระรัตนตรัยรวมเป็นหนึ่งเดียวที่ศรัทธาเชื่อในปัญญา
 ตรัสรู้ของตถาคต คือใช้ตถาคตโพธิสัทธาอันเดียวแทนหรือคลุม
 ไตรรัตน์ทั้งหมด แล้วอีกแบบหนึ่งก็ขยายเป็นพุทฺธคุณ ธรรมคุณ
 สังฆคุณ ซึ่งแยกชัดเป็นสาม

จุดที่อยากจะเน้นอยู่ที่ว่า การนับถือพระรัตนตรัยนี้ เราจะ
 เอามาใช้กับการศึกษาอย่างไร ที่จะให้ไม่รู้สึกรำคาญมองก็ไม่ชัด
 และจะปฏิบัติก็ไม่เห็นจุดจับ

ดังเป็นที่รู้กัน พอพูดถึงพระรัตนตรัย เราก็สวด พุทฺธคุณ ๙
 ธรรมคุณ ๖ และสังฆคุณ ๙ กันคล่อง แต่แล้วเราก็มีว่ไปยุ่งกับเรื่อง
 รายละเอียดของพระคุณที่เป็นข้อๆ จนลืมนึกถึงว่า พระรัตนตรัย
 และพระคุณมากมายเหล่านั้นซึ่งบังโยงมาที่ตัวเราว่าต้องทำอะไร
 ถ้าอย่างนี้ ว่ากันไป ว่ากันมา ก็จะกลายเป็นเคว้งคว้างเลือนลอย

เอาละ จะสวดก็ดีแล้ว ไม่ว่าจะอะไร เพราะเป็นเรื่องเจริญกุศล
 ที่พร้อมด้วยปีติสุข แต่งจิตให้ดีงาม แต่เป็นส่วนเสริมประกอบ จะ
 ต้องจับตัวหลักที่เป็นสาระให้ชัด และตั้งเป็นแกนของการปฏิบัติให้ได้

ที่นี่ ถ้าเราแม่นในหลักโดยมุ่งตรงไปยังพระพุทฺธดำรัสที่ตรัส
 ถึงแก่นของศรัทธา เราก็จับที่ตถาคตโพธิสัทธา เป็นจุดเริ่มที่เดียว
 เลย เป็นศูนย์กลางที่จะขยายแนวปฏิบัติการออกไป

“ตถาคตโพธิสัทธา” แปลง่ายๆ ว่า เชื่อปัญญาตรัสรู้ของ
 ตถาคต มีความหมายแค่นี้

ถ้ามองอย่างพื้นๆ ก็ได้ความเพียงว่า เราเชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้จริง มีปัญญาค้นพบสัจธรรมแล้วนำมาสอนเรา พระองค์สอนความจริง ที่เอามาปฏิบัติแล้วจะได้ผลจริง ถ้าเราไม่เชื่ออันนี้ เราก็ไม่รู้จะปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ไปทำไม แล้วเราก็จะไม่อยากไปศึกษาคำสอนของพระองค์ด้วย แต่เพราะเชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจว่าพระองค์จริง เข้าถึงความจริง จึงทำให้เราเกิดกำลังที่จะศึกษาคำสอนของพระองค์และปฏิบัติตาม ถ้าไม่มีศรัทธาตัวนี้ ก็เป็นอันว่าเดินหน้าไปไม่ได้ หรือออกเดินไปไม่ได้

แต่ที่นี้ ตถาคตโพธิสัทธา มีความหมายเท่านั้นหรือ ที่จริงยังมีความหมายโยงต่อมาอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งมาถึงตัวเราจริงๆ

ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อปัญญาตรัสรู้ของตถาคต เอละ เชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้จริง นี้ชั้นหนึ่งละ แต่คำว่า “ตถาคต” นี้ เป็นศัพท์ประเภทที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นตัวแทนของมนุษย์ หรือสื่อความหมายโยงมาถึงพื้นเดิมแห่งความเป็นมนุษย์

หมายความว่า พระพุทธเจ้านั้น พื้นเดิมพระองค์ก็เป็นมนุษย์ แล้วจากคุณสมบัติเดิมของมนุษย์นั้นแหละ พระองค์บำเพ็ญบารมี คือพัฒนาคุณสมบัติต่างๆ โดยเฉพาะยอดคุณสมบัติคือปัญญาที่โยงมนุษย์ให้ถึงความจริงของสิ่งทั้งหลาย พระองค์พัฒนาปัญญาจนกระทั่งปัญญานั้นถึงความรู้แจ้ง เป็นโพธิ คือเข้าถึงความจริง ดังที่เรียกว่าตรัสรู้ ปัญญานั้นพัฒนากลายเป็นโพธิ คือปัญญาตรัสรู้ หมายความว่าปัญญานั้นแหละเมื่อพัฒนาไปสูงสุดก็เป็นโพธิ

โพธิก็คือปัญญาตรัสรู้ ที่ทำให้มนุษย์เป็นพุทธะ **โพธิ** กับ **พุทธะ** มาจากต้นศัพท์เดียวกัน โพธิก็คือปัญญาของพุทธะ หรือปัญญาที่ทำให้เป็นพุทธะ

หมายความว่า มนุษย์มีความสามารถ มีศักยภาพอันนี้ที่จะพัฒนาตนให้เป็นพระพุทธเจ้าได้ คือ มนุษย์มีปัญญา เมื่อปัญญาพัฒนาเป็นโพธิ มนุษย์ก็กลายเป็นพุทธะ

ในกระบวนการพัฒนาปัญญาจนเป็นโพธิ ที่ทำให้มนุษย์เป็นพุทธะนี้ ก็พัฒนาคุณสมบัติอื่นๆ ทั้งด้านศีล ด้านจิต ที่เป็นปัจจัยประกอบ จนสมบูรณ์ไปด้วยกันทั้งหมด

ที่นี้ คนทั้งหลายหรือพวกเรานี้ก็เป็มนุษย์ เมื่อคนเหล่านี้หรือเราทั้งหลายเชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าว่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้จริง คือ พระองค์พัฒนาปัญญาของมนุษย์ มาจนเป็นโพธิของพระพุทธเจ้าได้ เราก็เป็นมนุษย์ เพราะฉะนั้นเราก็มีปัญญาที่พัฒนาให้เป็นโพธิได้ เราก็มีความเป็นมนุษย์ที่พัฒนาให้เป็นพุทธะได้ หรือจะพูดอย่างนี้ก็ได้ว่า เรามีศักยภาพที่จะพัฒนาตนให้เป็นพระพุทธเจ้า (พระพุทธเจ้าทรงเรียกพระสาวกที่เป็นพระอรหันต์ว่า “พุทธะ”)

เป็นอันว่า เมื่อมีตถาคตโพธิสัทธานี้ หนึ่ง พอเชื่อที่องค์พระพุทธเจ้าแล้ว สอง ก็โยงมาถึงตัว ให้มั่นใจในการพัฒนาศักยภาพของตนเองด้วยเลย

นั่นคือ หนึ่ง เชื่อว่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้จริง มีค่าควรที่เราจะศึกษาปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ แล้ว สอง ก็เลยมั่นใจด้วยว่า ตัวเราเองก็มีศักยภาพที่จะรู้อย่างนั้นได้ด้วย ถ้าไม่เชื่อไม่มั่นใจไม่มีศรัทธาในศักยภาพของตัวเองแล้ว เราจะปฏิบัติไปทำไม

ฉะนั้น ตถาคตโพธิสัทธานี้พูดทีเดียวได้สอง คือ ได้ทั้งมั่นใจในพระพุทธเจ้าด้วย แล้วก็โยงมาหาตัวเองโดยมั่นใจว่าเรามีศักยภาพนี้อยู่

พอจับจุดได้มัน กระบวนการศึกษาก็เห็นต้น-ปลาย

ถึงตรงนี้ก็โยงไปหาหลักการใหญ่ที่พระพุทธเจ้าตรัสแล้วตรัสอีก ย้ำไว้มากมาย แต่เราไม่ค่อยสังเกต คือหลักการฝึกหัดพัฒนาตน ซึ่งก็คือศึกษา หรือหลักการศึกษานั้นเอง จะต้องย้ำกันบ่อยๆ โดยโยงเข้ากับหลักไตรรัตน์นี้ ต่อเข้ากับรัตนที่ ๑ คือพระพุทธเจ้า เป็นจุดเริ่มแรก แล้วก็จะขยายต่อออกไปเป็นลำดับ เป็นกระบวนการเลยทีเดียว ขอยกพุทธพจน์มาดูกันเป็นพอดตัวอย่างไว้

กถิ ภคฺวา ภาวิตตโต ๆ ภคฺวา ภาวิตกาโย ภาวิตสีโล
ภาวิตจิตโต ภาวิตปัญญเ...

“พระผู้มีพระภาค ทรงเป็นผู้พัฒนาพระองค์แล้ว
(ภาวิตตต) อย่างไร? พระผู้มีพระภาคทรงเป็น **ภาวิต
กาย ภาวิตสีล ภาวิตจิต ภาวิตปัญญา...** (มีกาย มีศีล มี
จิต มีปัญญา...ที่พัฒนาแล้ว)” [ขุ.จ. ๓๐/๑๕๘/๗๑]

มนุสฺสญฺหํ สมนุสฺสํ อตฺตทนต์ สมหิตํ ...
เทวาปี ตํ นมสฺสนฺติ ... .. .

“พระสัมพุทธเจ้า ทั้งที่เป็นมนุษย์นี้แหละ แต่ทรงฝึก
พระองค์แล้ว (อตฺตทนต์) มีพระหฤทัยซึ่งอบรมถึงที่แล้ว
แม่เทพทั้งหลายก็น้อมนมัสการ” [ข.จ.ปญจก.๒๒/๓๑๔/๓๘๖]

ทนฺโต เสฏฺโฐ มนุสฺสเสสุ.

“ในหมู่มนุษย์ ผู้ประเสริฐสุด คือคนที่ฝึกแล้ว”

[ขุ.ธ.๒๕/๓๓/๕๗]

วิชฺชาจรณสมปนฺโน โส เสฏฺโฐ เทวมานุเส.

“ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เป็นผู้ประเสริฐสุด ทั้ง
ในหมู่มนุษย์และมวลเทวา” [ส.น.๑๖/๗๒๔/๓๓๑]

ศรัทธาในพระพุทธศาสนาอยู่ตรงนี้ คือความเชื่อความมั่นใจ ที่เป็นจุดเริ่มให้เกิดกำลังใจในการที่จะฝึกตน หรือความมั่นใจในการศึกษานั้นเอง อย่างพุทธพจน์ที่บอกว่า ผู้ที่ฝึกแล้ว ที่พร้อมด้วยวิชาจรณะ เป็นผู้ประเสริฐสุดทั้งในหมู่มนุษย์และมวลเทวา ก็โยงมาที่พระพุทธคุณ แล้วก็มาบรรจบเข้าในตถาคตโพธิสัทธา

ฟังสังเกตว่า ภาวิตัตต์ (ภาวิต+อัตต = มีตนที่พัฒนาแล้ว, พัฒนาตนแล้ว) ก็ดี อัตตทนต์ (อัตต+ทนต์ = ฝึกตัวเองแล้ว) ก็ดี มีความหมายเหมือนกัน

ในคำแรก “ภาวิต” ก็คือกริยาของสาม ซึ่งใช้เป็นคุณศัพท์ของ *ภาวนา* ที่แปลว่าการพัฒนา

ส่วนในคำหลัง “ทนต์” ก็คือกริยาของสาม ซึ่งใช้เป็นคุณศัพท์ของ *ทมะ* ที่แปลว่าการฝึก

ทั้ง *ภาวนา* (พัฒนา) และ *ทมะ* (ฝึก) ก็มีความหมายตรงกับ *สิกขา* (ศึกษา) สามตัวนี้เป็นคำหลักที่ใช้แทนกันได้หลายโอกาส เป็นไวยากรณ์กัน

ผู้ที่พัฒนาตนแล้ว ก็เป็น ภาวิตัตต์ ผู้ที่ฝึกตนแล้ว ก็เป็น อัตตทนต์ แต่ผู้ที่ศึกษาแล้ว ท่านนิยมเปลี่ยนสำนวนไปใช้ว่า “ผู้ไม่มีสิ่งที่จะต้องศึกษา หรือผู้ไม่ต้องศึกษา” (อเสกข์ หรือ อเสชชะ) ทั้ง ภาวิตัตต์ และ อัตตทนต์ และ อเสชชะ หมายถึงพระอรหันต์ ซึ่งเป็นผู้ที่ได้จบการศึกษาแล้วทั้งนั้น

ถ้าเป็นผู้ที่กำลังศึกษา หรือยังต้องศึกษา ก็เรียกว่า เสกชะ (ตัด ก ออก ก็เรียกว่า เสชชะ) โดยที่ว่า เสกชะ ก็มาจาก สิกข (ต้นศัพท์ของสิกขา) คือแปลง อิ เป็น เอ แล้ว สิกข ก็กลายเป็น เสกข

“สิกขา” คือการศึกษา ตัวหลักการ การกระทำ หรือการปฏิบัติในการศึกษา ส่วน “เสกขะ” คือบุคคลที่ยังศึกษาอยู่ ไม่ว่าจะ เป็นพระโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี เป็นเสกขะ คือผู้ที่กำลังศึกษาทั้งนั้น จนกว่าจะจบศึกษา จึงเป็นอเสกขะหรืออเสกขะ คือผู้ไม่ต้องศึกษาต่อไป แล้วก็เป็นพระอรหันต์ ฉะนั้น ศัพท์พุทธศาสนา เป็นอันว่าอยู่ที่นี่ ศัพท์สำคัญอยู่ที่ ทมะ แล้วก็ สิกขา แล้วก็ ภาวนา ซึ่งใช้เรียกว่าแทนกันได้ เป็นศัพท์ที่เป็นไวยากรณ์กัน

เรื่องถ้อยคำทั้งหลาย โดยเฉพาะที่มาจากภาษาอื่น (ในที่นี้คือภาษาบาลี) นั้น อาจจะทำให้รู้สึกยากสักหน่อย แต่อย่าถือเป็นสำคัญนัก นำมาบอกกันเพียงเป็นเรื่องประกอบความรู้

เขาเป็นว่า รวมความแล้ว เรามีตถาคตโพธิ์ศัทธา เพื่ออะไร? ก็เพื่อจะ “ทมะ” คือฝึกตน ให้เป็น ทันตะ (ผู้ฝึกแล้ว) หรือเพื่อจะ “ภาวนา” คือพัฒนา ให้เป็นภาวิตะ (ผู้พัฒนาแล้ว) หรือเพื่อจะ “สิกขา” คือศึกษา ให้ได้เป็น เสขะ จนกระทั่งเป็น อเสขะ

รัตนที่ ๑ เตือนจิตสำนึกที่จะศึกษา

ที่นี้ก็มาทบทวนสาระในเรื่องนี้กันอีกทีว่า ในการศึกษา ที่เราจะให้มีสิกขาฝึกพัฒนาตนกันนี้ เริ่มต้นก็ต้องมีศรัทธา คือความเชื่อว่า มนุษย์นี้เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ เรียกว่ามีศักยภาพในการที่จะฝึกตัว หรือมีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองได้ หรือมีศักยภาพที่จะศึกษาสามารถศึกษาพัฒนาหรือฝึกตนให้เป็นผู้ที่ประเสริฐขึ้นมาได้

เพราะฉะนั้น ในทางพุทธศาสนาจึงมีคำที่พูดบ่อยๆ ให้ถือว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก ต้องเรียนรู้ ต้องศึกษา แล้วก็เกิดประเสริฐได้ด้วยการศึกษา เมื่อฝึกแล้วก็ประเสริฐ

เคยย้ำบ่อยๆ อย่าไปพูดว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐเฉยๆ ต้องพูดว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐด้วยการฝึก หรือใช้อีกสำนวนหนึ่งว่า มนุษย์นั้นฝึกแล้วประเสริฐสุด ทั้งหมดนั้นก็อยู่ในหลักการนี้ คือความเชื่อพื้นฐาน ที่เป็นความมั่นใจในศักยภาพของมนุษย์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก

สัตว์อื่นนั้นมันอยู่ด้วยสัญชาตญาณ แทบจะไม่ต้องฝึก มีการเรียนรู้แค่พออยู่รอดได้ แล้วมันก็ดำรงชีวิตอยู่ไป จะฝึกให้ประเสริฐไม่ได้ จะพัฒนาให้สร้างสรรค์ทำอะไรพิเศษไม่ได้ เกิดมาอย่างไร ก็ตายไปอย่างนั้น

ถึงแม้สัตว์บางชนิดจะฝึกให้ทำอะไรแปลกไปบ้าง อย่างช้างลากซุง และละครลิง มันก็ทำได้แค่ตามที่คนฝึกให้ ไม่เหมือนคนที่ฝึกตนเองได้ และมีวิสัยแห่งการฝึกดั่งว่าไม่มีที่สิ้นสุด

เราก็มาจับจุดสำคัญ เรื่องพระพุทธรูปเจ้า รวมทั้งพระรัตนตรัยทั้งหมด ที่หมายอยู่ตรงนี้ คือที่ตถาคตโพธิสัทธา ซึ่งพระพุทธรูปเจ้าตรัสสอนไว้ทั่วไปหมดว่าเป็นจุดเริ่ม ฉะนั้น เราก็ถือธรรมข้อนี้เป็นหลักการสำคัญเบื้องต้น คือศรัทธาในตถาคตโพธิ ซึ่งโยงมาสู่หลักแห่งความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ ว่าเป็นผู้ที่ฝึกศึกษาพัฒนาให้ดีเลิศประเสริฐได้

ถ้ามีความเชื่อความมั่นใจนี้แล้ว มันก็จะมาเป็นหลักยึดหมายในใจ คนที่มีศรัทธา ก็มีจุดจับอันเป็นที่หมาย มีทิศทางที่มุ่งไปไผ่หา แล้วก็มีกำลังที่จะเดินหน้าไป อีกทั้งศรัทธาในศักยภาพว่าฝึกได้ ก็จะสร้างจิตสำนึกในการศึกษาขึ้นมา แล้วแรงส่งนี้ ก็นำกระบวนการแห่งการศึกษาขับเคลื่อนไปข้างหน้าทันที

“จิตสำนึกในการศึกษา” นี้ก็เป็นเรื่องใหญ่ ซึ่งควรจะเป็นหัวข้อสำคัญที่จะมาพูดกัน แต่ในที่นี้ ขอพูดถึงแค่ทิ้งไว้เป็นจุดผ่านที่หนึ่งก่อน

ว่าอีกที ตถาคตโพธิสัทธา คือความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ ที่พัฒนาให้เป็นพุทธะได้ ความเชื่อในการฝึกศึกษาพัฒนาตน ฯลฯ (ข้างบนบอกไว้มากแล้ว จะใช้คำไหนก็ได้ เพียงเสนอไว้เป็นตัวอย่าง) ก็จะปลูกจิตสำนึกในการฝึกตน จิตสำนึกในการเรียนรู้ หรือจิตสำนึกในการศึกษาขึ้น ให้คนก้าวไปในกระบวนการของการศึกษา

จึงเสนอหลักข้อหนึ่งนี้เป็นตัวอย่างไว้ ให้เห็นว่าเวลาพูดถึงเรื่องพระพุทธเจ้า ไม่ควรจะมีพุดกันลอยแคว้งแคว้งว่างกว้างขวาง จนกระทั่งจับอะไรไม่ถูก พระพุทธคุณตั้ง ๘ ข้อ ก็พุดกันไป แล้วก็ไปมองดูที่พระองค์นอนอยู่นั้น ไม่ได้โน้มน้าเข้ามาที่ตัวเอง ต้องโยงมาให้ถึงเรื่องที่ต้องทำด้วย เพราะพระพุทธเจ้าที่มีพระคุณอย่างนั้น แล้วทรงมาสอนเรา ก็เพื่อให้เราปฏิบัติให้ได้ให้เป็นอย่างพระองค์

พุดกันอย่างง่ายๆ ว่า ถ้ามีความตระหนักรู้ตัวพร้อมอย่างนี้ ก็เรียกได้ว่า มีจิตสำนึกในการศึกษา

พุทธคุณ ๒ หรือ ๓ ก็นำทางไปได้แล้ว

พอได้จุดตั้งหลักเริ่มออกเดินทางแล้ว ในเรื่องพระพุทธคุณนี้ เราจะเสริมกำลังเข้าไปอีกก็ได้ ส่วนที่จะช่วยให้ศรัทธามีจุดจับที่ชัด และเข้มยิ่งขึ้น ก็คือแง่มุมของความเป็นแบบอย่าง โดยเฉพาะในขั้นต้นๆ ของการศึกษา ยิ่งถ้าเป็นเด็กๆ ด้วย การศึกษามักจะเด่นที่ การหาและศรัทธาในตัวต้นแบบ แล้วก็ทำตามแบบอย่าง

ที่นี้ พอพูดถึงพระพุทธคุณ ๘ นี้จะรู้สึกว่างกว้างขวางมากมาย ถ้าสวด ก็ไปได้ แต่จะให้เข้าถึงความหมายนี่ยาก แม้แต่จำก็ยังไม่ค่อยไหว เราก็เลยใช้ชุดย่อก่อน แล้วเมื่อไรไหว จึงค่อยขยายไปชุด ๘ นั้น

พระพุทธคุณชุดย่อ ๓ ที่ชาวพุทธไทยรู้จักกันดี คือ

๑. พระปัญญาคุณ

๒. พระวิสุทธิคุณ

๓. พระมหากรุณาคุณ

พระพุทธเจ้ามีพระคุณ ๓ นี้ จึงเป็นผู้ประเสริฐ ที่เรามีศรัทธา เคารพนับถือบูชาได้สนิทใจ นอกจากนำเคารพบูชาแล้ว ก็นำเอา อย่างด้วย เพราะฉะนั้น พระคุณของพระองค์ ๓ ข้อนี้เป็น แบบอย่างให้เรา เราควรจะทำประพฤติกปฏิบัติตาม ทั้งตั้งตัวอยู่ใน หลักคุณความดี ๓ อย่างนี้ และพัฒนาคุณสมบัติ ๓ อย่างนั้น ทำ ตัวให้มีคุณสมบัติ ๓ ประการเพิ่มขึ้นๆ ไปด้วยจนกระทั่งสมบูรณ์^๑

การถือแบบอย่างและพัฒนาตัวตามไปนี้ เท่ากับเป็นขั้นที่ สอง ที่พ่วงมากับตัวหลักซึ่งเป็นขั้นที่หนึ่ง คือ ขั้นที่หนึ่ง เชื้อใน ความมีศักยภาพที่จะฝึกฝนพัฒนาตนได้ แล้วฝึกอย่างไรละ ก็มา ขั้นที่สองว่า ฝึกพัฒนาตัวเราให้มีคุณสมบัติ ๓ อย่างนี้แหละ อันนี้ ยกมาเป็นตัวอย่าง

ขอแทรกแถมอีกหน่อยว่า ในเรื่องพุทธคุณที่มากมายนี้ ท่าน มีชุดย่ออีกชุดหนึ่ง ซึ่งยิ่งน้อยลงไปอีก มีแค่ ๒ อย่างเท่านั้นเอง เรียกว่า **พุทธคุณ ๒** คือ

๑. อัตตัตถสมบัติ ความถึงพร้อมแห่งประโยชน์ตน, ทรงทำ ประโยชน์ส่วนพระองค์เสร็จสิ้นสมบูรณ์แล้ว คือ ทรงบำเพ็ญบารมี พัฒนาพระองค์ให้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติทุกอย่าง ทั้ง ศีล สมาธิ ปัญญา บริบูรณ์ บรรลุจุดหมายสูงสุด ถึงวิชา วิมุติ วิสุทธิ สันติ นิพพาน

^๑ พุทธคุณชุดย่อ ๓ นี้ มีอธิบายในหนังสือ *สามไตร* (พิมพ์ครั้งที่ ๒, พ.ศ. ๒๕๔๙, หน้า ๑๓ เป็นต้นไป)

๒. ปรัตถปฏิบัติ การปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น, ทรงบำเพ็ญพุทธจริยาเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น คือ ทั้งด้วยพระองค์เอง และทรงส่งพระสาวกไป ได้ทรงประกาศธรรม ให้ประชาชนศึกษา ประพฤติชอบ ดำเนินชีวิตดีงาม ให้พระพุทธศาสนาแผ่ขยายออกไป เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน เพื่อเกื้อการุณย์แก่โลก

พระคุณข้อแรกคือ **อัสสัตถสมบัติ** เน้นที่พระ**ปัญญา** เพราะเป็นคุณสมบัติซึ่งให้สำเร็จพุทธภาวะคือความเป็นพระพุทธเจ้าและความเป็นอัสสนาถ คือ พึ่งตนเองได้ (ข้อแรกนี้ จะเรียกสั้นๆ ว่า **อัสสัตถสมบัติ** ก็ได้)

พระคุณข้อสองคือ **ปรัตถปฏิบัติ** เน้นที่พระ**กรุณา** เพราะเป็นคุณสมบัติซึ่งให้สำเร็จพุทธกิจ คือการทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้า และความเป็นโลกนาถ คือ เป็นที่พึ่งของชาวโลก

พระพุทธคุณชุดย่อ ๒ อย่างนี้ ที่จริงเป็นชุดที่ท่านสอนกันมานานักหนา มีในคัมภีร์เก่าแก่มาหลายทั่วไปหมด และท่านใช้เป็นข้อสรุปของพุทธคุณ ๙ โดยตรง

พุทธคุณ ๒ นี้ น่าจะใช้เป็นจุดเริ่มได้เหมาะสมยิ่ง ง่ายทั้งในแง่ที่มีแค่ ๒ และมองเห็นเด่นออกมาว่าคำนึงถึงตัวเอง กับตัวอื่น (สังคมและธรรมชาติ) พร้อมไปด้วยกัน ใช้เป็นกรอบใหญ่ในการพัฒนาการศึกษาไปได้ตลอดกระบวนการ นอกจากเป็นข้อสรุปของพุทธคุณ ๙ แล้วยังแถมโยงเอาพุทธคุณ ๓ เข้ามารวมไว้ด้วยในตัวทันทีเลย (**ปัญญาคุณ** เป็นแกนในการสร้างอัสสัตถสมบัติ, **วิสุทธิคุณ** เป็นตัวอัสสัตถสมบัติ, **กรุณาคุณ** เป็นแกนของปรัตถปฏิบัติ)

มีจุดที่ควรย้ำความเข้าใจไว้ ๒ อย่าง คือ

๑) ในคำว่า “ประโยชน์ตน” เป็นต้น ตัวประโยชน์ที่แท้ไม่ใช่แค่การมีรายได้ของกินใช้เสพบริโภคบำรุงบำเรอตัว เพราะเงินทองสิ่งของเสพบริโภค เช่น อาหาร เสื้อผ้า เครื่องตกแต่ง เครื่องใช้ ตลอดจนข่าวสารข้อมูล เป็นเพียงปัจจัยที่เสพบริโภคเข้าไปแล้วจะก่อให้เกิดเรี่ยวแรงกำลังวังชา ความมีสุขภาพะทางกายทางใจ และคุณสมบัติต่างๆ ที่แสดงถึงความเจริญงอกงามของชีวิต โดยเฉพาะสติปัญญาความสามารถ นี่คือได้ประโยชน์

คนเราบ้างที่เสพไม่เป็น กินเสพบริโภคเข้าไปแล้ว ไม่ได้ตัวประโยชน์ที่ว่าเหล่านี้ แต่กลับกลายเป็นโทษก็มี เป็นการกินใช้เสพบริโภคที่สิ้นเปลืองสูญเปล่า จึงเรียกว่า “ไม่ได้ประโยชน์”

๒) ความสัมพันธ์เป็นปัจจัยหนุนกันระหว่าง *อัตตัตถสมบัติ* กับ *ปรัตถปฏิบัติ* เช่นอย่างง่ายๆ ยิ่งเราพัฒนาตัวเราดีมีปัญญาความสามารถมาก ก็ยิ่งช่วยคนอื่นได้ผล และยิ่งเราช่วยคนอื่นหรือทำอะไรให้แก่สังคมได้ดี ปัญญาความสามารถของเราก็ยิ่งพัฒนาไม่ต้องพูดถึงว่าคนอื่นนั้นจะหันมารักมาช่วยเหลือเราตอบหรือไม่

รัตนที่ ๒ เข้าถึงสิ่งที่จะศึกษา

ข้อที่ ๒ ในไตรรัตน์ คือ พระธรรม พอบอกว่าพระธรรม เราก็นึกถึงบทสวดมนต์ว่า “สุวากุขาโต...” นี่ก็คือพระธรรมคุณ ๖ แต่ก็เหมือนพุทธคุณนั่นแหละ ถ้าไม่จับจุดให้ชัด ก็จะมีพร่า ต้องเจาะตรงลงไปว่า สาระอยู่ตรงไหน คืออะไร

เรามองต่อจากพระพุทธเจ้าในพุทธคุณนั่นแหละ ก็จะได้แก่นว่า พระธรรมก็คือความจริงความดีงามตามธรรมชาติของกฎธรรมชาติ ซึ่งทำให้มนุษย์ที่เข้าถึง กลายเป็นพุทธะ

เมื่อก็บอกว่า พระพุทธเจ้าทำให้เรามั่นใจในศักยภาพของมนุษย์ที่จะพัฒนาให้เป็นพุทธะได้ และเตือนจิตสำนึกของเราที่จะต้องศึกษา จึงถามว่า ศึกษาอะไรล่ะ อ้อ... ก็ศึกษาธรรมนะสิ คือต้องเรียนรู้เข้าใจความจริงที่เป็นธรรมชาติของธรรมชาติ และปฏิบัติให้ตรงกับความจริงของกฎธรรมชาตินั้น

ทั้งนี้เพราะว่า อย่างที่บอกแล้วเมื่อก็ คนเรานี้กลายเป็นพุทธะด้วยอะไร ก็ด้วยรู้เข้าใจและปฏิบัติให้ได้ผลตามธรรม พูดง่ายๆ ว่า ด้วยการเข้าถึงธรรม เมื่อดำเนินตามธรรม แล้วเข้าถึงธรรม เรียกว่าตรัสรู้ธรรม ก็กลายเป็นพุทธะ

พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ตถาคตจะเกิดหรือไม่เกิด ธรรมก็เป็นของมันอยู่อย่างนั้น ท่านเรียกว่าธรรมธาตุ ธรรมนิยาม เป็นธรรมชาติของมันอย่างนั้น พระพุทธเจ้ามาทรงค้นพบ แล้วก็เอามาตรัสบอก มาสอน มาแสดง มาชี้แจง มาขยายความ ทำให้ง่าย

เป็นอันว่า เรื่องของธรรมก็มีแค่นี้ว่า

๑. ธรรมเป็นความจริงความดีงามที่มีอยู่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ

๒. เมื่อเราศึกษาธรรม คือเรียนรู้เข้าใจและปฏิบัติให้ถูกต้องกับธรรมนั้น เราก็กลายเป็นพุทธะ

ไม่ว่าเราจะศึกษาเล่าเรียนอะไร ถ้าศึกษาถูกต้อง ก็รวมอยู่ในคำเดียวว่า “ศึกษาธรรม” และถ้าศึกษาธรรมสำเร็จ คือทำได้ตรงตามธรรมจริงแท้ เราก็ “เป็นพุทธะ”

สองท่อนนะ ในข้อความเดี๋ยวนี้นี้สองท่อน คือ

ท่อนที่ ๑ บอกว่า ธรรมเป็นความจริงมีอยู่อย่างนั้นเอง เป็นเรื่องของเขา เป็นธรรมชาติของมัน

ตอนที่ ๒ บอกว่า เราสัมพันธ์กับธรรม ในแง่ที่เราต้องรู้เข้าใจ มัน คือรู้ธรรม รู้ความจริง เช่น รู้เข้าใจความเป็นเหตุเป็นปัจจัยที่จะ ให้เกิดเป็นผลอย่างนั้นๆ ขึ้นมา เป็นต้น พูดง่ายๆ ว่า ต้องรู้จักกฎ ธรรมชาติ แล้วถ้าเราต้องการผลอะไร เราก็ต้องทำให้ตรงตาม ความจริงแห่งธรรมชาติของธรรมชาตินั้น

ทั้งนี้ ไม่ว่าจะ เป็นความจริงทางรูปธรรมอย่าง ที่ นักวิทยาศาสตร์พูดถึง หรือความจริงทางนามธรรมอย่าง ที่ทาง พุทธศาสนาบอกเพิ่มเข้าไป ก็คือต้องรู้ความจริงของธรรมชาติ ทั้งนั้น เมื่อรู้แล้ว ก็เอาความรู้นั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์ เราก็มา ดำเนินชีวิตได้ถูกต้อง หรือมาทำอะไรก็ได้ ให้เกิดผลเป็นจริงขึ้นมา

เหมือนอย่างที่เขาเอาความรู้วิทยาศาสตร์มาใช้ทาง เทคโนโลยี ทำการประดิษฐ์สร้างสรรค์อะไรต่างๆ ทุกอย่างนั้นก็แค่ มีปัญญาขั้นที่ ๑ คือ รู้ความจริงที่เป็นกฎธรรมชาติ เมื่อรู้ความจริง แล้ว ก็มาถึงปัญญาขั้นที่ ๒ คือนำเอาความรู้นั้นมาปฏิบัติ เช่น มา ทำการแก้ปัญหา และสร้างสรรค์อะไรต่างๆ ไม่ว่าจะภายนอก หรือ ภายใน ก็อย่างนี้ทั้งนั้น สำหรับภายในนั้น ถ้าเข้าถึงเต็มที่ ก็พัฒนา ชีวิตจนกระทั่งกลายเป็นพุทธะไปเลย

เด็กๆ ลองคิดดู ไม่ว่าจะอะไร เราต้องรู้เข้าใจ แล้วก็ทำให้ตรง ตามธรรมทั้งนั้น จริงไหม?

ข้างในตัวเรา นี้ จะให้ร่างกายดี มีสุขภาพ ควรจะกินอะไร แค่ ไหน จะบริหารร่างกายอย่างไร, จะเล่าเรียนให้เกิดปัญญา ต้อง อยากรู้ ต้องอ่าน ต้องฟัง ต้องหาข้อมูล ต้องมีสติ มีสมาธิ ต้องรู้จัก คิดพิจารณา, หรือข้างนอก จะหัดว่ายน้ำ จะทำกับข้าว ก็ต้องรู้ ข้อมูลของเรื่อง ต้องรู้วิธี ต้องฝึกต้องหัด ทำให้ตรงให้ครบเหตุ ปัจจัย เป็นอย่างนี้ทั้งนั้น

เราจับจุดนี้ได้แล้ว เข้าให้ถึง และทำให้ตรงตามความจริงของ
ธรรม เช่น ตรง-ครบเหตุปัจจัย ก็เป็นอันว่า สำเร็จทุกอย่าง จบการ
ศึกษา พระธรรมคือความสำเร็จ และความสำเร็จอยู่ที่พระธรรม

พระพุทธเจ้ามาเตือนเราแล้วว่าให้ศึกษา เราก็ศึกษา คือ
ศึกษาธรรมไปสิ ลองคิดดูให้ดี ชีวิตนี้มีอะไรอีกนอกจากศึกษาธรรม

ธรรมะจึงเป็นรัตนะ คือดวงแก้วอย่างที่ว่า ๒ ใครอยู่กับธรรม
โดยรู้เข้าใจธรรม ทำได้ตรงตามอย่างถึงธรรม ชีวิตก็แสนสุข แสนดี
สำเร็จ สมบูรณ์ทุกประการ

รัตนะที่ ๓ แวดล้อมหนุนนำคนที่ศึกษา

ที่นี้ก็มาถึงรัตนะที่ ๓ คือ พระสงฆ์ เราสวดสังฆคุณ ๙ กัน
คล่อง ก็ดีแล้ว ไม่ต้องพูดถึงรายละเอียด เพราะเรารู้กันทุกคน แต่
มาจับสาระสำคัญว่าอยู่ที่ไหน

อ้อ... ขอให้สังเกต เวลาให้ความหมายแบบสั้นๆ เรามักจะ
ไปเน้นตรงที่ว่า พระสงฆ์เป็นผู้ที่นำคำสอนของพระพุทธเจ้าสืบ
ทอดมาถึงเรา ไซ้ใหม่ อ้าว... แล้วในครั้งพุทธกาลเองล่ะ
พระพุทธเจ้าทรงตั้งสงฆ์ขึ้นมา สังฆะก็อยู่ พระพุทธเจ้าก็ยังอยู่
แล้วตอนนั้นพระสงฆ์ทำหน้าที่สืบต่อคำสอนหรือ

ที่จริง คนที่เข้าไปอยู่ในสงฆ์ตอนยุคแรกนั้น ก็ไปคอยฟัง
ธรรมจากพระพุทธเจ้าเองโดยตรงเลย เอ๊ะ... ถ้าอย่างนี้ คุณค่าของ
พระสงฆ์คงไม่ใช่แค่นำคำสอนของพระพุทธเจ้าสืบทอดมาถึงเรา
หรอก มันต้องมีเรื่องที่ใหญ่กว่านั้น ตรงนี้สำคัญ

พระพุทธเจ้าตั้งสังฆะทำไม?

จริงอยู่ สังฆะเป็นที่ที่เก็บรวบรวม สืบทอด รักษาคำสอนของพระองค์ไว้ ถ้าไม่มีสังฆะธรรมะก็คงหมดโอกาสที่จะมาถึงเรา นั่นก็เป็นคุณค่าอย่างหนึ่งของพระสงฆ์ แต่ที่นี้เรามองดูให้ถึงวัตถุประสงค์ของพระพุทธเจ้าเองที่ทรงตั้งสังฆะ

พระพุทธเจ้าทรงตั้งสังฆะเพื่ออะไร ถ้าพูดให้ตรง ต้องบอกว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ตั้ง แต่ทรงจัดสังฆะ เพราะเวลาที่จริงนั้น สังฆะเกิดจากคนที่ศรัทธาแล้วก็มาห้อมล้อมขออยู่กับพระพุทธเจ้า เพื่อจะฟังคำสอนของพระองค์ด้วยกัน ก็เกิดเป็นชุมชนขึ้นมา เป็นชุมชนของคนที่มีมาศึกษา

พระพุทธเจ้าก็ทรงจัดชุมชนที่เรียกว่าสังฆะหรือสงฆ์นี้ ให้มีสภาพความเป็นอยู่ มีระบบการดำเนินชีวิต มีสิ่งแวดล้อม ที่เอื้อต่อการที่จะศึกษาตามหลักไตรสิกขา คือที่จะพัฒนาชีวิต ผูกพันให้พัฒนาขึ้นไปเป็นพุทธะในระดับต่างๆ เหมือนอย่างองค์พระพุทธเจ้าเอง

(บอกแล้วว่า ทุกคนเมื่อเป็นพระอรหันต์ ท่านเรียกว่าพุทธะทั้งนั้น ไม่ใช่สัมมาสัมพุทธะ แต่เป็นอนุพุทธะ พระอรหันต์ทุกองค์เป็นอนุพุทธะ คือเป็นผู้ตรัสรู้ตาม เป็นพุทธะชนิดหนึ่ง ก็พุทธะนั้นแหละ)

ทวนอีกที จุดมุ่งหมายของพระพุทธเจ้าในการทรงจัดสังฆะเพื่ออะไร และทรงจัดสังฆะนั้นอย่างไร

เรื่องก็คือว่า เมื่อคนทั้งหลายมาล้อมใส่คำสอนของพระองค์ บ้างก็อยากจะศึกษาให้ยิ่งขึ้นไป จึงขอติดตามหรือมาอยู่ใกล้ชีวิต เพื่อเรียนรู้ได้สะดวก บ้างก็อยากจะนำเอาหลักที่ได้รู้ไปประพฤติปฏิบัติตามที่บ้านของตัว แต่สภาพแวดล้อมไม่สะดวกด้วยประการต่างๆ ก็มาขออยู่ด้วย บ้างก็บรรลุผลตามที่พระองค์สอนแล้ว ก็จะมาดำเนินชีวิตอย่างพระองค์และมาช่วยงาน

เมื่อคนเหล่านั้นมาอยู่ด้วยกัน ก็เป็นชุมชนหรือหมู่คน พระองค์ก็จัดตั้งวางระบบชุมชนนั้น ให้เป็นชุมชนแห่งการศึกษา มีทั้งผู้ที่จบการศึกษาแล้ว และผู้ที่กำลังศึกษาและกำลังเข้าสู่การศึกษา เรียกว่า “สังฆะ”

สังฆะหรือสงฆ์นี้ แม้จะมีผู้ศึกษาจบแล้วด้วย แต่มองในแง่ส่วนใหญ่ เป็นชุมชนของคนที่ยังหน้ามาเพื่อจะมาพัฒนาตน มาศึกษาตามหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอน ก็จึงจัดให้เป็นชุมชนที่มีสภาพเอื้อ ทั้งสภาพแวดล้อม ทั้งความเป็นอยู่ ทั้งวิถีชีวิต ทั้งระบบกิจกรรมและการดำเนินงานส่วนรวม ให้เอื้อต่อการที่จะปฏิบัติตามและเผยแพร่หลักไตรสิกขาได้เต็มที่

นอกจากนั้น ชุมชนนี้ประกอบด้วยบุคคลที่มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน แล้วมาดำเนินการฝึกฝนพัฒนาตนตามระบบเดียวกัน มีผู้ที่กำลังฝึกตนบ้าง ผู้ที่ฝึกตนเสร็จแล้วบ้าง เป็นอริยบุคคลในระดับต่างๆ จนกระทั่งเป็นพระอรหันต์ ดังนั้น สภาพเอื้อที่สำคัญที่สุด ก็คือตัวบุคคลนั่นเอง คือคนที่อยู่ด้วยกันนี้แหละ จะมาเกื้อหนุนซึ่งกันและกันในการศึกษานั้น

ท่านที่อยู่เก๋าก่อน ศึกษาจบแล้วหรือบรรลุธรรมสูงกว่า ก็มาเป็นครู เป็นอาจารย์ เป็นอุปัชฌาย์ เรียกง่ายๆ ว่ามาเป็นกัลยาณมิตรช่วยแนะนำสั่งสอน ตอบคำถาม กระตุ้นเตือน เป็นที่ปรึกษา หรือท่านที่ปฏิบัติอยู่ด้วยกัน ก็เป็นกัลยาณมิตรที่มาอภิปรายถกถ้อยสนทนาหาหรือธรรมแลกเปลี่ยนและเสริมกัน เรียกง่ายๆ ก็คือเป็นชุมชนแห่งกัลยาณมิตร ที่จะมาเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน เพื่อให้แต่ละคนมีโอกาสมากขึ้น หรือมีโอกาสดีที่สุดใน การที่จะศึกษาพัฒนาตนขึ้นไป

ฉะนั้น สังฆะจึงมีความหมายและมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่นี้ คือให้ เป็นชุมชนที่มีสภาพเอื้อ มีสิ่งแวดล้อม เช่น ความสงบวิเวก และ ธรรมชาติอันรื่นรมย์ โดยเฉพาะมีบุคคล ที่จะมาเกื้อหนุนให้ผู้ที่ ต้องการศึกษาค้นคว้าชีวิต เดินหน้าก้าวไปได้ด้วยดีในไตรสิกขา

แล้วในสังฆะนี้ ก็เน้นการมีวินัย ไซ้ใหม่ ชุมชนนี้ต้องมีวินัย พระพุทธเจ้าทรงจัดวางเรียกว่าตราหรือบัญญัติวินัยขึ้นเพื่อจัดสังฆะ นั้นให้อยู่ในสภาพที่เอื้อต่อศึกษา แล้ววินัยที่ตั้งอยู่บนฐานสำคัญ คือ ความสามัคคี พระพุทธเจ้าจึงทรงเน้นเรื่องสามัคคีอยู่เสมอ เพื่อให้ ทุกคนในสังฆะคงเป็นสภาพเอื้อและสร้างสภาพเอื้อต่อกัน

ทำไมพระพุทธเจ้าจึงทรงเน้นให้มีสามัคคีมาเป็นที่รองรับ วินัย แล้วก็ให้วินัยเป็นเครื่องผนึกรักษาความสามัคคีนั่นไว้

ในชุมชนหรือสังคมที่ดี อันเป็นที่ซึ่งคนจะพัฒนาตนได้ดีนั้น สภาพเอื้ออย่างหนึ่งก็คือการที่บุคคลที่อยู่ร่วมกันในนั้น มีความรู้สึกรักกัน สบายใจต่อกัน มีน้ำใจเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน พร้อมที่จะร่วมมือร่วมใจช่วยเหลือกัน ไม่หวาดระแวงกินแหนงกัน ไม่ขุ่นมัวกังวลหรือฟุ้งซ่านในเรื่องการทะเลาะวิวาทหรือความ ขัดแย้งอะไรต่างๆ นี่ก็คือสามัคคี

เมื่อสามัคคีกันแล้ว นอกจากเอื้อต่อกัน ช่วยเสริมกัน และ รวมกันให้มีกำลังมากแล้ว แม้แต่บรรยากาศก็สดใสรุ่งเรืองรื่นรมย์ ทำให้แต่ละคนมุ่งหน้าไปในการทำกิจของตน ตั้งต้นแต่ในการ เจริญไตรสิกขา เพียงแค่จะเจริญสมาธิ ใจก็ปลอดโปร่ง จิตรวม และตั้งมั่นได้ง่าย

ด้วยเหตุดังนั้นนี้ ระบบของวินัยจึงเน้นสามัคคีมากที่สุด ทั้ง ให้ความสามัคคีเป็นที่รองรับวินัย และจัดวางวินัยให้เป็นเครื่อง ดำรงรักษาความสามัคคี

เมื่อเน้นวินัยและสามัคคี ก็เข้ามาในระบบสังฆะ ซึ่งเป็นความสามัคคีของหมู่ชนที่แต่ละคนปกครองตัวเองนำพาชีวิตไปในทางที่ถูกต้องได้ พร้อมกับเป็นกัลยาณมิตรของผู้อื่นโดยมีใจให้แกกัน อันเป็นการแน่นอนว่าจะมาเกื้อหนุนกันในการที่แต่ละคนจะทำกิจการหน้าที่ของตน โดยเฉพาะในการศึกษาพัฒนาตัวเองให้ได้ผลดีที่สุด

ฉะนั้น จึงให้ความหมายว่า พระสงฆ์ หรือสังฆะ คือชุมชนแห่งความสามัคคี ของคนที่มีวินัยและมีใจเป็นกัลยาณมิตร ทั้งผู้ที่ฝึกศึกษาพัฒนาตนแล้ว และที่กำลังก้าวไปในการฝึกศึกษาพัฒนาตน

ท่านที่ศึกษาพัฒนาจบแล้ว ก็เป็นอเสกขะ เป็นพระอรหันต์ ผู้ที่กำลังศึกษา ก็อยู่ในขั้นเสกขะ ผู้ที่เข้าสู่วิถีชีวิตแห่งการศึกษา ก็ยังเป็นปุถุชน

รวมแล้ว ชุมชนสังฆะนี้ มีลักษณะประจำตัว ๔ อย่าง คือ

๑) มีบุคคลผู้อยู่ร่วมกัน ที่เป็นผู้ได้ฝึกศึกษาพัฒนาตนจบแล้วบ้าง กำลังศึกษาอยู่บ้าง

๒) มีความสัมพันธ์เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน

๓) มีความสามัคคี

๔) มีวินัยที่จัดระบบความเป็นอยู่ สภาพแวดล้อม ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลภายในด้วยตนเองและกับคนภายนอก การดำเนินชีวิตและกิจการทั้งหลาย ให้เอื้อต่อสิกขา พร้อมทั้งเป็นเครื่องรองรับรักษาสามัคคี

ขอให้ดูว่า ชุมชนที่ดีก็ต้องมีลักษณะอย่างนี้ เฉพาะอย่างยิ่งโรงเรียนน่าจะมีลักษณะอย่างนี้ คือเป็นชุมชนแบบนี้

เป็นอันว่า สังฆะเป็นชุมชนแบบอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงจัดตั้งขึ้น มีจุดหมายชัดเจน จึงน่าจะเน้นความหมายในแง่นี้ คือในแง่ที่ว่า สังฆะเป็นชุมชนหรือสังคมที่มีสภาพเอื้อ ที่ทุกคนในนั้นมาเกื้อหนุนกัน ในการพัฒนาชีวิตของแต่ละบุคคล มีระบบความเป็นอยู่ กิจกรรมและกิจการทุกอย่าง ตลอดจนสิ่งแวดล้อมองค์ประกอบทางธรรมชาติอะไรต่างๆ อันร่มรื่น สงบสงัดวิเวก ที่ล้วนมาส่งเสริมเอื้อเกื้อกูลในการที่จะก้าวเดินไปสู่จุดหมายแห่งสิกขา เราจะต้องจัดสภาพแวดล้อม จัดอะไรทุกอย่าง ให้เป็นสภาพเอื้อ เพื่อให้คนที่อยู่ในชุมชนได้ก้าวไปสู่จุดหมายที่ตั้งไว้

เป็นอันว่า สังฆะมีความสัมพันธ์โดยตรงกับระบบการศึกษา

เอาละ เรื่องไตรวิตนคิดว่าคงผ่านไปได้ที่หนึ่งก่อน ตอนนี้เป็น การพูดแยกแต่ละอย่างไปที่ละข้อ

ที่พูดอย่างนี้ก็เพราะคำนึงถึงว่า เราน่าจะมาตั้งวางหลักการกันไว้ แต่ก่อนจะตั้งหลักการได้ ก็ต้องจับจุดให้ชัด แล้วจึงวางไว้ เป็นหลักการของโรงเรียน ให้เด่นออกมาเป็นข้อๆ

ถ้าตกลงกันได้แล้ววางไว้ ก็จะได้ดีมาก เรื่องนี้พอถึงตอนท้าย ก็จะมีพูดกันอีกที่

ไตร ที่ รู้ทัน

๐๐๐

อนิจจตา บอกความจริงให้ ไยคนไทยยังใช้ไม่เป็น

ที่นี้ก็ *ไตรลักษณ์* คือลักษณะสามอย่าง ซึ่งเป็นความจริงของสิ่งทั้งหลายตามธรรมดาของธรรมชาติ ที่เราเรียกว่าเป็นกฎธรรมชาติ ตอนนี้จะไม่อธิบายความหมายของศัพท์ ขอข้ามไปเลย จะบอกแต่ว่า อนิจจตานี้ รู้แล้วจะช่วยให้ช่วยให้อ่างนั้นๆ นะ เอาผลเลย จะพูดในแง่ของผล ส่วนที่ว่าอนิจจตา คือความไม่เที่ยง เป็นอย่างไรนั้น ตอนนี้อะไรไม่พูดละ ถือว่าครูอาจารย์ทราบกันอยู่แล้ว มาดูผลกันต่อไปเลย ทุกขตา และอนัตตตา ก็เช่นเดียวกัน

เริ่มด้วยข้อแรก *อนิจจตา* คือความอนิจจัง ข้อนี้มักจะมองกันในแง่ที่ว่า ช่วยให้รู้ทัน แล้ววางใจถูกต้องต่อความจริงของธรรมชาติ แง่นี้คนไทยเอามาใช้มาก พูดง่ายๆ ว่า อนิจจตานี้เราเอามาใช้ปลง เช่น เวลาเกิดการพลัดพรากแตกหักเสียหาย ก็จะปลงอนิจจัง แล้วก็ปล่อยวาง คือปลงอนิจจังแล้ว ก็เลยวางได้

จะเห็นว่า ที่พูดกันว่าปล่อยวาง โดยมากจะมาโยงกับหลักอนิจจัง และใน ๓ ข้อ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นั้น คนไทยจะคุ้นกับข้ออนิจจังนี้มากที่สุด

เราคุ้นกับข้ออนิจจังมาก เราก็ใช้มันมาก แต่จะใช้แบบนี้ ก็ไม่ว่าอะไร ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า อย่าใช้แค่นี้

สังเกตดูเถอะ คนไทยมักใช้ “อนิจจัง” อย่างนี้ว่า “เอ้อ... สิ่งทั้งหลายมันไม่เที่ยงนะ มันเกิดแล้ว มันก็ต้องดับ มันมาแล้ว มันก็ต้องไป มันก็เป็นอย่างนี้แหละ อย่าไปทุกข์ไปโศกอะไรกับมันเลย” แล้วก็ให้วางใจ ก็ปล่อยวางได้ หายโศกหายเศร้าอะไรอย่างนี้

นี่ก็เป็นแง่ดีแง่หนึ่งของการใช้อนิจจตา ที่คนไทยเอามาใช้มาก แต่บางทีซึกจะใช้มากเกินไป คือใช้แต่อย่างนี้ จนกลายเป็นใช้แค่นี้ จึงเตือนว่า ต้องระวัง ดังที่บอกเมื่อีกว่า “จะใช้แบบนี้ ก็ไม่ว่า แต่อย่าใช้แค่นี้”

ที่ว่า “แต่อย่าใช้แค่นี้” ก็คือต้องเลยต่อไปสู่การใช้ในแง่อื่นด้วย โดยเฉพาะคนไทยนี้ ต้องย้ำแง่อื่นที่ว่านั่น

แง่อื่นนั้นว่าอย่างไร? ขอให้ดูพุทธพจน์ที่ถือว่าสำคัญอย่างยิ่ง คือพระดำรัสสุดท้ายก่อนพุทธปรินิพพาน ที่เรียกว่า “ปัจฉิมวาจา” ดังนี้

วชฺชมา สงฺขารา, ขปฺปมาเทน สมฺปาเทถ.

“สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา, เธอทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม”

พุทธพจน์นี้:

- วรรคแรก ตรัสแสดงความจริงแห่งอนิจจตา (บอกว่า สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง จะต้องแตกสลายดับไปสิ้นไป กลายเป็นอื่น)
- วรรคหลัง ทรงสอนการปฏิบัติตัวของเราต่อความจริงนั้น คือจะใช้ประโยชน์จากความจริงแห่งอนิจจตาอย่างไร (สอนว่า เพราะฉะนั้น จงเป็นอยู่และทำการทั้งหลายด้วยความไม่ประมาท)

สำหรับมนุษย์ปุถุชน พระพุทธเจ้าทรงเน้นการใช้อนิจจตาในแง่ที่ ๒ นี้ เพราะมนุษย์ปุถุชนคือคนทั่วไปมักประมาท ขาดอัป-
มาทธรรม ชอบผิดเพี้ยน อยู่อย่างเรื่อยเปื่อยเฉื่อยชา ปล่อยปละ
ละเลยกันบ่อยๆ (ถ้าเป็นพระอรหันต์แล้ว จะไม่ประมาทอยู่ประจำ
เป็นธรรมดา) ความหมายของอนิจจตาในแง่นี้ เป็นเครื่องเร้าเตือน
กระตุ้นให้เราฝึกตน ให้เร่งศึกษา และใส่ใจทำกิจหน้าที่ทุกอย่าง

ทำไมอนิจจตาจึงเตือนเราให้ไม่ประมาท ก็อย่างที่บอกเมื่อกี้
ว่า เพราะสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงได้ทั้งรูปธรรม และ
นามธรรม เพราะฉะนั้น ชีวิตของเราจึงปล่อยให้เลวทรามเสื่อมลงก็
ได้ หรือจะพัฒนาให้ตั้งงามเจริญขึ้นก็ได้

ถ้ามันไม่เปลี่ยนแปลง เราเคยเป็นอย่างไร ก็ต้องคงอยู่อย่าง
นั้น ไซ้ใหม่ แต่เพราะมันเปลี่ยนแปลงได้ จึงเป็นโอกาสที่เราจะ
พัฒนามัน แต่ถ้าเราประมาท เราก็จะเสียโอกาสนั้นไป เพราะสิ่ง
ทั้งหลายเป็นอนิจจังโดยไม่ว่าใคร เมื่อเราเสียโอกาส เราก็จะเสื่อม
เราจึงต้องไม่ประมาท คือรีบใช้โอกาสนั้นทำการพัฒนาให้ดี

อนิจจตาเป็นสัญญาณบอกแก่ปัญญาชั้นต้น ให้เรารู้
ตระหนักถึงความจริงที่มองเห็นได้ง่ายสักหน่อยว่าสิ่งทั้งหลายเกิด
ดับเปลี่ยนแปลงไป

แต่รู้แค่นั้นยังไม่พอหรอก เราต้องมีปัญญาที่สืบสาวลึกลงไป
อีกชั้นหนึ่ง คือปัญญาที่รู้ถึงเหตุปัจจัยของความเปลี่ยนแปลงนั้น
เริ่มตั้งแต่รู้ว่า ที่ว่าสิ่งทั้งหลายเปลี่ยนแปลงไปนั้น มันไม่ได้
เปลี่ยนแปลงไปบ่อยๆ นะ แต่มันเปลี่ยนแปลงตามเหตุปัจจัย แล้ว
มันจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร จะเจริญขึ้นหรือจะเสื่อมลง มันก็
แล้วแต่เหตุปัจจัยของมัน ถ้าเราฉลาด เรามีปัญญา เราก็ไปทำไป
จัดการกับเหตุปัจจัยเหล่านั้น

เมื่อเรารู้เหตุปัจจัยแล้ว ถ้าเราทำเหตุปัจจัยที่จะทำให้มันเจริญ มันก็เปลี่ยนแปลงไปในทางเจริญ ถ้าเราทำเหตุปัจจัยที่จะทำให้มันเสื่อม มันก็เปลี่ยนแปลงไปในทางเสื่อม

เพราะฉะนั้น เราก็ศึกษาให้รู้เหตุปัจจัยทั้งหลาย ว่าปัจจัยตัวไหนจะต้องแก้ ตัวไหนต้องกัน ตัวไหนต้องทำให้เกิด ฯลฯ แล้วก็ทำก็จัดการเหตุปัจจัยไปตามนั้น และทั้งหมดนี้จะปล่อยจะรอช้าไม่ได้

นี่แหละ เพราะฉะนั้น ท่านจึงให้หลักอุปมาพารมมไว้ ว่าให้เป็นอยู่และทำการทั้งหลายโดยไม่ประมาท

ปล่อยวางไม่ว่า แต่อย่าปล่อยปละละเลย

ย้อนกลับไปดูการใช้ประโยชน์จากความรู้ที่นิจจตาในแง่ก่อนที่พูดไปในตอนต้นว่า ช่วยให้เราเห็น และวางใจถูกต้อง แล้วก็ทำให้ปลง ให้วางใจว่า เราจะเอาอย่างที่เราอยาก เอาตามความปรารถนาไม่ได้ เพราะสิ่งทั้งหลายมันเป็นไปตามกฎธรรมชาติ มันไม่ได้เป็นไปตามใจอยากของเรา อันนี้เป็นหลักความจริงที่ทำให้เราปลงใจได้ แต่ปลงใจอันนี้ ก็คือยอมรับความจริง ให้ใจของเราอยู่กับความเป็นจริง ก็ปล่อยวางความอยากได้ เป็นการปล่อยวางทางใจ ปล่อยปลงใจให้เป็นอิสระ ทำให้ไม่ทุกข์ เป็นเรื่องด้านจิตใจ

แต่คนไทยจำนวนมาก พอปล่อยวางแล้ว ก็กลายเป็นปล่อยปละละเลยด้วย พอปล่อยปละละเลยก็คือประมาท ตอนนี้อยู่อะไรที่ควรระวังจัดการ ก็ไม่ทำ ปล่อยหมด อันนี้เสียมาก

พอกลายเป็นประมาทแล้ว ก็หมดกัน เข้าหลัก “ปมาโท มัจจุโนปที” (ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย) แทนที่จะดี ก็กลายเป็นเสีย เพราะฉะนั้นจะต้องระวัง ทำความเข้าใจให้ตรง และปฏิบัติให้ถูก

ในการปฏิบัตินั้น การใช้ความรู้อนิจจตาสองแง่ที่ว่ามานี้ สามารถปฏิบัติสอดรับต่อกันไปได้เลย

พูดให้เห็นง่ายขึ้น: ปล่อยวางไม่ว่า แต่อย่าปล่อยปละละเลย คือ ใจปล่อยวาง แต่สติปัญญาอย่าปล่อยปละละเลย หมายความว่า ใจวางเป็นอิสระออกไป ปล่อยให้เป็นเรื่องของปัญญาที่จะมาจัดการ

(ใจอยู่ด้านความรู้สึก ส่วนปัญญาอยู่ด้านความรู้)

ตรงนี้มองให้ชัด จะเข้าไปถึงหลักการที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ว่าให้เป็นอยู่ด้วยปัญญา โดยจะเห็นการทำงานของปัญญาต่อกันไปเป็นขั้นๆ ในที่นี้มี ๒ ขั้นใหญ่ คือ

ขั้นที่ ๑ เมื่อมีปัญญารู้ความจริงแห่งความเปลี่ยนแปลงที่เป็นอนิจจตา อย่างที่เรียกกันว่ารู้เท่าทันธรรมดา ปัญญาที่รู้ความจริงแห่งธรรมดานั้น ก็ปลดปล่อยจิตใจให้เป็นอิสระ หลุดพ้นจากความรู้สึกบีบคั้นกดดันเป็นทุกข์ เรียกว่าปล่อยวางได้ ทีนี้ต่อไป

ขั้นที่ ๒ ปัญญาที่รู้ความจริงแห่งอนิจจตานั้น (โดยมีสติช่วย) รับภาระมาจากใจที่ปล่อยวางได้แล้ว ก็วิเคราะห์สืบลึกลงไปในความเปลี่ยนแปลงนั้น เช่นให้เห็นเหตุปัจจัยของความเปลี่ยนแปลง ทั้งข้างร้ายและข้างดี ที่จะพึงจัดการอย่างไรๆ เพื่อทำการแก้ไขปรับปรุง หรือจัดสถานการณ์ให้ลงตัว ไม่ละเลยปล่อยเรื่องทิ้งไว้

(จากนั้น ก็อาจจะต่อไปยังขั้นที่สาม และขั้นต่อๆ ไปอีก เช่น วางวิธีปฏิบัติจัดการดำเนินการเพื่อให้สำเร็จลุลุดหมาย ซึ่งพ้นขอบเขตของเรื่องที่จะพูดในที่นี้)

นี่คือขั้นตอนของการใช้ความรู้อนิจจตาในแง่ความไม่ประมาท

เป็นอันว่า เรื่องอนิจจัง-อนิจจตานี้ มีจุดเน้นอยู่ที่การใช้ปัญญาในทางของความไม่ประมาท

พระพุทธเจ้าเองทรงเน้นนักเรื่องอนิจจังในแง่ที่จะไม่
ประมาทนี่ จึงตรัสเรื่องอนิจจังโยงไว้กับความไม่ประมาทเสมอไป
แม้จนกระทั่งจะปรินิพพาน

ดังที่ขอย้ำเรื่องปัจฉิมวาจา (เรามักเรียกว่าปัจฉิมโอวาท) ที่ว่า
“วชฺชมา สงฺขารา, อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ” (สังขารทั้งหลายมีความ
เสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา, จงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม)

ปัจฉิมพุทธพจน์นี้มีความหมายอย่างง่าย ๆ ว่า ความจริงมี
อยู่ว่า สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง เมื่อมันไม่เที่ยง เราจึงนอนใจไม่ได้ สิ่ง
ที่กำลังพบประสบอยู่ ที่เราพอใจ ต้องการอยู่นี้ อาจเปลี่ยนแปลง
ไปเป็นอย่างอื่น หรือสิ่งที่เราไม่ชอบใจไม่ต้องการ ก็อาจเกิด
ขึ้นมา เพราะมีเหตุปัจจัยหลากหลายที่จะให้เป็นไปได้ต่างๆ

เมื่อมันเปลี่ยนแปลงไป ถ้าเราไม่ได้เตรียมการอะไร ไม่ได้ใช้
ปัญญาที่จะหาทางจัดแจงป้องกันแก้ไข มัวนอนใจอยู่ เรียกว่าตก
อยู่ในความประมาท เราก็จะแย่ เพราะฉะนั้น ท่านจึงให้ไม่
ประมาท ไม่ให้นอนใจ ไม่ให้ผัดเพี้ยน ก็คือต้องหาความรู้ความ
เข้าใจ ใช้ปัญญา พยายามป้องกันเหตุแห่งความเสื่อม และสร้าง
เหตุแห่งความเจริญไว้ตลอดเวลา

การศึกษาที่แท้ อยู่บนฐานความจริงของธรรม

การที่เน้นด้านไม่ประมาทนี่ อย่างน้อยก็เท่ากับดูแลไว้
มิฉะนั้น บางคนจะไปใช้เฉพาะในแง่ปลงใจ ปล่อยวาง แล้วบางทีก็
เลยกลายเป็นปล่อยปละละเลยเรื่อยเปื่อย กลายเป็นได้ผลตรงข้าม
กับที่พระพุทธเจ้าทรงสอน

ท่านสอนให้รู้อนิจจังเพื่อจะได้ไม่ประมาท กลายเป็นรู้แล้ว
ประมาทไปเสียนี้

ยิ่งกว่านั้น บางคนไปคิดแค่ว่า สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง มันก็ต้องเปลี่ยนแปลงไป แล้วก็นึกว่า เออ... มันเสื่อมแล้ว เดียวมันก็เจริญเองแหละ หรือว่ามันเจริญแล้ว มันก็ต้องเสื่อมเป็นธรรมดา อะไรอย่างนี้ ไปๆ มาๆ กลายเป็นลัทธิปล่อยไปตามเรื่องตามราวบ้าง ลัทธิแล้วแต่โชคบ้าง ซึ่งล้วนแต่เป็นมิจฉาทิฎฐิทั้งนั้น

ความจริงไม่ใช่เป็นอย่างนั้น สิ่งทั้งหลายไม่ใช่เปลี่ยนแปลงไปเลื่อนลอย แล้วก็ไม่ใช่ว่ามันจะต้องเปลี่ยนแปลงไปอย่างนั้นอย่างนี้ตายตัว ไม่ใช่ว่าเจริญแล้วก็ต้องเสื่อม หรือว่าเสื่อมแล้วก็ต้องเจริญ ถ้าคิดถ้าเชื่ออย่างนั้น ก็ได้แต่รอความเจริญ หรือรอความเสื่อมอยู่นั่นเอง ทั้งปฏิบัติผิด และกลายเป็นประมาท

เมื่อมันเจริญแล้ว ถ้าเรามีปัญญาดีพอ เราก็ป้องกันเหตุแห่งความเสื่อมได้ แล้วก็ทำให้มันเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เจริญยิ่งขึ้นได้

มันเจริญแล้วเจริญยิ่งขึ้น ก็คือเปลี่ยนแปลง มันเจริญแล้วเสื่อมลง มันเสื่อมแล้วกลับมาเจริญ มันเสื่อมแล้วเสื่อมลงไปอีก มันเจริญแล้วเจริญต่อไป มันเสื่อมแล้วเสื่อมต่อไปอีก ไม่ว่าจะอย่างไร ก็คือเปลี่ยนแปลง เป็นความเปลี่ยนแปลงในความเจริญบ้าง เป็นความเปลี่ยนแปลงในความเสื่อมบ้าง ไม่คงที่ทั้งนั้น และทั้งหมดนั้น จะเปลี่ยนแปลงไปแบบไหน ก็แล้วแต่เหตุปัจจัย

เมื่อรู้อย่างนี้แล้ว เราก็ไม่ประมาท พยายามทำไม่使它เปลี่ยนแปลงไปในทางเสื่อม แต่ให้มันเปลี่ยนแปลงไปในทางเจริญ โดยศึกษาให้รู้เข้าใจและทำการจัดการที่เหตุปัจจัย เราต้องพยายามอย่างนี้

ขอให้ดูหลักการบริหารนิยธรรม ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าปฏิบัติตามหลักการนี้ “อุทฺตมฺเวย ปาฎิกงฺขา โน บริหณิ” แปลว่า “จะหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อม”

อ้าว! ทำไมพระพุทธเจ้าตรัสอย่างนั้นล่ะ บอกว่าเจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อม พระองค์ตรัสอย่างนี้ ไม่ขัดหลักอนิจจัง-อนิจจตา หรือ ตามหลักอนิจจตานี้ มันน่าจะเจริญแล้วต้องเสื่อม แต่ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าเธอปฏิบัติตามนี้แล้ว จะมีแต่เจริญ หวังได้แต่เจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อม

ดูให้ชัด นี่ไม่ได้ขัดกับหลักอนิจจังแต่อย่างใดเลย เพราะอย่างที่บอกแล้วว่า เจริญต่อไปมันก็คือเปลี่ยนแปลงนั่นแหละ แต่มันเปลี่ยนในทางเจริญต่อไปหรือเจริญยิ่งขึ้น

คำว่า “เจริญ” ก็คือเปลี่ยนแปลง แต่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่น่าปรารถนา คำว่า “เสื่อม” ก็คือเปลี่ยนแปลง แต่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่พึงปรารถนา ก็เท่านั้นเอง

แต่บางคนไปเข้าใจผิด แล้วเห็นเลยเถิดไปว่า เปลี่ยนแปลงคือ เจริญแล้วต้องเสื่อม เสื่อมแล้วก็เจริญเอง เลยกลายเป็นลัทธิปล่อยไปตามลมตามแล้ง แล้วแต่โชคชะตา รอให้มันเป็นไปเองอะไรทำนองนั้น ซึ่งท่านเรียกว่าลัทธิอเหตุวาท ที่เป็นลัทธิเดียรถีย์ เป็นมิจฉาทิฎฐิ พระพุทธเจ้าตรัสว่าเสียหาย ทำให้คนไม่มีเรี่ยวแรงที่จะทำการ ไม่เป็นไปเพื่อการกระทำ

พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการกระทำ หรือพูดให้เต็มว่าเป็นศาสนาแห่งการศึกษาให้รู้และทำการให้ตรงเหตุปัจจัย ด้วยปัญญาที่รู้เข้าใจ ไม่เป็นศาสนาที่ปล่อยเลื่อนลอยรอคอยเรื่อยเปื่อย ที่เรียกว่าเป็นความประมาท

เป็นอันว่า หลักอนิจจตาให้รู้ทันแล้ววางใจถูกต้องต่อความจริงของธรรมชาติ ในแง่นี้ ใจเรารู้ว่าความจริงมันเป็นอย่างนั้น จะเอาตามใจอยากไม่ได้ เราก็สลัดตัณหาทิ้งไป แล้วก็ไม่ได้เกิดทุกข์มาบีบคั้นใจมากนัก จนกระทั่งเมื่อรู้ทันถึงความจริงเต็มที่ ก็ไม่ทุกข์เลย

แต่พร้อมกันนั้น อีกด้านหนึ่ง เราเอาความรู้ไปใช้ในการทำ การต่างๆ ตั้งแต่การฝึกตน โดยไม่ประมาท ทำจริงจังเต็มที่ ตลอดเวลา เมื่อปฏิบัติถูกต้อง ก็ได้ทั้งสองอย่าง

เพื่อให้จำง่าย ก็ใช้คำว่า “ทำจิต” กับ “ทำกิจ”

ทำจิต ก็คือข้อแรก รู้เข้าใจเท่าทันความจริง แล้วก็ทำจิตให้ ปล่อยวาง ทำจิตให้หลุดออกมาเป็นอิสระ ให้หายทุกข์ เราเรียกกันว่าทำใจได้ เป็นอันว่า ทำจิตใจให้สบาย ไม่ทุกข์ ไม่โศก ไม่เศร้า

ที่นี้ **ทำกิจ** ก็คือ ในแง่ทำกิจกรรมกิจการงานหน้าที่ เช่น การศึกษาพัฒนาตนเอง ที่เป็นกิจของเรา ก็ได้ด้วย คือไม่ประมาท

เป็นอันว่า **ปล่อยวางในการทำจิต** และ **ไม่ประมาทในการทำกิจ** ได้ทั้งสองแง่

ที่นี้หันมาดูเรื่องของเราแท้ๆ หลักการในเรื่องความรู้**อนิจจตา** นี้ ก็มาลงตรงเป้าหมายเลยทีเดียว ขอพูดแบบรวบรัดเลยว่า

๑. ความจริงแห่งอนิจจตานี้ คือกฎธรรมชาติที่เป็น ฐานรองรับกระบวนการของการศึกษาทั้งหมด เราบอกว่า มนุษย์ เป็นสัตว์ที่ต้องศึกษา และมนุษย์นั้นศึกษาคือฝึกหัดพัฒนาได้ เพราะมนุษย์มีศักยภาพที่จะพัฒนาให้เป็นพุทธะได้

แต่การศึกษาฝึกหัดพัฒนานั้นเป็นไปได้ ก็เพราะธรรมชาติมี ธรรมชาติคือความจริงแห่งอนิจจตา หมายความว่า เพราะสิ่ง ทั้งหลายไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงได้ทั้งรูปธรรม และนามธรรม เพราะฉะนั้น มันจึงพัฒนาได้ และจึงเป็นโอกาสที่เราจะพัฒนามัน

๒. ความจริงแห่งอนิจจตาบอกต่อไปว่า การที่สิ่งทั้งหลาย เปลี่ยนแปลงไปนั้น มิใช่เปลี่ยนแปลงไปเรื่อยเปื่อยเลื่อนลอย แต่ เป็นไปตามเหตุปัจจัย การศึกษาพัฒนามนุษย์ก็จึงเป็นระบบการ แห่งเหตุปัจจัย ซึ่งจะต้องมีความรู้เข้าใจและปฏิบัติจัดการให้ สอดคล้องตรงตามระบบสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย

ไตรสิกขา ก็คือระบบการศึกษาที่ตั้งอยู่บนฐานและดำเนินไป สอดคล้องกับธรรมดาแห่งอนิจจตาและความเป็นไปตามเหตุ ปัจจุบันนี้

๓. ความจริงแห่งอนิจจตาบอกด้วยว่า เมื่อสิ่งทั้งปวงเกิดดับ แดกสลายเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลาตามเหตุปัจจุบันนี้ เราจะต้อง ดำเนินชีวิตและทำการทั้งหลายด้วยความไม่ประมาท

ในเรื่องนี้ก็ต้องบอกต่อไปอีกด้วยว่า ความไม่ประมาทที่เป็น พื้นฐานสำคัญที่สุด เป็นจุดเริ่มของความไม่ประมาททั้งหมด ก็คือ ความไม่ประมาทในการศึกษา หรือไม่ประมาทในการฝึกศึกษา พัฒนาตน

จะต้องหมั่นปลุกเร้ากระตุ้นเตือนกันมิให้มัวประมาท อย่า ปล่อยเวลาผ่านไปเปล่า ต้องใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ในการศึกษา ฝึกฝนพัฒนาตนให้ยิ่งขึ้นไป ให้เป็นกัลยาณชน ให้เป็นอริยชน จนกระทั่งเป็นอเสกขชน

ทั้งหมดนี้ สรุปว่า การศึกษาที่ถูกต้อง ตั้งอยู่บนฐานแห่ง ความจริงของธรรม คือสอดคล้องตรงกับความเป็นจริงแห่ง ธรรมดาของธรรมชาติ เป็นการนำเอาความรู้ในความจริงของ ธรรมดานั้น มาใช้ให้เป็นประโยชน์สูงสุดแก่มนุษย์นั่นเอง

ทุกข์ตา เตือนให้รู้จักบริหาร-จัดการ

ข้อ ๒ ของไตรลักษณ์ คือ **ทุกข์ตา** แปลว่า ความเป็นทุกข์ แต่ “ทุกข์” ในที่นี้ มิได้หมายถึงความรู้สึกของคน ที่เจ็บปวด โศกเศร้า เสียใจ เป็นต้น แต่เป็นอาการของสิ่งทั้งหลายทั่วไปตามธรรมดาของธรรมชาติ ซึ่งเป็นไปด้วยกันพร้อมกับอนิจจตา คือ อาการที่สิ่งเหล่านั้นตกอยู่ในภาวะแห่งความบีบคั้น อันอัด คับเครียด เสียดสี กัดคั้น โดยมีปัจจัยที่ขัดขึ้นฝืนแย้งกระทบกระทั่ง อันจะทำให้คงตัว ทนอยู่ในภาวะเดิมไม่ได้ ต้องแปรไป ต้องผันแปรเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างอื่น หรือกลับกลายหายไปจากภาวะก่อนนั้น

ถ้าพูดอย่างง่าย ๆ ไตรลักษณ์ข้อแรก **อนิจจัง** ที่ว่าสิ่งทั้งหลาย เกิดดับเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา นั้น เป็นของที่มองเห็นกันได้ทั่วไป หรือเห็นได้ค่อนข้างง่ายสำหรับมนุษย์ทั้งหลาย แต่ข้อที่มีผลต่อมนุษย์ชัดเจนเป็นที่สนใจชัดตัว ก็คือ **ทุกข์** เพราะจากภาวะบีบคั้นของทุกข์ตาในธรรมชาติ ที่มันอัดเครียด มันเบียดแบ่ง มันกัดคั้น จะบอบ จะสลาย จะพัง จะทลาย อะไรต่างๆ ก็ส่งผลต่อขึ้นมาเกิดเป็นความรู้สึกเจ็บปวดบีบคั้นที่เรียกว่าทุกข์เวทนาในใจคน

ถึงตรงนี้ก็ปัญหาซึ่งเกิดขึ้นมาแล้วตัวเองก็ทนไม่ค่อยไหว จึงเป็นจุดเด่นชัดที่เราจะต้องปฏิบัติจัดการแก้ไข

แต่เพื่อให้รู้ว่า จะปฏิบัติจัดการแก้ไขกันอย่างไร ก็ต้องมาทำความเข้าใจกันสักหน่อย

สิ่งทั้งหลายทั่วไป ที่เรียกรวมๆ ว่าสังขารนั้น ไม่ว่าจะของใหญ่ ของเล็ก ตลอดกระทั่งส่วนย่อยที่เล็กที่สุด ไม่ได้อยู่โดดเดี่ยวลำพังตัวมัน และมีใ้ช้อยู่ได้ด้วยตัวมันเองโดยลำพัง แต่อิงอาศัยประกอบ อยู่ด้วยกันกับสิ่งอื่นๆ หรือส่วนอื่นๆ ในระบบความสัมพันธ์แห่งความเป็นเหตุปัจจัยต่อกัน

เมื่อมองดูคร่าวๆ ถ้าสิ่งทั้งหลายที่ประกอบอยู่ด้วยกันและที่
เกี่ยวข้อง มีการเกิดดับดำเนินไปโดยยังมีความสัมพันธ์กันอย่าง
เรียกได้ว่ากลมกลืนหรือประสานสอดคล้องและสมดุล ความผัน
แปรกลับกลายเป็นการผ่านพ้นอาการบีบคั้น กดดัน ชัดแย้ง ไป
ได้ทีหนึ่งๆ อย่างที่เรียกว่าราบรื่น หรือเป็นไปด้วยดี หรือเกิดเป็น
ผลดีที่พึงปรารถนาแก่มนุษย์

แต่ถ้าเมื่อใดความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยทั้งหลายดำเนินไป
ไม่ประสานกลมกลืนเสียดู เมื่อئ้นความผันแปรกลับกลายเป็น
ให้ผ่านพ้นอาการบีบคั้น กดดัน ชัดแย้ง ก็จะปรากฏเป็นอาการที่
รุนแรง หรือที่มนุษย์ถือว่าเกิดผลร้ายเป็นความพินาศเสียหาย

ในเมื่อทุกขตานี้เป็นอาการของธรรมชาติทั่วไป มันก็จึง
เกี่ยวข้องกับมนุษย์เป็นธรรมดา ดังที่ชีวิตของเราก็ตกอยู่ในภาวะที่มี
อาการเป็นไปอย่างนี้ตลอดเวลา

ดูร่างกายนี้แหละเป็นตัวอย่างชัดเจนน

ร่างกายนี้เป็นระบบใหญ่อันหนึ่ง ประกอบด้วยอวัยวะ
มากมายที่แตกต่างหลากหลาย ซึ่งทั้งทำงานอันเป็นหน้าที่ของมันๆ
เอง และประสานกับส่วนอื่น เชื่อมโยงส่งต่อกันบ้าง อิงอาศัยหนุน
เสริมกันบ้าง แยกเป็นระบบย่อยๆ ทั้งระบบใหญ่ระบบน้อยมากมาย
ทั้งระบบหายใจ ระบบทางเดินอาหาร ระบบประสาท ระบบ
กล้ามเนื้อ ฯลฯ

แต่ละระบบนั้น ก็เกิดจากส่วนประกอบมากมาย แล้วทุกส่วน
ที่ประกอบนั้น ก็เป็นการประกอบกันขึ้นของส่วนที่แยกย่อยลงไป
อีกๆ

ส่วนย่อยแต่ละอย่างต่างก็อยู่ได้ด้วยส่วนแยกย่อยซับซ้อนละเอียดลงไปๆ ที่ต่างก็คงอยู่และดำเนินไปด้วยดี โดยตัวมันทั้งทำงานที่เป็นหน้าที่อย่างซื่อตรงสม่ำเสมอ ทั้งประสานกับส่วนอื่นให้กลมกลืน ทั้งรักษาตัวให้ผ่านพ้นปลอดภัยจากสิ่งแปลกปลอมและเหตุติดขัดทั้งหลาย และทั้งอาศัยองค์รวมของระบบใหญ่ทั้งหมดซึ่งอยู่ในสภาพปกติที่เอื้อต่อการดำรงอยู่และดำเนินไปของมัน

แค่หัวใจอย่างเดียว ก็ทำงานที่ยิ่งใหญ่ แสนยาก ซับซ้อนอย่างยิ่ง ผู้รู้ทำตำราบอกไว้ว่า คนที่มีอายุอยู่ได้ ๗๖ ปี หัวใจเต้นนับได้เกือบ ๒,๘๐๐ ล้านครั้ง และเป็นการเต้นที่ต่อเนื่องไปตลอดเวลา ๗๖ ปีนั้น หยุดเต้นไม่ได้เลย ทั้งแข็งแรง ยืนยาว และซื่อตรงสม่ำเสมอ

ทุกส่วนของร่างกายที่ดำเนินไปอย่างนี้ ทั้งนำพาตัวมันเองไปและร่วมนำพาส่วนรวมทั้งหมดไปด้วยกัน พร้อมกับระวังตัวหลบหลีกป้องกันแก้ไขให้ผ่านพ้นอันตรายและเหตุติดขัดทั้งหลาย เพื่อให้ชีวิตเป็นอยู่ด้วยดี

การนำพาองค์กายให้ผ่านพ้นโศภณภัย และดำเนินไปด้วยดีสู่จุดหมายนี้แหละ เรียกว่าการบริหาร (บางที่เรียกว่า “ชั้นบริหาร” คือบริหารชั้น ๕ หรือบริหารชีวิตนั่นเอง)

จะเห็นว่า ถ้ามีสิ่งแปลกปลอม ตัวแทรกแซง หรือเกิดข้อติดขัดที่บางจุดในระบบแห่งองค์กายนี้ บางทีแม้แต่นิดเดียว เช่น เชื้อโรค บางอย่างแทรกตัวหรือหลุดลอดเข้าไป ก็จะทำให้เกิดความเรรวนปรวนแปรปั่นป่วน เป็นปัญหา ซึ่งอาจจะร้ายแรงยากที่จะแก้ไข หรือถึงกับทำให้องค์กายทั้งหมดถึงวาระสิ้นสลาย

ไม่ต้องถึงอย่างนั้น แม้แต่ฝนนิดเดียวเข้าตา หรือแมลงเล็กๆ ใต้ที่เนื้อตัว หรือนอนอยู่มีอะไรกัดค้ำหรือระคายตัวนิดหน่อย ก็เกิดทุกข์เวทนาที่ทำให้ทนไม่ได้ ต้องดิ้นรนพยายามปิดเขี้ยวให้พ้นไป

การบริหารชั้นที่ดำเนินไปตลอดเวลาจนเคยชินนี้ ถ้านึกคิดขึ้นมา จะเห็นว่าเป็นภาวะที่ละเอียดอ่อนและทุกส่วนทำงานกันมาด้วยความสามารถอย่างยิ่ง แต่ถ้าทำไม่ได้ตั้งใจเป็นต้นอย่างที่ว่ามานี้ ชีวิตของเราก็ดำรงอยู่ไม่ได้ “ชั้นบริหาร” คือการบริหารชีวิต จึงเป็นตัวอย่างซึ่งให้ความรู้และสอนเราอย่างดี อย่างน้อยก็เตือนใจคนให้เข้มแข็ง ซื่อตรง และไม่ประมาทปราศจากความย่อหย่อนในการบริหารทุกอย่างโดยใช้ปัญญาเป็นอย่างยิ่ง

รวมความว่า ในร่างกายของเรานี้ในทุกส่วนทุกระบบที่เดียว มีการเดินร่นอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้พ้นจากภาวะแห่งทุกข์ตา ถ้าเดินร่นผ่านพ้นไปได้อย่างที่เคยเป็นมาตามปกติที่ลงตัวของระบบ ก็เรียกว่าเป็นไปด้วยดี หรือมีสุขภาพะ แต่ถ้าผ่านพ้นไปอย่างราบรื่นดีไม่ได้ ก็จะมีอาการแปรปรวนรุนแรงที่เรียกว่า เจ็บป่วย (เทียบอย่างวัตถุภายนอกที่เกิดอาการบีบคั้นกดดัน แล้วระเบิด บุกสลาย หรือพังทลาย)

การบริหารให้ระบบแห่งองคาพยพนี้ดำเนินไปด้วยดี จึงเป็นภาวะที่หนักและยากยิ่ง

แคชยัน แคลวคล่อง และซื่อตรงอย่างหัวใจที่เต้นสูบฉีดโลหิต อยู่ตลอดทุกเวลานาที ไม่มีหยุดหย่อน ไม่มีแม้แต่จะอืดอาด ขอพัก หรือผัดเพี้ยนเลย แค่นี้ ระบบของมนุษย์ก็ถึงขั้นระบบของธรรมชาติ ได้ยากนักหนาแล้ว ส่วนที่มนุษย์ควรเน้นให้มากก็คือ การหนุนเสริมระบบของธรรมชาติในทางที่เป็นคุณและเกื้อกูลกันให้ดีที่สุด

เอาที่ปรากฏภายนอก ซึ่งมองเห็นง่าย ๆ เหมือนอย่างหลักเบื้องต้นที่เรียนกันมาว่า อะไรมั่งทุกขลักษณะ ผู้ที่เรียนปฏิบัติ วิปัสสนามากก็บอกได้ว่า อริยาบถบังทุกข

ทำไมจึงว่าอิริยาบถบังทุกข์ เรื่องก็คือว่า ร่างกายของเราในท่าใดก็ตาม อยู่ในท่าเดียว อิริยาบถเดียว ไม่ซ้าก็จะรู้สึกถึงภาวะกดดันบีบคั้นขัดขื่นผืนตัว (ทุกขตา) แล้วก็จะเกิดเป็นอาการที่รู้สึกปวดเมื่อย เป็นต้น ที่เรียกว่าทุกข์ (ทุกขเวทนา) แต่เพราะเรามีการเคลื่อนไหวยกย้ายเปลี่ยนท่า เปลี่ยนอิริยาบถไป เราก็พ้นไปได้จากภาวะบีบคั้นขัดขื่นกดดันนั้น โดยมักขยับเขยื้อนเคลื่อนยกย้ายท่าไปตั้งแต่ยังไม่ทันรู้สึกบีบคั้นกดดันขัดขื่นมา จึงบอกว่า “อิริยาบถปิดบังทุกขลักษณะ”

ที่จริง ถ้ามองลึกลงไป จะเห็นว่า ภาวะกดดันเป็นทุกข์นั้นแหละ บังคับให้เราดิ้นรนให้พ้นไปจากมัน และเรียกการเคลื่อนไหวยกย้ายเปลี่ยนแปลงท่าของร่างกายไปต่างๆ นี้อันนี้ว่า “อิริยาบถ”

ในตอนนี้มีข้อพึงทราบแทรกเข้ามา คือ ในกระบวนการที่จะผ่านพ้นภาวะกดดันนั้นๆ มนุษย์มีปัจจัยส่วนพิเศษของตนเพิ่มเข้ามา ที่จะไป “กระทำ” ให้ผ่านพ้นภาวะกดดันนั้นไปได้ (เช่น ขยับเขยื้อนเคลื่อนไหวเปลี่ยนอิริยาบถ) โดยไม่ต้องรอไม่ต้องขึ้นต่อปัจจัยอื่นๆ เท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ เรามีเจตนา และมีปัญญา

ในกรณีทั่วไป อย่างเรื่องการยกย้ายเคลื่อนไหวอิริยาบถนั้น การใช้ปัจจัยพิเศษของมนุษย์จะไม่ค่อยเห็นเด่นชัด เหมือนกับว่ามันเป็นเรื่องที่เป็นไปเองตามธรรมดาของชีวิตของเรา ที่ว่าเราจะต้องยกย้ายอิริยาบถ เรานั่งนานๆ เดียวก็เมื่อย แทบจะยังไม่ทันเมื่อย มันก็บังคับเราให้ลุกยืน หรือให้เดิน หรือให้นอน

การยกย้ายอิริยาบถ ยืนเดินนั่งนอน อะไรต่างๆ เหล่านี้ เราใช้เจตนา และปัญญา ที่เป็นปัจจัยพิเศษของเราน้อยเหลือเกิน หรือพูดอีกสำนวนหนึ่งว่า ใช้ศักยภาพของมนุษย์เพียงน้อยนิด

ที่นี้ เมื่อเรารู้เข้าใจความจริงแห่งทุกขตา และตระหนักในการที่จะพัฒนาศักยภาพของตนแล้ว เราก็ตั้งใจพัฒนาปัจจัยสำคัญคือเจตนาและปัญญานั้น เพื่อเอามาใช้ในการบริหารกระบวนการคืนรรณให้ระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย ที่เรียกว่าชีวิตและสังคมของตน ผ่านพ้นภาวะกดดันแห่งทุกขตาในแต่ละกรณีไปได้ อย่างราบรื่นกลมกลืน อย่างเป็นผลดีที่สุดตามแนวทางของไตรสิกขา

แม้ว่าเราใช้ปัญญา รู้จัก “กระทำ” ต่อบริยาบถของเราอย่างฉลาด เราก็สามารถบริหารอิริยาบถให้สมดุล ซึ่งเป็นการเกื้อกูลต่อร่างกาย ช่วยรักษาสุขภาพของตัวเราเองให้ดีได้อย่างมาก

แต่ถ้าเราปล่อยเรื่อยเปื่อย รอให้ถูกทุกข์บังคับจึงเคลื่อนไหวอิริยาบถนั้น ไม่รู้จักบริหารมัน เราก็กลายเป็นคนประมาท แล้วก็จะเกิดผลเสียหายทำลายสุขภาพของตัวเราเอง

ที่เรียกว่า “บริหาร” นั้น คือ การนำพาองค์ประกอบทั้งหมดในทั้งระบบและทั้งกระบวนการให้ผันผ่านล่วงพ้นปัจจัยที่กั้นขวางขัดแย้งและภาวะบีบคั้นกดดันทั้งหลายไปได้ พร้อมทั้ง “จัดการ” ปัจจัยทั้งปวงที่เกี่ยวข้อง ให้เกื้อกูลหนุนประสานเข้ากันลงตัวพอดีที่จะเดินหน้าไปจนลู่ถึงจุดหมายที่ตั้งงามล้ำเลิศ

เจตนา คือตั้งใจจะทำการที่มุ่งหมายผลซึ่งเห็นด้วยปัญญาว่าเยี่ยมยอดดีที่สุดใน และ *ปัญญา* คือความรู้เข้าใจเข้าถึงความจริงแห่งทุกขตาเป็นต้น รู้เข้าใจระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย และรู้วิธีที่จะจัดการเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อบริหารกระบวนการพัฒนาให้เดินหน้าไปถึงจุดหมายที่เจตนาตั้งไว้

ทุกขตา บังชี้กระบวนการพัฒนาศักยภาพ

ความเป็นมนุษย์ซึ่งมีศักยภาพที่พัฒนาได้อย่างสูงสุดจนเป็นพุทธะนั้น มาปรากฏความหมายให้มองเห็นความเป็นไปได้ในเชิงปฏิบัติ เมื่อบรรจบกับการรู้ความจริงแห่งทุกขตานี้เอง คือการที่จะพัฒนาศักยภาพนั้นได้จริงแท้ ก็เพราะสิ่งทั้งหลายมีความเป็นจริงตามหลักแห่งทุกขตา ที่ว่ามนุษย์จะต้องบริหารระบบสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย ให้ผันผ่านลวงพ้นภาวะบีบคั้นกดดันไปด้วยดีในทุกระยะหรือแม้แต่ทุกขณะเรื่อยไปจนลู่ถึงจุดหมายของสิกขา

ในเรื่องนี้ การพัฒนาคุณสมบัติภายในของมนุษย์ อันมีเจตนาและปัญญาเป็นแกนนี้แหละ จะให้สัมฤทธิ์จุดหมายที่ว่านั่น ซึ่งก็คือจุดหมายของการศึกษานั้นเอง

ทวนอีกที่ว่า *อนิจจตา* บอกความจริงของธรรมชาติที่เอื้อโอกาสแก่การพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ ส่วน *ทุกขตา* บอกต่อไปให้รู้ว่าการพัฒนาศักยภาพนั้นจะดำเนินไปให้สำเร็จโดยอาศัยความเป็นจริงของธรรมชาติได้อย่างไร

ดังได้บอกแล้วแต่ต้น *ทุกขตา* คือภาวะแห่งธรรมดาของธรรมชาติที่ว่า ในเมื่อสิ่งทั้งหลายเป็นสังขาร มันก็เกิดจากส่วนย่อยต่างๆ ประกอบกันขึ้น โดยที่ส่วนย่อยเหล่านั้นสัมพันธ์เป็นปัจจัยแก่กันและกัน (ประดาองค์รวมประกอบกันเป็นองค์รวม)

แต่ส่วนประกอบย่อยเหล่านั้นต่างก็กำลังเกิดดับแตกสลายตามภาวะแห่งอนิจจตากันอยู่ทั้งนั้น มันจึงเป็นปัจจัยที่ขัดแย้งกัน นอกจากขัดแย้งกันภายในองค์รวมนั่นเองแล้ว ก็สัมพันธ์ขัดแย้งกับปัจจัยอื่นๆ ภายนอกอีกด้วย ทำให้ส่วนรวมหรือองค์รวมอยู่ในภาวะที่มีความเครียดกดดันบีบคั้นให้คงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ต้องผันแปรไปสู่สภาพใหม่ ปรากฏออกมาเหมือนเป็นการดิ้นรนที่จะคงอยู่ต่อไป

อาการด้นรณนี้ ซึ่งเทียบกันแล้ว ก็เป็นแบบราบรื่นบ้าง รุนแรงบ้าง เรียกว่า “ปรับตัว” เมื่อปรับตัวเข้าสู่สภาพใหม่ได้ ก็เรียกได้ว่า “ลงตัว” (จะใช้คำว่า พอดี กลมกลืน สมดุล หรือ บูรณาการ ก็ได้ทั้งนั้น)

สิ่งทั้งหลาย ไม่ว่าจะเล็กน้อยหรือใหญ่โต ทุกสิ่งทุกอย่าง ล้วนตกอยู่ในภาวะแห่งทุกขตาที่ทั้งนั้น เอาอย่างง่าย ๆ ตั้งแต่ร่างกายของเรา (เช่น เรื่องอิริยาบถ ที่ว่ามาแล้ว) จนถึงแผ่นดินผืนโลกนี้ (เช่น แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด) จึงมีการปรับตัว ด้วยอาการด้นรณไปสู่ความลงตัวในสภาพใหม่กันอยู่ตลอดเวลา

ด้วยคุณสมบัติพิเศษที่เป็นศักยภาพอันยิ่งใหญ่ของตนมนุษย์ พัฒนาปัญญาให้ล่วงรู้ทั่วตลอดเข้าถึงความจริงแห่งทุกขตาที่ว่ามานี้แล้ว ก็วางจุดหมายตั้งเจตนาบริหารจัดการกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยทั้งหลาย ให้มีการปรับตัวอย่างได้ผล สู่ภาวะลงตัวที่ดีที่สุด และมีใช้เพียงปรับตัวเท่านั้น ยังก้าวเลยต่อไปสู่การปรับปรุงได้อีกด้วย

พูดกันง่าย ๆ ว่า การรู้ความจริงแห่งทุกขตา ช่วยให้เราบริหารชีวิตและสังคม รวมทั้งเรื่องราวและกิจการทั้งหลายให้เป็นไปด้วยดี โดยรู้จักปรับตัว แก้ไขปรับปรุงและจัดการให้เกิดผลดี แทนที่จะปล่อยไปตามสภาพธรรมชาติโดยขาดปัญญา ได้แต่อยู่ไปอย่างเลื่อนลอยเหมือนรอจนกระทั่งทุกข์มาบีบคั้น จึงถูกบังคับให้ต้องดิ้นรนหาทางที่จะพ้นไป

เหมือนกับว่า ทุกขตามาเป็นเครื่องเตือนเรา ให้รู้จักใช้ปัญญา เอาความรู้เข้าใจความจริงของทุกขตาในธรรมชาตินั้นแหละ มาปฏิบัติต่อทุกขตา ให้สภาพบีบคั้นกดดันของทุกขตาหมดพิษภัย ไม่เกิดเป็นปัญหาแก่เรา

หมายความว่า พอเรามีปัญญารู้เท่าทันทุกขตา เราก็สามารถดับทุกข์ คือแก้ปัญหานั้นหลาย ด้วยการใช้ความรู้ที่นำมาจัดปรับประดาเหตุปัจจัยในระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลาย รวมทั้งปรับตัวเองด้วย เพื่อบริหารชีวิตและสังคมให้ดำเนินไปด้วยดีในภาวะที่พ้นทุกข์ภัยไร้ปัญหา

โดยนัยนี้ การพัฒนาในไตรสิกขาก็เดินหน้าไป

เริ่มด้วยสภาพธรรมชาติทั่วไปอันไร้เจตนา ซึ่งการผ่านพ้นภาวะบีบคั้นกดดันของทุกขตา จะเป็นไปอย่างราบรื่นหรือรุนแรงแล้วแต่ปัจจัยที่มาสัมพันธ์กัน

จากนั้นก็คือมนุษย์ที่ยังไม่พัฒนา ซึ่งเมื่อถูกทุกข์คุกคาม ก็กลัวว่าดิ้นรนให้พ้นภาวะบีบคั้นของทุกขตาอย่างสุดเสียงไปคราวหนึ่งๆ

ต่อจากนั้นขึ้นไป ก็ได้แก่มนุษย์ในขั้นของการพัฒนา ซึ่งรู้จักเอาความรู้ในความจริงของทุกขตา มาใช้บริหารจัดการให้ระบบสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยทั้งหลาย ผ่านภาวะบีบคั้นของทุกขตาอย่างราบรื่นลงตัวไปได้เรื่อยตลอดทุกระยะ ในขณะที่ก้าวไปในพัฒนาการแห่งการศึกษา จนแม้กระทั่งจัดการให้เกิดมีภาวะลงตัวใหม่ที่พึงปรารถนาอันเลิศล้ำยิ่งขึ้นไปได้อีก

สูงขึ้นไป คือมนุษย์ที่พัฒนามีสิกขาดีแล้ว ซึ่งมีปัญญาเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ แล้วมีจิตใจเป็นอิสระ ปลอดภัยพ้นจากอิทธิพลของทุกขตา ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นบัณฑิต

บัณฑิตยกทุกข์ยกปัญหาให้เป็นเรื่องของปัญญาที่จะบริหารจัดการระบบสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยให้เป็นไปด้วยดี โดยมีชีวิตที่ทุกขตาซึ่งเป็นธรรมดาในธรรมชาติ ก็เป็นแค่เรื่องของธรรมชาติ ไม่มาแตะต้องกระทบถึงตัว ไม่มาเป็นทุกข์ในตัวเขา ผู้เป็นอยู่และทำการทั้งหลายอย่างไรทุกข์ มีแต่ความสุขสดชื่นเบิกบานผ่องใสเสมอไปทุกเวลา

รู้นัตตา แก้ปัญหาชั้นเด็ดขาด สู่อิสระภาพ

ต่อไป ไตรลักษณ์ข้อที่ ๓ *อนัตตตา* คือความเป็นอนัตตา มิใช่อัตตา ไม่เป็นตัวตน ไม่มีตัวตน ข้อนี้เป็นหลักใหญ่ข้อสำคัญและลึกซึ้งที่สุด แต่ในที่นี้ ต้องพูดให้รวบรัดที่สุด

พูดเอาความง่าย ๆ ว่า *อนัตตตา* ความเป็นอนัตตา คือภาวะที่สิ่งทั้งหลายไม่เป็นไม่มีตัวตนแท้จริงคงที่ยั่งยืน ที่ใครจะไปยึดถือเอาเป็นจริงเป็นจัง ว่าเป็นตัวเรา ของเรา แต่มันเป็นสภาวะธรรม คือเป็นสิ่งที่มิภาวะของมันเอง โดยมีอยู่และเป็นไปตามภาวะของมัน เช่นเป็นไปตามเหตุปัจจัย มิใช่เป็นไปตามอำนาจ ตามคำสั่งบัญชา ตามใจอยาก ตามความปรารถนาหรือความต้องการของใคร

หมายความว่า ตัวตนที่เรารู้จักหรือพูดจากันนี้ เป็นตัวตนสมมุติ ซึ่งตกลงเรียกขานกันเพื่อประโยชน์ในการสื่อสาร และมันปรากฏตัวในรูปที่เป็นผลรวมของเหตุปัจจัยในขณะนั้นๆ คือองค์ประกอบทั้งหลายมาสัมพันธ์เป็นเหตุปัจจัยกันให้เป็นไปต่างๆ ผันแปรไปเรื่อยๆ ดังนั้น ในขณะหนึ่งๆ ผลรวมหรือภาพรวมของประดาเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์กันอยู่ ก็ปรากฏออกมาเป็นตัวตนที่เรา รู้จักในขณะนั้น

ตัวตนที่รู้จักกันเข้าใจกันอยู่ ก็คือภาพรวมของเหตุปัจจัยทั้งปวงในขณะนั้น เหมือนกับเราที่นั่งกันอยู่ แต่ละคนก็เป็นผลรวมของเหตุปัจจัยหลากหลายกลุ่มหนึ่งๆ ที่ออกมาเป็นภาพรวมในขณะนี้ เพราะฉะนั้นจึงไม่มีตัวตนที่คงที่ยั่งยืนอยู่อย่างใดอย่างหนึ่งตลอดไป เพราะว่าเหตุปัจจัยก็เปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ อะไรจะปรากฏเป็นตัวตนอย่างไร ก็แล้วแต่เหตุปัจจัยให้มันเป็น

ฉะนั้น คนที่จะเข้าใจอนัตตตา ก็ต้องเข้าใจเรื่องเหตุปัจจัย คือเข้าใจระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย อย่างน้อยก็รู้ว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย การที่มันเปลี่ยนแปลง ก็เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย

เพื่อให้เข้าใจง่าย ขอยกตัวอย่างที่พจนานุกรมบอกไว้มาให้ดู

...เช่น คนพูดว่าแขนของตน หรือว่าแขนของตัวเอง ดังที่เขาบังคับแขนนั้นให้หยิบให้ยก ให้ทำอะไรๆ ได้ตามปรารถนา แต่แท้จริงนั้น แขนนั้นเคลื่อนไหวเป็นไปต่างๆ อย่างนั้นๆ ได้ ตามเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์กัน ถ้าเหตุปัจจัยขาดหาย หรือเป็นไปอย่างอื่น เช่นเส้นประสาทหรือกล้ามเนื้อเส้นเอ็นเสียหาย แม้เขาจะรู้ว่า “แขนของฉัน แขนของข้า” เขาก็บังคับแขนนั้นไม่ได้ มันเป็นของเขาตามที่ถือกันหรือยึดถือเท่านั้น ไม่เป็นของเขาจริง

ใครๆ ก็ไม่ได้ตามใจปรารถนาต่อสิ่งทั้งหลายที่เขาคิดยึดถือว่าเป็นตัวเขาเป็นของตัวเอง ว่ามันจงเป็นอย่างนี้ มันจงอย่าเป็นอย่างนั้น เพราะมันเป็นตัวเขาเป็นของตัวเอง ตามที่ยึดถือหรือตกลงยอมรับกันเท่านั้น แต่เมื่อเขาต้องการให้อะไรเป็นอย่างอื่น เขาต้องเรียนรู้เข้าใจเหตุปัจจัยที่จะให้เป็นอย่างนั้น แล้วปฏิบัติจัดทำที่เหตุปัจจัย*

เมื่อเข้าใจความจริงของอนัตตตา ก็คือรู้เข้าใจความจริงของธรรมชาติตามที่มันเป็น อย่างแท้จริง โดยที่ความรู้เข้าใจนั้นบริสุทธิ์ ไม่มีความรู้สึกส่วนตัวใดๆ ไปเคลือบหรือแฝง ความจริงของสิ่งทั้งหลายก็บริสุทธิ์เป็นภาวะล้วนๆ ของมัน เป็นอิสระจากตัวคนที่ดู และตัวคนเองก็มีปัญญาที่บริสุทธิ์เป็นอิสระไม่ยึดติดสิ่งที่ตนมองดู พุดง่ายๆ ว่า ไม่มีความยึดถือผูกพันติดอยู่กับตัวตน

* ส่วนเพิ่มเติมจาก พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พ.ศ. ๒๕๖๑

เมื่อปัญญาเข้าถึงความจริงของอนัตตตาแล้ว จะเกิดผลอะไร พุทได้สั้นๆ ว่า ใจก็เป็นอิสระพ้นทุกข์ไป แล้วก็มีชีวิตเป็นอยู่ และทำการด้วยปัญญา หรือดำเนินชีวิตทำกิจด้วยปัญญา พุทให้สั้นที่สุดว่า “เป็นอยู่ด้วยปัญญา” (ปัญญาชีวิต)

แต่จะให้เข้าใจง่ายขึ้นอีกหน่อย ก็แยกย่อยออกไปว่า

- มองเห็นความจริงของสิ่งทั้งหลาย แม้แต่ที่เรียกว่าตัวของเรานี้ ว่ามันเป็นหรือเป็นไปของมันอย่างนั้น เช่น เป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน มันไม่ขึ้นต่อเรา ไม่ขึ้นต่อใจของเรา แล้วก็ไม่มีใครเป็นเจ้าของมันจริง จะสั่งการบัญชาให้มันเป็นไปตามใจอยากของใครไม่ได้
- เมื่อรู้แจ้งจริงแท้ ใจก็เป็นอิสระ อยู่กับความจริง ตามที่มันเป็น จึงไม่ยึดติดในอะไรๆ ปลอดภัยโปร่งโล่งเบา นี่ก็เป็นการอยู่ด้วยปัญญา และอยู่กับปัญญาในแง่หนึ่ง
- ตัวการที่ทำให้คนเกิดอาการบีบคั้นเจ็บปวดใจเป็นทุกข์ขึ้นมา ก็คือการที่ใจอยากให้ตัวตนได้หรือให้อันนั้นอันนี้เป็นอย่างนั้น อย่างนี้ แล้วก็ยึดติดค้างใจว่าจะต้องได้ต้องเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ที่เรียกว่าตัณหาและอุปาทาน เมื่อไม่อยู่ด้วยความรู้ ระวังที่รอ โดยหวังว่าจะไม่ได้ไม่เป็นก็ดี ไม่ได้ไม่เป็นดังที่อยากที่ยึดก็ดี ก็ถูกตัณหาและอุปาทานนั้นแหละบีบคั้นใจตัวเองให้เป็นทุกข์

ทีนี้ พอตระหนักรู้ว่า สิ่งทั้งหลาย รวมทั้งตัวเอง จะเป็นไปอย่างไร มันไม่ได้ขึ้นต่อใจอยากใจยึดของตัว แต่มันเป็นไปตามสภาวะและตามเหตุปัจจัยที่จะทำให้มันเป็น ถ้ารู้สว่างใจจริงๆ ใจก็จะหลุดพ้นออกจากตัณหาอุปาทาน มาอยู่กับความจริงที่รู้ด้วยปัญญา เมื่อตัณหาอุปาทานไม่บีบคั้น ใจก็หลุดโล่งเป็นอิสระ ทุกข์ก็หายไปหมดไปเอง

- เมื่ออยู่ด้วยปัญญาที่รู้ความจริงว่า สิ่งทั้งหลายไม่ขึ้นต่อเรา มันไม่เป็นไปตามความอยากความปรารถนาในใจของเรา แต่มันเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมันแล้ว ทีนี้ นอกจากไม่มัวเป็นทุกข์ เพราะเอาใจที่อยากที่ยึดของตัวเองเป็นเกณฑ์แล้ว ก็ทำการด้วยปัญญาอย่างได้ผลดีที่สุดด้วย

หมายความว่า เมื่อรู้ว่าอะไรจะเป็นอย่างไรก็แล้วแต่เหตุปัจจัยที่จะทำให้มันเป็นแล้ว ทีนี้ เรามองดูว่าอะไรควรจะเป็นอย่างไรแล้ว ก็ไม่มัวแต่อยากแต่ยึดอยู่ แต่ไปศึกษาจับให้ได้ว่า เหตุปัจจัยอะไรอันไหนจะกันขวางและอะไรอันไหนจะทำให้เกิดผลที่เราต้องการ แล้วเราก็ไปทำไปจัดการที่เหตุปัจจัยนั้น เมื่อทำการด้วยปัญญาที่รู้เข้าใจ และว่าไปตามเหตุปัจจัยนั้น ใจก็จะเป็นอิสระของมัน ไม่ต้องมีทุกข์อะไร พร้อมกับที่ปัญญา ก็พาให้ทำการนั้นๆ สำเร็จอย่างดีที่สุดด้วย ถ้ารู้แจ้งจริง ก็ไม่มีทุกข์เลย ถ้าเป็นปุถุชนยังไม่สว่างแจ้ง ก็เหลือทุกข์บ้างแต่น้อยแล้วทุกข์ก็จะน้อยลงไปๆ พร้อมกับทำอะไรๆ ได้ผลดีขึ้นๆ ด้วย

- อย่างที่บอกแล้วว่า เมื่อมีปัญญาอยู่กับความจริง ตามที่มันเป็น ทั้งรู้ว่าสิ่งทั้งหลายมันไม่ขึ้นต่อเรา แล้วก็ไม่มีตัวเราหรือตัวใครที่เป็นเจ้าของสิ่งเหล่านั้น ที่จะเอาสักว่าความอยากไปสั่งบังคับอะไรๆ ให้เป็นไปอย่างใจตัวเองอยากได้จริงแล้ว ใจก็สว่างพ้นโปร่งโล่งเป็นอิสระ ไม่ยึดติดในอะไรๆ

คราวนี้ นอกจากใจสุขใสไร้ทุกข์ และทำการด้วยปัญญาได้ผลดีที่สุดแล้ว ก็เลสที่เป็นเรื่องของการยึดติดตัวตน จำพวกความเห็นแก่ตัวทั้งหลาย ที่เป็นตัวก่อปัญหาความขัดแย้ง ทำความวุ่นวายแก่ตนเอง และนำมาซึ่งการเบียดเบียนแผ่ขยายทุกข์ภัยออกไปภายนอก แก่สังคม แก่โลก ก็จะไม่ละลายหายไปเองด้วย โดยเฉพาะกิเลสเจ้าบาทใหญ่ ๓ ตัว คือ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ

การศึกษา แท้หรือเทียม ดูที่นี้ก็รู้

ในที่นี้ จะไม่อธิบายแง่มุมต่างๆ อันมากมายให้ยาวความต่อไป แต่มีอยู่แง่หนึ่งที่อยากจะย้ำสำหรับงานการศึกษาตอนนี้ คือ การรู้ความจริงของอนาคต ในแง่ที่ช่วยให้พ้นจากการเป็นทาสของกิเลสจำพวกความเห็นแก่ตัว ๓ อย่าง คือ ตัณหา มานะ ทิฐฐิ

กิเลส ๓ ตัวนี้ สำคัญยิ่งนัก และการจะแก้ปัญหากิเลสชุดนี้ให้สำเร็จได้จริง ทำยที่สุดจะต้องถึงขั้นของปัญญาที่รู้แจ้งอนาคต

อนึ่ง เพราะเหตุที่มันเป็นตัวการเจ้าบทบาทในการก่อปัญหาของชีวิตและโลกนี้ทั้งหมด พร้อมกับเป็นตัวบ่งชี้สภาพซึ่งยังขาดการพัฒนาที่แท้จริงของมนุษย์ เราจึงต้องถือเป็นหน้าที่ของการศึกษา ที่จะพัฒนามนุษย์ให้มีปัญญาถึงขั้นที่พ้นจากกิเลสใหญ่ ๓ อย่างนี้ให้ได้ ในขณะที่เดียวกัน ก็พึงใช้การเพิ่มหรือลดของมันเป็นส่วนหนึ่งแห่งเกณฑ์ในการวัดผลการศึกษาด้วย

ความเป็นทาสของการยึดถือตัวตนนั้น แสดงออกมาเป็นความเห็นแก่ตัวในรูปต่างๆ ซึ่งเป็นเครื่องพิทักษ์รักษาตัวตนให้อยู่รอดระหว่างที่ยังพัฒนาปัญญาได้ไม่พอที่จะอยู่ด้วยปัญญา เรียกว่าเป็นกิเลส ๓

ในที่นี้จะพูดถึงความหมายของกิเลส ๓ อย่างนั้น ในขั้นพื้นๆ หรือชั้นหยาบ ไม่ลงลึกละเอียด กล่าวคือ

๑. ตัณหา ความอยากได้ผลประโยชน์ ความปรารถนาความต้องการสิ่งเสพบำรุงบำเรอ

๒. มานะ ความอยากเป็นใหญ่ ต้องการอำนาจ ต้องการความยิ่งใหญ่ ถือตนเป็นสำคัญ (ไม่ใช่มานะในภาษาไทยที่เพี้ยนความหมายกลายเป็นความพากเพียร)

๓. **ทิฎฐิ** ความยึดติดในความเห็น ถือว่าถือเอาความคิดเห็น เป็นความจริง ถือว่าเอาแต่ความคิดเห็นของตน ความดันทุรังจะต้อง ให้เป็นอย่างทฤษฎี ศาสนา หรือลัทธินิยมอุดมการณ์ของตน ใจแคบ ไม่ยอมรับฟังผู้อื่น (ในภาษาไทยเขียน “ทิฐิ” แต่ความหมายเพี้ยนไปบ้าง)

พูดให้สั้นว่า **อยากได้ อยากใหญ่ ใจแคบ**

สามอย่างนี้ ก็คือความยึดถือติดในตัวตน ที่แสดงออก ๓ ด้าน อันเป็นเหตุให้มนุษย์ขัดแย้งกัน และในตัวเองก็เป็นเหตุของความทุกข์ ปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกนี้ ที่มีการข่มเหงเบียดเบียนกัน ล้วนมาจากกิเลส ๓ ตัวนี้ทั้งนั้น

ตัณหา ต้องการผลประโยชน์ อยากได้สิ่งเสพ ก็ขัดแย้ง ทะเลาะวิวาทกัน กลั่นแกล้งเอาเปรียบกัน แก่งแย่งชิงรบราฆ่าฟันกัน กระทั่งรุกรานทำสงครามกัน แม้แต่เป็นสงครามโลก ล้างผลาญเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ตลอดจนทำลายโลกของธรรมชาติ ล้างผลาญสิ่งแวดล้อม

มานะ ต้องการอำนาจความยิ่งใหญ่ ก็ขัดแย้งกัน ข่มเหงรังแกกดขี่กัน ทะเลาะวิวาทรบราฆ่าฟันกันทำสงครามกัน แม้กระทั่งเป็นสงครามโลก ร้ายแรงไม่ยิ่งหย่อนกว่าตัณหา แล้วก็

ทิฎฐิ ยึดติดเอาแต่ความเห็นของตัวเอง ถือว่าดันทุรังจะต้องให้ เป็นอย่างที่ดีกว่าตามอุดมการณ์หรือลัทธิศาสนาของตัวเอง รับฟังคนอื่นไม่ได้ ทนเห็นทนให้มีความเชื่อถือหรือความคิดเห็นอย่างอื่นไม่ได้ ก็ทำให้คนขัดแย้งทะเลาะวิวาทกัน บังคับขึ้นใจกัน ห้าหน้าปีศาจกัน ยกพวกไปปะทะกัน รวมกำลังกันไปบังคับหรือทำลายผู้อื่นพวกอื่น ตลอดจนก่อสงครามศาสนา ทำสงครามอุดมการณ์ อันโหดร้าย หนักหนาและยึดเยื้อยืดยาวยิ่งกว่าสงครามตัณหามานะ

ที่จริง ทิฏฐินี้ตัวใหญ่ร้ายแรงมาก คนมองเห็นความสำคัญกันน้อยไป ที่เกิดปัญหามากหนักที่สุดในโลก อยู่ที่ปัญหาทิฏฐินี้ มนุษย์จะแย่งชิงผลประโยชน์ ไปทำสงครามได้หรือเสียกันไปครั้งคราวหนึ่ง ก็มักจบ ต้องการอำนาจ ไปรุกรานทำสงคราม บางทีครั้งเดียวก็จบ แต่ปัญหาทิฏฐินี้ทำให้ทำสงครามรบกันแล้วรบกันอีกตลอดประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะ เป็นทิฏฐิในเรื่องเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ ทิฏฐิในเรื่องศาสนา ทิฏฐิในเรื่องลัทธินิยมอุดมการณ์ ว่ากันไม่จบไม่สิ้น

ยิ่งกว่านั้น ในความเป็นจริงแล้ว เรื่องมันซับซ้อน คือ เจ้าสามตัวนี้ไม่ใช่แยกต่างหากกันไปเลย แต่มันมาเพิ่มกำลังแก่กันหรือคอยผสมโรงกันด้วย เช่น แสงอำนาจเอามาเป็นช่องทางหาผลประโยชน์ หรือหาผลประโยชน์มาเพื่อจะได้อำนาจและรักษาอำนาจไว้ให้ได้ หรือเมื่อวันจะเอาแต่ทิฏฐิลัทธิของตัวเอง ก็หาความยิ่งใหญ่ เอาอำนาจมาบังคับคนอื่นให้ยอมรับลัทธิของตน แล้วก็หาผลประโยชน์เพื่อมาหล่อเลี้ยงอำนาจไว้ ฯลฯ รวมแล้วก็ทำให้มนุษย์ขัดแย้งเบียดเบียนกัน อยู่กันด้วยดีให้โลกมีสันติสุขไม่ได้

พวกที่โลดแล่นไปด้วยตัณหา และมานะ จะมีปัญหาที่เรียกว่าเสียจริยธรรมกันมาก นอกจากเบียดเบียนทำร้ายกัน ก็มักมีการทุจริตฉ้อฉลลักขโมย อาจจะมีฉ้อราษฎร์บังหลวง โกงกิน ฯลฯ

แต่พวกที่ติดในทิฏฐิ มักพ้นจากปัญหาจริยธรรมในระดับทั่วไป ตรงข้าม มักจะเป็นคนที่ในสายตาสามัญ เป็นผู้ที่มีจริยธรรมดี เกรงครัดในศีลธรรม จึงทำให้คนเกิดความเลื่อมใสศรัทธา และคนมากมายพร้อมที่จะเชื่อฟัง แต่พวกนี้ ยึดติดในทิฏฐิของตนรุนแรงมาก เช่น ถ้าพูดถึงสังคม ก็ยึดตายตัวว่าจะต้องจัดสังคมให้เป็นอย่างนี้ๆ เท่านั้น พอตัวขึ้นอยู่ในสถานะที่มีอำนาจหรือจะจัดการอะไรได้ ก็ทนเห็นความเป็นอย่างอื่นไม่ได้ แม้แต่รอเวลาก็ไม่ได้ จึงมักกลายเป็นว่ากลับใช้ความรุนแรงยิ่งกว่าพวกตัณหา และมานะ

(ขอให้ดูตัวอย่าง เช่น นายพอลพต แห่งกัมพูชาในอดีต ที่เมื่อได้อำนาจแล้ว ก็ฆ่าคนเขมรเพื่ออุดมการณ์ของตน อย่างง่ายดาย หมดไปในช่วง พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๒๒ รวม ๒-๔ ล้านคน ตัวอย่างในด้านการบังคับทางลัทธิศาสนาก็มีมากมายตลอดประวัติศาสตร์)

เมื่อจะแก้ปัญหาจากกิเลสข้อที่ปฏิญญานี้ เรื่องจริยธรรมอย่างไรที่เข้าใจกันทั่วไป ย่อมไม่เพียงพอ แต่จะต้องมีการพัฒนาในชั้นปัญญาให้รู้ความจริงโล่งแจ้งทั่วตลอด ถึงขั้นที่ทำให้หมดความยึดติดในตัวตนใจเป็นอิสระ มาประสานกับปัญญาที่หลุดพ้น จนไม่เอาแต่ใจหรือตามใจตัว แต่ให้ปัญญาที่รู้รอบโล่งกว้างมาเป็นเจ้าการ เกิดเป็นการกระทำด้วยปัญญา จากใจที่เปี่ยมด้วยเมตตากรุณา บนฐานแห่งความบริสุทธิ์สะอาดผ่องใส อย่างที่บอกแล้วว่า ต้องให้ถึงความจริงแห่งอนัตตตาที่พูดมาแล้วนั้นทีเดียว

ถึงตอนนี้ ก็เปลี่ยนจากกิเลสที่บั่นใจปุถุชน ๓ อย่าง คือ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ มาเป็นพุทธคุณ ๓ ประการ คือ ปัญญา วิสุทธิ กรุณา และเรื่องไตรลักษณ์ก็มาบรรจบกับหลักพระไตรรัตน์ที่ว่าไว้แต่ต้น

การพัฒนาคนให้หลุดพ้นจากกิเลสเจ้าใหญ่สามตัวนี้ คือการแก้ปัญหาของมนุษย์ถึงขั้นพื้นฐานที่สุด

แต่ในสภาพที่เป็นกันอยู่ การศึกษาในนาม ซึ่งที่จริงไม่ได้พัฒนามนุษย์ แทนที่จะช่วยให้มนุษย์ลดกิเลสสามอย่างนี้ให้เบาบางลง และให้อยู่กันด้วยปัญญามากขึ้นๆ อย่างน้อยก็เอาความรู้ เหตุรู้ผลเป็นเครื่องนำการตัดสินใจ แต่กลับกระตุ้นเร่งเร้ากิเลสสามตัวนี้ให้รุนแรงหนักขึ้น มนุษย์ไม่สามารถจะใช้ปัญญาที่รู้ความจริงแท้มาแก้ปัญหา ก็เลยกลับเอาปัญญามารับใช้ตัณหา มานะ ทิฏฐิ ไปเสีย โลกก็จึงยังมีแต่ปัญหารุมเร้าไปทุกด้าน

ด้วยการศึกษาที่เป็นไตรสิกขา พอรู้ความจริงของไตรลักษณ์ ถึงที่สุดแล้ว ตัณหา มานะ ทิฏฐิ จะหมดไปเลย และมีปัญญา วิสุทธิ กรุณา มาแทนที่ ดังได้กล่าวแล้ว แต่แม้เมื่อยังไม่ถึงขั้นนั้น เพียงแค่ขัดเกลادتัณหา มานะ ทิฏฐิ ให้เบาบางลง มนุษย์ก็จะ พุดจากกันรู้เรื่องมากขึ้น อยู่กันด้วยดีมากขึ้น มีความสงบมากขึ้น

ถ้าตัณหา มานะ ทิฏฐิ แรงมาก ก็พุดกันไม่ได้เลย เวลานี้ก็ แสบจะเป็นอย่างนั้นแล้ว มีแต่การแย่งชิงผลประโยชน์ การแสวง อำนาจความยิ่งใหญ่ การถือมั่นในลัทธินิยมอุดมการณ์และศาสนา อะไรต่างๆ ไม่ยอมรับฟังซึ่งกันและกัน และจะบังคับคนอื่นให้ต้อง เป็นต้องถือตามความอยากของตน นี่เป็นปัญหาที่เราทุกคน จะต้องแก้ไข การศึกษาต้องพยายามแก้ปัญหานี้ให้ถึงขั้นนี้

ถ้าคนรู้เข้าใจ เข้าถึงความจริงของอนัตตตา ก็คลาย จนกระทั่งหายยึดติดในเรื่องการยึดถือตัวตน รู้ตระหนักว่าเราเป็น มนุษย์เหมือนกัน เป็นเพื่อนร่วมโลกกัน เป็นเพื่อนร่วมภพภูมิชาติ เดียวกัน เป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน ก็หวังดีต่อกัน ห่วงให้กัน เป็นสุข แทนที่จะแก่งแย่งชิงชังคอยหาทางเอาเปรียบกัน ข่มเหงกัน หรือมาบังคับขืนใจกัน ก็เปลี่ยนเป็นเมตตากรุณากัน มีไมตรี เป็น มิตรกัน

เมื่อเป็นมิตร มีไมตรี จริงใจต่อกันแล้ว ก็มาใช้ปัญญา แก้ปัญหา พุดจากกันด้วยปัญญา มุ่งสู่จุดหมายเดียวกันคือสันติสุข ของมวลมนุษย ก็จะไปทางแห่งสันติสุขนั้นสมหมาย

แต่อย่างที่ว่าแล้ว จะแก้ปัญหานี้ได้จริง เฉพาะอย่างยิ่ง ใน ข้อทิฏฐิ จะต้องให้คนพัฒนาปัญญาจนหมดความยึดติดในตัวตน จริงๆ

ไตร ที่ ต้องทำ

๐๐๐

มีความจริงของธรรมเป็นฐาน การศึกษาก็มันแนวไป

ที่นี้ก็มาถึงไตรสิกขา ที่เป็นหลักตัวจริงของเราละ ตอนแรกเราบอกว่าจะต้องอาศัยไตรรัตน์เป็นประทีปหรือไฟฉาย ซึ่งก็ยังคงอยู่ในขั้นที่มาช่วยเรา มานำทางเรา แล้วก็ต่อมาไตรลักษณ์ ซึ่งเป็นความจริงของธรรมดาในธรรมชาติ นี่ก็สำคัญ เพราะถ้าไม่มีไตรลักษณ์นั้นแล้ว ปฏิบัติการในการศึกษาของเราก็ไม่มีผล แต่ทั้งหมดนั้นก็แค่ล่อมเข้ามา ตัวงานแท้ๆ ของเรา อยู่ที่ไตรสิกขา

ก็เป็นอันว่า เราฝึกศึกษาพัฒนาชีวิตตามหลักไตรสิกขา ด้วยการนำทางของไตรรัตน์ โดยตระหนักรู้และให้สอดคล้องประสานกับความจริงแห่งกฎธรรมชาติของไตรลักษณ์ ก็เป็นอันयोगกันหมดแล้วทั้งสามหลัก

ที่นี้ก็มาที่ตัวงานของเรา คือ *ไตรสิกขา* ที่แปลว่าสิกขา ๓ ก็ให้ความหมายของ “สิกขา” อย่างง่ายๆ ว่า “การฝึกศึกษาพัฒนา” ที่จริง “ฝึก” ตัวเดียวก็พอแล้ว “พัฒนา” ตัวเดียวก็พอ “ศึกษา” ตัวเดียวก็พอ นี่ใส่ไว้ให้เต็มแก๊จเลย เผื่อใครชอบอันไหนก็เลือกเอา

ไตรสิกขา นี้ได้พูดไว้ที่อื่นแล้วมากมาย เช่น ในหนังสือ *พุทธธรรม ฉบับเติม* ที่เพิ่มเติมแล้วพิมพ์ใหม่ เป็นต้น

เพราะฉะนั้น ในที่นี้ จะพูดเพียงบางจุดบางแง่ที่นึกขึ้นมา หรือซึ่งเห็นว่าน่าจะเน้นไว้

สิกขา ๓ ก็แยกแยะออกไป ว่าเป็นทางการ คือ **อริยศีลสิกขา อริยจิตตสิกขา อริยปัญญาสิกขา** แต่เรียกกันสั้นๆ ว่า **ศีล สมาธิ ปัญญา**

๑. ศีล ให้ความหมายสบายๆ ว่า ความสัมพันธ์และปฏิบัติ ต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งด้านวัตถุและทางสังคม อย่างเกื้อกูลต่อกัน ไม่ ทำร้ายเบียดเบียน และให้เอื้อต่อการพัฒนาจิตใจ และพัฒนา ปัญญา ความหมายนี้ยาวหน่อย เดียวยังต้องพูดอีกเรื่องศีล

ทำไมจึงต้องพูดเรื่องศีลมาก ก็เพราะว่า ในการฝึกหรือ พัฒนาความเป็นอยู่ระดับต้นๆ นี้ ส่วนที่จะเด่นก็คือเรื่องของ ๑) ด้านรูปธรรม และ ๒) ด้านภายนอก ซึ่งเป็นด้านที่มีความสัมพันธ์ กับสิ่งแวดล้อม อยู่กับสิ่งแวดล้อม และอยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งจะ เป็นฐานให้พร้อมที่จะเดินลึกต่อเข้าไปข้างใน จึงเป็นด้านที่จะต้อง ฝึกต้องพัฒนาก่อน

แต่ไม่ใช่หมายความว่าละเลยสองด้านต่อไป คือด้านใน จิตใจและปัญญานะ ที่จริงก็ไปด้วยกัน แต่ตอนนี้จุดเน้นอยู่ที่ศีล ซึ่งเป็นชีวิตด้านนอก ในวิถีความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ประเพณี ลง ไปถึงพิธีกรรม ความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม ความรื่นรมย์กับ สิ่งแวดล้อม ถ้าพัฒนาศีลถูกทาง จิตใจและปัญญาก็ได้ด้วย คือ พัฒนาด้วย พร้อมทั้งเอาจิตใจหรือสมาธิและปัญญามาช่วยศีลด้วย

ในขั้นสูงขึ้นไป ที่เน้นการพัฒนาจิตพัฒนาปัญญา เมื่อศีลดี แล้ว ศีลก็จะเป็นฐานให้อย่างมั่นคง แล้วก็ฝึกจิต ฝึกปัญญาไป แต่ ตอนแรกนี้ เราฝึกศีลโดยเอาจิตและปัญญามาแค่เคียงคลอพอช่วย หนุน และสมาธิกับปัญญาก็พลอยพัฒนาไปด้วย แต่ตัวเน้นอยู่ที่ศีล

โดยเฉพาะเด็ก ๆ ศิลปินเป็นเรื่องใหญ่ แล้วความหมายก็มากกว่าที่คนไทยเข้าใจ จึงคิดว่าต้องเน้นเรื่องนี้มาก เพราะมันเกี่ยวกับตัวเรา เกี่ยวกับคนที่เราดูแล เกี่ยวกับสังคมมาก จะต้องชัดมากในเรื่องศิลป์ เพราะฉะนั้น จึงได้เอามาทำเหมือนกับเป็นตารางหรือแผนผังไว้ให้เป็นพิเศษในที่นี้ ส่วนเรื่องอื่นอันที่จริงก็สำคัญมาก แต่ยังไม่ไต่ทำ อันนั้นค่อยว่ากันทีหลัง

ขอเน้นเรื่องศิลป์อีกนิดหนึ่งก่อน ที่ได้บอกความหมายว่าเป็นการสัมพันธ์และปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งด้านวัตถุและทางสังคม นั้น ตรงนี้ย้ำว่าต้องให้ครบ เพราะว่า บางทีเรามองศิลป์แค่ทางสังคมอย่างเดียว แล้วเวลานี้เราก็เน้นเรื่องศิลป์ & ซึ่งก็ถูก แต่นั่นเป็นแค่ด้านสังคม ที่จริงไม่ใช่แค่นั้น ระวังจะข้ามความสัมพันธ์กับวัตถุและธรรมชาติไปเสีย เดียวเราจะต้องดูกันว่าเราจะต้องมีศิลปะอะไรอีก

แล้วอีกอย่างหนึ่ง เรามักจะเน้นว่าศิลปะเป็นเรื่องพฤติกรรมที่จริง “พฤติกรรม” ในภาษาไทยก็ไม่ครอบคลุมศิลปะ เดียวจะดูกันต่อไป แล้วก็ควรเน้นแง่ที่จะพัฒนาศิลปะให้เอื้อต่อการพัฒนาจิตใจ พัฒนาปัญญาต่อไปด้วย ที่เรียกว่าเป็นฐานนั้นแหละ

๒. สมบัติ หมายถึงการพัฒนาจิตใจให้

- ก) มีคุณธรรม เช่น เมตตา กรุณา กตัญญูตา หิริ โอตตัปปะ
- ข) มีสามัคคีธรรม คือความสามารถ หรือความเข้มแข็ง เช่น วิริยะ ขันติ สติ สมภา
- ค) มีความสุข เช่น ปราโมทย์ ปีติ สดชื่น ว่างใจ เบิกบาน ผ่องใส มีอริยสุข และความสุขอย่างประณีตต่างๆ

(สามัคคีธรรม แปลว่าสมรรถภาพ เท่ากับคำว่าสมรรถภาพ หรือสมรรถภาพ คือความสามารถนั่นเอง เป็นคำที่ง่ายดี สั้นเข้าไปอีกนิดหนึ่ง ช่วยให้มีไม่ต้องพูดยาว)

สมาธิ เป็นเรื่องใหญ่ แต่ในที่นี้ไม่ขอใช้เวลามาก ขอพูดทิ้งไว้แค่นี้

๓. ปัญญา รู้เข้าใจจนเข้าถึงความจริงของสิ่งทั้งหลาย และความรู้นั้นก็เป็นการศึกษาที่พัฒนาชีวิตให้ดำเนินก้าวไปจนจุดหมายที่จะเป็นอยู่ด้วยปัญญาโดยมีจิตใจเป็นอิสระ ถ้าใช้ถ้อยคำที่เป็นทางการ ก็บอกว่า รู้เข้าใจความจริงไปตามลำดับ จนจบอริยสัจจทั้ง ๔

นี่คือไตรสิกขา ซึ่งเป็นเรื่องของเราโดยตรง แต่อย่างที่ว่าแล้ว เราจะไม่พูดกันมากละ

ถึงตอนนี้ก็มี ๓ หลักใหญ่ครบแล้ว โรงเรียนนี้มีหลักการที่ครอบคลุมทั้งหมด คือ **สามไตร** หลักพระพุทธศาสนารวมลงได้หมดในสามไตรนี้

ศีล เรื่องใหญ่ ที่ยังไม่ค่อยย่อ

เอาละ เป็นอันว่าจบแล้วหลักใหญ่ ทีนี้ก็มาดูเฉพาะจุดที่บอกไว้ว่าอยากจะเน้น คืออยากจะลงรายละเอียดในเรื่องศีลนิดหน่อย เพราะว่าศีลนี้ ชาวพุทธทั่วไปยังเข้าใจความหมายกันไม่ค่อยเพียงพอ แล้วก็เอามาใช้ไม่ครบ ไม่ใช่แค่ไม่ครบ แต่ควรพูดว่าเอามาใช้กันอย่างแสนจะกะพ่องกะแพรง

ยิ่งในสังคมปัจจุบันนี้ ศีลที่เต็มตามความหมายในด้านต่างๆ นี้ เมื่อได้นำมาเรียนรู้และปฏิบัติกัน จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง และจะได้สมชื่อขึ้นบ้างว่านับถือพระพุทธศาสนา (แล้วก็ได้ประโยชน์จากการนับถือพระพุทธศาสนา ไม่ใช่นับถือไปเปล่าๆ บลึ๊ๆ)

บอกแล้วว่า “ศีล” เป็นเรื่องของการสัมพันธ์และปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งทางสังคมและด้านวัตถุ เริ่มด้วยการติดต่อสื่อสาร จึงเป็นธรรมดาที่จะต้อง มีช่องทางหรือประตูที่จะแสดงออกและติดต่อสื่อสารกัน

ดังนั้น เรื่องศีลนี้ จะต้องรู้จักอย่างรู้เท่าทันช่องทางหรือประตูที่ใช้ติดต่อสื่อสารแสดงออก และต้องเน้นการฝึกให้รู้จักใช้ช่องทางหรือประตูเหล่านั้น ให้ได้ผลเป็นประโยชน์ อย่างน้อยให้คุ้มค่าที่สุด

ช่องทาง หรือประตูสำหรับติดต่อสื่อสารแสดงออกต่อโลกภายนอก กับสิ่งแวดล้อมนี้ มีชื่อเรียกหลายอย่าง ในที่นี้ ขอใช้ชื่อที่น่าจะง่ายที่สุด คือ “ทวาร”

ทวาร มี ๒ ชุด คือ

ชุดที่ ๑ **ผัสสทวาร** ๖ แปลว่า ประตูรับรู้ หรือช่องทางรับรู้ นั่นเอง ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

ชุดที่ ๒ **กรรมทวาร** ๓ แปลว่า ประตูกระทำ หรือช่องทางแสดงออกนั่นเอง ได้แก่ กาย วาจา ใจ

ขอให้สังเกตว่า ๒ ชุดนี้ มีทวารหนึ่งเป็นศูนย์รวมร่วมกัน อันนั้นก็คือ “ใจ”

ในชุดที่ ๑ เราได้รับความรู้เข้ามา ๖ ช่องทาง ไม่ว่าจะรับรู้เข้ามาทางไหน จะทางตา ทางหู หรือทางไหนๆ ได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ได้รับรส รับเข้ามา แล้วมันก็ไปรวมที่ใจ ในที่สุด ใจรับหมด ใจรวมหมดเลย ความรู้ทั้งหมดนั้นไปลงที่ใจเป็นศูนย์รับศูนย์รวบรวม

ในชุดที่ ๒ ไม่ว่าจะทำอะไรจะแสดงออกทางไหน จะทำทางกาย เป็นกายกรรม กระโดดโลดเต้น ชุดดินทำสวน ปลูกสร้างบ้านเรือน ไปทำครัวอะไรต่างๆ หรือทางวาจา พูดดี พูดดำ ร้องขอ ร้องเพลง เป็นวจีกรรม ก็ต้องเริ่มที่ใจคิด คือมโนกรรม เป็นศูนย์เริ่มศูนย์รวม

ยิ่งกว่านั้น เมื่อประสานทั้ง ๒ ชุดเข้าด้วยกัน ใจก็มาอยู่ตรงกลาง เป็นจุดบรรจบ ด้านรับความรู้เข้ามา ใจเป็นจุดรวมลงท้าย แล้วก็ ด้านกระทำแสดงออกไป ใจเป็นจุดเริ่มต้น ใจคิดให้ก่อน แล้วจึงพูดจาจึงเคลื่อนไหวกาย แต่พอรวมทั้งสองชุด ก็มีใจเป็นจุดบรรจบ ชุดรับรู้มาจบที่ใจ แล้วใจนี้เป็นจุดเริ่มต้นในฝ่ายแสดงออกไป ใจคิดจะเอาอย่างไรแล้ว ก็พูดออกไป ทำออกไป

ใจก็เลยเป็นศูนย์รวม เป็นทั้งจุดศูนย์รวมของทั้งสองชุด แล้วก็ เป็นจุดต่อระหว่าง ๒ ชุดด้วย เพราะเรารับรู้เข้ามา พอมารวมที่ใจ แล้ว เป็นอันว่าลงท้าย เราก็มีข้อมูลไว้ในการที่จะคิด ที่นี้ก็ตั้งต้นใหม่ เราก็คิดด้วยใจนี้แหละอีก คิดแล้วก็ทำออกไป แสดงออกไป ทางกายทางวาจา ฉะนั้น ใจจึงเป็นที่รวมอยู่ตรงกลาง เป็นที่บรรจบประสานและเป็นจุดเชื่อมต่อให้เกิดเป็นวงจรหมุนวนต่อไป

แต่ในขั้นของศีล เรากำหนดที่ส่วนผิวเปลือก ซึ่งออกมาติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอก จึงไม่นับใจที่อยู่ข้างใน คือ ถ้าคิดอยู่ในใจ ก็ยังไม่เป็นเรื่องของศีล เช่น คิดว่าจะฆ่าแมว คิดว่าจะพูดหลอกใคร ก็ยังไม่ละเมิดศีล ต่อเมื่อลงมือทำกับแมว หรือพูดกะคนนั้น จึงจะผิดศีล

แต่ถึงตอนนี้ ก็ต้องโยงย้อนกลับไปดูเจตนาที่ในใจ ว่ามีเจตนาทำ มีเจตนาพูดอย่างนั้นหรือไม่ เพราะว่าเจ้าตัวการจริงๆ ที่ให้ทำออกมาทางกายวาจา เป็นการละเมิดศีลนั้น คือเจตนา ซึ่งอยู่ที่ใจ

ในที่สุด จึงกลายเป็นว่า ตัวที่จะตัดสินว่าผิดศีลหรือไม่ ก็อยู่ที่ใจ คือเจตนา แต่ถ้าลำพังอยู่ที่ใจ ยังไม่ผิดศีล

เป็นอันว่า ต้องพิจารณาตัดตอนให้ได้ ถ้ายังอยู่แค่ใจคิด ยังไม่ผิดศีล แต่ที่ออกมาทางกายวาจาที่จะผิดศีล ก็เพราะมาจากใจมีเจตนา ใจจึงเป็นที่รวม และเป็นจุดตัดสินที่สำคัญ

ในตอนนี้ ต้องการให้เห็นว่า คนเรามีช่องทางหรือทวาร ๒ ชุดนี้ไว้สำหรับเป็นประตูติดต่อกับโลกภายนอก หรือสื่อสาร แสดงออกต่อสิ่งแวดล้อม เราอยู่ในโลกนี้ด้วยทวาร ๒ ชุดนี้ ซึ่งเป็นเรื่องของศีลทั้งหมด

ที่นี้ดูต่อไป ชุดที่ ๑ ช่องทางรับรู้ หรือผัสสทวาร ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ติดต่อกับอะไรบางอย่าง ในที่นี้บอกว่า “ติดต่อกับคน สัตว์และสิ่งสรรพ”

(คนสัตว์นั้น บางทีก็เรียกว่าสิ่งแวดล้อมทางสังคม ส่วนสิ่งสรรพ ก็คือสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนั่นเอง ที่ใช้คำว่าสิ่งสรรพก็เพื่อให้ คล้องจองกับคนสัตว์ บางที่เคยใช้คำว่าสิ่งแวดล้อมทางกายภาพบ้าง สิ่งแวดล้อมทางวัตถุบ้าง สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติบ้าง ก็รู้สึก ว่ายังไม่สนิทใจ ที่นี้ก็เลยลองใช้คำว่าสิ่งสรรพ เรื่องศัพท์เหล่านี้ อาจจะไม่ลงตัวทีเดียว แต่ขอให้เข้าใจสิ่งที่ต้องการก่อน)

เราใช้ผัสสทวาร เช่น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้น ทำการแสดงออก ก็แสดงออก ต่อคน สัตว์ และสิ่งสรรพเหมือนกัน เช่น คิดในใจ แล้วก็ไปกวาด บ้าน ทำครัว ยิงนก ตกปลา สร้างโรงเรียน รื้อโบสถ์ ไปพูดกับคน ไน้คนนั้น จะพูดดีพูดร้าย จะพูดไพเราะหรือพูดหยาบคายอะไร ต่างๆ ก็ใช้กรรมทวารไปปฏิบัติแสดงออกต่อคน สัตว์ และสิ่งสรรพ นี้แหละ

เป็นอันว่า เรามีผัสสทวาร ๖ กับกรรมทวาร ๓ สำหรับติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอก อันได้แก่ คน สัตว์ และสิ่งสรรพ ถ้าสัมพันธ์ถูกต้อง ก็เป็นศีล ซึ่งแยกประเภทออกไปเป็น ๔ อย่าง เรียกว่า “ศีล ๔” ซึ่งน่าจะย่ำว่า ศีลชุดนี้ควรรู้เข้าใจกันให้ดี และเอามาใช้ในการศึกษาให้ได้ มิฉะนั้นแล้ว การพัฒนาเด็กจะแหงงๆ วนๆ อย่างที่เป็นกันอยู่ ไม่พอนะ

สังเกตดูเถอะ **ศีล ๕** หรือเบญจศีลนี้ เราเน้นกันมาก แต่ที่จริงศีล ๕ เป็นศีลชุดที่สัมพันธ์กับคนสัตว์ หรือ สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมเท่านั้นยังไม่ครบ เราต้องสัมพันธ์กับสิ่งสรรพด้วย จึงต้องมีศีลอย่างอื่นอีก ๓ ชุด รวมเป็นศีล ๘ อย่าง หรือ ๘ ชุดนี้แหละ

ระว่างปากมือเท้า ได้ศีล ๕ ระว่างตาหูลิ้น ได้ศีลอะไร?

ศีล ๘ ชุดนี้ ถือตามอย่างศีลของพระสงฆ์ ซึ่งท่านจัดว่าเป็นศีลที่ครอบคลุมทั้งหมด เรียกว่า **ปาริสุทธิศีล ๘** คือ

๑. ปาติโมกขศีล   ศีลหลัก หรือศีลประธาน
๒. อินทริยสังวรศีล   ศีลคือความสำรวมอินทริย
๓. อาชีวะปาริสุทธิศีล   ศีลคือความบริสุทธิ์แห่งอาชีพ
๔. ปัจจัยปฏิเสวนศีล   ศีลในการเสพใช้ปัจจัย ๔

(ปาติโมกขศีล นิยมเขียนยาวเป็น ปาติโมกขสังวรศีล บางทีก็เรียกว่า “สิกขาบทศีล” หรือ “วินัยบัญญัติศีล”; ปัจจัยปฏิเสวนาศีล มักเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ปัจจัยสันนิสิตศีล” ซึ่งแปลว่า ศีลอิงอาศัยปัจจัย ๔ หรือศีลเนื่องด้วยปัจจัย ๔ หรือเรียกว่า “ปัจจัยบริโภคศีล” ก็ได้)

ตอนนี้มาถึงเรื่องศีลแล้ว ก็เริ่มด้วยศีล ๕ หรือเบญจศีลที่เรา รู้จักกันดีนี้แหละก่อน

๑. ศิล ๕ หรือเบญจศีลนี้ เป็นหลักความประพฤติของประชาชนทั่วไป หรือเป็นศีลหลักและศีลสามัญของมนุษย์ จึงเทียบกับ **ปาติโมกขศีล** ที่เป็นศีลหลักของพระสงฆ์ ที่เราเรียกกันว่าศีล ๒๒๗ (พระยังมีศีลนอกปาติโมกข์อีกมากมาย) แต่ศีลหลักของคฤหัสถ์หรือสำหรับมนุษยชนทั่วไปก็ใช้แค่ ๕ ข้อที่เรียกว่าเบญจศีลนี้ ซึ่งเป็นชุดที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์หรือในสังคม

ปาติโมกขศีลนี้ ก็เป็นเรื่องทำงานองว่า ชุมชนจะต้องมีกติกาในการอยู่ร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็ชุมชนระดับไหน เช่น ในระดับประเทศ ก็มีรัฐธรรมนูญ ชุมชนข้าราชการก็มีจรรยาบรรณของข้าราชการ ชุมชนแห่งอาชีพต่างๆ ก็มีจรรยาบรรณแห่งอาชีพของตนๆ โรงเรียนก็มีกฎระเบียบของโรงเรียน ชุมชนพระสงฆ์ก็มีกฎระเบียบกติกาคือที่เรียกว่าปาติโมกข์ ที่นี้ชุมชนแห่งมนุษยชาติทั้งโลกนี้ ก็ควรมีประมวลกติกาย่างปาติโมกข์นี้เหมือนกัน ดังที่ก็พยายามทำกันอยู่ เช่นที่มีประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights) ของสหประชาชาติ เป็นต้น

สำหรับชุมชนใหญ่แห่งมนุษยชาตินี้ ไม่ว่าจะเขาจะพยายามตราปาติโมกข์กันไปได้แค่ไหน และจะมีการแก้ไข ยกเลิก ประกาศใหม่ กันอย่างไร ที่จริงต้องถือว่าเป็นเรื่องรอช้าอยู่ไม่ได้ ชาวพุทธถือว่ามีปาติโมกข์ชุดพื้นฐานอยู่แล้ว ซึ่งใช้ได้ตลอดทุกกาล และต้องรองรับกติกาอื่นทั้งหมด คือ ศิล ๕ หรือเบญจศีล นี้เอง คือ

- ๑) เว้นปาณาติบาต
- ๒) เว้นอทินนาทาน
- ๓) เว้นกาเมสุมิฉฉาจาร
- ๔) เว้นมุสาวาท
- ๕) เว้นสุราเมรัยมัชชปมาทัฏฐฐาน

ศีลชุดนี้ ถือว่าเป็นของสามัญ ในที่นี้จึงไม่ต้องอธิบายอีก

๒. อินทรีย์สังวร (เรียกเต็มว่าอินทรีย์สังวรศีล) พุดง่ายๆว่าศีลในการรู้จักใช้อินทรีย์ ตา หู จมูก ลิ้น กาย รวมไปถึงใจ ในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่ ตาหู ฟัง จมูกดมกลิ่น ลิ้นชิมรส กายถูกต้องแตะกระทบ มาจบที่ใจรำพึงคำนึงรู้คิด แต่ที่เด่นคือ ตา-หู ฟัง

ศีลชุดนี้ต้องบอกว่าสำคัญยิ่งนัก โดยเฉพาะเวลานี้ที่เป็นยุคไอที ที่คนอยู่ท่ามกลางข่าวสารข้อมูล แล้วก็พอดีว่าคนมักใช้อินทรีย์กันไม่เป็น เริ่มต้นตั้งแต่ ตาหู ฟัง ไม่เป็น เลยทำให้เกิดปัญหาเยอะ เพราะไอทีกลายเป็นโทษ

เรื่องการเสพการใช้ไอที อยู่ในศีลชุดนี้ทั้งหมด อย่างน้อยบอกว่าเรามีดี คืออินทรีย์อันวิเศษ เป็นอุปกรณ์ในการพัฒนาชีวิต พัฒนาปัญญา ก็ต้องรู้จักใช้มัน ต้องใช้ให้เป็น ที่ว่ารู้จักใช้ หรือใช้ เป็นนั่น คือใช้อย่างไร ก็ใช้ให้ได้ประโยชน์ที่เป็นคุณแก่ชีวิต แล้วขยายไปให้เกิดประโยชน์แก่สังคมในการอยู่ร่วมกัน

เมื่อใช้อินทรีย์เสพไอที ถ้าไม่เกิดคุณค่าเป็นประโยชน์แก่ชีวิต แต่กลับมามีทำลายหรือบั่นทอนชีวิต ทำให้เสียหายต่อความอยู่ดีของตนเอง หรือต่อการอยู่ร่วมกันและความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม ก็แสดงว่าใช้ผิด เรียกว่าไม่รู้จักรู้ใช้ หรือใช้ไม่เป็น

หลักการก็คือ ต้องมีสติในการใช้อินทรีย์ เริ่มต้นก็ตั้งตัววางสถานะความสัมพันธ์ของเราต่อไอทีนั้นให้ถูก แบบหนึ่ง คือ ตั้งตัวอยู่ในฐานะเป็นนายของไอที ต้องไม่ยอมเป็นทาสของไอที แต่แบบนี้ก็ยังไม่ดีแท้ อีกแบบหนึ่ง คือ แทนที่จะคิดง่ายๆ อย่างที่ชอบพูดกันว่า “เสพไอที” ซึ่งทำให้ลืมนสติและหลงง่าย ก็ให้มองตัวเองในแง่ว่าจะ “ศึกษาไอที” และใช้ไอทีเพื่อการศึกษา (ศึกษาในความหมายว่า พัฒนาชีวิต ด้วยการแสวงปัญญา เป็นต้น)

นอกจากนั้น เมื่อใช้โดยมีสติ ก็จะคอยเตือนและตรวจสอบตัวเอง ว่าใช้ไต่อย่างถูกต้องหรือไม่ เช่น เมื่อใช้ตาดูทีวีหรือดูอะไรๆ ก็จะไม่ลืมถามตัวเองว่า เออ เราดูทีวีนี่เพื่ออะไร เรามีจุดมุ่งหมายอะไรในการดูทีวี เราเพียงเสพรายการ หรือเรามีการศึกษาด้วย

เมื่อดู ต้องได้ปัญญา ได้ความรู้ ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ หรือที่จะเอาไปใช้ประโยชน์ อย่างน้อย ได้รู้เท่าทันเห็นความเป็นไปต่างๆ อาจโยงเรื่องราวให้เห็นความเป็นเหตุเป็นปัจจัยของสิ่งทั้งหลาย เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์ ได้ฝึกการสืบสาวกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย

ถ้าเรารู้จักดูและมีการพิจารณา เราดูทีวีเรื่องหนึ่งแล้ว อาจจะมีใจอะไรมาหลาย เรียกว่าได้ปัญญา ถ้าดูอย่างนี้ ก็มีศีล

แต่ถ้าสักแต่ว่าดู แล้วก็เพลินๆ ลอยๆ ไป หรือได้แต่ติดมัวเมา ลุ่มหลง เสียงานเสียการ เสียการเล่าเรียน เสียสุขภาพ อะไรอย่างนั้น ก็พลาด เรียกว่าเสียศีลแล้ว

ศีลข้ออินทริยสังวร ที่ว่าให้รู้จักใช้ตาหู ดูฟังนี้ แทบไม่มีใครพูดถึง จะต้องคำนึงกันให้มาก ว่าเด็กใช้ตาหู ดูและฟังกันอย่างไร ดู-ฟังแล้ว ได้ข้อมูลความรู้ ได้แง่คิด ได้คติอะไร ที่จะมาใช้ประโยชน์ในการแก้ปัญหา ในการดำเนินชีวิตเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ในการพัฒนาตัวเองให้ก้าวหน้าขึ้น หรือในการช่วยเหลือเกื้อกูลพ่อแม่พี่น้อง ครอบครัว เพื่อนมนุษย์

ถ้าดู-ฟังเป็น อย่างน้อยในแง่ข้อมูล ก็ได้ ๒ อย่างแล้ว คือ ได้ข้อมูล และได้ปัญญาที่รู้จักข้อมูลนั้น แล้วก็ขยายต่อไปอีก ให้รู้ความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูล ยังเห็นกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย เป็นต้น ดูเป็น-ฟังเป็น ก็ได้ประโยชน์ ปัญญาที่พัฒนาขึ้นไป ไม่เสียเวลาเปล่า และไม่ถูกเขาล่อให้หลงทางเขวออกไป

พัฒนาถึงที่ จะเอาดีได้จากสิ่งเลวที่สุด

การฝึกการพัฒนาในการดู-ฟังนี้ ยิ่งก้าวไปได้อีกเยอะ เช่น ตอนแรก เป็นธรรมดาที่เราจะเน้นว่า ให้พยายามจัดให้เด็กได้พบ เห็นได้ดูได้ยินได้ฟังข้อมูล เรื่องราว ประสบการณ์ที่ดีๆ ให้เขาได้ เรียนรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์ เรียกว่าให้เด็กได้รับสิ่งที่ดีที่สุด

แต่การฝึกฝนพัฒนายังมีก้าวต่อไปจากนั้นอีก คือ ต่อจากการพยายามให้เด็กได้รับแต่สิ่งที่ดี ให้พบสิ่งที่ดี พยายามไม่ให้พบ สิ่งที่ไม่ดี ชั้นเหนือกว่านั้นก็คือ ให้เด็กได้รับสิ่งที่ดีที่สุด พร้อมทั้ง สามารถเอาประโยชน์ได้จากสิ่งเลวที่สุด

หลักการในเรื่องนี้ มาจากความจริงของธรรมดาที่ว่า ในโลก แห่งความเป็นจริงนั้น คนเราไม่สามารถได้สิ่งที่ตนปรารถนาตาม ที่ตนชอบใจเสมอไป เราต้องพบทั้งสิ่งที่ชอบใจและไม่ชอบใจ

ตอนแรก เมื่อเด็กยังอยู่กับเรา เราก็พยายามจัดให้เขาได้สิ่ง ที่ดีที่สุด นั่นก็คือ เขาอาศัยหรือพึ่งพาการจัดตั้งและจัดสรรของเรา และนั่นก็คือการที่ยังขึ้นต่อปัจจัยภายนอก

แต่เด็กไม่ได้อยู่กับเราตลอดไป เมื่อเขาไปอยู่ในชีวิตและโลก ที่เป็นจริง โลกมันไม่ได้เอาใจหรือตามใจเขา และเราหรือใครก็ไม่ สามารถตามไปจัดตั้งหรือจัดสรรให้แก่เขา

ในโลกที่เป็นจริงนั้น เขาจะต้องพบสิ่งทั้งหลายทั้งที่ดีและไม่ ดี ทั้งที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ถ้าเขายังต้องพึ่งพาการจัดตั้งหรือต้อง มีใครมาจัดสรรให้ ก็คือยังต้องขึ้นต่อปัจจัยภายนอก นั่นแสดงว่า เขายังไม่ได้พัฒนาเพียงพอ และเขาก็จะล้มเหลว ไปไม่ไหว เป็น อាកารของการพึ่งตนไม่ได้อย่างหนึ่ง

เพราะฉะนั้น จะต้องเข้าใจว่า การที่เด็กยังอยู่กับเรา และเราจัดให้เขาได้พบได้ประสบได้รับสิ่งที่ดีที่สุดนั้น ก็คือเราเป็นปัจจัยภายนอก (เป็นกัลยาณมิตร) และเด็กกำลังพึ่งพาอาศัยเรา พึ่งพาขึ้นต่อการจัดตั้งและการจัดสรรของเรา

ตอนนี้ เราจะต้องรู้ตระหนักรว่า หน้าที่ที่แท้จริงและความสำเร็จของปัจจัยภายนอก ตลอดจนการจัดตั้งและจัดสรรทั้งหมดนั้น อยู่ที่มาเป็นสื่อ เป็นตัวกระตุ้นเร้าหรือโน้มน้าวโน้มนำ ให้เด็กพัฒนาปัจจัยภายในขึ้นในตัวของเขาเอง ที่จะให้เขาสามารถหรือพร้อมที่จะออกไปอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริง ที่ไม่เอาใจไม่ตามใจเขา ที่มีทั้งสิ่งที่ดีและไม่ดี ทั้งที่เขาชอบใจและไม่ชอบใจ และไม่มีใครเป็นปัจจัยภายนอกคอยตามไปจัดตั้งจัดสรรสิ่งที่ดีที่ชอบใจให้แก่เขา เรากำลังช่วยให้เขาเตรียมตัวให้พร้อม ให้มีตนที่พึ่งได้

ถ้าเด็กมีปัจจัยภายในของตนเอง ที่จะไปอยู่ได้อย่างดี ในโลกแห่งความเป็นจริงนั้น โดยไม่ต้องขึ้นต่อหรืออาศัยปัจจัยภายนอก ไม่ต้องพึ่งพาการจัดตั้งจัดสรรนั้น นั่นก็คือความสำเร็จของการศึกษา ที่บอกว่า เขาเป็นผู้ที่พัฒนาแล้ว และเป็นผู้ที่เรียกว่าพึ่งตนได้

การให้เด็กได้รับสิ่งที่ดีที่สุด คือการที่ปัจจัยภายนอกใช้โอกาสเพิ่มพูนเสริมเติมปัจจัยที่ดีแก่เด็กให้ได้มากที่สุด และ

การให้เด็กพัฒนาความสามารถที่จะเอาดีเอาประโยชน์ได้จากประสบการณ์และสถานการณ์ทุกอย่าง แม้แต่ที่เลวที่สุด คือการที่ปัจจัยภายนอกช่วยให้เด็กพัฒนาปัจจัยภายในตัวเขาเองขึ้นมา ที่จะทำให้เขาเป็นผู้ที่ได้พัฒนาแล้ว และพึ่งตนได้อย่างแท้จริง

ความสามารถที่จะเอาดีเอาประโยชน์ได้จากประสบการณ์และสถานการณ์ทุกอย่าง แม้แต่ที่เลวที่สุด คือปัจจัยภายในต่างๆ หลากอย่าง เฉพาะอย่างยิ่ง ข้อที่ควรเน้นมาก คือความรู้จักคิด ที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ

ตามที่กล่าวมานี้ เหมือนกับที่เราแบ่งงานช่วยเด็กพัฒนา เป็น ๒ ชั้น หรือ ๒ ด้าน คือ

ชั้นที่ ๑ จัดเตรียมข้อมูล จัดสรรสิ่งสนองอินทรีย์ในทางที่ดี และจัดตั้งกิจกรรมที่จะให้เด็กได้มีประสบการณ์และพัฒนาคุณสมบัติและความเจตจำนงที่ดียิ่งๆ พุดสั้นๆ ว่า *ให้เด็กได้รับสิ่งที่ดีที่สุด*

ชั้นที่ ๒ น้อมนำกระตุ้นเร้าให้เด็กพัฒนาปัจเจกภายในของตัวเอง ให้รู้จักเอาดีเอาประโยชน์ได้จากประสบการณ์และสถานการณ์ทุกอย่าง แม้แต่ที่เลวที่สุด เฉพาะอย่างยิ่งการฝึกโยนิโสมนสิการ ที่จะเป็นปัจเจกตัวเอกในการพัฒนาปัญญา พุดสั้นๆ ว่า *ให้เด็กพัฒนาความสามารถที่จะเอาประโยชน์ได้แม้จากสิ่งเลวที่สุด*

ยกตัวอย่างว่า เด็กไปเจอทุกข์เจอปัญหาเจออะไรไม่ดีไม่ชอบ ต้องสามารถพลิกให้เป็นดีให้ได้ หรือเอาประโยชน์จากมันให้ได้ ไม่ใช่ไปเจอทุกข์ก็จับเจ้าเหงาหงอยแล้วก็ท้อแท้ ได้แต่ซ้ำเติมตัวเอง แต่ตรงข้าม ถ้าเจอทุกข์ ก็มองว่า อ้อ... เราเจอแล้ว บททดสอบ หรือแบบฝึกหัดใหญ่ นี้นะ ถ้าเราผ่านเจ้าทุกข์หรือปัญหานี้ไปได้ เราจะเข้มแข็ง เราจะได้ปัญญา จะได้อะไรต่ออะไรมากมาย เราจะพัฒนาตัวอีกเยอะ

คนที่มีจิตสำนึกในการศึกษา เป็นนักฝึกตนจะคิดว่า ปัญหาเป็นที่ลับปัญญา พอปัญหามา เราก็ได้ฝึกปัญญา พอปัญญามา ปัญหาก็หมด และ ยิ่งยาก ยิ่งได้มาก คือ อะไรที่ยาก ก็เป็นตัวที่ช่วยให้เราได้ฝึกตนเองมาก

เด็กที่ฝึกตนดีแล้ว พัฒนาได้ผล จะมีชีวิตที่เป็นสุขได้เสมอ เขาอยู่ในโลกที่มันไม่เป็นไปตามใจของเรา ก็ไม่ว่าอะไร แม้แต่เจอสิ่งที่ไม่ดีไม่ชอบ ก็เอาดีเอาประโยชน์จากมันได้ แม้ในความทุกข์ก็หาความสุขได้

คนที่เก่งจริงต้องหาพบความสุขได้แม้ในความทุกข์ และเอาประโยชน์ได้จากปัญหา และมองเห็นประโยชน์แม้ในความทุกข์ อย่างที่พูดแล้วว่า คนที่ตกทุกข์เจอปัญหาแล้ว ไม่จับเงา ไม่ท้อแท้ ไม่ถอยเสีย พยายามเรียนรู้จากทุกข์และเพียรแก้ปัญหานั้น เขาจะพัฒนาอีกมากมายจากการที่ผ่านทุกข์ผ่านปัญหานั้นไปได้

คนที่มีสุขเสียอีก ถ้าเพลินอยู่กับการได้รับบำรุงบำเรอเอาใจ จะไม่พัฒนา ตรงข้าม อาจจะทำอ่อนแอลงไปอีกด้วย เพราะไม่ได้ฝึกตัวเอง อะไรๆ ก็สะดวกลดง่ายไปหมด เดียวก็ผ่านๆ เลยไม่ต้องฝึกตัว ไม่มีโอกาสที่จะพัฒนาตัวเอง สุขสบายเลยกลายเป็นเสีย

เพราะฉะนั้น ท่านจึงให้สร้างจิตสำนึกในการฝึก หรือในการศึกษา คือเจออะไร ก็ถือเป็นงานที่จะได้เรียนรู้ทั้งหมด เจออะไร ทุกข์อะไรยาก ก็เป็นบทเรียน เป็นแบบฝึกหัดหมด พอเอาเป็นแบบฝึกหัดแล้ว การพัฒนาก็เดินหน้าไปเรื่อย พร้อมทั้งได้เพิ่มทุนในการสร้างความสุขให้แก่ตัวเอง

สนุกในการเรียน เสี่ยงในการศึกษา

ตรงนี้ขอแทรกนิดหนึ่ง เวลาที่พูดกันบ่อยมากเรื่องเรียนให้สนุก หรือเรียนอย่างมีความสุข สนุกในการเรียนอะไรทำนองนี้ เน้นกันนัก ต้องสร้างบทเรียนให้สนุก จัดกิจกรรมให้สนุก เรื่องนี้ ถ้าเข้าใจชัด ปฏิบัติถูก ก็ดีแน่

แต่ที่ว่าเรียนให้สนุก มีความสุขในการเรียนนี้ ถ้าเข้าใจไม่ชัด ปฏิบัติไม่ถูก อาจจะได้ผลตรงข้ามกับที่หวัง กลายเป็นการขาดความกระตือรือร้นในการศึกษาไปก็ได้

ขอทำความเข้าใจหลักการที่พูดไปแล้วครั้งหนึ่งว่า ครูมีหน้าที่ ประสานการจัดตั้งของปัจจัยภายนอกในห้องเรียน ให้เข้ามาเป็น การพัฒนาปัจจัยภายในของตัวเด็กเอง ที่เขาจะไปอยู่ได้ดีในโลก แห่งความเป็นจริง

จะต้องระลึกตระหนักไว้ตลอดเวลาว่า ถ้าการเรียนให้สนุก นั้น เกิดจากการจัดตั้งของปัจจัยภายนอก คือ ครูหรือผู้สอน ใช้วิธี สอนบ้าง ทำบทเรียนบ้าง จัดกิจกรรมบ้าง ให้เกิดความสนุกสนาน ในการเรียน ถ้ายังอยู่ในขั้นนี้ จะต้องระวังไว้ ไม่ประมาท คืออย่าให้ เลยเถิดไป กลายเป็นว่า การเรียนอย่างสนุก และการที่จะมี ความสุขในการเรียนของเด็ก ต้องพึ่งพาขึ้นต่อการจัดตั้งของปัจจัย ภายนอกเรื่อยไป กลายเป็นว่า เด็กไม่สามารถเรียนอย่างมี ความสุข สนุกในการเรียนด้วยตัวเอง

การเรียนให้สนุก มีความสุขในการเรียน ที่เกิดจากการจัดตั้ง ของปัจจัยภายนอกคือครูหรือผู้สอนนี้ เป็นวิธีการหรือเทคนิคขั้นต้น ของปัจจัยภายนอกนั้น ที่จะมาล่อลวงโน้มน้าวกระตุ้นเร้าให้เกิด ปัจจัยภายในขึ้นในตัวของเด็ก โดยทำให้เขาเกิดความสนใจใฝ่รู้ อยากเข้าใจเข้าถึงเนื้อหาและทำได้ตามวัตถุประสงค์ของบทเรียน

(พึงแยกแยะด้วยว่า ในเรื่องนี้ มี ๒ อย่าง ที่เคียงข้างกันอยู่ คือ การทำให้สนุก กับ การทำให้ง่าย หรือ ทำให้เข้าใจง่าย สองอย่าง นี้เรามักหวังให้มาด้วยกัน แต่ก็ไม่จำเป็นที่มันจะมาด้วยกัน อย่าง หลังเป็นคุณสมบัติที่พึงหวังจากครูมากกว่าอย่างแรก)

การทำให้เรียนอย่างสนุก เป็นวิธีกระตุ้นเร้า สู่เป้าหมายคือ ความสนใจใฝ่รู้ที่จะเข้าถึงเนื้อหาของบทเรียน

จุดพลาดมี ๒ อย่าง คือ

๑) **ปัจจัยภายในไม่เกิดขึ้น:** กลายเป็นว่าเด็กจะมีความสุขในการเรียน ต้องอาศัยหรือขึ้นต่อครูหรือผู้สอนมาจัดทำให้อยู่เรื่อยไป เด็กไม่สามารถเรียนอย่างมีความสุขด้วยตัวเอง นี่คือ ความสุขของเด็กขึ้นต่อการจัดตั้ง

๒) **เป้าหมายพลิกผัน:** การทำให้เรียนสนุกมีเป้าหมาย คือจะช่วยให้เด็กเกิดความสุข สนใจใฝ่รู้สิ่งที่เรียน แต่ถ้าทำแล้วกลายเป็นว่าเด็กไปติดความสุข (รวมทั้งติดตัวบุคคลที่ทำให้สนุก) เอาความสุขเป็นเป้าหมาย คอยตามหาความสุข ก็เป็นการพลาดเป้าหมาย

ถ้าเป้าหมายกลายเป็นความสุขไปเสียแล้ว ก็อาจจะเกิดเป็นกระบวนการวิ่งไล่หาความสุข ซึ่งผู้เรียนกลายเป็นผู้รับหรือผู้ศึกษากลายเป็นผู้เสพการปรนเปรอ ที่เบียดความสุขเก่าและรอเสพความสุขใหม่ ขณะที่ผู้สอนจะต้องหาทางปรุงแต่งความสุขใหม่ให้มีรสชาติเผ็ดมันแรงขึ้นไปๆ จนอาจจะแหวกหลุดออกจากกระบวนการของการศึกษา ดีไม่ดีกลายเป็นกระบวนการแสดงบนเวทีไปเลย พร้อมกับที่เด็กกลายเป็นคนที่อ่อนแอถดถอยลงจากพัฒนาการทางการศึกษา มีปัจจัยภายในที่ไม่พัฒนา

ความใฝ่รู้เป็นปัจจัยภายในที่สำคัญอย่างหนึ่ง จะเห็นว่า ในจำนวนเด็กมากมายนั้น ส่วนใหญ่ยังต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกมาก แต่จะมีบางคน แม้จะน้อยยิ่ง ที่มีปัจจัยภายในคือความใฝ่รู้ที่แรงเข้ม ในขณะที่เด็กส่วนใหญ่ต้องพึ่งพาการทำการเรียนให้สนุก จึงจะเรียนไปได้ แต่เด็กที่มีความใฝ่รู้ที่แรงเข้มนี้ ไม่ว่าจะวิชายากหรือวิชา ยาก เขาอยากเรียนไปหมด (บางทีวิชาที่ยาก ยิ่งอยากรู้และยิ่งตั้งใจเรียน)

คิดว่าเราคงต้องการให้เด็กทั่วไปมีปัจจัยภายในอย่างนี้ และพยายามพัฒนาเด็กเหล่านั้นให้มีปัจจัยภายในที่จะสร้างความสุขในการเรียนของเขาขึ้นมาได้โดยเป็นปกติของตัวเอง

ถ้าจะให้เกิดความงอกงามแห่งปัญญา ให้เกิดความเจริญทางวิชาการกันจริงๆ เรายังต้องผ่านเลยขั้นของการทำบทเรียนให้สนุกนี้ไปอีกไกล

เรื่องราววิชาการสำคัญยิ่งบางอย่างไม่มีคนที่สนใจไปทำให้เรียนสนุก หรือวิชาการบางอย่างบางเรื่อง มีคนที่รู้เข้าใจนับตัวได้ และคนที่รู้ดีที่สุด ไม่ถนัดในการทำให้เรียนสนุก ในกรณีอย่างนี้ ผู้ที่มีปัจจัยภายในเช่นไฟรู้้อย่างแรงเข้มเท่านั้น จะเข้าไปหา และบางทีทุ่มเทสละทั้งชีวิตให้ในการฝ่าฟันดันดันไปอย่างมีความสุขในการที่จะหาความรู้เข้าใจสืบค้นความจริงจนถึงที่สุด

การทำให้เรียนสนุก มีความสุขในการเรียน โดยการจัดตั้งของปัจจัยภายนอก มีประโยชน์ก็อยู่อย่างมากมาย สำหรับคนส่วนใหญ่หรือคนระดับเฉลี่ยทั่วไป เฉพาะอย่างยิ่งในชั้นที่เรียกว่าบุพภาคแห่งการศึกษา หรือขั้นนำเข้าสู่การศึกษา แต่พึ่งทำด้วยความตระหนักรู้เท่าทันโดยไม่ประมาท และด้วยความเข้าใจตั้งใจที่จะให้เป็นสื่อ นำสู่การพัฒนาปัจจัยภายใน ที่เป็นตัววินิจฉัยความสำเร็จ

เป็นอันว่า การทำให้เรียนสนุก มีความสุขในการเรียนนี้ ผู้สอนที่เป็นปัจจัยภายนอกมีงาน ๒ ชั้น คือ งานจัดตั้งที่จะทำให้การเรียนสนุก และแฝงอยู่พร้อมกันนั้น ได้แก่การล่อลวงให้ผู้เรียนเกิดปัจจัยภายใน

เราจะไม่ปลอดภัยเลยตราบใดที่ปัจจัยภายในยังไม่เกิด ถ้าผู้เรียนต้องอาศัยปัจจัยภายนอกหรือพึ่งพาการจัดตั้ง จึงจะเรียนได้ ต้องสนุกจึงจะเรียน ถ้าไม่สนุกก็ไม่เรียน แทนที่การศึกษาจะเข้มแข็งก็น่าจะอ่อนแอลงไปในทางสู่ความล้มเหลว

ดังได้บอกแล้วว่า โลกที่เป็นจริงนี้มันไม่ได้ตามใจเรา เด็กไม่ได้อยู่แต่ในห้องเรียนที่ครูมาจัดสรรจัดตั้งให้ แต่เขาจะต้องไปอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริง ถ้าเขาต้องพึ่งพาความสุขจากการจัดตั้ง ก็จะต้องให้โลกนี้เอาใจเขาซึ่งเป็นไปไม่ได้ ต่อไปพอเจอโลกที่ไม่ตามใจตัว ก็กลายเป็นเหลือทน สู้ไม่ไหว มีแต่ความทุกข์ จึงอย่าให้มีแค่ความสุขจัดตั้ง ต้องให้เขาสามารถที่จะมีความสุขด้วยตนเอง

พอเขาเกิดความอยากรู้ใฝ่รู้ ตอนนี่คือปัจจัยภายในเกิดขึ้นแล้ว ด้วยความอยากรู้นั้น เขาจะไปหาความรู้ ไปศึกษาค้นคว้า และศึกษาอย่างมีความสุข

การศึกษา คือการพัฒนาความสุข

นักค้นคว้านักวิทยาศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ในอดีต กว่าจะได้ความรู้มา ต้องผจญกับความยากลำบากแสนเข็ญมากมาย แต่เพราะอยากรู้ ต้องการเข้าถึงความจริงว่าอะไรเป็นอะไรอย่างไร เขาก็มีความสุขในการไปค้นคว้าหาความรู้ นั้น แม้จะต้องเดินทางฝ่าความลำบากทุกข์ยากไป เขาก็มีความสุข เพราะว่ามีปัจจัยภายใน คือความใฝ่รู้ใฝ่อยากรู้ที่แรงกล้า เป็นพลังยิ่งใหญ่ที่ขับเคลื่อนทำให้ไปได้ทุกแห่งหน ไปไหนก็ได้ ตลอดทั้งเจ็ดคาบสมุทร ไปถึงขั้วโลกเหนือขั้วโลกใต้ ถึงหนาวสุดพรรณนาแสนทรมาน ก็ฮึดสู้ อุตุสาหัสดั้นด้นทนไป ยอมยกเวลาทั้งชีวิตให้ เพื่อจะให้ได้ความรู้

คนที่ใฝ่หาอยากรู้จริงๆ จะมีความสุขในการเรียนรู้ เขาไม่กลัวหรอก จะไปต่างถิ่นต่างแดนที่ไหนก็ได้ ยอมพลีทั้งชีวิตให้กับการหาความรู้ก็ได้

ฉะนั้น เราอย่าหยุดแค่จัดสรรจัดตั้งปัจจัยภายนอกให้เท่านั้น
อย่าให้เด็กติดอยู่กับความสุขจัดตั้ง ที่เป็นความสุขแบบฟุ้งพา

ต้องสร้างปัจจัยภายในขึ้นมา ให้เด็กมีความใฝ่รู้ เป็นต้น
จนกระทั่งเขาพัฒนาถึงขั้นที่เคยย้ำบอกว่า ตอนแรก เขาเจอสิ่ง
ชอบใจจึงจะมีความสุข ต่อไปเมื่อใฝ่เรียนรู้แล้ว มองเห็นว่า ไปเจอ
สิ่งที่ไม่ชอบใจจะได้เรียนรู้มากกว่า ก็เลย “ชอบสิ่งที่ไม่ชอบใจ” แล้วก็
มีความสุขจากการได้เรียนรู้สิ่งที่ไม่ชอบใจ คนเราพัฒนาให้เป็น
อย่างนี้ได้

นี่เป็นตัวอย่างที่บอกให้รู้ว่า คนเรานี้ เมื่อพัฒนามากขึ้นแล้ว
ก็จะมีความสุขใหม่ๆ เพิ่มขึ้นมา การศึกษาจะช่วยให้คนมีช่องทาง
พัฒนาความสุขได้มากขึ้น

จึงได้พูดถึงความสุขเป็นอีกเรื่องหนึ่งเลยว่า ความสุขของ
มนุษย์นี้พัฒนาได้มากมาย มีหลายด้านหลายระดับ มนุษย์มิใช่มี
ความสุขแบบเดียวอย่างที่มักพูดกัน เราสามารถพัฒนาความสุข
ขึ้นไปอีกๆ ด้วยการพัฒนาปัจจัยตัวสำคัญ คือ *พัฒนาความต้องการ*

คนทุกวันนี้มองดูความต้องการเป็นอย่างเดียวแบบเดียว ก็
เลยรู้จักความสุขแบบเดียว แต่ที่จริง ความต้องการมีต่างแบบ และ
พัฒนาได้ ถ้าเขาพัฒนาความต้องการขึ้นไป ก็จะได้รู้จักความสุข
แบบอื่นๆ เพิ่มขึ้นอีก

เคยพูดว่า ความหมายนัยหนึ่งของการศึกษา คือการพัฒนา
ความสุข คนไม่ใช่มีความสุขแค่จากการเสพบริโภค จากการสนอง
บำเรอผัสสะแห่ง ตา หู เป็นต้น เท่านั้น แต่เพียงแต่เริ่มมีการพัฒนา
ในการศึกษา เราก็มีความสุขอย่างใหม่ขึ้นมาจากการเรียนรู้ จาก
การฝึกตน แม้แต่จากการทำอะไรที่ยาก ต่อจากนั้น ยังมีความสุข
แบบต่างๆ รอคนที่พัฒนาชีวิตด้วยการศึกษาอีกมากมาย

ถ้าเด็กมีความสุขจากการสนองความต้องการทางตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง ที่เจอสิ่งชอบใจเท่านั้น ไม่รู้จักพัฒนาตัว แดนแห่งความสุขของเขาจะแคบมาก เขาจะเป็นคนขาดแคลนที่เกี่ยวพันหาความสุข เขาหันไปไหน ก็จะเจอแต่แดนแห่งทุกข์มากมายทั่วไปหมด เขาจะต้องเจอทุกข์เยอะแยะจนแทบทนไม่ไหว ไม่เจอสิ่งที่ชอบใจ ก็ทุกข์ เจอสิ่งที่ไม่ชอบใจ ก็ทุกข์ จะเรียนก็ทุกข์ เมื่อต้องทำอะไร ก็ทุกข์ จะสุขต่อเมื่อได้เมื่อเสพออย่างเดียว ต้องได้รับการบำรุงบำเรอปรนเปรอจึงจะสุข นอกจากมีทุกข์มาก ก็อ่อนแอลง ไม่มีกำลังที่จะรับมือกับทุกข์ ก็เลยยิ่งทุกข์หนัก

ทีนี้ เมื่อเขามีการศึกษา พอก้าวไปถึงขั้นมีความสุขจากการเรียนรู้แล้ว ก็จะก้าวต่อไปสู่การมีความสุขจากการกระทำ

ตอนนี้ก็เป็นขั้นที่สำคัญ ถ้าระบบการศึกษาจัดตั้งนี้เก่งจริง ต้องทำงานขั้นนี้ให้ได้ คือต้องให้เด็กพัฒนาถึงขั้นมีความสุขจากการทำ ซึ่งหมายถึงทำสิ่งที่ดีที่สร้างสรรค์ คือเกิดจากการมีปัญญา รู้เข้าใจ มองเห็นเหตุผลแล้ว เกิดฉันทะที่จะทำ พอเขาเกิดฉันทะที่จะทำแล้ว การกระทำก็กลายเป็นความสุขทันที

พอพัฒนาไปอีกหน่อย แม้จะทำสิ่งที่ยากก็มีความสุข บางที่ยิ่งยากก็ยิ่งสุขมาก เหน็ดเหนื่อยเท่าไรไม่ว่า เมื่อมีฉันทะ ก็มีมีความสุข เหมือนนักวิทยาศาสตร์ใหญ่และนักประดิษฐ์ที่ยังทำงานค้นคว้าทดลอง ทั้งใช้เร็วแรงหนักและเวลายาวนาน แต่มีฉันทะ ก็อยู่กับความสุขในการทำงานนั้น

แต่ทีนี้ เด็กสมัยนี้ ผู้ใหญ่แทบไม่ได้ช่วยให้พัฒนาฉันทะเลย (ฉันทะคืออะไร บางทีก็ยังไม่รู้จัก) ฉะนั้น ไม่ว่าจะทำอะไร ก็จะไม่ทุกข์ไปทั้งนั้น เจอแต่สิ่งที่ต้องทำ ก็เลยเป็นทุกข์ ทั้งทุกข์ที่จะทำ และไม่มีแรงใจที่จะทำ ก็เลยอ่อนแอลงไปด้วย เมื่อชีวิตแต่ละคนอ่อนแอลง สังคมก็อ่อนแอลง อารยธรรมเปลี่ยน ก็เสื่อมลงแน่นอน

บอกได้เลยว่า ถ้าฉันทะเลื่อนรางจางหาย และตัณหาคือบ
ขยายแผ่ไปครอบงำทั่ว มนุษย์ที่อยู่กันด้วยตัณหา มานะ และทิฐิ
ก็จะนำพาอารยธรรมสู่กาลอวสาน

การพัฒนาความสุขยังก้าวต่อไปอีกมาก แต่คนที่ติดอยู่กับ
ความต้องการเสพทางผัสสะทั้ง ๕ จะกลายเป็นคนอ่อนแอที่มองเห็น
แต่ความขาดแคลนของตนและคอยเรียกร้องโหยหาอยู่ตลอดเวลา
จึงขัดขวางการพัฒนาของตนเอง แต่พอเริ่มพัฒนา คนจะมองอีก
ด้านหนึ่งอย่างคนแข็งแรงซึ่งเห็นพลังและสิ่งที่ตัวมี ที่จะให้ ที่จะทำ
อะไรต่างๆ

พอเขาพัฒนาความต้องการให้คนอื่นเป็นสุขขึ้นมา (อย่างพ่อ
แม่ที่พัฒนาความต้องการนี้ต่อลูกขึ้นมาตามธรรมชาติของ
ธรรมชาติ) เขาก็มีความสุขจากการให้และจากการเกื้อกูลและทำ
อะไรให้แก่ผู้อื่น

พอเขาพัฒนาความต้องการให้สิ่งทั้งหลายในโลกดีงาม
สมบูรณ์ขึ้นมา เขาก็มีความสุขในความรื่นรมย์ของธรรมชาติหรือ
สิ่งแวดล้อมและในการที่จะรักษาหรือทำให้เป็นอย่างนั้น

พอเขาพัฒนาความต้องการสภาพกุศลในจิตใจขึ้นมา เขาก็
พัฒนาความสามารถในการปรุงแต่งด้านดีในจิตใจและมีความสุข
จากการปรุงแต่งที่ดีนั้น

จนในที่สุด พอเขาพัฒนาปัญญาารู้เข้าใจเข้าถึงความจริงแท้
ของธรรมชาติ เห็นทุกสิ่งตามที่มันเป็น เขาก็ขึ้นพ้นเหนือความ
ต้องการ มีความสุขจากการที่ไม่ต้องสนองความต้องการ ซึ่งเป็น
อิสระสดใสปลอดโปร่งโล่งเบิกบาน มีใจวางลงตัวกับโลก และมี
ชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญา

เรื่องการพัฒนาความสุข ก็เป็นเรื่องใหญ่อีกหัวข้อหนึ่ง แต่ยังมีโอกาสที่จะพูดกันยาว จึงขอผ่านไปก่อน

เอาละพอแค่นี้ เรื่องอินทรียสังวร เป็นอันว่าต้องใช้ตาหูฟัง เป็นต้น ให้เป็น ดูแล้ว ให้ได้ข้อมูลได้คติที่เป็นประโยชน์ ได้ความรู้ ได้ปัญญา ได้สิ่งที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาชีวิต ในการอยู่ร่วมกัน ด้วยดีในสังคม ฯลฯ ถึงเวลาต้องมานั่งกันละ

การศึกษาเริ่มหรือยัง ดูที่สองศีล

๓. ปัจจัยปฏิเสธวนา ศีลข้อนี้ก็ใหญ่มาก เป็นเรื่องของกาเสพบริโภคปัจจัย ที่เราพูดกันว่าปัจจัย ๔ ก็คือสิ่งที่เกื้อหนุนชีวิต

“ปัจจัย” แปลว่า สิ่งทีเกื้อหนุนชีวิต หรือเป็นเงื่อนไขให้ชีวิตดำเนินไปได้ ถ้าเราไม่มีมัน ชีวิตเราก็อยู่ไม่ได้ หรืออยู่ดีไม่ได้ คำว่าปัจจัย บอกความหมายเสร็จอยู่ในตัวว่า

๑) เราจะเสพบริโภคสิ่งที่เป็นปัจจัย คือสิ่งที่เกื้อหนุนชีวิต สิ่งที่เป็นคุณแก่ชีวิต เพราะฉะนั้น สิ่งที่ทำลายหรือบั่นรอนชีวิต อย่าไปปฏิเสธวนามันเลย คืออย่าไปเสพบริโภคมันเลย

นี่มันเรื่องอะไรกัน มนุษย์สมัยนี้เอาแต่เสพบริโภคเรื่อยเปื่อย ไม่พูดให้ชัดว่าเสพบริโภคปัจจัย จึงไม่ได้คำนึงเลยว่ามันเป็นปัจจัยเกื้อหนุนชีวิตหรือเปล่า กินเสพบริโภคแล้วเป็นอันตรายต่อชีวิตกันมากมาย อย่างโรคอารยธรรมปัจจุบันที่พูดเมื่อกี้ ก็เกิดจากความไม่ได้เรื่องนี้ แม้แต่ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสียหายเสื่อมโทรมอะไร ก็เพราะการเสพบริโภคของมนุษย์ อันนี้คือเรื่องใหญ่มาก

๒) ที่ว่าเราเสพบริโภคสิ่งที่เป็นปัจจัย คือสิ่งที่เกื้อหนุนชีวิตนั้น บอกความหมายอีกอย่างหนึ่งด้วยว่า สิ่งเสพบริโภค เช่น อาหาร นั้น เป็นสิ่งที่เราอาศัยให้ชีวิตของเราเป็นอยู่ได้ แล้วก็พร้อมที่จะไปทำ อะไรๆ ที่เป็นวัตถุประสงค์แห่งการมีชีวิตของเรา พูดง่ายๆ ว่า มัน เป็นเครื่องอาศัย เป็น means ไม่ใช่เป็น end

(ปัจจัย ๔ สำหรับพระสงฆ์ ท่านมีชื่อเรียกเฉพาะลงไปอีกว่า “นิสสัย” คือเครื่องอาศัย ที่เราพึ่งพาแล้ว จะได้มีกำลังไปศึกษา พัฒนาชีวิตได้ ความหมายตรงเผงเลย)

ตรงนี้จะต้องย้ำว่า ทางพระถือว่า สิ่งเสพบริโภค หรือเรื่อง เศรษฐกิจนี้ เป็นปัจจัย เราต้องมีให้เพียงพอที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ และไม่เท่านั้น ต้องให้เพียงพอที่จะให้ชีวิตไปพัฒนาตัวมันและทำ อะไรๆ ที่จะให้มนุษย์และโลกนี้อยู่กันด้วยดีมีสันติสุข (อย่างที่พระ บอกลั่นแหละว่า เป็น “นิสสัย” ที่เราอาศัยเพื่อจะได้ศึกษา)

แต่มัน ไม่ใช่เป็นจุดหมาย คือ เราไม่ได้อยู่เพื่อจะมีจะได้มัน หรือจะได้ครอบครองเอาไว้ หรือเพื่อจะหาความสุขจากการเสพบ ริโภคไปจบที่มัน

ที่ย้ำอันนี้ก็เพราะเวลานี้ มนุษย์กำลังพลิกตรงข้าม เขาเอา เรื่องเศรษฐกิจ เอาวัตถุประสงค์เสพบริโภคเป็นจุดหมาย ทุ่มเทเรี่ยวแรง กำลังทุกอย่างเพื่อจะให้ได้สิ่งเสพบำรุงบำเรอมา แล้วก็หลงระเริง มัวเมาจมอยู่กับการหาความสุขจากการเสพบริโภคสิ่งเหล่านี้ ฟวง มาพร้อมด้วยการแย่งชิงข่มเหงเบียดเบียนทำลายบราชาฯ ฟันกัน ตลอดจนรุกรานทำลายโลกแห่งธรรมชาติ เป็นที่มาของปัญหาแทบ ทุกอย่างในปัจจุบัน

พฤติกรรมในการเสพบริโภคของมนุษย์ทั่วไปเวลานี้ ที่สักว่ากินเสพนองตันทา ไม่คำนึงถึงว่าเสพบริโภคแล้วมันจะเกื้อหนุนชีวิตหรือไม่ ก็ดี กินเสพบริโภคโดยเอาวัตถุประสงค์ว่าเป็นจุดหมายที่จะเอาแก้ตัวให้มากที่สุดและสยบจมจมอยู่กับความมัวเมาหาความสุขจากวัตถุเหล่านี้ ไม่มองเป็นปัจจัยที่เราจะได้อาศัยเพื่อจะพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้นก้าวไปในไตรสิกขา ก็ดี แสดงชัดว่ามนุษย์เหล่านี้ไม่ได้ใช้ปัญญาในการเสพบริโภค ไม่ได้กินด้วยปัญญา เป็นภาวะขาดการศึกษาในขั้นพื้นฐานเลยทีเดียว

ปัจจัยปฏิเสธวนา คือการเสพบริโภคปัจจัยนี้ บอกแล้วว่าเป็นศีลหมวดหนึ่งของพระ แต่เราไม่เอามาพูดไม่เอามาปฏิบัติกัน ท่านเน้นในแง่ว่า ให้เป็น “การบริโภคด้วยปัญญา”

เมื่อบริโภคด้วยปัญญา ก็เกิดผลคือเป็นการบริโภคแต่พอดี หรือใช้คำพระว่ารู้จักประมาณ ท่านย้ำนักกว่าให้รู้จักประมาณในการบริโภค เช่น รับประทานอาหาร ก็รับประทานแค่พอดี

พอดีอะไร? เรารู้อยู่แล้วว่าเรารับประทานอาหารเพื่ออะไร อ้อเรากินอาหารก็เพื่อบำรุงหล่อเลี้ยงร่างกายให้เจริญเติบโตและซ่อมแซมส่วนสึกหรอ แล้วร่างกายก็จะได้มีกำลังเรียวแรงมีสุขภาพดีพร้อมที่จะไปศึกษาเล่าเรียนทำการงานทำสิ่งที่ประโยชน์

เมื่อเรารู้ความมุ่งหมายอยู่แล้วว่ารับประทานอาหารเพื่ออันนี้ เรามีปัญญาข้อนี้ เราก็กินเพื่อสนองความมุ่งหมายอันนี้ คือกินอาหารที่มีคุณค่าและในปริมาณที่จะให้ได้ผลอย่างที่ว่าข้างต้น ก็จึงพอดี และเป็นการบริโภคด้วยปัญญา

เพราะฉะนั้น สำหรับพระสงฆ์ บทเรียนแรกเมื่อบวชเข้ามา ก็คือให้ “ปฏิสังขยา-โย” คือเวลาฉัน ต้องพิจารณาอาหาร

ที่ว่าพิจารณาอาหาร คือให้รู้ว่าฉันเพื่ออะไร ตามหลักที่เป็น คำบาลีว่า “ปฏิสงขา โยนิโส ปิณฑปาตํ ปฏิเสวามิ เนว ทวาย...”

คำบาลีนี้ว่าเรื่อยไป ได้ความว่า ข้าพเจ้าพิจารณาแล้วโดย แยกกายจึงบริโภคอาหาร ว่าที่บริโภคนี้ มิใช่เพื่อสนุกสนานมัวเมา เห็นแก่ความบันเทิงอะไรต่างๆ แต่บริโภคเพื่อให้ชีวิตนี้ดำเนินไปได้ เพื่อแก้ความหิวโหยไม่สบาย เพื่อเกื้อหนุนแก่ชีวิตที่ดีงาม เฉพาะอย่างยิ่ง เพื่อจะได้เอาชีวิตนี้ไปศึกษาเล่าเรียน ไปทำ ประโยชน์สร้างสรรค์อะไรต่ออะไร และกินโดยไม่ให้เกิดโทษ แล้วก็ ให้อยู่ผาสุก รวมความว่า ต้องรู้เข้าใจแม้แต่การกินอาหารว่ามัน โยงมาเป็นปัจจัยเกื้อหนุนการมีชีวิตที่ดีอย่างไร

หันมาดูคนสมัยนี้จำนวนมาก กินอะไรแค่เพื่ออร่อยแล้วก็จบ อย่างนี้ก็คือบริโภคด้วยตัณหา ไม่ได้บริโภคด้วยปัญญา และเอา การกินเสพเป็นจุดหมาย โดยไม่คำนึงถึงชีวิตที่เป็นตัวได้รับผลของ การกินนั้น ตรงข้ามกับการกินให้เป็นปัจจัยเกื้อหนุนชีวิตที่ดี เรียกว่าไม่มีศีลข้อปัจจัยปฏิเสวนานี้เลย

ปัจจัยปฏิเสวนาคือเสพบริโภคด้วยปัญญา เป็นการกระทำด้วย การคำนึงพิจารณาและเข้าใจความมุ่งหมายในการเสพบริโภคนั้น

เช่นเดียวกับการรับประทานอาหารโดยรู้เข้าใจความมุ่ง หมายของการรับประทาน เมื่อจะแต่งตัวใช้เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ทำ ที่อยู่อาศัย ฯลฯ ก็ทำโดยคำนึงและตระหนักรู้เข้าใจ ที่จะทำให้สม คุณค่าและเกิดประโยชน์ตามความมุ่งหมาย มิใช่กินเสพใช้ภายใต้ โมหะที่เปิดช่องให้ตัณหาเข้ามาชักพา กินเสพแล้วกลายเป็นก่อ ปัญหาเสียสุขภาพเกิดโรคภัยบั่นทอนชีวิตตนเอง พร้อมกับ เบียดเบียนสังคมและทำลายสิ่งแวดล้อม

เมื่อรักษาปัจจัยปฏิเสวนาคีล เราก็จะดำเนินชีวิตที่พอดี จะแยกได้ว่าอันไหนเป็นคุณค่าที่แท้ของปัจจัยสิ่งอย่างนี้ๆ อันไหนไม่ใช่สิ่งเสพหรือเครื่องใช้ที่มีขึ้นมาเพื่ออะไร ประโยชน์ที่แท้ของมันอยู่ตรงไหนกันแน่ เราจะเสพจะใช้มัน ต้องให้ได้คุณค่าที่แท้นั้นก่อน เช่น จะซื้อรถยนต์ ก็ดูประโยชน์แท้ที่เป็นความมุ่งหมายของมันว่าอยู่ที่ไหนยานพาหนะ ก็ซื้อมาให้สนองความต้องการนั้นก่อน ส่วนที่จะมีค่านิยมในสังคมว่าช่วยให้เด่น ให้โก้ แสดงฐานะอะไร นั้นเป็นคุณค่าเทียม ต้องเป็นรอง ถึงเราจะต้องยอมรับค่านิยมของสังคมบ้าง ก็พิจารณาที่จะอนุโลมบ้างอย่างไรเท่าที่ทน แต่อย่าไปหลงมัน เราต้องอยู่กับความเป็นจริงคือคุณค่าที่แท้เป็นหลักไว้

เรื่องคุณค่าแท้-คุณค่าเทียมนี้สำคัญมาก จะต้องฝึกเด็ก ฝึกนักเรียน พัฒนาให้เขาเข้าใจจุดมุ่งหมายของสิ่งที่เราซื้อมาเสพบริโภค อย่างจะซื้อคอมพิวเตอร์ ก็ต้องถามก่อนว่า คอมพิวเตอร์มีประโยชน์อย่างไร คุณค่าที่แท้ของมันคืออะไร เราควรใช้มันเพื่ออะไร จะซื้อมาเพื่ออะไร ให้เด็กคิดหาคำตอบที่ใจเขาเองก็ต้องยอมรับให้ได้ พอเด็กตอบได้แล้ว ทีนี้ก็ใช้เป็นบทย้าเตือนสติประจำตัวเลย ถ้าเกินหรือนอกเหนือจุดมุ่งหมายนี้ ก็แสดงว่าคงจะพลาดแล้วนะ ให้ระวัง ถ้าจะไกลออกไป ก็อย่าให้มันมากนัก ให้อยู่กับคุณค่าที่แท้ และทำให้คุณค่าที่แท้นั้นสำเร็จผลออกมาให้ได้

ในเรื่องศีลที่ว่ากันมานี้ *ศีล ๘* ถือเป็นกติกาใหญ่ที่เป็นกรอบคุมสังคมมนุษย์ทั้งหมด อาจจะใช้เรียกแบบไทยๆ ว่า “มณูธรรมบัญญัติ” (“มณู” ถือว่าเป็นนามของราชาองค์แรกผู้เป็นต้นกำเนิดของมนุษย์ บางทีก็หมายถึงมนุษย์ทั่วไป ส่วนธรรมบัญญัติเป็นคำไทยตามความหมายที่ใช้กัน) เด็กในฐานะเป็นสมาชิกของสังคมมนุษย์นั้น ก็พึงศึกษาและรักษาเบญจศีลไว้เป็นฐาน แล้วจะได้ขยายกระจายออกไปตามกฎบัตรกฎหมายและปฏิญญาต่างๆ ที่โยงกันได้เป็นระบบ

แต่ศิลปะที่พึงเอาใจใส่เป็นพิเศษในพัฒนาการทางการศึกษา ก็คือ ศิลปะในการรู้จักใช้อินทรีย์ (อินทรีย์สังวร) เช่น ดูเป็น ฟังเป็น และ ศิลปะในการเสพปัจจัย (ปัจจัยปฏิบัติเสวนา) คือการเสพบริโภคด้วยปัญญา ให้เป็นเครื่องเกื้อหนุนชีวิตหรือเพื่อคุณค่าที่แท้ เช่น กินเป็น ใช้เป็น

พูดได้ว่า “การศึกษาเริ่มต้น เมื่อคนกินอยู่ดูฟังเป็น” เพราะว่าการดำเนินชีวิต หรือพูดสั้นๆ ว่า ชีวิตเริ่มต้นที่ไหนเมื่อไร การศึกษาก็เริ่มต้นที่นั่นเมื่อนั้น ในที่นี้ ไม่พูดถึงกระบวนการทำงาน ในร่างกาย แต่หมายถึงการดำเนินชีวิตเป็นอยู่ในโลก การดำเนินชีวิตนั้นก็เริ่มต้นด้วยการใช้อินทรีย์ คือตา หู เป็นต้น ติดต่อกับโลก คือสิ่งแวดล้อม และมีการกินเสพ

เมื่อการดำเนินชีวิตเริ่มต้น การฝึกหัดที่จะดำเนินชีวิตให้ได้ผลดี คือการศึกษา ก็เริ่มต้นด้วย ดังนั้น เมื่อเด็กเริ่มชีวิตในโลก การศึกษาก็เริ่มที่การฝึกหัดกิน เสพ ดู ฟัง เป็นต้น ให้ได้ผลดี คือให้รู้จักกิน เสพ ดู ฟัง... หรือให้กินเป็น อยู่เป็น ดูเป็น ฟังเป็น...

ดังนั้นจึงพูดเป็นหลักได้ว่าถ้าจะดูว่าการศึกษาริเริ่มต้นหรือยัง ก็ดูที่ศิลปะข้อ อินทรีย์สังวร และปัจจัยปฏิบัติเสวนา ว่าเริ่มพัฒนาหรือยัง

การศึกษาเพื่ออาชีพ หรืออาชีพเพื่อการศึกษา

๔. อาชีพปาริสุทธิศิลป์ ศิลปะคือความบริสุทธิ์แห่งอาชีพ พูดสั้นๆ ก็คือ สัมมาชีพ นั่นแหละ เรื่องอาชีพวะ คือการเลี้ยงชีวิต หรือการหาเลี้ยงชีพ ที่เรียกอย่างชาวบ้านว่าทำมาหากิน (บางคนไม่ทำกิน ได้แต่หากิน) นี้ เป็นศิลปะที่สำคัญ ซึ่งเราก็ไม่ค่อยเน้นกัน

อย่างที่ว่าแล้ว ศิลปะข้อนี้ พูดง่ายๆ ก็คือการประกอบสัมมาชีพ และสัมมาชีพนั้นก็หมายถึงอาชีพที่อย่างน้อยไม่ผิดกฎหมาย

ว่าโดยสาระ สัมมาชีพคือ เป็นอาชีพที่ไม่เบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ ไม่ก่อความเสียหาย และถ้าจะให้ดียิ่งขึ้น ก็ให้เป็นอาชีพที่สนองความต้องการของชีวิตและสังคม เกื้อกูลต่อชีวิตและสังคม ซึ่งจะตรงกับความหมายพื้นฐานของอาชีพเลยทีเดียว คือไม่ใช่แค่ให้ได้เงินมาเลี้ยงตัวเองเท่านั้น แต่เกื้อกูลผู้อื่นไปด้วย

ธรรมดาอาชีพของมนุษย์ที่เกิดขึ้น หรือมนุษย์เราสร้างอาชีพอย่างหนึ่งอย่างใดขึ้นมาขึ้น ก็เพราะเรามีจุดมุ่งหมายที่จะแก้ปัญหาของชีวิตหรือของสังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเพื่อจะสร้างสรรค์อะไรอันใดอันหนึ่งอยู่ อาชีพนั้นๆ จึงเกิดขึ้น เช่น อาชีพแพทย์เพื่อช่วยให้คนหายจากโรค อาชีพครูเพื่อสอนคนให้มีความรู้ และเป็นคนดี เพราะฉะนั้น อาชีพตามความหมายนี้จึงเกื้อกูลต่อสังคม ไม่เบียดเบียนใครๆ เป็นธรรมดา

ฉะนั้นจึงว่า จะให้เป็นสัมมาชีพก็คือ ประกอบอาชีพของตนไม่ให้เบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ รวมทั้งไม่เบียดเบียนชีวิตของตนเองด้วย แต่ให้เกื้อกูลสังคม

แล้วถ้าจะให้อาชีพนั้นดีเป็นกุศลยิ่งขึ้น ก็ให้ได้อีกชั้นหนึ่ง คือใช้อาชีพของตนนั้น เป็นเวทีพัฒนาตนเอง อันนี้พึงตระหนักไว้

ที่พูดกันว่า “การศึกษาเพื่ออาชีพ” คือเล่าเรียนกันเพื่อจะได้มีวิชาความรู้ไปทำมาหากินนั้น เป็นความหมายเพียงเศษเสี้ยวของการศึกษา ซึ่งบางทีทำให้เข้าใจผิดว่า การศึกษาก็แค่นี้เอง แต่ที่จริงการศึกษาเป็นเรื่องของชีวิตทั้งหมด อย่างที่พูดมามากแล้ว แม้แต่อาชีพเองก็เป็นการศึกษา

ที่จริงนั้น เรามีอาชีพเพื่อการศึกษาด้วย เราควรตั้งเป็นคติประจำใจเลยทีเดียวว่า เราจะทำอาชีพของเราให้เป็นการศึกษา หมายความว่า เราจะใช้อาชีพเป็นเวทีพัฒนาชีวิตของเรา

อาชีพเป็นเวทีใหญ่ของชีวิต และเป็นที่พัฒนาชีวิตได้มากจริงๆ เพราะว่าอาชีพคือชีวิตส่วนใหญ่ของเรา มันกินเวลาส่วนใหญ่ของชีวิตของเรา เช่นวันละถึง ๘ ชั่วโมง ไม่นับเวลาที่เดินทาง เตรียมตัวเตรียมการและเรื่องเร่งเรื่องปรกอบต่างๆ อีกมากมาย

ถ้าไม่พัฒนาชีวิตในเวลาทำอาชีพ แล้วจะไปพัฒนาเมื่อไร

ถ้าเรามีจิตสำนึกในการศึกษานี้ไว้ บนเวทีแห่งอาชีพนั้น เราจะได้ฝึกทุกอย่าง ได้พัฒนาทุกด้าน ฝึกการอยู่ร่วมทำงานร่วม ติดต่อสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ ฝึกความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ฝึกพฤติกรรมในการสื่อสารสัมพันธ์กับผู้อื่น ฝึกวาจาให้รู้จักพูดอย่างได้ผล อะไรต่างๆ คือฝึกศีลนี้แหละ

แล้วก็ฝึกจิตใจให้มีภาวะที่เอื้อต่องาน ให้อ่อนโยน มีเมตตา กรุณา ให้คิดดี ให้เข้มแข็ง หนักแน่น มั่นคง อดทน มีวินัย รู้จักควบคุมอารมณ์ได้ มีความรับผิดชอบ มีสติ มีสมาธิ สงบ ผ่องใส ร่าเริง เบิกบาน

แล้วที่สำคัญยิ่งยอดก็คือ ได้ฝึกได้พัฒนาปัญญาในการเรียนรู้ ลึกลงไปในวิชาชีพของตน เรียนรู้เข้าใจเรื่องราว ผู้คน และสิ่งทั้งหลายทั่วไป ได้ฝึกคิดแก้ปัญหา เพิ่มเสริมความแจ่มแจ้งชัดเจนต่างๆ รู้โลกเข้าใจชีวิต แม้กระทั่งยังเห็นอริยสัจธรรม

เป็นอันว่า อาชีพนี้เป็นแดนฝึกมนุษย์ที่สำคัญยิ่ง ถ้าใช้เป็นแล้ว อาชีพก็มาเป็นประโยชน์ในการพัฒนาตนเอง เพียงแต่ว่าต้องตระหนักในจุดมุ่งหมายนี้ไว้ ถ้าไม่เช่นนั้นก็เลยจะไปเหนื่อยหน่ายต่ออาชีพ เกิดความเร่าร้อนรำคาญวุ่นวายใจหรือเครียดกังวล กลายเป็นเกิดผลตรงข้าม อาชีพกลับนำมาซึ่งความเสื่อมโทรมแก่ชีวิตจิตใจ และปิดกั้นปัญญา

พอเรารู้ความมุ่งหมายว่า เออ... อาชีพนี้ก็ดีนะ ถึงแม้ว่าอาชีพของเรานี้ จะมองไม่เห็นประโยชน์ในแง่ชีวิตและสังคมชัดเจนมากนัก แต่อย่างน้อยมันก็เป็นแดนฝึกตัวเองของเรา ตรงนี้เราได้แน่นอน แล้วเราก็พยายามใช้มันให้ดีที่สุด ในการฝึกศึกษาพัฒนาตัวเองนั้น

เอาเป็นว่า สัมมาชีพนี้ก็ไม่ใช่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม ไม่เบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ เป็นอาชีพที่ช่วยแก้ปัญหาชีวิต แก้ปัญหาสังคม หรือช่วยสร้างสรรค์อย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วก็เป็นแดนหรือเวทีพัฒนาตัวเราเองด้วย

ลงท้ายว่า ศิลป์ก็มี ๔ หมวด หรือ ๔ ชุดนี้แหละ ในการศึกษาที่แท้ ก็มาพัฒนากันให้ครบ ขออย่านึกกันอยู่แค่ศิลป์ ๕ อันนั้นเป็นศิลป์หลัก ศิลปะประธาน เทียบเหมือนกับปาติโมกข์ของพระ ที่มีศิลป์ ๒๒๗ เป็นหลัก แล้วพระก็ต้องมีศิลป์อีก ๓ ชุดนี้ด้วย นี่ก็ถือว่า ในตัวหลักใหญ่ๆ ได้พูดไปครบแล้ว

สามไตร ขยายสู่การปฏิบัติ

๐๐๐

รู้สามไตรแล้ว จะจัดตั้งในสังคมอย่างไร

สามไตร คือ ไตรรัตน์ ไตรลักษณ์ และไตรสิกขา ที่พูดไปแล้ว นั้น เป็นหลักใหญ่ที่ครอบคลุมคำสอนของพระพุทธศาสนาได้หมด

ไตรลักษณ์ เป็นเรื่องของความเป็นจริงของธรรมชาติ เป็นกฎธรรมชาติ ตามที่มีอยู่เป็นธรรมดา พระพุทธเจ้าทรงค้นพบและนำมาเปิดเผยแสดงให้เรารู้เข้าใจ หลักนี้โยงต่อไปถึงหลักปฏิจจสมุปบาทที่ว่าด้วยเรื่องความเป็นไปของเหตุปัจจัย

เราต้องรู้ไตรลักษณ์ เพราะชีวิตและสังคมเป็นไปตามความจริงของกฎธรรมชาติ เมื่อเรารู้ธรรมชาติแล้ว จึงจะปฏิบัติจัดการกับชีวิตและสังคมได้ถูกต้องและเกิดผลดีได้จริง

ไตรสิกขา เป็นหลักที่มนุษย์จะจัดการกับชีวิตของตนให้เจริญงอกงามสมบูรณ์ พร้อมทั้งแก้กมลหนุณสังคมและสิ่งแวดล้อมบนฐานแห่งความจริงของธรรมชาติที่เป็นไปตามไตรลักษณ์นั้น

หลักนี้โยงต่อไปถึงมรรคมีองค์ ๘ ที่ว่าด้วยแนวทางการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงามจนเป็นชีวิตที่สุขสมบูรณ์

ไตรรัตน์เป็นหลักที่ลื่อนำเราให้เข้าถึงความจริงแห่งไตรลักษณ์ของธรรมชาติ และให้เราก้าวไปในปฏิบัติการแห่งการพัฒนาชีวิตตามหลักไตรสิกขา จนบรรลุผลสมบูรณ์ ยกขึ้นตั้งเป็นข้อแรก ในฐานะเป็นลื่อนำที่ทำให้เราเริ่มตั้งตัวขึ้นมาและยึดเป็นหลักเพื่อก้าวต่อไป

เมื่อเราอยู่กับพระไตรรัตน์แล้ว งานของเราก็คือ

ก) การรู้เข้าใจให้ถึงความจริงของธรรมชาติ ที่เป็นไตรลักษณ์ อยู่ตามธรรมดาของมัน และ

ข) การปฏิบัติให้ชีวิตดำเนินไปตามกระบวนการของไตรสิกขา ซึ่งเป็นการเอาประโยชน์จากไตรลักษณ์ ที่เป็นความจริงของธรรมชาติ

อย่างไรก็ตาม ทั้งหมดที่ได้พูดมานั้น เป็นการพูดอย่างกว้างๆ เป็นหลักการทั่วไป แต่เมื่อจะนำมาจัดดำเนินการในทางปฏิบัติให้เกิดประโยชน์อย่างดีที่สุดหรืออย่างมั่นใจที่สุด แก่หมู่คนหรือแก่ชุมชน โดยเป็นการจัดตั้งทางสังคม อย่างที่เรียกว่าเป็นงานเป็นกิจการ เราจะต้องตระหนักในความจริงด้านหนึ่งของหลักการนั้นเป็นพิเศษ

นั่นคือความจริงที่ว่า ในเมื่อมนุษย์มีธรรมชาติเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ ศึกษาได้ พัฒนาได้ และเรากำลังดำเนินการฝึกศึกษาพัฒนากันอยู่นั้น เมื่อเรามองสังคมมนุษย์ทั้งหมดเป็นภาพรวม ก็จะปรากฏว่า ในขณะหนึ่งๆ เวลาหนึ่งๆ มนุษย์ทั้งหลายมีชีวิตอยู่ในระดับการพัฒนาที่ต่างๆ กันไป ไม่เท่ากัน

เห็นง่าย ๆ เช่นในแง่ความสุข สภาพชีวิตที่เป็นอยู่อย่างมีความสุขยิ่งสำหรับคนที่มีการศึกษาพัฒนาตนแล้วในระดับหนึ่ง อาจจะเป็นสภาพที่คนซึ่งยังไม่มีการพัฒนาอย่างนั้น ไม่อาจจะอยู่ให้มีความสุขได้ หรืออาจถึงกับทุกข์จนทนอยู่ไม่ไหว

อันนี้ทำให้มีหลักว่า สังคมที่ดีต้องมีการจัดสรรสภาพความเป็นอยู่ที่แตกต่างกันหลาย อันเพื่อต่อประดามมนุษย์ซึ่งอยู่ในระดับการพัฒนาที่แตกต่างกันนั้น

เข้ากับคติที่ว่า สังคมที่ดีนั้น มีความแตกต่างหลากหลายในความเป็นหนึ่ง

ที่ว่า “แตกต่างหลากหลาย” นั้น คือมนุษย์ที่แตกต่างกันไป ซึ่งนอกจากต่างกันในระดับการพัฒนาแล้ว ก็ยังต่างกันทางด้านความถนัดอัธยาศัยความโน้มเอียงความพอใจเป็นต้นด้วย คือ มี *อินทรีย์* ยิ่งหย่อนกว่ากัน และมี *อหิมุติ* แผลกันนานา เรียกว่า ต่างกันทั้งแนวตั้ง และแนวนอน

ส่วนที่ว่า “ในความเป็นหนึ่ง” ก็คือ แม้จะต่างกันอย่างนั้น แต่ทุกคนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในฐานะเป็นมนุษย์ที่ต่างก็กำลังต้องฝึกศึกษาพัฒนาตนอยู่ในระดับของตนๆ

เหมือนท่านพูดว่า คุณจะอยู่แตกต่างกันไปอย่างไรก็ไม่ว่า ขออย่างเดียวว่าทุกคนต้องกำลังพัฒนาตนอยู่ และสภาพการดำเนินชีวิตที่แตกต่างก็ยอมรับได้ทุกอย่าง โดยมีเกณฑ์อย่างต่ำเพียงว่าไม่ให้เบียดเบียนตนไม่ให้เบียดเบียนผู้อื่น และไม่ทอดทิ้งภาระในการศึกษาพัฒนาชีวิตของตน

ความแตกต่างของบุคคลที่เป็นเรื่องต้องปฏิบัติเฉพาะรายเป็นแต่ละกรณีนั้น ก็เรื่องหนึ่ง แต่ที่สำคัญยิ่งคือความแตกต่างที่มองในขอบเขตของกลุ่มคนหรือหมู่ชน

กลุ่มคนและหมู่ชนที่อยู่ในระดับการพัฒนาที่ต่างกันนั้น มีทั้งชุมชนที่มุ่งจัดตั้งขึ้นเพื่อให้มีการพัฒนาในระดับนั้นๆ โดยตรง ซึ่งให้กันไปโดยเจตนาที่จะสมัครเข้าไปอยู่เอง เช่นวัดหรือสังฆะ และกลุ่มคนที่ต่างกันตามปัจจัยแวดล้อม ซึ่งอาจจะมีตัวกำหนดความแตกต่าง ดังเช่นระดับของวัยหรือความพร้อมทางอายุ เหมือนอย่างโรงเรียน และสถาบันการศึกษาต่างๆ

ว่าโดยรวม ผู้รับผิดชอบต่อสังคม จะต้องดำเนินการจัดตั้ง
ต่างๆ ที่จะให้กลุ่มคนที่มีการพัฒนาในระดับนั้น มีสภาพความ
เป็นอยู่ผาสุกโดยเหมาะกับระดับการพัฒนาของตน และเฉพาะ
อย่างยิ่ง ให้มีสภาพที่เอื้อต่อการพัฒนาชีวิตยิ่งขึ้นต่อไป

สังคมจริงแท้ คือชุมชนการศึกษา

มนุษย์นี้ นอกจากจัดตั้งกันขึ้นเป็นสังคม และแยกสังคม
ต่างหากกันไปตามชาติพันธุ์ เผ่าพงศ์ ภูมิภาค ถิ่นแดน กำหนดเป็น
ประเทศชาติ แคว้นแคว้น เป็นต้นแล้ว ในแต่ละสังคมก็ยังมีชุมชน
ต่างๆ ซอยย่อยลงไปอีก ซึ่งตามปกติก็เป็นเพียงคล้ายกับสังคม
หน่วยย่อยที่แบ่งละเอียดลงไปตามภูมิภาค เป็นต้น นั่นเอง

แต่มีชุมชนอีกแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นโดยมีเกณฑ์พิเศษเป็น
ตัวกำหนด ซึ่งก็มีตลอดมาในสังคมมนุษย์ตลอดกาลยาวนาน ที่
เด่นชัดก็คือชุมชนวรรณะ หรือชุมชนชั้นชั้น ที่แบ่งแยกด้วยหลักของ
บางศาสนา เผ่าพันธุ์ สีผิว หรือฐานะทางเศรษฐกิจ ซึ่งคนในชุมชน
ชั้นย่อยนั้นมีวิถีชีวิต ระเบียบแบบแผน ตลอดจนแม้แต่สถานะใน
สังคม ต่างจากคนพวกอื่นในสังคมเดียวกัน ชุมชนแบบนี้มักพ่วงมา
กับความแตกแยก รังเกียจเดียดฉันท์ จึงถือกันว่าไม่พึงปรารถนา

ชุมชนที่มีตาชด้นในแทบทุกสังคม คือชุมชนอาชีพ ซึ่งเกิดขึ้น
ตามธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องทำมาหากิน โดยมีความถนัด ความ
ชำนาญชำนาญแตกต่างกันไป แล้วก็รวมตัวกันเป็นถิ่นเป็นหมู่ โดยมี
ผลประโยชน์ร่วมกัน มีแนวการฝึกฝนแบบแผนการงานสमानกัน
และพึ่งพาอาศัยกัน เป็นชุมชนที่มีความหมายพึ้นๆ ค่อนข้างชัดเจน
ตรงไปตรงมา

เนื่องจากงานอาชีพของคนในชุมชนแบบนี้ ถ้าคนที่ประกอบอาชีพประพาศดีหรือประพาศเสียหาย ก็จะมีผลดีหรือผลร้ายต่อสังคมได้มาก และมีผลสะท้อนต่อชุมชนนั่นเองมากด้วย จึงเกิดมีกฎระเบียบกติกากำกับควบคุมความประพฤติปฏิบัติในอาชีพที่มักเรียกกันในบัดนี้ว่า จรรยาบรรณ

การงานบางอย่างโดยพื้นฐานไม่เชิงเป็นอาชีพ ไม่ใช่เรื่องการทำมาหากิน แต่เป็นงานในเชิงอุดมคติ หรือเป็นการบำเพ็ญประโยชน์ รวมทั้งการคุ้มครองดูแล การให้เกิดความเป็นธรรมและประโยชน์สุขในสังคม เช่นอย่างการเมือง การปกครอง แต่ไปๆ มาๆ ก็เรียกกันว่าเป็นอาชีพด้วย กลายเป็นอาชีพนักการเมือง อาชีพนักปกครอง เป็นต้น ทำให้ชุมชนแบบนี้มีความหมายและภารกิจที่อาจจะกำกวมกำกึ่ง คลุมเครือสับสน ถ้าไม่แยกแยะกันให้แจ่ม มัวแต่มองเป็นอาชีพในความหมายของการทำมาหากิน ก็จะไม่เป็นผลดีต่อสังคม อย่างน้อยก็ในระดับจิตสำนึก

ยังมีชุมชนอีกแบบหนึ่งซึ่งเกิดจากการที่คนผู้มีความคิดความสนใจอย่างเดียวกันหรือในเรื่องเดียวกัน มาพบปะสังสรรค์ แสวงหาความรู้ ทำกิจกรรมร่วมกัน หรือร่วมมือส่งเสริมกัน เช่น ในเรื่องศาสนา ปรัชญา วิทยาศาสตร์ (ชุมชนเหล่าเบียร์ การพนัน ก็อาจจะเป็นแขนงหนึ่งในแนวนี้) อาจเป็นการรวมตัวกันอย่างหลวมๆ ไม่ได้จัดตั้งเป็นงานเป็นการ บางทีก็ใหญ่โตเข้มแข็งขึ้นจนตั้งเป็นองค์กร

คล้ายกับชุมชนแบบที่ว่านี้ แต่ลึกลงไปอีก ก็คือ ชุมชนของคนที่เป็นอย่างเดียวกันโดยคุณสมบัติและบทบาท ซึ่งเกิดขึ้นและเป็นไปเองตามคุณสมบัติและบทบาทของคนเหล่านั้น ไม่ว่าจะรู้จักกัน มีการติดต่อสื่อสารกันหรือไม่ ก็ถือได้ว่าเขาอยู่ในชุมชนเดียวกัน

ชุมชนโดยคุณสมบัตินี้ หากเป็นคุณสมบัตินี้ดีงามและเป็นบทบาทที่เป็นคุณประโยชน์ แล้วถ้าคนเหล่านั้นมารู้ถึงกัน สื่อสารกัน และร่วมมือกันทำการดั่งบางบางอย่าง ถึงแม้จะไม่ได้จัดตั้งกันขึ้นเป็นทางการ ก็จะเป็นการพัฒนาสังคมมนุษย์ไปในตัวอย่างดีเลยทีเดียว

ชุมชนที่แตกต่างหลากหลายมากที่สุด ก็คือชุมชนทางศาสนา ซึ่งมีตั้งแต่ที่รวมตัวกันเล็กๆ หลวมๆ ไปจนกระทั่งเป็นชุมชนจัดตั้งใหญ่โตมีการปกครองตนเองตั้งเป็นรัฐ มีเรื่องราวมากมายในประวัติศาสตร์ มีทั้งชุมชนซึ่งเป็นที่ตั้งตัวที่จะทำการใหญ่ และชุมชนซึ่งเป็นที่ผ่อนคลายเป็นปัญหา เป็นทางเลือก หรือเป็นทางออกจากภาวะบีบรัดจำกัดตัวในสังคมใหญ่ที่แวดล้อม

ชุมชนทางศาสนา นี้ มักรวมตัวกันด้วยแรงศรัทธา ซึ่งทำให้เข้มแข็งมีกำลังมาก แต่บ่อยทีเดียว เพราะความยึดถือจำกัดและแบ่งแยกตัวตามศรัทธาของตน และศรัทธานั้นดั่งกร้าวปลุกเร้าช่วยยูกความรู้สึก จึงก่อให้เกิดความขัดแย้งและความรุนแรงอย่างมาก

ชุมชนที่สำคัญมากอย่างหนึ่ง คือชุมชนทางการศึกษา แม้ว่า จะรู้สึกเหมือนว่ามีมาก แต่น่าจะไม่จริง เพราะโดยมาก เฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันนี้ ที่มีกันมากมาย เป็นเพียงสถานศึกษา หรือสถาบันการศึกษา ยิ่งถ้าหมายถึงการศึกษาในความหมายที่แท้จริงด้วยแล้ว (คือในความหมายว่าเป็นการพัฒนาคน ไม่ใช่เพียงการฝึกวิชาชีพ) ก็หาแทบไม่ได้ และไม่ค่อยมีใครเอาใจใส่

ตรงนี้จึงมาถึงเรื่องของพระพุทธศาสนา ว่าโดยหลักการพระพุทธศาสนาองสังคมทั้งหมด เป็นชุมชนแห่งการศึกษา

ที่พูดอย่างนี้ ก็ควรตระหนักชดกันอยู่แล้ว เพราะพุทธศาสนาบอกว่า ธรรมชาติของมนุษย์คือเป็นสัตว์ที่จะพึงฝึก คือศึกษาได้ และต้องศึกษา แล้วระบบของพุทธศาสนาทั้งหมดก็คือไตรสิกขา ที่ให้มนุษย์ศึกษาตั้งแต่เฒ่ามาสัมผัสโลก จนกว่าจะเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ เมื่อจบลงที่เป็นนอเสขะ คือไม่ต้องศึกษาต่อไป ซึ่งทั้งชีวิตยากที่จะเพียงพอ จึงเป็นการศึกษาตลอดชีวิต และข้ามชีวิต

ควรวีให้ทุกคนสำนึกและตระหนักรู้ว่า ที่เรามีชีวิตกันอยู่ได้นี้ ถึงแม้จะไม่ใส่ใจเลย เราก็ต้องเรียนรู้ต้องศึกษาต้องพัฒนาตัวกัน อยู่เรื่อย ทีนี้ ถ้าเราใส่ใจเรียนรู้ตั้งใจศึกษา เราก็ไม่ใช่แค่จะมีชีวิตอยู่ได้ แต่จะมีชีวิตที่อยู่อย่างดี

คนไม่น้อยใส่ใจเรียนรู้ศึกษาพัฒนาตัวไปแค่พอให้หาอยู่หา กินได้ เรียกว่าเอาแค่อ้อยู่รอด ฝึกกายวาจาแต่ให้ทำได้พูดได้ (ไม่ถึงทำได้ดีพูดได้ดี) และพอให้มีอาชีพ แล้วคิดว่าจะอยู่รอด แต่บางทีกลายเป็นต้องอยู่อย่างร้าย

ที่จริง มนุษย์ไม่ใช่แค่นั้น ชีวิตของเขายังมีเรื่องของจิตใจและ ญาณปัญญา ที่จะเรียนรู้ศึกษาพัฒนาให้ดีขึ้นไปได้อีกมาก

เมื่อคนศึกษาพัฒนาชีวิตของตนๆ ก้าวหน้าไปๆ เขาก็จะมี คุณสมบัติและทำบทบาทไปได้เท่าที่เป็นผลแห่งการพัฒนาตัวของ เขานั้น และโดยเป็นไปเอง เขาก็จะเข้าอยู่ในชุมชนโดยคุณสมบัติ และบทบาท ที่กล่าวข้างต้น

แล้วก็โดยเป็นไปเองนั่นแหละ สังคมก็จึงประกอบด้วยชุมชน หลากหลาย ที่ต่างแบบต่างระดับกันไปตามคุณสมบัติและบทบาท ของคนที่เป็นส่วนร่วมของชุมชนนั้นๆ

แล้วมองกว้างออกไปก็คือ เรามีสังคมของมนุษย์ทั้งหลาย ซึ่งไม่ว่าจะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัว หรือจะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม ต่างก็กำลังก้าวหน้าบ้าง ถดถอยบ้าง ในการเรียนรู้ศึกษาพัฒนาชีวิตของตน ซึ่งก็เป็นเรื่องที่เป็นไปตามธรรมดาที่สอดคล้องกับธรรมชาติของความเป็นมนุษย์นั่นเอง

เมื่ออยู่กันในสังคมที่เป็นอย่างนี้ ไหนๆ ทุกคนก็ต้องเรียนรู้ฝึกศึกษาพัฒนาตนกันอยู่แล้ว เราก็มาเกื้อหนุนกัน มาจัดสรรโอกาส และจัดอะไรๆ ให้เอื้อแก่กัน ในการที่แต่ละคนนั้นจะศึกษาพัฒนาชีวิตของตนๆ กันได้อย่างดีที่สุด

แม้แต่ที่มีการปกครอง ตั้งแต่เป็นหมู่บ้าน ไปจนเป็นเมือง เป็นรัฐ เป็นประเทศ จะเป็นรัฐบาล หรือกระทั่งเป็นโลกบาล จะบริหารจัดการอำนวยความสะดวกอะไรต่างๆ ให้มีสิ่งศรีสุขอย่างไรก็ตาม ก็ต้องไม่ลืมว่า ทุกอย่างนั้นจะมีความหมายสมบูรณ์ และการทำหน้าที่ของผู้ปกครองจะถูกต้องจริงแท้ ต่อเมื่อเป็นเครื่องเอื้อเกื้อหนุนให้ทุกคนก้าวขึ้นไปในการศึกษาพัฒนาชีวิตของเขา

(ไม่ใช่คิดแค่ว่าให้คนมีกินมีเสพมีบริโภคหาความสุขกัน จนหมดความสุขย่อยยับไปด้วยกันทั้งโลก)

ถ้าเข้าใจอย่างนี้ ก็จะมองเห็นชุมชน และสังคม ที่หลักการของพุทธศาสนาบอกว่าจะต้องมาสร้างกันขึ้น

เสมอ คือจัดให้เหมาะตามที่ไม่เสมอ

ถึงตรงนี้ ก็คือจุดที่ต้องตระหนักความจริงอันเดียวกันอีกด้านหนึ่ง ซึ่งก็ได้พูดแล้ว แต่ขอย้ำว่า ในหมู่มนุษย์ที่อยู่ในกระบวนการฝึกศึกษาพัฒนาชีวิตกันทั้งหมดนี้ เมื่อมอง ณ ขณะใดขณะหนึ่ง เขาย่อมอยู่ในระดับการพัฒนาที่ต่างๆ กัน พัฒนาไม่เท่ากัน เป็นไปไม่ได้ที่จะให้คนทั้งสังคมเป็นอย่างเดียวกัน อย่างน้อยโดยวัยคือเวลาของอายุตั้งแต่เกิดมา เขาก็มีโอกาสไม่เท่ากันในการที่จะพัฒนา

เพราะฉะนั้น ในขณะที่มนุษย์มีจุดร่วมเป็นอันเดียวกัน คือ ทุกคนจะต้องศึกษาพัฒนาชีวิตตลอดเวลานี้ เขาก็มีความแตกต่าง คือแต่ละคนอยู่ในระดับการศึกษาพัฒนาที่ไม่เท่ากัน มีความถนัด มีความตั้งใจ มีความต้องการ แตกต่างหลากหลายเป็นอย่างมาก ดังที่ได้บอกไว้ คล้ายกับคำพูดสมัยใหม่ที่มีผู้ใช้ว่า “หลากหลายในความเป็นหนึ่ง” แต่ความหมายไม่จบเท่านั้น

ความจริงที่ว่าเมื่อถึงนั้น แสดงหลักความเสมอภาคที่อยู่บนฐานแห่งความจริงของธรรมชาติที่ว่า สัตว์ทุกคนทุกตนเสมอกัน เท่าเทียมกันต่อหน้ากฎธรรมชาติ แต่ความจริงนี้บอกแก่ความหมายของความเสมอภาคต่อออกมาในทางปฏิบัติเป็นขั้นเป็นตอน

ดูง่าย ๆ เพราะว่าทุกคนเสมอหน้าเท่ากันต่อหน้ากฎธรรมชาติ นี่แหละ ในเวลาหนึ่งเวลาเดียวกันนี้ คนทุกคนจึงไม่เสมอกัน ไม่เท่ากัน

ทุกคนเสมอกันต่อหน้ากฎธรรมชาติ เช่น ทุกคนเป็นไปตามเหตุปัจจัย เป็นผลของเหตุปัจจัย และได้รับผลตามเหตุปัจจัย เท่าไรก็เท่านั้น

แต่ทุกคนนั้นแหละมีเหตุปัจจัย ที่ประกอบ ประสบ แล้วก็ตามมา ต่างๆ กัน ไม่เหมือนกัน ไม่เท่ากัน

เพราะฉะนั้น ด้วยเหตุที่เขาเสมอกันในการที่ต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยนั่นเอง เขาก็จึงไม่เหมือน ไม่เสมอ ไม่เท่ากันเลย

ที่นี้ ในเมื่อคนเป็นคนเหมือนกัน เป็นไปตามกฎธรรมชาติเสมอกัน แล้วเขาก็ไม่เหมือน ไม่เสมอ ไม่เท่ากันอย่างนี้ ถ้าเราหวังดีต่อเขา เราก็ต้องรู้เท่าทันความจริง แล้วก็รู้จักแยกแยะที่จะปฏิบัติให้เหมาะสมกับความเสมอเหมือนกัน และภาวะที่ไม่เหมือนไม่เสมอกันนั้น ให้เกิดผลดีแก่เขามากที่สุด

ในแง่ของการศึกษานี้แหละ เห็นได้ง่าย ทุกคนที่เสมอกันนี้ ก็มีพัฒนาการตามวัย เติบโตมาตามลำดับอย่างเดียวกัน เสมอกันตามกฎธรรมชาติ เมื่อมองในเวลาเดียวกัน คนเหล่านั้นก็คือต่างกันตามวัย เช่น มีความต้องการที่จะมีความสุขไม่เหมือนกัน

อย่างที่ท่านยกตัวอย่างไว้ เด็กทารกได้เล่นมูตรคูถก็สนุกสนานมีความสุข พอเด็กนั้นโตขึ้นอีกหน่อยก็สนุกกับกองดินกองทราย ต่อมาเขาสนุกมีความสุขกับตุ๊กตา กับรถเล็กๆ เรื่อน้อยๆ พอโตขึ้นไปอีก ก็สนุกกับการไปเที่ยว ไปพบปะพูดคุยปราศรัยกับคนต่างเพศ ฯลฯ ทั้งนี้ สิ่งที่ทำให้คนวัยหนึ่งแสนสนุกสุขหรรษา แต่สำหรับคนอีกวัยหนึ่ง อาจจะกลายเป็นความรำคาญน่าเหนื่อยหน่ายเสียเต็มประดา

ที่ว่านั้นเป็นเพียงการพัฒนาตามเหตุปัจจัยของวัยเท่านั้น ที่นี้หันไปดูการพัฒนาเหตุปัจจัยทางจิตปัญญา ยิ่งซับซ้อนมากมาย

คนไหนศึกษาพัฒนาปัญญามาได้เท่าใด ก็รู้เข้าใจอะไรๆ ได้เท่านั้น คนไหนพัฒนาจิตใจมาแนวใดแค่นั้น ก็มีความสนใจ มีความรู้สึก มีท่าทีตอบสนองต่อสิ่งต่างๆ ตลอดจนมีความโน้มเอียงที่จะเป็นสุขได้อย่างนั้น และปัจจัยที่จะทำให้มีความสุขก็เปลี่ยนแปลงไป จนกระทั่งบางอย่างที่เคยหลงใหลโหยหา บางคนเกิดปัญญา รู้เข้าใจเห็นความจริงขึ้นมา ก็กลับห่างเหินหรือหลุดล่องไป

ในทำนองนี้ นักวิทยาศาสตร์ที่มีความสุขกับการสืบค้นความรู้ ในการหาความจริงของธรรมชาติ ก็อยู่ก็งานค้นคว้าทดลองของเขา ปล่อยผมเผ้าล้มตักก็สุขได้เหมือนไม่ต้องกินต้องนอน ขณะที่ อีกคนหนึ่งเป็นนักกินนักเที่ยว เกิดเหตุติดขัด เช่น รถเสีย ไม่ได้ไปมั่วสุม เสพบำเรอวันเดียว ก็มีทุกข์แรงร้ายถึงระเบิดออกมาพาคณอื่นวุ่นวาย เดือดร้อนไปทั่ว

บุคคลโสดาบันซึ่งเป็นผู้มีความสดชื่นสบายใจอยู่เสมอ เป็นสุขได้ง่ายโดยไม่ขึ้นต่อสิ่งเสพบริโภคน ก็มองเห็นว่าวัตถุบำเรอที่ปุถุชน เสพพึงพาว่าเป็นของอึดเพื่อเกินจำเป็น จึงไม่ยอมรับส่วนเกินนั้น หรือมีความสุขในการเอาวัตถุนั้นไปแจกจ่ายให้คนอื่นเป็นสุข แต่ตรงข้าม วัตถุซึ่งเพียงพอ หรือเกินพอ สำหรับการอยู่อย่างมีความสุขของบุคคลโสดาบันนั้น อาจเป็นความทุกข์อย่างทนไม่ได้ หรือเป็นความขาดแคลนอย่างแสนสาหัสสำหรับปุถุชนบางพวก

โดยนัยนี้ ในแง่ของการศึกษาพัฒนา คนซึ่งเป็นไปตามกฎธรรมชาติเท่ากันเสมอกันนั้น ก็จึงไม่เท่ากัน แต่ต่างกันไปได้ หลากหลาย และจึงต้องมีการจัดระบบความเสมอภาคในทางสังคม ให้ตรงตามความเป็นจริงของธรรมชาตินั้น ขึ้นมาอีกชั้นหนึ่ง คือเป็น ความเสมอภาคตามระดับของการพัฒนา

เรื่องที่ว่ามา พอจะพูดเชิงสรุปได้ ดังนี้

ความจริง *ของ* กฎธรรมชาติ (ไตรลักษณ์, หลักกรรม): สัตว์ทั้งปวงที่เกิดมา ซึ่งจะต้องแก่เจ็บตายกันไปนี้ ทุกคนมีชีวิตเป็นไปตามกรรม คือกุศล และอกุศลที่ตนทำ (กฎแห่งกรรม) ขึ้นต่อเหตุปัจจัย เสมอกันหมดทั้งสิ้น

ความจริง *ตาม* กฎธรรมชาติ (ไตรสิกขา): จากการละอกุศลกรรมและทำ กุศลที่เป็นเหตุปัจจัยนั้น บุคคลโสดาบัน ก็มีตนเสมอกับบุคคล โสดาบัน บุคคลสกทาคามี ก็มีตนเสมอกับบุคคลสกทาคามี ฯลฯ

(=ฝึกศึกษาพัฒนาตนมาแค่ไหน ก็มีคุณภาพ มีความต้องการ มีความสุข เป็นต้น เท่ากับคนอื่นที่พัฒนามาถึงระดับเดียวกันนั้น)

ต่อจากนี้ก็มาถึงอีกขั้นตอนหนึ่งที่สำคัญยิ่งสำหรับมนุษย์ คือ เมื่อความเสมอภาคที่เป็นความจริงของธรรมชาติเป็นอย่างนี้ เราจะ จัดตั้งระบบชีวิตระบบสังคมแห่งความเสมอภาคอย่างไร ที่จะสนอง ความจริงของกฎธรรมชาตินั้น ให้ตรงให้ถูกต้องสอดคล้องกัน โดย เกิดเป็นประโยชน์สุขอย่างดีที่สุดแก่มวลมนุษย์

ตรงนี้ก็มาถึงตอนสำคัญ ซึ่งเป็นเรื่องของมนุษย์เอง ที่จะใช้ ปัญญาซึ่งรู้เข้าใจเข้าถึงความจริงของธรรมชาตินั้น มาจัดการกันใน เรื่องของมนุษย์นี้เอง นี่ก็คือ

การจัดตั้งตามสมมติของมนุษย์ (บัญญัติระเบียบชีวิต-ระบบสังคม): โดยความตกลงเห็นชอบร่วมกัน (บางทีก็ด้วยอำนาจบังคับ) มนุษย์ก็ บัญญัติกฎหมาย ระเบียบ กฎเกณฑ์ กติกาต่างๆ ขึ้นมาให้คนยึดถือ ปฏิบัติ กำหนดแบบแผนแห่งสิทธิมนุษยชน จัดระบบและ กระบวนการต่างๆ ที่จะเกื้อหนุนให้ทุกคนมีปัจจัยพื้นฐานอันจำเป็น สำหรับการมีชีวิตที่อยู่ผาสุก และสามารถทำการด้วยเสรีภาพ เท่าที่ ไม่เป็นการเบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนละเมิดต่อผู้อื่น มีโอกาสเท่า เทียมกันในการสนองความต้องการของตนๆ อันไม่เสมอเหมือนกัน ในการที่จะมีความสุข เป็นต้น

ตรงนี้ต้องขออ้อ คือที่ว่า ให้คนมีโอกาสเท่าเทียมกันในการ สอนองความต้องการของตนๆ อันไม่เสมอเหมือนกัน ในการที่จะมี ความสุข (เท่าที่ไม่เบียดเบียนละเมิดต่อผู้อื่น และโดยที่เขาเองไม่ละ ทิ้งพันธกิจในการพัฒนาตน)

นี่เป็นความเสมอภาค ที่มีความเสมอภาคกัน ในท่ามกลางภาวะที่ ไม่เสมอเหมือนกัน

พัฒนาคนเพื่อคน และเพื่อชุมชนที่ยั่งยืน

อย่างไรก็ตาม ที่ว่ามานั้นเป็นเพียงการเตรียมพื้นฐาน และวางหลักประกันให้สังคมสงบเรียบร้อยพอที่มนุษย์จะอยู่กันได้ และมี *ความพร้อม* ที่จะทำอะไรๆ ก้าวต่อไป ยังไม่ใช่ภารกิจที่แท้ของมนุษย์

ข้อที่สำคัญยิ่ง คือ บนพื้นฐานนั้นจะทำอะไร และจะใช้ *ความพร้อม* นั้นเพื่อทำอะไร ไม่ใช่แค่เตรียมวัตถุและสภาพแวดล้อมให้สังคมพร้อมดีแล้ว คนก็เลยเฉไปเฟลิดเฟลิมัวเมากับการเสพบริโภค

จุดที่ตรงเป้าหมายแท้จริง อยู่ที่การจัดสรรเชื้ออำนาจโอกาส เพื่อส่งเสริมให้คนศึกษาพัฒนาชีวิตของเขา นี่คือต้องสร้างเสริมโอกาส ในการที่คนจะได้ศึกษาพัฒนาตัวเขา โดยจัดสรรปัจจัยอุปกรณ์บริการ สิ่งแวดล้อมและบรรยากาศที่จะเป็นสภาพซึ่งส่งเสริมเชื้อและ เกื้อหนุนให้ทุกคนสามารถพัฒนาชีวิตให้ดั่งงามสมบูรณ์ทางศีล ทาง จิตใจ และทางปัญญา เพื่อให้มีอิสรภาพที่เกื้อกูลต่อกันยิ่งขึ้นไป

จะเห็นว่า การบริหารจัดการสังคม ไม่ใช่สักแต่จะให้คนได้มีโอกาสสนองความต้องการเสพให้สุดๆ เรื่อยเปื่อยไปอย่างเลื่อนลอย แล้วก็หม่นเวียนอยู่ในวังวนของความไม่สุขสม และวุ่นวายอยู่กับการแย่งชิงความสุขกัน มองความหมายของกฎกติกาในเชิงลบเป็น เครื่องบังคับฝืนใจ และผู้รับผิดชอบสังคมก็มอมอยู่กับการทำงานเชิงลบ ในการป้องกันแก้ไขการละเมิดกัน ไม่รู้จักจบสิ้น ไม่เป็นอันจะทำงานที่สนองความต้องการของชีวิตและสังคมที่แท้จริงสักที

ในการจัดตั้งสังคมที่ดี เราจะต้องเข้าถึงความจริงทั้งหมดของธรรมชาติ รู้แจ้งชีวิต เข้าใจโลก ต้องรู้ให้หมด แล้วจัดให้เหมาะ คือ ต้องรู้ครบถ้วน จึงจัดให้ทุกคนอยู่ดีมีสุขได้ โดยมีโอกาสและ สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาตนของทุกคนในสังคมนั้น

ถ้ารู้ความจริงแล้ว จะเห็นว่า สังคมที่ดี ไม่ใช่เป็นสังคมที่
จัดตั้งเพื่อบีบบังคับคนลงให้เป็นแบบเดียว และไม่ใช่สังคมซึ่งคอยตาม
สนองคนที่ทั้งหมดถูกมองว่าเป็นอย่างเดียว ดังที่คิดและพยายาม
ทำกันมา และทำกันอยู่

การจัดตั้งสังคมให้คนอยู่ดีนั้น ไม่ใช่เป็นการจัดตั้งสังคม
สำหรับพระอรหันต์ แต่ก็ไม่ใช่จัดตั้งสังคมสำหรับพาลชน ไม่ใช่เป็น
การจัดตั้งสังคมสำหรับบุคคลโสดาบัน แต่ก็ไม่ใช่จัดตั้งสังคมสำหรับ
คนที่หมกมุ่นมัวเมาอยู่ได้อ่านาจากาม

เราจัดตั้งสังคมที่คนหลากหลายจะอยู่ผาสุก โดยมีโอกาสใน
การที่จะพัฒนาชีวิตของตนได้อย่างดีที่สุด

เมื่อเป็นการสมควร เราก็มีชุมชนจัดตั้งขึ้นย่อยเข้ามาไว้ใน
โอบอุ้มของสังคม เพื่อเป็นที่แผ่ความดีงามและปัญญาให้แก่สังคมนั้น
เหมือนเป็นหลักประกัน หรืออย่างน้อยเป็นเครื่องช่วยให้มั่นใจว่า จะมี
แหล่งกัลยาณมิตรที่คอยกระตุ้นหนุนนำให้คนในสังคมใหญ่นั้น คง
อยู่ในวิถีของการศึกษาพัฒนาชีวิตของตนไม่หลุดหล่นจากทางไปเสีย

ก่อนจะผ่านตอนนี้อย่างไร ขอแถมหน่อยว่า ในการจัดตั้งของ
มนุษยชนนั้น เราก็ทำตามอย่างหรือเหมือนกับเลียนแบบธรรมชาติ

นี่ก็คือ เราารู้แล้วว่า กฎธรรมชาติมีความจริงแท้แน่นอน เมื่อทำ
เหตุปัจจัยอะไร ผลก็เกิดขึ้นตรงตามเหตุปัจจัยนั้น และเราก็ต้องการ
ผลดี ไม่ต้องการผลร้าย

พอรู้อย่างนี้แล้ว เราก็ตกลงกันบัญญัติจัดตั้งวางกติกาสังคม
(สมมติ) ขึ้นมาเป็นกฎหมาย เพื่อกำกับให้คนทำเหตุปัจจัยที่จะให้
เกิดผลดี และกันไม่ให้คนทำเหตุปัจจัยที่จะให้เกิดผลร้ายตามกฎ
ธรรมชาตินั้น

นี่ก็คือ ตั้งกฎหมายขึ้นมาหนุนนำให้คนได้ผลดีจากกฎธรรมชาติ

ที่นี้ เรายังรู้อีกว่า กฎธรรมชาตินี้มีความเสมอภาคต่อทุกคน (ทุกคนมีความเสมอภาคกันต่อหน้ากฎธรรมชาติ) เราก็กำหนดให้กติกาคือเป็นข้อตกลงของมนุษย์นี้ ใช้บังคับมนุษย์ทุกคนเสมอกัน เรียกว่าให้มนุษย์ทุกคนมีความเสมอภาคกันต่อหน้ากฎหมาย ที่เป็นกฎหมายนั้นด้วย (เช่นเดียวกับที่เขาเสมอกันต่อหน้ากฎธรรมชาติเป็นธรรมดาอยู่แล้ว) ทั้งนี้ เพื่อให้มั่นใจยิ่งขึ้นว่ามนุษย์จะต้องทำเหตุปัจจัยที่ดีที่จะให้เกิดผลดีตามกฎธรรมชาติที่บังคับทุกคนเสมอกันอยู่แล้วนั้น (และไม่ทำเหตุปัจจัยร้ายที่จะก่อผลเสียหาย)

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม กฎมนุษย์ก็ไม่ใช่ของจริงแท้ของธรรมชาติ จึงเป็นปัญหาแก่มนุษย์ตลอดมาว่า จะทำอย่างไรให้มนุษย์ทำตามบัญญัติ ปฏิบัติตามกติกาคือ

กฎธรรมชาตินั้นแท้จริงเด็ดขาด เช่นว่า เสือต้องกินอาหารจึงมีชีวิตอยู่ได้ ถ้าเสือนั้นไม่ได้กินอาหารพอ ก็จะอ่อนแรงไปจนตาย ความเสมอภาคต่อหน้ากฎธรรมชาติ ดำเนินไปเองชื่อตรงแน่นอน

แต่กฎหมายไม่เป็นไปเองตามธรรมดาอย่างนั้น เช่น ตั้งกฎให้คนหนึ่งเอาอาหารเท่านั้นๆ ไปให้เสือกินทุกวัน ให้เขาได้ค่าจ้างเดือนละสามพันบาท แต่นายคนนั้นเอาอาหารไปให้เสือกินน้อยๆ และเขาได้เงินมากๆ เสือกก็เลยผอมลงๆ จนจะตาย แต่นายคนนั้นก็ยังได้เงินสามพันบาท แถมได้เงินที่ยักยอกจากอาหารแก่เสือเพิ่มอีกด้วย

ความเสมอภาคต่อหน้ากฎหมาย ไม่ดำเนินไปชื่อตรงแน่นอนของมันเอง แต่ขึ้นต่อความชื่อตรงในใจของมนุษย์ คืออยู่ที่ “เจตนา”

เพื่อให้ความเสมอภาคต่อหน้ากฎหมายนั้นมีผลเป็นจริงขึ้นมา ก็เลยต้องเพิ่มวิธีปฏิบัติจัดการของมนุษย์ เช่น ให้มีระบบการควบคุมและลงโทษ เป็นต้น ซึ่งก็คือกฎหมายนั้นแหละ

ตั้งที่ว่าแล้ว กฎมนุषย์ไม่ดำเนินไปซื้อตรงด้วยตัวมันเอง แต่เป็นกฎเทียมเลียนแบบที่ขึ้นต่อความซื้อตรงแห่งเจตจำนงของมนุษย์ ในที่สุด เมื่อมนุษย์ในระบบนั้นพากันไม่ซื้อตรง สังคมมนุษย์ก็ล้มเหลว ดังที่พูดกันสืบมาว่า “บาทลึ้น เสือตาย”

นอกจากนั้น ข้อบัญญัติ กฎหมาย ที่เป็นกฎมนุषย์นี้ ถ้าคนขาดการศึกษา พัฒนาไม่พอ ก็จะมองว่าเป็นเครื่องกีดกันบังคับเขา คือ กีดกันไม่ให้เขาทำ ไม่ให้เขาได้ ตามใจอยากของเขา และบังคับให้เขาต้องทำสิ่งที่เขาไม่อยากทำ

ถ้าคนในสังคมใดอยู่ในระดับความรู้ซึ่งมีทำที่ต่อกฎกติกาแบบนี้ เขาก็จะปฏิบัติตามกฎหมายและข้อบัญญัติทั้งหลายด้วยความจำใจฝืนใจ พร้อมกับคอยหาทางหลบเลี่ยงและลอบละเมิดอยู่ตลอดเวลา ถ้าเป็นอย่างนี้ ก็ต้องพูดว่า คนยังห่างไกลการพัฒนา และสังคมนั้นจะเอาดีไม่ได้

ในสังคมเช่นว่านี้ ลึกลงไป ในที่สุด ทั้งฝ่ายบัญญัติกฎหมาย ทั้งฝ่ายบังคับใช้และรักษากฎหมาย และทั้งฝ่ายปฏิบัติตามกฎหมาย คือประชาชน ก็จะมีการสมคบกัน แล้วก็รวนไปหมดทั้งระบบ

เมื่อคนเข้าสู่การศึกษา เริ่มพัฒนาขึ้นบ้างแล้ว ถ้ากฎกติกานั้นเป็นบัญญัติโดยชอบธรรม อย่างน้อยเขาก็จะมองเห็นความจำเป็น และเหตุผลของการมีกฎกติกานั้นว่า เป็นสิ่งที่จัดวางขึ้นเพื่อความดีงาม เพื่อประโยชน์ทางสังคม ในการที่คนจะอยู่ร่วมกันได้ และให้เกิดโอกาสที่จะก้าวไปในการสร้างสรรค์และการพัฒนาความดี

ถ้ามองเห็นอย่างนี้ ถึงแม้ใจตัวเองยังอยากทำตามที่ชอบที่อยาก ก็ยอมรับได้ ยอมสมัครใจที่จะถือจะทำตาม

นี่คือมองว่า สิ่งที่ทำให้ทำนั้นดี ถูกต้อง ถึงจะไม่ถูกใจเรา เราก็ควรจะทำให้ได้ นี่คือขั้นของการฝึกตัว และก็คือการศึกษาค

สูงขึ้นไปอีก เมื่อคนมีจิตและปัญญาที่พัฒนาดีแล้ว ตระหนักชัดถึงประโยชน์และผลดีของการจัดตั้งวางกฎกติกาที่ชอบธรรมนั้น ตลอดจนยังเห็นกระบวนการความสัมพันธ์ที่กฎหมายโยงไปถึงกฎธรรมชาติ ก็จะมองกฎ กติกา ข้อบัญญัติ และกฎหมาย ที่ตกลงกันบัญญัติขึ้นโดยธรรม เป็นเพียงข้อหมายรู้ ที่พร้อมใจจะช่วยกันชวณกันรักษา เพื่อความดีงามของสังคม และเพื่อการจัดสรรเชื้ออำนาจโอกาสแห่งการสร้างสรรค์และพัฒนาอย่างยิ่งขึ้นไป

พูดอย่างรวบรัด สรุปว่า ความสำเร็จในการจัดตั้งของมนุษย์ขึ้นต่อการศึกษา และทำทนายการพัฒนามนุษย์ให้มีคุณภาพเพียงพออย่างถึงขั้น ใน ๒ ด้าน คือ

๑. การรู้เข้าใจ-เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ ที่จะจัดตั้งวางระบบและกฎกติกาต่างๆ ของมนุษย์ ให้สอดคล้องที่จะเกิดผลเป็นจริงตรงตามกฎธรรมชาตินั้น ด้วยความสว่างแจ้งถูกต้องของ **ปัญญา**

๒. การปฏิบัติ-จัดทำดำเนินการตามความรู้จริง อันตรงตามความเป็นจริงของธรรมชาตินั้น ให้เป็นไปตามระบบแบบแผนกฎกติกาที่บัญญัติจัดตั้งวางไว้ ด้วยความดีงามซื่อตรงของ **เจตนา**

การบริหารจัดการสังคม และการมีชุมชนจัดตั้งในสังคม ที่จะบรรลุจุดหมายดังได้กล่าวมา สำเร็จได้โดยมีเงื่อนไขสองประการนี้

ของจริงที่ได้จัดตั้งไว้

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ทรงออกแสดงธรรม และประกาศ วิถีชีวิตที่ดี เพื่อประโยชน์สุขของพหุชน เพื่อเกื้อการุณย์แก่โลกคือ สังคมมนุษย์ทั้งหมดนั้น แต่สังคมมิใช่อยู่ในสภาพที่จะเป็นดังพระ ประสงค์ อย่างน้อยก็เป็นไปได้ยาก พระองค์จะทำอย่างไร

นอกจากจาริกเทศนาทั่วไปแล้ว พระองค์ทรงใช้รูปแบบของ ชุมชนทางศาสนาที่มีอยู่ก่อน และจัดปรับขึ้นเป็นชุมชนแห่ง การศึกษา เรียกว่า “สังฆะ” เป็นที่ชุมนุมของผู้ได้ศึกษาแล้วเข้ามา มี ชีวิตที่ไม่ขึ้นต่อสภาพอันไม่เอื้อของสังคมใหญ่ และเป็นต้นแบบที่จะ แผ่ขยายผลออกไปให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมใหญ่นั้น กับทั้ง รับคนที่สมัครใจมุ่งมั่นศึกษาอย่างเต็มขนาดเข้ามาฝึกฝนพัฒนา

ขอให้ดูพุทธพจน์ตรงนี้ว่า (อง.อฎฐก.๒๓/๑๐๘/๒๐๕; ที.ป.๑๑/๗๐/๑๐๗)

วรรณะ ๔ เหล่านี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร
ออกบวชในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละนาม
และโคตรเดิมเสีย นับว่าเป็นสมณศากยบุตรทั้งสิ้น

กษัตริย์ก็ดี...พราหมณ์ก็ดี...แพศย์ก็ดี...ศูทรก็ดี...สำรวจ
กาย สำรวจวาจา สำรวจใจ อาศัยการพัฒนาธรรมที่เป็น
ฝ่ายแห่งโพธิปัญญาทั้ง ๗ ประการแล้ว ย่อมสงบอิม
สมบุรณ์ (ปรีนิพพาน) ในปัจจุบันนี้ที่เดียว, บรรดาบรรณะ
ทั้งสิ้น ภิกษุใดเป็นอหังต ลิ่นอาสวะแล้ว อยู่จบพรหม
จริยะแล้ว ทำกิจที่จะต้องทำสำเร็จแล้ว...ภิกษุนั้นแล
เรียกว่าเป็นผู้เลิศสุดในบรรณะทั้งหมดนั้น

ส่วนในสังคมใหญ่ตามสภาพเดิมที่แวดล้อมอยู่ พระพุทธเจ้าก็ทรงจาริกไปพบปะเทศนา เรียกอย่างสำนวนปัจจุบันว่า ให้การศึกษา เป็นรายบุคคลบ้าง กลุ่มชนบ้าง ในเรื่องการพัฒนาชีวิตด้านต่างๆ เริ่มแต่การเปลี่ยนแนวคิดพื้นฐาน ทำนองเดียวกับที่ทำด้วยวิธีจัดตั้งในชุมชนนั้น เช่น ทรงได้ตอบแก่พราหมณ์ว่า (ถ.ศ.๑๕/๖๕๐/๒๔๓)

ถึงจะพิมพ์พำพำคำขลังมากมาย ก็ใช่จะเป็นพราหมณ์ไป ตามชาติกำเนิดได้ไม่ ในเมื่อข้างในเนาเปราะ หลอกกลวงเขาอยู่, คน จะเป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นแพศย์ เป็นศูทร เป็นจัณฑาล หรือเป็นคนเทชยะ ก็ตาม เมื่อเพียรพยายามจริงจัง มุ่งมั่นอุทิศตัว มีความบากบั่นมั่นแน่วตลอดเวลา ย่อมลุล่วงบรมสุข^๕ (จุดหมายสูงสุด) ได้ พราหมณ์เอย ท่านจงรู้เข้าใจอย่างนี้เถิด

จากความเป็นมา^๖ ในคติแห่งพระพุทธศาสนา ก็ได้เกิดมีชุมชนแห่งการศึกษาที่เรียกว่า “สังฆะ” หรือสงฆ์ขึ้น ซึ่งยังยืนอยู่สืบมาจนถึงทุกวันนี้ เป็นแกนของการทำงานสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่สังคมแห่งโลกของมวลมนุษย หรือลึกลงไปก็คือเป็นศูนย์กลางในการสร้างสังคมมนุษย์ให้เป็นชุมชนแห่งการศึกษา เป็นที่ชุมนุมของอริยชน คือให้โลกพัฒนาในวิถีแห่งการที่จะเป็นสังคมของอริยชน

ขอให้ทำความเข้าใจเรื่องนี้ให้ชัด โดยหลักการใหญ่ คือมองที่โลกหรือสังคมมนุษย์ทั้งหมด พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ทุกคนศึกษา และเมื่อคนพัฒนาชีวิตของตนก้าวหน้าไป ก็จะกลายเป็นอริยบุคคลหรืออริยชนในระดับต่างๆ อริยชนเหล่านี้รวมเข้าด้วยกัน ก็เป็น “อริยสังฆะ” คือชุมชนแห่งอริยชน

เป็นการรวมกันหรือลงกันโดยคุณสมบัติคือภูมิธรรมหรือธรรมที่บรรลุ แม้จะไม่ได้จัดตั้ง (เทียบอย่างชุมชนวิทยาศาสตร์ เป็นต้น ที่รวมกันโดยจุดสนใจบ้าง โดยภูมิรู้หรือคุณวุฒิบ้าง)

ขอให้สังเกตว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงตั้ง “ภิกขุสังฆะ” ขึ้นเป็นชุมชนจัดตั้งด้วยการรวบรวมเข้ามาอยู่ร่วมงานกันในตอนเริ่มแรกที่ได้ยวนั้น ท่านที่บวชรุ่นต้นๆ จนถึงสหายของพระยสะ (รวมทั้งพระพุทธเจ้า เป็น ๖๑) ซึ่งทรงส่งไปประกาศธรรมนั้น มีแต่ผู้ที่เป็นพระอรหันต์ คือเป็นอริยชนระดับสูงสุด (มีทั้งที่เป็นพระอรหันต์แล้ว บวช และเป็นอริยชนขั้นต้นที่ขอบวชเพื่อก้าวต่อจนถึงจุดหมาย) ส่วนท่านที่เป็นอริยบุคคลขั้นต้นแล้ว แต่ไม่ได้ขอบวช ก็อยู่ครองเหย้าเรื่อยต่อไป (ได้แก่บิดา มารดา และภรรยาเก่าของพระยสะ)

พระสาวกรุ่นแรกในภิกขุสังฆะ ที่ทรงส่งไปประกาศธรรมนั้น ชาติอยู่แล้วว่าเป็นพระอรหันต์ จบกิจที่จะต้องทำเพื่อตนเองแล้ว จึงอยู่จึงไปเพื่อทำประโยชน์แก่ผู้อื่นอย่างเดียว

แต่ภิกขุสังฆะนี้ นอกจากเป็นชุมชนของผู้อุทิศตัวทำงานเพื่อแจกจ่ายให้ธรรมคือเพื่อหนุนการศึกษาของประชาชนในสังคมใหญ่แล้ว ก็มองได้ว่าเป็นชุมชนที่จัดตั้งให้มีสภาพเหมาะกับการเป็นอยู่ของอริยชนขั้นสูงสุดคือพระอรหันต์ และผู้ที่ขอเข้ามาร่วมโดยตั้งใจมุ่งจะพัฒนาตนให้ถึงขั้นนั้น (ดังพุทธดำรัสรับผู้ขอบวชที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์ว่า “จรวท พุรหมจวิยํ สมมา ทุกขสฺส อนตฺทิกิริยาย” – ท่านจงประพฤติพรหมจริยะเพื่อทำความสิ้นทุกข์จบถ้วน, แม้คำกล่าวขอบวชที่ใช้กันสืบมาก็มีว่า “นิพพานสจฺฉิกถณตฺถาย” - เพื่อจุดหมายคือการทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน) ถึงแม้ยังไม่เป็นพระอรหันต์ ก็ยินดีเป็นอยู่อย่างพระอรหันต์

ถึงตรงนี้ก็มองเห็นได้ว่า ตามคติของพระพุทธศาสนา ในสังคมของมวลมนุษยชาติที่เป็นชุมชนแห่งการศึกษาพัฒนาชีวิตนั้น มีภิกขุสังฆะเป็นชุมชนจัดตั้งซ้อนขึ้นมา ซึ่งสวมรับกับอริยสังฆะที่เป็นชุมชนของอริยชนผู้ร่วมกันโดยภูมิธรรมในสังคมใหญ่

หมายความว่า ในสังคมใหญ่คือสังคมที่แวดล้อมรอบนอกนี้ ผู้ใดศึกษาพัฒนาสูงสุดคือเป็นพระอรหันต์ในอริยสังขะแล้ว ก็ออกไปอยู่ในภิกขุสังขะซึ่งมีสภาพความเป็นอยู่ที่เหมาะกับตน (อริยชนระดับรอง คืออนาคามี ก็เหมาะที่จะไปอยู่ในภิกขุสังขะเช่นกัน) และผู้ใดที่ตั้งใจมุ่งจะพัฒนาตนให้ถึงขั้นสูงสุดเช่นนั้น ถึงแม้ยังเป็นปุถุชน ก็ขอเข้าไปร่วมอยู่ได้ แล้วแต่สมัครใจ ส่วนคนอื่นๆ นอกนั้น ก็อยู่ในสังคมใหญ่ข้างนอกและพัฒนาชีวิตของตนไปตามที่ควร

เมื่อกาลเวลาผ่านไปไม่นานนัก แม้แต่ในพุทธกาลเอง ก็เหมือนมีภาพรวมที่ลงตัว ซึ่งพูดอย่างสรุปได้ว่า

สังคมที่อยู่กันนี้ เป็นสังคมของคฤหัสถ์คือคนครองเรือน คนที่มีการศึกษาได้พัฒนาชีวิตเป็นอริยชนชั้นนำในสังคมนั้น คือบุคคลระดับโสดาบัน อย่างในพุทธกาลก็มีทั้งพระราชา พระมหาลี มหาเศรษฐี คหบดี แพทย์ ฯลฯ ดังเช่น พระเจ้าพิมพิสาร อนาถปิณฑิก เศรษฐี นางวิสาขา นางมัลลิกา หมอชีวก ซึ่งเป็นผู้มั่งมีทรัพย์ เป็นผู้นำในสังคมบำเพ็ญประโยชน์กว้างขวาง ได้รับความเคารพนับถือ หรือเป็นที่นิยมเชื่อถือ อย่างนางวิสาขาที่มีลูกหลานมากมาย และคนในเมืองชอบเชิญไปเป็นเกียรติหรือให้ความสำคัญแก่งานของเขา

คนในสังคมคฤหัสถ์นี้ แม้จะศึกษาอย่างสูงเป็นอริยชนชั้นโสดาบัน ก็มีลักษณะการดำเนินชีวิตที่พระพุทธเจ้ามักทรงใช้คำเรียกรวมๆ ว่าเป็น “กามโภคี” (ผู้บริโภคกาม) แม้จะมีจำนวนไม่น้อยที่ศึกษาสูงกว่านั้น เป็นถึงอนาคามี ไม่เป็นกามโภคีชนแล้ว แต่ก็ยังสมัครใจครองเรือนอยู่ ไม่บวช เช่น จิตตคหบดี และเจ้าชายหัตถกะ

ที่นี้ ในท่ามกลางสังคมคฤหัสถ์นั้น ก็มีภิกขุสังขะ หรือภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นชุมชนจัดตั้งซ้อนอยู่ เป็นแหล่งการศึกษาอย่างเข้มข้น ช่วยเป็นแกนของการศึกษาให้แก่สังคมทั้งหมด โดยสังคมนั้นโอบอุ้มไว้เพื่อประโยชน์แก่ตนเอง

อริยชนที่พัฒนาสูงสุดแล้ว ถึงแม้ได้ศึกษาจบตั้งแต่ออยู่ในสังคมใหญ่ของคฤหัสถ์ ก็จะมาเข้าอยู่ในชุมชน “สังฆะ” นี้ ดังนั้น อริยชนชั้นนำในชุมชนนี้ จึงได้แก่พระอรหันต์

จากไตรสิกขา สู่อริยปฏิบัติ

เรื่องที่ควรสังเกตเกี่ยวกับสังคมใหญ่ของคฤหัสถ์ ก็คือ ในด้านการศึกษา

เนื่องจากคนในสังคมใหญ่นี้ ตามปกติ อยู่กันโดยไม่ตระหนักรู้ถึงความจริงที่ชีวิตจะต้องมีการศึกษา และในเวลาเดียวกันก็มีเรื่องราววุ่นวายห่วงกังวลมากมาย ไม่ค่อยมีเวลาที่จะนึกถึงหรือสนใจใส่ใจกับการศึกษานั้น การฝึกศึกษาพัฒนาชีวิตจึงมีเพียงตามที่ต้องการจำเป็นบังคับเพื่อให้อยู่รอดและสนองความต้องการพื้นฐาน

ชีวิตของกามโภคีชนยุ่งอยู่กับวัตถุและการอยู่ร่วมสัมพันธ์กับผู้อื่นในสังคม ตั้งแต่การกินใช้เสพวัตถุ และการทำมาหาเลี้ยงชีพแสวงหาวัตถุ อยู่ในครอบครัว พึ่งพากับญาติพวกพ้อง แข่งขันแย่งชิงกับคนพวกอื่น หาทางได้ผลประโยชน์จากสังคม กรรม ทั้งคิดพูดทำมักคร่ำครุ่นอยู่กับการที่จะหาจะเอาจะได้

เมื่อชีวิตของชาวบ้านเป็นอย่างนี้ ตามปกติ พระพุทธเจ้าจึงไม่ทรงนำเขาเข้าสู่ไตรสิกขาเต็มทั้งระบบโดยตรง แต่ทรงจัดวางระบบการพัฒนาชีวิตอย่างพื้นฐานที่สอดคล้องกับสภาพทั่วไปในความเป็นอยู่ของเขา ที่มักครุ่นคิดจะหาจะเอาจะได้จะเสพวัตถุและฝึกฝายขับเคี่ยวกันในสังคม เริ่มด้วยสอนหลักการที่มีให้หนักแต่จะเอาจะได้ แต่ให้ฝึกที่จะให้แบ่งปันกันด้วย เมื่อจะทำมาหากินมาเลี้ยงตัว ก็อย่าให้มีการละเมิดเบียดเบียนคนอื่น และให้รู้จักพัฒนาจิตใจให้มีความสุข โดยมีคุณธรรม เริ่มแต่รักใคร่มีไมตรีปรารภนาดีต่อกัน

โดยนัยนี้ หลักการพัฒนาชีวิตสำหรับประชาชนทั่วไป จึงปรับเปลี่ยนจาก ศีล สมาธิ ปัญญา เป็น *ทาน ศีล ภาวนา*

การปฏิบัติต่อวัตถุ ต่อทรัพย์สินสมบัติที่สะสมครอบครอง ด้วยการรู้จักให้ปันกัน ที่เรียกว่าทาน แล้วยังให้เป็นอยู่และทำมาหากินโดยไม่ข่มเหงรังแกข่มเหงเบียดเบียนกัน ด้วยการรักษาหลักความประพฤติพื้นฐานในชั้นศีล ๕ พร้อมทั้งมีการพัฒนาจิตพัฒนาปัญญา เรียกรวมๆ ว่าภาวนา โดยเน้นที่การเจริญเมตตาหรือไมตรี

จากการให้ปันวัตถุ ก็ขยายออกไปถึงการให้คำแนะนำสั่งสอน วิชาความรู้ และการให้โอกาสให้มีส่วนร่วมในการทำสิ่งที่ดีงาม

จากการไม่ละเมิดเบียดเบียนกัน รักษาระเบียบวินัย ก็พัฒนาต่อไปสู่การมีความสัมพันธ์ที่ดี การปฏิบัติต่อกันโดยเอื้อเฟื้อ ความมีกิจกรรมารยาท การรู้จักเคารพนับถือกัน การยกย่องให้เกียรติแก่ผู้ทรงคุณ การช่วยเหลือกัน การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

จากการเจริญเมตตา ทำจิตใจให้เยือกเย็นลง รู้จักคิดคำนึงถึงผู้อื่น เห็นอกเห็นใจและใส่ใจในสุขทุกข์ของเพื่อนมนุษย์ มีความปรารถนาดีมีน้ำใจแผ่ขยายความสุข และมีศรัทธาในสิ่งที่ดีงามมีเหตุผล ก็ก้าวต่อไปในการพัฒนาทั้งจิตใจและปัญญา ให้มีคุณธรรมเพิ่มมากขึ้น มีพรหมวิหารครบทั้ง ๔ ประการ มีจิตใจที่เข้มแข็ง มีสติ มีสมาธิ มีฉันทะ มีวิริยะ มีขันติ มีปราโมทย์ ใจร่าเริงสดชื่นเบิกบาน ผ่องใส มีปีติ อิ่มใจปลื้มใจ มีปีติสัทธา ผ่อนคลาย ไม่เครียด รื่นสบาย ทั้งกายและใจ ฝึกตัวฝึกจิตใจให้เป็นอิสระ ขึ้นต่อวัตถุและการเสพบริโภคน้อยลง เป็นคนที่สุขได้ง่ายขึ้น และมีสุขที่เกิดจากกุศลมากขึ้น ใฝ่สดับฟังธรรมแสวงหาความรู้ เจริญปัญญา ปรับแก้พัฒนาความรู้ความคิดให้ถูกต้องถ่องแท้ชัดเจน

นี่คือเรื่องทาน ศีล ภาวนา ที่เรียกรวมว่า “บุญกิริยา” แปลว่า การทำบุญ หรือประกอบความดีงาม คือการเสริมสร้างคุณสมบัติที่ดี งามเป็นประโยชน์ให้แก่ชีวิตของตน เป็นงานของแต่ละบุคคลใน การศึกษาพัฒนาชีวิต ดังที่พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า “บุญธมเมว โส ลิกุเขย” (บัณฑิตพึงศึกษาบุญนี้แหละ - พุ.ธิตี.๒๕/๒๐๐/๒๔๑)

ถ้าดูความหมายให้ทั่ว จะเห็นว่า ที่ว่าศึกษาบุญ ก็คล้ายกับที่ คนยุคนี้พูดว่าพัฒนาคุณภาพชีวิตนั่นเอง แต่อาจจะครอบคลุมกว่า เพราะลงไปถึงจิตใจและปัญญาหมดทั้งคน

คนไทยสมัยก่อนค่อนข้างคุ้นกับเรื่องราวของการทำบุญ และ เรื่องหนึ่งที่พระนำมาเทศน์ให้ชาวบ้านฟัง พอจะรู้จักดี คือเรื่อง “มฆมาณพ” ซึ่งมีเล่าไว้ในคัมภีร์ต่างๆ มากแห่ง (เช่น ข.ธ.๒/๙๗)

มฆมาณพนี้ ทำงานประกอบอาชีพเช่นเดียวกับคนอื่นๆ ใน หมู่บ้าน แต่เป็นผู้มีขันทีมาก พร้อมด้วยน้ำใจและความคิดริเริ่ม เมื่อ มองเห็นว่าอะไรที่ควรจัดทำเพื่อให้ชาวบ้านอยู่กันดีทำงานสะดวก ก็ทำการบุญ (บุญกรรม, ผู้ทำบุญ = “บุญกร”) โดยไม่เรียกร้องใคร

การบุญที่เขาทำ เริ่มด้วยทำสถานที่และพื้นถิ่นให้เป็นรมณีย์ (นารีรมย์) เป็นที่สะอาดเรียบร้อยสะดวกน่าอยู่น่าใช้น่าชม เขาจัด ลานกลางหมู่บ้านให้เป็นที่คนมาพักผ่อนหลังเลิกงาน จัดที่ฝังไฟ ในยามหนาว จัดน้ำไว้บริการในคราวร้อน พัฒนาทางเข้าหมู่บ้าน

ต่อมาก็มีพวกคนหนุ่มสนใจเห็นชอบด้วยไปขอร่วมทำบุญ กับเขาเพิ่มขึ้นๆ จนเป็นบุญกรกลุ่มใหญ่ ๓๓ คน เทียวดูแล ปรับปรุงถนนหนทาง ขุดบ่อน้ำสระน้ำ สร้างสะพาน สร้างศาลาพัก คนเดินทาง ปลูกสวนดอกไม้ เทียวดูแลร่วมกันทำงานบุญทำนองนี้ ขยายกว้างไกลออกไปเป็นประโยชน์ถึงหมู่บ้านใกล้เคียง

มฆมาณพ หัวหน้ากลุ่มบุญกร คือนักทำบุญบำเพ็ญประโยชน์นี้ เมื่อได้รับความนับถือเชื่อถือฟังมากขึ้น ก็ได้แนะนำชักชวนชาวบ้านให้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันกัน และละเว้นสิ่งชั่วร้ายทั้งหลาย เช่น สุรายาเสพติด และการพนัน จนคนทั้งหมดหมู่บ้านอวยทานตั้งอยู่ในศีลกันทั่ว

ฝ่ายนายบ้าน เมื่อพวกเขาบ้านเหล่านี้เล็กเต็มสุรา เลิกยิงนกตกปลาล่าสัตว์ เป็นต้น ก็เสียรายได้จากเรื่องสุรา และการเก็บส่วยจึ่งหาทางขัดขวาง ในที่สุดก็ตั้งเรื่องฟ้องทางการจนถึงพระราชว่า มฆมาณพคิดการใหญ่ ส้องสมผู้คนจะก่อการกำเริบเสิบสาน

กลุ่มบุญกรถูกล้อมจับตัวทั้งหมด พระราชาทรงสอบสวนทราบว่าเป็นคนเหล่านี้รวมกลุ่มกันทำบุญ ก็กลับพระราชทานพระราชทรัพย์สนับสนุน

กลุ่มนักทำบุญก็ขยายงานบุญออกไป มีโครงการที่ใหญ่ขึ้น และมีผู้คนขอมีส่วนร่วมทำบุญ (บัตติ) ด้วย รวมทั้งพวกสตรีแม่บ้าน

เรื่องมฆมาณพนี้ เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการทำบุญ ควรนำมาเล่าให้คนสมัยนี้ฟังกันให้เจนหูเจนใจ จะได้มองความหมายของ “บุญ” อย่างเพียงพอ และทำให้ถูกให้ตรงให้เต็ม ไม่คับแคบคลาดเคลื่อนหรือเพี้ยนไปอย่างที่เป็นกันอยู่ในปัจจุบัน

แล้วก็ควรได้คิดจากการมีชุมชนจัดตั้งตัวเอง เริ่มที่หมู่บ้าน ซึ่งเป็นชุมชนหน่วยย่อยที่สุด ให้เป็นระบบวิธีสำคัญในการแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม โดยเป็นจุดที่ริเริ่มงานสร้างสรรค์พัฒนา

อย่างโรงเรียนก็สามารถจัดเป็นชุมชนที่สานแนวคิดใหม่ทางการศึกษา หรืออาจเป็นชุมชนที่คัดท้ายสิกขนาว่าท่ามกลางกระแสสังคมที่ไม่พึงปรารถนา ดังที่ชุมชนภิกขุสังฆะได้เคยเป็นศูนย์กลางการพัฒนาสังคมไว้วรรณะในพุทธกาล แม้ในยุคปัจจุบัน ภายใต้กระแสบริโภคนิยม ภิกขุสังฆะ อย่างน้อยก็อาจเป็นจุดปลอดภัย บริโภคนิยม หรือเป็นต้นแบบที่แผ่ขยายอิสรภาพจากบริโภคนิยม

ในที่สุดก็ขอย้ำอีกว่า เรื่องความจริงของธรรมชาติ เรื่องการศึกษาที่เป็นสภาวะธรรม ตลอดจนหลักการต่างๆ นั้น เราต้องรู้ทั่วตลอดองแต่ชัดเจน แต่เมื่อจะดำเนินการเป็นกิจการในสังคมมนุษย์ อย่างที่ว่าทำให้เป็นการศึกษาจัดตั้งนี้ ก็ต้องวางเป็นระบบและขั้นตอนให้พอดีที่จะเป็นไปสมวัตถุประสงค์ ให้อำนวยความสะดวกสูงสุดแก่ชีวิตและสังคม ในกาลเทศะนั้นๆ ดังที่พูดสั้นๆ ว่า รู้ความจริงให้หมด แล้วจัดตั้งให้เหมาะ

ดังที่รู้กันทั่วไป และพูดพอกันกันว่า เวลานี้ โลกและชีวิตเต็มไปด้วยปัญหา มีแต่ความเจริญที่ดำเนินมาผิดพลาด เดี่ยวเรื่องการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน เรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อม แล้วก็เรื่องบริโภคนิยม เรื่องการครอบงำของลัทธิธุรกิจ เรื่องความด้อยลงของคุณภาพคน ความเสื่อมเสียสุขภาพะในด้านต่างๆ และการเข้าไม่ถึงความสุขแน่นอนว่า การแก้ปัญหาเหล่านี้ให้ถึงรากถึงฐาน เป็นภารกิจของการศึกษา

การศึกษาที่แท้จะต้องถึงสาระและทันสถานการณ์ เวลานี้ มนุษยชาติต้องการคนมีคุณภาพอย่างเข้มข้น ที่ไม่เพียงจะมาแก้ปัญหา แต่มาเป็นผู้นำโลกออกจากทางที่ผิด และนำโลกนำสังคมให้เดินไปในทิศทางที่ถูกต้อง และก้าวไปในการสร้างสรรค์ ที่จะให้สัมฤทธิ์จุดหมายในการที่มนุษย์จะพึงมี *ชีวิตงาม สังคมดี ธรรมชาติเป็นรมณีย์*

ภารกิจนี้รอพิสูจน์ด้วยการจัดตั้งการศึกษา ซึ่งพอดีที่จะให้ได้ผลสูงสุด โดยสอดคล้องกับความจริง และเท่าทันความต้องการของมนุษย์ อันแตกต่างหลากหลายตามระดับของการพัฒนาที่ไม่เท่ากัน

สามไตร ฐานของปฏิบัติการ

๐๐๐

ตั้งสองหลักไว้ ก็ตั้งตัวก้าวไปได้ในการพัฒนา

ในเรื่องไตรทั้ง ๓ หลัก ที่จะขยายออกไปสู่การปฏิบัตินั้น สาระก็คือเอาความจริงที่เป็นอยู่ตามสภาวะ มาประยุกต์ทำการจัดตั้งในทางการศึกษา เพื่อจะปฏิบัติกันได้ตามสมมติในสังคมมนุษย์นี้

แต่นั้นก็อยู่ในขั้นของหลักอีกนั่นแหละ คือต่อจากหลักความจริง มาเป็นหลักการจัดตั้ง แต่จะจัดตั้งกันอย่างไร ก็ค่อยว่ากัน

ที่นี่มีเรื่องหนึ่งที่คิดว่ารอไม่ได้ แต่ควรจะเริ่มกันเลย ก็อยู่ในเรื่องของการศึกษาจัดตั้งนั่นแหละ คือไม่ว่าจะจัดตั้งกันอย่างไร แต่ที่จุดเริ่มต้น น่าจะมีเรื่อง que ปฏิบัติกันได้จริงอย่างเห็นชัดกันไปเลย จะได้ตั้งต้นกันได้ และจะได้เป็นฐานของการปฏิบัติต่อไป

เหมือนกับว่า พอตั้งหลักแล้ว ก็ตั้งตัวก้าวไปได้เลย ทั้งชัดเจน มั่นใจ และเริ่มได้จริง

สืบเนื่องจากหลักใหญ่ที่พูดไปแล้ว คือ เรื่อง ไตรรัตน์ ไตรลักษณ์ และ ไตรศึกษา เราจะนำเอาความรู้ความเข้าใจตามหลักเหล่านั้น มาช่วยกันวางหลักการย่อยที่ไม่มากข้อนัก ที่จะนำไปปฏิบัติได้จริงในขั้นที่เป็นพื้นเป็นฐาน

ต้องขอพูดว่า ในสังคมชาวพุทธยุคปัจจุบัน เรื่องนี้เป็นปัญหา
มาก ทั้งที่พระพุทธเจ้าทรงสอนหลักธรรมอันประเสริฐไว้มากมาย
แต่พวกเรา ทั้งที่มีความรู้ความสามารถ ก็มีวิปลาสประมาท ไม่เอา
ความจริงที่จะนำมาปฏิบัติ ให้ปรากฏเป็นระเบียบชีวิตระบบสังคม
ที่ชัดเจนขึ้นมา จนไปๆ มาๆ กลายเป็นเหมือนกับว่า ชาวพุทธไม่มี
หลักการอะไรที่เป็นจุดร่วม

ตัวอย่างเช่น หลักศรัทธาที่ยึดถือร่วมกันก็ไม่มีว่า ถ้าเป็นชาว
พุทธแล้ว จะมีศรัทธาอย่างนี้ ที่พูดออกมาได้เลยว่า ๑ ๒ ๓ ๔ ๕

เพราะฉะนั้น ถึงเวลาแล้ว ที่จะต้องตื่นขึ้นมา แล้วพร้อมใจ
กันทำสิ่งที่ควรทำอย่างยี่งี้ ที่ตัวสามารถที่จะทำได้

อาจจะจัดประเภทว่า นี่หมวดที่ ๑ **หลักศรัทธา** คือความเชื่อ
ในหลักการ หรืออุดมคติ หรืออะไรก็ได้แล้วแต่ทำนองนี้

แล้วก็หมวดที่ ๒ **หลักปฏิบัติ** คือ ถ้าเป็นชาวพุทธแล้ว มีข้อ
ปฏิบัติที่จะต้องถือหรือรักษาดังนี้ๆ แล้วจัดกันให้ลงตัว

เรื่องนี้คิดมานาน ต้องพูดว่าหลายสิบปี อย่างที่ทำหนังสือ
วินัยชาวพุทธ ออกมา ก็เพราะเห็นว่า ชาวพุทธเคว้งคว้างเหลือเกิน

พระยังพอมีบ้าง คือมีวินัยที่ต้องปฏิบัติ เมื่อบวชเข้ามาแล้ว
ต้องถือศีล ๒๒๗ ชัดเจนไปเลยว่า ทำอันนั้นๆ ไม่ได้ ต้องทำอันนี้ๆ
แต่ชาวพุทธคฤหัสถ์นี่เหมือนเป็นคนไม่มีหลักอะไรเลย บอกว่าฉัน
เป็นชาวพุทธ แต่ความเป็นชาวพุทธอยู่ที่ไหน ต้องรู้เข้าใจ ต้องทำ
อะไรบ้าง ไม่รู้ พูดไม่ถูกเลย เป็นกันอย่างนี้มานานแล้ว ทำอย่างไร
จะให้เรามีหลักอันนี้สักที แต่ต้องไม่มาก

ตอนแรกที่ทำได้นั้นชื่อ **กรรมบุญชีวิต** ขึ้นมาก่อนนานมาแล้ว
แต่ก็มีหลักเยอะแยะไปหมด ยิ่งกว้างขวางนัก

ต่อมาจึงทำเล่มกระชับเอาแต่หลักเฉพาะที่ขีดตัวเข้ามา เกิดเป็นหนังสือ *วินัยชาวพุทธ* ซึ่งต้องการชี้เจาะลงไปอีก แต่ท่านที่เอาใจใส่เรื่องนี้ก็ยิ่งว่ามาก ก็ยอมรับจริงๆ ว่า *วินัยชาวพุทธ* ก็ยังมาก

คราวนี้นับว่าเป็นโอกาสที่มีเหตุอ้างอิง อาตมาได้จัดวางเป็นร่างไว้ เรามาช่วยกันทำให้เป็นข้อน้อยๆ หน่อย อาตมาเหมือนตั้งตุ๊กตาเสนอไว้ แล้วก็มาช่วยกันดู

โยมผู้ใหญ่ท่านหนึ่ง^๑ ประารภว่า “เด็กสมัยนี้พอโตเป็นสาวแล้ว บางทีไม่รักนวลสงวนตัว ทำอะไรไม่ได้ก็ไปมีอาชีพที่ไม่งาม เป็นห่วงมาก” นี่ก็เท่ากับเป็นการย้ำว่า จะต้องช่วยกันอย่างจริงจัง ทำเรื่องการศึกษาให้ชัด เพราะการศึกษาก็คือเป็นแกนเลยที่จะทำให้ประเทศชาติเป็นอย่างไร เป็นตัวสร้างฐานให้กับประเทศชาติ

ในเรื่องนี้ อยากจะให้มียุทธศาสตร์ที่รัดกุมชัดเจน และหลักนั้น จะมี ๒ หมวด คือ **หลักความเชื่อ** แล้วก็ **หลักปฏิบัติ** หรือหลักที่เป็นข้อปฏิบัติ ให้รู้กันว่า ถ้าเป็นชาวพุทธแล้ว จะต้องมีการกระทำอันนี้ชัดออกมาเลย

ทั้งนี้ ถ้าเราฝึกตั้งแต่เป็นนักเรียนได้ก็ดี โดยถือว่า นักเรียนจะต้องศึกษาโดยมีหลักการและกระทำการอย่างนี้ อาตมาลองตั้งเป็นร่างมา เป็นเพียงข้อเสนอแนะพิจารณาเท่านั้น ก็อยากจะให้มาช่วยกัน ถ้าเห็นด้วยว่าน่าจะมีหลักการอย่างที่ว่านั้น ก็มาพิจารณาแล้วจะคิดวางอย่างไร เอาข้อไหนบ้าง และเขียนข้อความอย่างไรให้มันง่าย ก็ช่วยกัน

ตามตัวอย่างนี้ เพื่อจะวางหลักที่เข้าใจง่ายและจำง่าย ก็ได้เขียนมาให้เลือกกัน ข้อเดียวกัน ความหมายเดียวกัน เขียนมาให้ดู ๓ ส่วนวน ก็เลือกเอาส่วนใดส่วนหนึ่ง

^๑ ผู้ใหญ่ คือ หม่อมหลวงอนงค์ นิลอุบล

อาจจะเลือกเอาสำนวนที่ง่าย หรือว่าชัดแต่ไม่ยากนัก อันไหนเหมาะที่สุดก็ช่วยกันดู ตัวอย่างนี้ คือข้อแรกใน ๑. หลักการ

- มีโพธิศรัทธา เชื่อว่าทุกคนมีศักยภาพที่จะพัฒนาปัญญาให้เป็นพุทธะ
- มนุษย์จะประเสริฐได้เพราะฝึกตนด้วยสิกขา/ด้วยการศึกษา
- มนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐด้วยการฝึก

สำนวนที่ ๑ ว่า “มีโพธิศรัทธา เชื่อว่าทุกคนมีศักยภาพที่จะพัฒนาปัญญาให้เป็นพุทธะ” ถ้าเขียนอย่างนี้ก็เป็นความหมายแบบเต็มไปเลย แต่อาจจะยากไป

ก็ดูสำนวนที่ ๒ ว่า “มนุษย์จะประเสริฐได้เพราะฝึกตนด้วยสิกขา” หรือจะใช้คำว่า “ด้วยการศึกษา” ก็แล้วแต่

แล้วก็สำนวนที่ ๓ ง่ายขึ้นว่า “มนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐด้วยการฝึก”

นี่เป็นตัวอย่างให้เราช่วยกันปรับสำนวน ส่วนตัวหัวข้อนั้นก็ตั้งไว้ให้พิจารณาดู ทั้งหมดนั้นสามารถเปลี่ยนแปลง จะตัดออกไป หรือจะเพิ่มเข้ามา ได้ทั้งนั้น ถ้าเห็นด้วยว่าควรมีหลักไว้ ก็ต้องช่วยกัน

ที่นี้ อาตมาจะอ่านหลักที่ร่างมาให้ฟังก่อน บอกแล้วว่ามี ๒ หลัก คือ **หลักการ** และ **ปฏิบัติการ** จะอ่านชุดแรก คือ **หลักการ** ทั้งหมดก่อน

หลักการนี้ได้เขียนไว้ในลักษณะเป็นปฏิญญา ซึ่งก็เพียงเสนอให้ดู ถ้าไม่เขียนในลักษณะเป็นปฏิญญา จะเขียนอย่างอื่นก็ได้ โดยตัดคำว่า “ข้าฯ” ออก

๑. หลักการ

- ข้าฯ เชื่อว่า มนุษย์จะประเสริฐได้เพราะฝึกตนด้วยสิกขา (หรือ ด้วยการศึกษา)
- ข้าฯ จะฝึกตนให้มีปัญญา มีความบริสุทธิ์และมีเมตตากรุณาตามอย่างพระพุทธเจ้าที่เราบูชา
- ข้าฯ ถือธรรม คือความจริง ความถูกต้องดีงาม เป็นใหญ่ เป็นมาตรฐาน (หรือ เป็นเกณฑ์ตัดสิน)
- ข้าฯ จะสร้างสังคมตั้งแต่ในบ้าน ให้มีสามัคคี เป็นที่กัลยาณมิตรมาเกื้อกูลร่วมกันสร้างสรรค์
- ข้าฯ จะสร้างความสำเร็จด้วยการกระทำที่ดีงามของตน โดยพากเพียรอย่างไม่ประมาท

อันนี้ก็คือหลักศรัทธาในพระรัตนตรัย และหลักกรรม นำมาเขียนในสำนวนใหม่

ในเรื่องหลักศรัทธาของชาวพุทธนี้ ขอแทรกนิดหนึ่ง คือเรามักจำกันมาว่า “ศรัทธา ๔” บางทีบอกว่าเป็นศรัทธาของชาวพุทธ ๔ ข้อ หลายท่านคงจำได้ คือ กรรมศรัทธา วิปากศรัทธา กัมมัสสกตาศรัทธา และตถาคตโพธิศรัทธา ถ้าใครไม่เคยได้ยิน ก็หมดเรื่องไป

แต่สำหรับผู้ที่เคยได้ยิน หรือจำได้ ขอทำความเข้าใจว่า ที่จริง ศรัทธา ๔ ข้อชุดนี้ ไม่มีในของเดิม ไม่มีหลักฐานมาแต่เดิม แต่คนไทยถือสืบๆ กันมา

ส่วนหลักศรัทธาของเดิมที่มีมาเก่าที่สุด ได้แก่ในพระไตรปิฎกมีอย่างเดียว คือ ตถาคตโพธิศรัทธา หรือไม่กี่ ๓ คือ ศรัทธาในพระรัตนตรัย (รัตนัตตยศรัทธา)

ต่อมาในชั้นอรรถกถา ท่านจัดไว้เป็นศรัทธา ๒ อย่าง คือ ๑) ตถาคตโพธิศรัทธา หรือรัตนัตตยศรัทธา อันใดอันหนึ่ง (แทนกันได้) และ ๒) กรรมผลศรัทธา ศรัทธาในกรรมและผลของกรรม

มี ๒ ข้อแค่นี้ ข้อที่หนึ่ง เป็นเรื่องของพระรัตนตรัย ข้อที่สอง เป็นเรื่องของกรรม ไม่ต้องมี ๔ ข้ออย่างที่จำลึบๆ กันมา

ทีนี้ หันมาดูหลักตามหัวข้อที่เขียนมาให้ดูเป็นปฏิกูญา จะเห็นว่า

ข้อ ๑ “เชื่อว่ามนุษย์จะประเสริฐได้เพราะฝึกตนด้วยสิกขา” ก็คือ **พุทธ** (พระรัตนตรัย ข้อ ๑)

ข้อ ๒ “จะฝึกตนให้มีปัญญา มีความบริสุทธิ์และมีเมตตากรุณา ตามอย่างพระพุทธเจ้า...” ก็ **พุทธ** อีก

ข้อ ๓ “ถือธรรม คือความจริงความถูกต้องดีงาม เป็นใหญ่ เป็นมาตรฐาน” ข้อนี้คือ **ธรรม**

ข้อ ๔ “จะสร้างสังคมตั้งแต่ในบ้าน ให้มีสามัคคี เป็นที่ ถิ่นนิรมิตสมาธิเกื้อกูลร่วมกันสร้างสรรค์” ข้อนี้คือ **สังฆ** และ

ข้อ ๕ “จะสร้างความสำเร็จด้วยการกระทำที่ดีงามของตน โดย พากเพียรอย่างไม่ประมาท” ข้อนี้คือ **หลักกรรม**

หลักจะมัน ต้องทำได้ชัด

เวลานี้ เราเคว้งคว้างกันนัก คำว่า “กรรม” มีความหมายออกมาสู่ภาษาไทยไม่ชัดเจน เพี้ยนเสียมาก อย่างน้อยก็จับจุดไม่ได้ คนมองความหมายของกรรมในแง่เป็นบาปเสียบ้าง ไปเน้นในแง่ รอดผลกรรมบ้าง ทั้งที่ท่านสอนหลักกรรมเพื่อให้เราทำกรรมดี สอน ให้เราเลิกทำกรรมชั่วและให้มุ่งทำกรรมดี ไม่ใช่สอนให้รอดผลกรรม

ท่านสอนเพื่อให้ทำ ไม่ใช่สอนให้รอด (ผลกรรมมาตามเหตุปัจจัย ของมัน คนไม่ต้องไปรอด) ถ้าเก่าทำกรรมมาไม่ดี ก็ให้เปลี่ยนมาทำ กรรมดี ถ้าทำกรรมมาดีแล้ว ก็ทำกรรมที่ดียิ่งขึ้นไป เพื่ออย่างนี้จึง ได้มีสิกขาไฉละ คือมีหลักสิกขา ก็เพื่อให้เราฝึกเลิกทำกรรมชั่ว แล้ว ก็ฝึกทำกรรมดี แล้วเราจะได้พัฒนาตัวเองให้ทำกรรมที่ดียิ่งขึ้นไป

ถ้าท่านให้รอดผลกรรม แล้วท่านจะสอนหลักศึกษาไว้ทำไม
ศึกษาก็คือให้เราฝึกทำการมให้ถูกต้อง ให้พัฒนาการทำการมให้ดี
ยิ่งขึ้น แล้วเราจะไปมีรอดผลกรรมอะไรอยู่

ที่ว่าให้ฝึกในการทำการม ก็เริ่มตั้งแต่ฝึกหาความรู้หรือศึกษา
ให้รู้จักว่ากรรมอะไรดี อะไรชั่ว อะไรผิด อะไรถูก แล้วเราจะได้ฝึกที่
จะละกรรมชั่ว ฝึกทำการมดี และทำการมที่ดียิ่งขึ้นไป คือจะได้ละ
อกุศล และทำกุศล แล้วก็ทำกุศลที่สูงขึ้นไป เรียกว่าพัฒนา หรือ
เจริญในกุศล อย่างที่ท่านเรียกว่า “กุศลภาวนา” ก็คือการพัฒนา
กุศล ซึ่งก็คือพัฒนากรรมนั่นเอง

ที่ว่าพัฒนากรรมนั้น พัฒนาอย่างไร ก็คือทำการมที่ดี
ยิ่งขึ้นไป แล้วจะทำการมที่ดียิ่งขึ้นไปได้อย่างไร ก็ด้วยศึกษานั้น
แหละ ก็ฝึกศึกษาในการทำการมนี้เอง จากอกุศล ก้าวมาทำกุศล
จากกุศลขั้นต่ำกว่า ก้าวไปทำกุศลที่สูงขึ้นไป

เรื่องนี้เราก็เน้นให้เห็นชัดเจนเลยในหลักปฏิบัติการ จะต้องให้
ออกมาเป็นการกระทำ ให้มีการปฏิบัติที่ถูกต้อง เพราะว่าคนเดียว
ที่เรียกกันว่าชาวพุทธนี่ ไปซูดเลขห่วยบ้าง ไปรอดผลทางไซคกลาง
ไสยศาสตร์บ้าง ไปอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขอฤทธิ์ดลบันดาลบ้าง
อะไรต่างๆ สับสนวนววย ล้วนแต่นอกกลุ่มนอกทาง เสียหลักกรรมหมด

ต้องพูดให้ชัดเลย บอกว่าให้สร้างความสำเร็จด้วยการ
กระทำ ไม่ใช่รอดผลสำเร็จด้วยการไปอ้อนวอน ไปนอรรอคอยไซค
อะไรทำนองนี้ เวลานี้ ลัทธิรอดผลดลบันดาลมันเกลื่อนเมืองไทย
เหลือเกินแล้ว ต้องเอาหลักกรรมที่แท้มาแก้เสียที ถ้าใช้หลักกรรมจี้
จุดให้ถูก ก็จะได้ผลอย่างนี้ คือ “จะสร้างความสำเร็จด้วยการกระทำ
ที่ติงามของตน โดยพากเพียรอย่างไม่ประมาท”

หลักกรรมนี้ ไปโยงทั้งกับหลักความไม่ประมาท และหลักความพากเพียร ก็เอามาใช้ให้ครบทั้งหมด

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “เราเป็นกรรมวาท เป็นกิริยวาท เป็นวิริยวาท” พระองค์ไม่ได้ตรัสข้อเดียวนะ พระองค์ตรัสเป็นชุดเลยว่า “เราประกาศหลักการกระทำ เราประกาศหลักการที่จะต้องทำ เราประกาศหลักความเพียร”

นี่หมายความว่า การกระทำต้องมากับความเพียร คนไม่มีความเพียรจะทำอะไรไปได้ไหวหรือ เพราะฉะนั้น หลักการก็สอดคล้องกัน คือต้องมีความเพียร

เพราะฉะนั้น เวลาพูดเรื่องกรรม เพื่อแก้ปัญหาความเข้าใจผิด ขอให้เอาพระสูตรนี้ไปพูดได้เลย ย้ำเน้นกันเรื่อยไปว่า พระพุทธเจ้าตรัสไว้เองนะ “เราเป็นกรรมวาท...เราเป็นวิริยวาท” ต้องพูดคู่กัน เราสอนหลักกรรม เราสอนหลักการกระทำ เราสอนหลักความเพียร

เมื่อพูดถึงกรรม ต้องพูดถึงความเพียรด้วย จะได้ไม่เขว ไม่เพี้ยน

เอาละนะ อันนี้เป็นหลักใหญ่ในแง่ของหลักการที่ยึดถือหรือเชื่อถือ

หลักการต้องมั่น ปฏิบัติการต้องจริงจัง

ที่นี้ก็มาถึง ๒ หลักปฏิบัติการ หรือจะเรียกว่าข้อปฏิบัติก็ได้ ขอให้ช่วยกันพิจารณาว่าแค่ไหนดี ที่นี้เขียนมาเสนอไว้ถึง ๗ ข้อ ตอนนี้นำมาให้ฟังนะ

๒. ปฏิบัติการ

- เก็บออมเงิน และแบ่งมาทำทาน/บริจาค เพื่อบรรเทาทุกข์ เพื่อบูชาคุณ เพื่อสนับสนุนกรรมดี อย่างน้อยสัปดาห์ละ... (ตักบาตรรวมได้ในข้อนี้)
- สมาทานเบญจศีล (ในระดับที่เหมาะสมกับวัย หรือสภาพชีวิต - ไม่ให้พร่า) เว้นอบายมุข
- สวดสาธยายพุทธวจนะบทหนึ่งหรือตอนหนึ่งโดยเข้าใจความหมาย ทำใจให้สงบ และอธิษฐานจิตเพื่อจุดหมายที่เป็นกุศล วันละ...นาที่
- ไปวัดชมอารามที่รื่นรมย์ เดือนละ ๑ ครั้ง (หรือไปร่วมกิจกรรม ทุกวัน สำคัญทางพระพุทธศาสนา)
- ทำกรรมดี (บุญ, บำเพ็ญประโยชน์) อุทิศแด่พระรัตนตรัย มารดาบิดา ครูอาจารย์ และท่านผู้เป็นบุพการีของสังคมในอดีต สัปดาห์ละอย่างน้อย ๑ ครั้ง
- ตั้งกำหนดวันปลอดการบันเทิงให้แก่ตนเองเดือนละ/สัปดาห์ละ ๑ วัน (อาจตั้งกำหนดชมรายการบันเทิงแต่ละวันด้วยว่าแค่ไหน - เป็นวัตรอย่างหนึ่ง)
- ตั้งเกณฑ์เพื่อฝึกความรู้จักประมาณในการบริโภค การกินเสพพอดี หรือการบริโภคด้วยปัญญา

ข้อ ๑) “เก็บออมเงินและแบ่งมาทำทาน...” ให้ชาวพุทธทุกคนมีการฝึกตนในการรู้จักให้ ให้เป็นกิจกรรมที่ต้องทำจริง ให้เป็นชีวิตของเขา ถ้าบอຍไม่ไหว ก็สัปดาห์ละครั้ง ฝึกด้วยการทำให้เป็นจริง ดีไหม

ข้อ ๒) “สมาทานเบญจศีล...เว้นอบายมุข” ในข้อนี้ น่าสังเกตว่า แม้แต่การรักษาเบญจศีลของเรา ก็เป็นปัญหา ความจริงจังไม่มีคนจำนวนมากเลียงหลบเพราะรู้สึกกลัวว่าเป็นเรื่องที่ตัวปฏิบัติไม่ได้ เวลาสมาทานก็ได้แค่ทำเป็นพิธี ถ้าขาดความชัดเจนและความจริงจัง แม้แต่ในหลักพื้นฐานอย่างนี้ การปฏิบัติในพระศาสนาจะเอาดีได้ยาก

อาตมาเองก็อยากจะถามทางฝ่ายครูอาจารย์ด้วยว่า พบปัญหาในเรื่องนี้หรือไม่ คือเวลารักษาศีล ข้อปาณาติบาต ที่แปลว่า ไม่ทำลายชีวิต บางทีจุดเน้นไปอยู่ที่มดที่ยุ่งก็เลยปฏิบัติยาก

ทำอย่างไรจะให้เด็ก จนถึงพุทธศาสนิกทุกคนมั่นใจตัวเองในการรักษาศีล ไม่เช่นนั้นก็จะไปมัวหวั่นใจระแวง ไม่สบายใจอยู่กับเรื่องมดเรื่องยุงอะไรนี้ แล้วก็เลยชะงักค้างอยู่นั้น ไม่ไปไหน

ควรเอาหลักมาพูดกันไม่ให้พรวด ให้มันชัดสักหน่อย เพราะพุทธศาสนาเป็นศาสนาของการพัฒนาชีวิต เป็นศาสนาแห่งการศึกษา การที่จะฝึกตนให้ดีขึ้นๆ ไม่ใช่ว่าปฏิบัติอะไรจะได้สมบูรณ์ขึ้นมาทันที เราเริ่มจากระดับที่น้อย แล้วก็พัฒนายิ่งขึ้น

อย่างในเรื่องการฆ่าสัตว์นั้น แน่นนอนว่าศีลพระท่านเอาจริง เอาจังในข้อนี้ เพราะเป็นเรื่องของการไม่เบียดเบียน แต่เพราะเอาจริงเอาจังนี้แหละ ท่านจึงจำแนกแยกแยะออกไปให้ชัดเจน บอกว่า ถ้าฆ่ามนุษย์ ก็ปาณาติบาตเหมือนกันนะ แต่ไปอยู่ในศีลหมวดที่หนึ่งซึ่งมีโทษหนักที่สุด คือฆ่ามนุษย์เป็นปาราชิก ปาณาติบาตชั้นฆ่ามนุษย์ เป็นปาราชิก ขาดจากความเป็นพระเลย ต้องสึกอย่างเดียว แต่ถ้าปาณาติบาตฆ่าสัตว์อื่น ก็ไปอยู่ในปาจิตตีย์ เป็นอาบัติเบา มาแสดงมาบอกกันได้ พระภิกษุฆ่าสัตว์อื่นแล้ว มาปลงอาบัติ ก็หาย

แต่ที่นี้ ในศีล ๕ ของคฤหัสถ์ ซึ่งบอกไว้รวมๆ เป็นหลัก ยังไม่ได้แยกแยะ ปาณาติบาตก็เหมือนกับรวมหมดเลย ฆ่าสัตว์อะไรชนิดไหน ก็ปาณาติบาตหมด

ที่นี่ เมื่อไม่ได้ศึกษาให้มีความชัดเจน ก็พรวด ฝ่ายคนที่ไม่เอาเรื่อง ก็ทิ้งหมด ไม่เอาเลย ฝ่ายคนที่ประณีต ก็ได้แต่กลัวไปหมด ใ้อ... เจอยุ่งเจอหมดเจอหมดแมลงสาบตะขาบแมงป่องอะไรต่างๆ เตียวไม่สบายใจแล้ว ก็ไม่ชัดเจนด้วย เลยขาดความมั่นใจในตัวเอง

ที่นี่ เรามาปฏิบัติตามหลักการการศึกษา ที่จะฝึกให้เกิดการพัฒนาที่ดีใหม่ ข้อสำคัญอยู่ที่ความชัดเจนและเป็นจริง

ก็เอาอย่างศีลของพระนั่นแหละ มาจำแนกแยกแยะออกไปตามหลักที่ท่านให้ไว้แล้ว

ในศีล ๕ เอาข้อปาณาติบาตนี้เป็นตัวอย่าง เริ่มแรก ที่เราแปลเป็นไทยว่า “สัตว์” ในคำว่าปาณาติบาตนั้น ท่านมุ่งถึงสัตว์คือคนนี่ ก่อนอื่น ในพระสูตรหนึ่งตรัสไว้ถึงปาณาติบาตเฉพาะมนุษย์เท่านั้น ปาณาติบาตในพระสูตรนั้น เป็นตัวอย่างให้เห็นกรณีที่เหมาะสมถึงมนุษย์อย่างเดียว ขอยกพุทธพจน์มาให้ดู (อ.ง.ปญจก.๒๒/๑๗๘/๒๓๒)

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเข้าใจว่าอย่างไร เธอทั้งหลาย เคยได้เห็นหรือได้ยินบ้างไหมว่า บุรุษนี้ละปาณาติบาต เป็นผู้งดเว้นจากปาณาติบาตแล้ว ราชาทั้งหลายจับเขามาประหาร จองจำ เนรเทศ หรือทำการตามปัจฉัย เพราะการงดเว้นจากปาณาติบาตเป็นเหตุ?

“ไม่เคย พระเจ้าข้า”

ถูกแล้ว ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็ไม่เคยเห็น ไม่เคยได้ยิน...มีแต่เขาจะประกาศการกระทำชั่วว่า คนผู้นี้ปลงชีวิตสตรีหรือบุรุษ ราชาทั้งหลายจึงจับเขามาประหาร จองจำ เนรเทศ หรือทำการตามปัจฉัยเพราะปาณาติบาตเป็นเหตุ, อย่างนี้เธอทั้งหลายเคยเห็นหรือเคยได้ยินบ้างไหม?

“เคยเห็น เคยได้ยิน และจักได้ยินต่อไปด้วย พระเจ้าข้า”

ที่นี้ ในความหมายที่ปาณาติบาตขยายกว้างออกไป ครอบคลุมสัตว์ทั่วไป ท่านแสดงหลักในการพิจารณาไว้ว่า ปาณาติบาตอย่างไรมีโทษมากบาปแรง อย่างไม่ค่อยบาปเบา ขอยกคำของท่านมาให้ดู ดังนี้ (พบในอรรถกถา ๘ คัมภีร์ เช่น ที.อ.๑/๘/๖๘)

ในบรรดาสัตว์มีดิรัจฉานเป็นต้น ที่ปราศจากคุณความดี ปาณาติบาตต่อสัตว์เล็ก ฟังทราบว่ามีโทษน้อย ต่อสัตว์ตัวโต มีโทษมาก เพราะเหตุไร? เพราะมีการลงมือทำการมาก, ถึงแม้เมื่อลงมือทำการเท่ากัน ก็เพราะมีขนาดใหญ่; ในบรรดาสัตว์มีมนุษย์เป็นต้น ที่มีคุณความดี ปาณาติบาตต่อผู้มีคุณความดีน้อย มีโทษน้อย ต่อผู้มีคุณความดีมาก มีโทษมาก, อนึ่ง ในกรณีที่ว่าร่างกายและคุณความดีเท่ากัน เมื่อกิเลสและการเพียรพยายามอ่อน ก็มีโทษน้อย เมื่อกิเลสและการเพียรพยายามแรง ก็มีโทษมาก

เกณฑ์พิจารณาที่สำคัญคือ สัตว์นั้นๆ มีคุณความดี หรือเป็น สัตว์ร้ายมีโทษ, คนที่ทำมีกิเลสที่ขบขันเจตนา เช่น มีความอาฆาต มาดร้าย จะกลั่นแกล้งข่มเหงรังแก หรือไม่, ให้ความพยายาม เตรียมการและลงมือทำการมาก หรือเป็นเรื่องเฉพาหน้าผ่านไป เท่านั้น, นอกจากนั้น ก็มีเรื่องขนาดว่าเป็นสัตว์ใหญ่หรือสัตว์เล็ก

ถ้าเจาะลงไปอีก องค์ประกอบหลักก็คือ คุณของฝ่ายที่ถูก ฆ่า กับเจตนาของผู้ฆ่า อย่างที่กล่าวแล้ว ถ้าฆ่ามนุษย์ หรือฆ่าสัตว์ที่มีคุณประโยชน์ ก็บาปแรงมีโทษมาก ถ้าฆ่าสัตว์ร้ายที่เป็นภัยอันตราย ก็มีโทษน้อย ถ้าเจตนาที่ฆ่านั้นมีกิเลสแรง เช่น คิดจะข่มเหงรังแกเบียดเบียน ทั้งที่มันไม่ได้ทำอะไรเลย มันก็อยู่ของมันดีๆ ไม่เป็นโทษเป็นภัย ก็มีเจตนามุ่งร้าย ไปทำลายรังแกไปแกล้างมัน อย่างนี้เป็นบาปมาก โทษมาก แต่ถ้าไม่ได้มีกิเลสคิดร้ายอะไร เช่น ทำไปโดยป้องกันตัว ก็โทษน้อย อย่างนี้เป็นต้น

เมื่อดูศิลปะของพระเป็นหลัก ว่าท่านยังปรับมากน้อยกว่ากัน แล้วเราก็มาพิจารณาปฏิบัติในการถือศีลของคฤหัสถ์

เป็นไปได้ไหมว่า เราจะให้เด็กตระหนักหรือสำนึกกับตัวเอง แล้วมีความชัดเจนและมั่นใจตัวเองในการรักษาศีล เช่นว่าเวลาสมาทานศีลนั้น ในใจของแต่ละคนบอกตัวเองได้ หรือแม้แต่จะบอกออกมา (ไม่ใช่เป็นการปฏิญาณ) ว่า ฉันจะมีเมตตาต่อสรรพสัตว์ สัตว์ทุกชนิดนอกจากสัตว์ร้ายที่เป็นภัยอันตรายอย่างนั้นๆ แล้ว ฉันจะไม่เบียดเบียน ไม่ข่มเหงรังแก หรือว่า ฉันจะไม่ทำปาณาติบาตต่อสัตว์ตั้งแต่ระดับนี้ขึ้นไป

แต่ไม่ใช่หยุดแค่นี้ แล้วต่อไปเราจะพัฒนาขึ้นไปนะ หมายความว่า ขณะนี้มีความพร้อมที่จะทำได้แค่ไหน มีความมั่นใจในตนเองเท่าไร ก็สมาทานเท่านั้นบอกว่า ในขั้นนี้ ข้าพเจ้ามีความพร้อมที่จะทำได้แค่นี้ ในใจชัดกับตนเอง แล้วต่อไปเมื่อมีความสามารถ ก็พัฒนาสูงขึ้นไปตามลำดับ

นี่ก็เป็นการสอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนา ที่เป็นศาสนาแห่งการศึกษา ซึ่งสอนคนให้ฝึกตน ให้มีการพัฒนา ยิ่งขึ้นไป ไม่ใช่หมายความว่าเราละเลย แต่เมื่อเรายังไม่พร้อม เราก็ขอพัฒนาตัวเอง ระดับไหนที่ทำได้ ก็ให้มีความมั่นใจที่จะทำ

ไม่ใช่ว่า ยังไม่พร้อมทีเดียวทั้งหมด ก็ไม่เอาเลย แล้วก็อยู่กันไปอย่างนี้ กลายเป็นว่า เป็นชาวพุทธนี่ อะไรก็ได้ แกว่งๆ พร่าๆ ไปหมด แล้วก็อยู่กันไปด้วยความรู้สึกไม่ชัดเจนและไม่มั่นใจในตัวเอง

ศีล ๕ อยู่ที่เจตนาไม่เบียดเบียน

เรื่องนี้อาตมาก็อยากฟังความคิดเห็นของครูอาจารย์ด้วย ว่า รู้สึกอย่างไร และจะเห็นอย่างไร

ผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ^๑: “ในช่วงต้นของเด็กที่เล็กมาก จะยังให้เห็นชีวิตก็คือชีวิต แล้วก็เพราะเด็กนี้เวลาเห็นมด เขาก็จะใช้เท้าขยี้ทันทีในสมัยก่อน แล้วให้เขารู้ว่ามดมีชีวิต แล้วก็ไม่ทำลาย เป็นเพื่อน เมื่อเห็นแล้ว เขาก็จะไปเฝ้าดูมากกว่าเจ้าคะ แล้วก็เห็นมันทำอาหาร มดมันเอาหนวด Antenna นี้ทำอย่างนั้นๆ เขาก็เฝ้าดูอย่างนั้น เป็นเพื่อนของชีวิตเจ้าคะ ส่วนตอนสมทานศีล ก็ยังใช้ร่วมกันอยู่เจ้าคะ”

ในช่วงต้น การสอนอย่างนี้ เป็นการวางพื้นฐาน นับว่าดีทีเดียว ตัวหลักตอนนี้อยู่ที่การปลูกฝังพัฒนาเมตตา พร้อมทั้งกรุณา ซึ่งเป็นธรรมหรือคุณสมบัติที่ครอบคลุม เพื่อให้อยู่ร่วมกันด้วยดีมีความสุขในโลก และเป็นการพัฒนาจิตใจของเด็กเองให้เอิบอิม อ่อนโยนดีงาม พร้อมทั้งเป็นฐานให้แก่การเว้นปาณาติบาตนั้นแหละ ไปตลอดในระยะยาว ในช่วงต้น จึงเห็นว่าวางฐานอย่างนี้ดีแล้ว

แต่ที่นี้ ข้อพิจารณาอยู่ที่ว่า จะต้องเตรียมการเพื่อการพัฒนาในขั้นต่อไป อาจจะต้องมาคิดว่า ในขั้นไหนช่วงไหนปัญหาอย่างข้างต้นโน้นจะเกิดขึ้นได้ เช่นความขัดแย้งในใจตัวเอง ดังที่พบกันอยู่ในพวกผู้ใหญ่ ที่นี้ เราอยากจะทำให้ปฏิบัติศีลด้วยความชัดเจน และมีความมั่นใจ ซึ่งหมายถึงว่าให้เป็นความจริงจิ่งขึ้นมาด้วย

สำหรับเด็กเล็กๆ แน่นนอนว่าเราสอนให้มีเมตตากุรุณา โดยให้รู้เหตุผลว่า สัตว์อื่นก็มีชีวิตเช่นเดียวกัน เราชักชีวิตของเราฉันใด เราชักสุขเกลียดทุกข์ฉันใด สัตว์อื่นก็รักชีวิต รักสุขเกลียดทุกข์ฉันนั้น

^๑ ผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ ในที่นี้ คือ โรงเรียนสยามสามไตร

อันที่ว่ามานี้ เป็นการอธิบายแบบครอบคลุม และเป็นเชิงเหตุผล คือให้ถือศีลด้วยปัญญา ที่จะทำให้เกิดมีเมตตากรุณา

แต่ที่นี้ต่อไป เขาก็จะเห็นคุณพ่อคุณแม่มาชดชวย อ้าว... แล้วคุณพ่อคุณแม่ทำไมทำอย่างนี้ล่ะ ก็ต้องมีคำตอบให้เขาด้วยนะ คุณพ่อคุณแม่ต้องพร้อมที่จะตอบอันนี้ด้วย จะพร้อมไหมที่ว่าพอถึงตอนนี้ เราจะให้เขาทราบหลักนี้

คุณแม่: “เขาก็เห็นที่บ้านทำเหมือนกันนะคะ แต่โดยหลักคิดของโยมก็คือว่า ก็อธิบายให้เขาฟังว่าเราทำเพราะอะไร แต่ก็บอกต่อไปนี้จะซื้อพวกสมุนไพรมานี้ไว้ จะได้ไม่ต้องทำเจ้าค่ะ แต่ก็มีความคิดว่าเรื่องการสอนให้ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตนี้ ก็สามารถบอกได้เลย บอกได้เลย โดยที่ไม่รู้ลึกลับว่ามันยาก หรือว่ามันผิดเจ้าค่ะ”

ถ้าอย่างนั้นก็ไม่ใช่ไร และเรื่องหลักการนั้นก็แน่ออยู่แล้ว ตัวหลักกลางมันก็อยู่อย่างนั้นแหละ คือเว้นปาณาติบาต ก็ต้องสอนแต่จะสอนอย่างไรให้สอดคล้องกับพัฒนาการของเด็ก เตรียมเขาให้พร้อมสำหรับการมีชีวิตอยู่ในโลก เช่น เมื่อเขาไปเป็นผู้ใหญ่เอง

นี่แหละจึงคิดว่า ถึงอย่างไรในระดับหนึ่ง เด็กต้องรู้หลักนี้ด้วย ที่ว่าต้องสามารถแยกแยะ ในเรื่องที่ว่า ปาณาติบาตอย่างไรไหนมีโทษมากโทษน้อย ถ้าเขาเข้าใจแล้วเขาจะมีความมั่นใจในตัวเอง ในการปฏิบัติมากขึ้น ให้ปฏิบัติได้ด้วย ความมั่นใจตัวเอง มีความรู้สึกชัดเจน ไม่มีความขัดแย้งในตัวเอง ไม่พว่ แล้วก็ไม่ใช่กลายเป็นทางตรงข้าม จะไปฆ่าสัตว์ไหนก็ได้ รู้สึกว่าเหมือนกันไปหมด

พ่อแม่ก็อาจจะอธิบายแก่ลูกได้ บอกว่า นี่สัตว์นี่นะ เราพยายามหลีกเลี่ยง เราเห็นว่าเขารักชีวิตของเขา แต่ว่าเราเห็นอันตราย เช่น แม่ก็รักลูก มันอาจจะอันตรายต่อชีวิตของลูก แม่ก็จึงต้องเลือก ที่จะเลือกเอาระหว่างประโยชน์ใหญ่กับประโยชน์น้อย โทษมากกับโทษน้อย

อันนี้หมายความว่า ต้องมีเหตุผลในระดับที่ตอบได้เป็นลำดับไป พอสูงขึ้นไปก็อธิบายได้อีก

คุณแม่: “ก็ทำให้รู้จักเขาใจขึ้นเจ้าคะ ว่าถ้าได้อธิบายให้เขาฟังว่าระดับของบาปมีมากน้อย แล้วแต่...”

เราก็จะได้เห็นชัดว่า ลูกจะเห็นว่าแม่ไม่ทำร้ายสัตว์ที่ไม่มารังแกเราเลย แม่มีเมตตาต่อสัตว์ทั่วไป แต่ที่แม่ทำไปบ้างก็เฉพาะสัตว์ที่เป็นอันตราย มีโทษ แล้วแม่ก็พยายามหลีกเลี่ยงที่สุดแล้ว

สรุปได้ว่า ที่พิจารณากันนี้ก็วนเวียนอยู่กับเรื่องการงดการเว้นในชั้นศีล ซึ่งผู้ปฏิบัติมักมีความซุนซ่องกังวลค้างใจ ที่นี้ ในการศึกษา เด็กควรก้าวไปในด้านจิตใจและด้านปัญญา และด้านจิตใจกับด้านปัญญานั้น นอกจากเป็นไปในทางส่งเสริม เป็นด้านบวกแล้ว ก็จะทำให้รักษาศีลด้วยความพอใจเต็มใจช่วยประกันศีลให้แน่นแฟ้นด้วย

ด้านจิตใจก็คือนั่นด้านกรมีเมตตากรุณา แทนที่จะคอยห้ามปรามไม่ให้ทำนั้นนี้ ก็ชี้ชวนให้เด็กรู้จักความงามความดีความน่ารักของสัตว์เหล่านั้นที่เป็นเพื่อนเป็นส่วนร่วมอยู่ในธรรมชาติ แล้วคิดที่จะดูแลรักษาช่วยเหลือเกื้อกูล

แล้วด้านปัญญา ก็ให้เด็กสนใจใฝ่รู้ศึกษาเรื่องราวของสัตว์ต่างๆ เช่น สังเกตรูปลักษณะพฤติกรรมชีวิตความเป็นอยู่ของเขา เช่นอย่างที่คุณครูได้พูดข้างต้น เรื่องหนูน้อยที่เฝ้าดูอาการของมดที่เอาหนวดทำอย่างนั้นอย่างนี้ ความรู้จักเข้าใจก็ยิ่งทำให้มีเมตตา

เมื่อได้ด้านจิตใจมีเมตตาและด้านปัญญาหาความรู้มาเป็นหลักแล้ว ศีลก็จะเป็นแค่ตัวประกอบที่กำกับใจคอยยังไม่ให้ทำอะไรที่เสียหาย

คุณพ่อ: “ตรงนี้เองผมมีความรู้สึกที่สับสนนะครับ แต่ว่าเมื่อก็ชอบใจและจับใจตรงที่พระคุณเจ้าพูดในเรื่องของศิลปะครับ

ประเด็นแรกคือการเตรียมสิ่งที่ดีที่สุดให้สำหรับเด็ก พ่อแม่ทุกคนก็พยายามเตรียมสิ่งที่ดีที่สุดให้กับบุตร แต่ว่าเรื่องที่ผมว่าเป็นเรื่องยากมากคือการที่จะพัฒนาให้เขาสามารถหยิบสิ่งที่ดีในเรื่องไม่ดีได้ครับ ซึ่งตรงนี้ผมว่าค่อนข้างยากครับ

ต่อมาถึงตรงที่เรื่องเราจะทำอย่างไรให้ลูกเข้าใจว่า การที่จะอยู่ในสังคมโดยการที่รักษาเบญจศีลให้ครบถ้วนหมดในปัจจุบันนี้ครับ ตัวโยมเองโยมคิดว่าค่อนข้างยากมาก เพราะว่าแม้แต่เมื่อก็พระคุณเจ้าพูดเรื่องสัมมาชีพนะครับ ทุกวันนี้เองในการจะประกอบสัมมาชีพเพื่อที่จะให้ครบถ้วนเบญจศีลทั้งหมดนี้ เรายังก็ทำได้ยากครับ

ที่อยากเรียนถามพระคุณเจ้าคือ โยมเองเคยได้รับการสอนจากพระสงฆ์รูปหนึ่งซึ่งก็มีศรัทธากับท่านนะครับ ท่านก็บอกว่าในกรณีศีล ๕ บางข้อโยมเองยังไม่สามารถถือศีลครบได้ทั้ง ๕ ข้อครับ ในบางขณะถ้าจำเป็นก็ให้ถือศีลให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่ถ้าจำเป็นต้องผิดศีลบ้างนะครับ ก็ขอให้รู้ไว้ว่าในการที่จะต้องผิดศีลนั้นเป็นเรื่องที่จำเป็น เพื่อที่จะดำรงชีพอย่างนี้ ไม่ทราบอย่างนี้ถูกไหมครับ”

ก็ได้ในระดับหนึ่ง เมื่อยังไม่เห็นทางออกที่ดีกว่า ก็ยังดีกว่าทิ้งศีลไปเลย แต่ถ้าเรามีความเข้าใจมากขึ้น เราจะพัฒนาการรักษาศีลของเราให้สมบูรณ์และมั่นใจมากขึ้น เรื่องหนึ่งก็คือดูวัตถุประสงค์ของศีล

อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในพระสูตร จะเห็นชัดว่า การเบียดเบียนเป็นตัวตัดสินสำคัญ เช่นในข้อมุสาวาท การพูดเท็จที่เป็นตัวตัดสินสำคัญ ก็คือเจตนาตัดรอนประโยชน์ของเขา เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น อันนี้เป็นมุสาวาทแท้ ขอยกพุทธพจน์มาให้ศึกษาเป็นตัวอย่าง (อภ.ปญจก.๒๒/๑๗๘/๒๓๔, ที่มาแห่งเดียวกับเรื่องปาณาติบาตข้างต้น)

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเข้าใจว่าอย่างไร เธอทั้งหลายเคย
ได้เห็นหรือได้ยินบ้างไหมว่า บุรุษนี้และมุสาวาท เป็นผู้เว้นจาก
มุสาวาทแล้ว ราชาทั้งหลายจับเขามาประหาร จองจำ เนรเทศ
หรือทำการตามปัจจัยเพราะการงดเว้นจากมุสาวาทเป็นเหตุ?

“ไม่เคย พระเจ้าข้า”

ถูกแล้วภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็ไม่เคยเห็น ไม่เคยได้ยิน
..., มีแต่เขาจะประกาศการกระทำชั่วว่า คนผู้นี้ทำลาย
ประโยชน์ของชาวบ้าน หรือถูกชาวบ้าน ด้วยการกล่าวเท็จ
ราชาทั้งหลายจึงจับเขามาประหาร จองจำ เนรเทศ หรือทำ
การตามปัจจัย เพราะมุสาวาทเป็นเหตุ, อย่างนี้เธอทั้งหลาย
เคยเห็นหรือเคยได้ยินบ้างไหม?

“เคยเห็น เคยได้ยิน และจักได้ยินต่อไปด้วย พระเจ้าข้า”

ในการพิจารณากรณีต่างๆ เช่นว่า บางที่แพทย์ต้องพูด
เหมือนกับหลอกคนไข้ ถ้าเอาหลักนี้มาช่วยดูว่าผิดศีลไหม เมื่อมอง
ที่เจตนาธรรมณ์ จะเห็นว่ายังไม่ผิดเจตนาธรรมณ์ของศีล เพราะไม่ได้คิด
จะตัดรอนประโยชน์ของเขา แต่ในใจจริงนั้นตรงข้ามเลย เพราะแพทย์
ต้องการช่วยคนไข้ไม่ให้เสียกำลังใจแล้วอาจจะทรุดหนักลง

แต่ในกรณีอย่างเช่น เขามาทางนี้ เจอเรา เขาบอกเราว่า เขา
หลงทางไปไม่ถูก มีทางสองแพร่งสามแพร่งจะไปทางไหน เรารู้ทาง
แต่เราต้องการตัดรอนประโยชน์ของเขา เราก็เลยชี้ทางผิดให้ อย่าง
นี้เป็นมุสาวาทชัดเจน

ส่วนในกรณีที่ว่าแพทย์หรือคนเฝ้าไข้หรือพยาบาล เป็นต้น
เห็นว่าคนไข้ไม่มีกำลังใจพอ ไม่สามารถจะรับรู้ความจริงในเรื่องโรค
ของเขาได้ในตอนนี้ แต่พูดหลีกเลียงไม่เป็น ทำได้แค่พูดหลอก ก็
เรียกง่าย ๆ ว่าพูดเท็จไป ในกรณีนี้เจตนาที่มุ่งดีต่อคนไข้ ก็ไม่ผิด
จริงๆ มีมุสาวาทซึ่งมีเจตนาธรรมณ์ที่จะตัดรอนประโยชน์ของเขา

ไม่ประมาทในการมองประโยชน์

อย่างไรก็ตาม เมื่อมองตามหลัก ซึ่งเป็นเรื่องของการศึกษาที่จะพัฒนาคน กรณีหลอกคนใช้นี้ ด้านบุญ ได้จากเมตตากรุณา แต่ด้านบาป เพียงมีโทษเบาอย่างยิ่ง ไม่ถึงกับฟันปลอดโปร่งไปโดยสิ้นเชิง เพราะว่าเจตนาพูดให้คลาดจากความจริงก็ยังมีอยู่ ซึ่งเราจะต้องฝึกตัวต่อไปอีกในขั้นที่ว่า จะพยายามทำหรือพูดอย่างไร เพื่อไม่ให้มีการพูดเท็จเลย

ในเรื่องนี้ มีเหตุผลที่ละเอียดอ่อนอีกชั้นหนึ่ง คือว่า แม้แต่ที่เราพูดไม่จริงเพราะหวังดีต่อเขานั้น เมื่อมองลึกลงไปอีกจะเห็นว่า การที่เราไม่ให้เขารู้ความจริงนั้น อาจเป็นการตัดรอนประโยชน์ของเขา ในอีกระดับหนึ่งก็ได้ แต่สำหรับตอนนี้ แน่แน่นอนว่าถ้าเขาู้ความจริง ในขณะที่เขาไม่พร้อมที่จะรับรู้ เขาจะไม่ได้ประโยชน์นั้น แต่แทนที่จะได้ประโยชน์ เขาจะท้อ หรืออาจจะถึงแก่กรรมไปเสียก่อน

รวมความว่า เราจะต้องปฏิบัติด้วยความตระหนักเท่าทัน และไม่ประมาท ไม่ใช่พูดให้เขาสบายใจเฉพาะหน้าพ่นๆ ไป ต้องทำด้วยความคำนึงมองข้างหน้าโดยทำไว้ในใจถึงประโยชน์ระยะยาวที่อาจจะเหนือขึ้นไป

ที่ว่าไม่ประมาท คือไม่มองข้าม ไม่ละเลยการคำนึงประโยชน์ของคนที่มีได้หลายชั้นหลายระดับ อย่างบางคน เมื่อใจเขาพร้อมที่จะยอมรับความจริงได้ เขาจะได้เตรียมใจเตรียมชีวิตอะไรของเขาได้ ซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์ขั้นสุดท้ายของชีวิต ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างสูงสุด ที่ชาวพุทธเรียกว่าปรมาตม์เลยก็ได้ ทั้งนี้ก็ขึ้นต่อกัลยาณมิตรผู้สามารถ

ในกรณีเมื่อครั้งนั้น ท่านอาจจะยอมให้ว่า แพทย์หรือพยาบาล เป็นต้น คนนี้ทำได้แค่นี้ เอละ มีเจตนาดี ก็หลอกคนไข้ไว้ก่อน แต่ไม่บอกความจริงว่าเขาเป็นโรคร้ายอันนี้ ก็ช่วยเขาไปชั้นหนึ่ง แต่เราอาจจะต้องหาหรืออาศัยอีกคนหนึ่งที่มีความสามารถในด้านนี้ มาพูดจาจนกระทั่งว่าคนไข้ยอมรับความจริงได้ แล้วก็บอกความจริงแก่เขา เพราะว่าถ้าเขาจะต้องตายแน่ๆ เวลาที่เหลือของเขานั้น น่าจะเป็นเวลาที่มีค่ามีประโยชน์ที่สุดในชีวิตของเขา

เพราะฉะนั้น ท่านจึงไม่ยกเว้นให้โดยสิ้นเชิง มิฉะนั้นเราจะประมาท แล้วเราก็จะปล่อยปละละเลย เราบอกตัวเองว่า เอละ เราหวังดีต่อคนไข้ เราก็กหลอกให้เขาสบายใจไปแล้ว แล้วก็จบ ที่จริงไม่จบหรอก ยังจะต้องพัฒนาเขาให้เขาพร้อมอีกชั้นหนึ่ง ให้ถึงขั้นที่ทั้งเราและเขาไปพบอยู่กับความจริงด้วยกันอย่างเบิกบานผ่องใส

แต่ก็อย่างที่บอกเมื่อกี้ เป็นอันว่า การไม่พูดความจริง โดยไม่มีเจตนาเบียดเบียน ไม่ใช่มุสาวาทแท้ เพราะมุสาวาทแท้อยู่ที่เจตนาเบียดเบียน จะตัดรอนประโยชน์ของเขา อันนี้พอจะใช้กันได้ หรือเปล่า กับเรื่องอาชีพรูปร่างนั้น

คุณพ่อ: “ตรงประเด็นที่พระคุณเจ้าพูดครับ แต่ว่าผมยังกังวลว่าเรื่องลักษณะอย่างนี้มา เราจะสอนเด็กแล้วก็ให้เด็กเข้าใจจะได้ไหมครับ เพราะอย่างพระคุณเจ้าพูดนี้ผมเข้าใจว่าเราควรทำกันในลักษณะไหน แค่นั้น ถ้ายังจำเป็นต้องถ่ายไปที่เด็กนี้จะทำได้ไหมครับ”

อันนี้เป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับการพัฒนาของเด็ก ที่เราจะต้องดูว่า เรื่องไหนควรจะบอกจะสอนเขาได้เมื่อใด คือดูชั้นของความพร้อม แต่โดยหลักการ เราจะบอกว่า มนุษย์เป็นผู้ที่พัฒนาได้ เมื่ออันนั้นดีและเป็นไปได้แก่มนุษย์ การศึกษาก็ต้องทำให้ได้

ในขั้นนี้ก็คิดว่า สำหรับเด็ก ก็คือให้เขารู้เข้าใจกว้างๆ ว่า ใจ
 ใจที่เจตนาว่าเราไม่ต้องการทำร้ายเขา ไม่เบียดเบียนเขา เราหวังดี
 ต่อเขา การที่เรารักษาศีล ๕ จะมีศีล ๕ นี้ ทุกข้อเลยมุ่งหมายเพื่อ
 จะไม่เบียดเบียนกัน ไม่ทำร้ายกัน แล้วก็อยู่กันด้วยความหวังดี
 ปวารณาดีต่อกัน เป็นมิตรต่อกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ให้อยู่กัน
 ด้วยไมตรี มีเมตตากรุณา เจตนารมณ์ของศีลก็อยู่ที่นี้แหละ

ศีลเว้นเบียดเบียน หนุนด้วยศีลเกื้อกูล

ข้อ... ขอเพิ่มอีกหน่อย มีศีลฝ่ายบวกด้วยนะ ศีลฝ่ายบวกนี้
 บางทีโยมไม่ได้นึกถึงกันเลย ศีลไม่ใช่มีแต่เรื่องละเรื่องจะเว้นอย่าง
 เดียวหรอก *สังคหวัตถุ ๔* ก็เป็นศีลทั้งหมด คือ ทาน (เผื่อแผ่ให้ปัน)
 ปิยวาจา (พูดด้วยใจรักกัน) อุตถจริยา (ทำประโยชน์แก่กัน)
 สมานัตตตา (สมานตัวเข้าด้วยกัน)

เราถือศีล ๕ นี้ เราไม่เบียดเบียนใครแล้วใช่ไหม เสร็จแล้ว
 เหนือกว่านั้น เรายังมาสังคหะ ช่วยเหลือกัน ยึดเหนี่ยวกันไว้ ด้วย
 ทาน ด้วยปิยวาจา ด้วยอุตถจริยา ด้วยสมานัตตตาอีก นี่ก็อยู่ใน
 ระดับศีลเหมือนกัน ฉะนั้น เจตนารมณ์ของศีลจึงได้พูดว่าสัมพันธ์
 กับสิ่งแวดล้อม ในทางที่ไม่เบียดเบียน แต่เกื้อกูลกัน

ที่นี้ ถ้าเราอยู่ในระบบสังคมเช่นอย่างในปัจจุบัน ที่โดย
 ส่วนรวมแล้วเป็นระบบที่เอื้อต่อการเบียดเบียน และมันก็ไม่เอื้อต่อ
 การเกื้อกูลกัน เริ่มแรก เราก็ต้องรู้ตระหนักรู้ความจริงนี้ แล้วอยู่ด้วย
 ความไม่ประมาท โดยตั้งเจตนาใหญ่เป็นหลักไว้ก่อนว่า เราจะ
 พยายามหลีกเลี่ยงการที่จะต้องทำความเบียดเบียนอย่างนั้นให้
 เหลือน้อยที่สุด และจะพยายามทำในทางเกื้อกูลให้มากที่สุดเท่าที่
 จะมีและจะทำโอกาสได้

แต่ทั้งนี้ เราก็ยอมรับความจริงว่า เรายังอยู่ใต้กระแส และอยู่ในความครอบงำของระบบสังคมนี้ ยังหนีไม่พ้น

โดยเฉพาะในตอนแรกนี้ เรายังไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ และอาจจะมีปัจจัยบีบบังคับต่างๆ ที่เราจะพ้นไปได้ยากหรือไม่อาจจะพ้นไปได้ แต่เราก็พยายามให้เป็นโทษน้อยที่สุด แล้วก็เอาทางฝ่ายดีมาทำให้มากที่สุด และความตระหนักรู้เท่าทันจะช่วยให้หาโอกาสให้เรา พร้อมกับช่วยไม่ให้เปลืองพลัง

ในภาวะที่บีบคั้นนี้ เมื่อรู้ว่ากระแสมันเป็นโทษ เราก็ทวนกระแสไปพลางๆ ด้วย นอกจากหลีกเลี่ยงการเบียดเบียนแล้ว ก็เอาศีลฝ่ายบวกคือสังคหวัตถุเสริมเข้าไป เกื้อกูลเกาะกุมกัน ช่วยเหลือกันด้วยทาน ปิยวาจา อุตถจริยา สมนัตตตา เราต้องเน้นสังคหวัตถุ ๔ นี้ ในการอยู่ร่วมสังคม ตั้งแต่ในครอบครัวเป็นต้นไปเลย มันจะสะสมกำลังในการสร้างสังคมที่ออกจากการเบียดเบียนในระยะยาว

เขาเห็นว่า หลักการในเรื่องศีลนี้ อยู่ที่เจตนาเป็นสำคัญ คือตั้งใจจะไม่เบียดเบียนกัน ไม่ตัดรอนทำร้ายผู้อื่น ไม่ได้มุ่งจะทำลายผลประโยชน์ของเขา แล้วก็พยายามในทางบวก คือทางเกื้อหนุน แค่นี้จะพอตอบข้อห่วงใยของโยมได้หรือยัง

การศึกษานี้ สร้างโลกที่เป็นสุข ไร้การเบียดเบียน

คุณพ่อ: “ผมคิดว่าคงเป็นทางคณะผู้บริหารโรงเรียนเลือกอีกทีหนึ่งครับ เพียงแต่ว่าในส่วนตัวก็ดี เป็นความเห็นของผู้ปกครองที่คิดนะครับ เพราะว่ากลัวที่เด็กออกไปแล้ว จะอยู่ในสังคมที่ต้องแข่งขันกันอย่างรุนแรง แล้วก็อาจจะมีปัญหาครับ”

เรื่องนี้ต้องใจเข้มแข็ง ไม่ท้อถอย ต้องมองไปไกลๆ ในระยะยาวทีเดียว และในการแก้ปัญหาระยะยาวนั้น เรายังต้องมองอีกชั้นหนึ่งว่า เราอยู่ในระบบสังคมนี้ ที่มีนครอบงำและบีบคั้นเรา ทำให้เราหลีกเลี่ยงการกระทำที่เราไม่เห็นด้วยเช่นการเบียดเบียนเอาเปรียบกันอย่างนี้ไม่ได้

แต่อย่าลืมว่า ในเมื่อเรารู้ว่าระบบสังคมนี้มันไม่ดี ถ้ามองให้ถูกต้อง เรายุ่เองก็มีหน้าที่รับผิดชอบในการร่วมแก้ไขระบบสังคมนี้ด้วย คือเราเป็นคนหนึ่งที่จะแก้ปัญหา

ถ้ามองอย่างนี้ เราจะเปลี่ยนไปมีท่าทีใหม่ ซึ่งเป็นท่าทีที่ถูกต้องในการเป็นส่วนร่วมของการแก้ไขระบบสังคมนี้ ให้มันเปลี่ยนไปในทางที่พึงประสงค์ อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็น “โลกที่เป็นสุข ไร้การเบียดเบียน” อันนี้คือจุดหมายที่แท้ แม้จะเป็นเรื่องระยะยาว

โดยเฉพาะเด็กรุ่นใหม่ จะต้องก้าวไปในทิศทางนี้ จะต้องได้รับการศึกษาพัฒนา เพื่อให้มาเป็นผู้แก้ไขปัญหานี้ มาสร้างโลกที่เป็นสุขไร้การเบียดเบียนนี้ เมื่อรู้กันอยู่ว่าโลกเป็นปัญหา ก็การศึกษาที่แหละจะต้องแก้ไข ถ้าการศึกษาไม่แก้ แล้วอะไรจะแก้ได้

ถ้าเราคิดว่า เราอยู่ในระบบสังคมนี้ ที่บีบบังคับให้เราต้องทำสิ่งที่เรารู้อยู่ว่าไม่ถูกต้อง เช่นมีการเบียดเบียนเอาเปรียบกัน ยากนักที่จะหลีกเลี่ยงได้ เราจะทำอย่างไร ถ้าคิดอย่างนี้ เราจะตกอยู่ในฐานะเป็น “ผู้ถูกกระทำ” ที่ต้องเหน็ดเหนื่อยและหนักในการที่ทนอึดอัดและหาทางหลบหลีกต่างๆ แล้วก็เสียสุขภาพจิตด้วย

แต่เมื่อมองตัวเองในท่าทีใหม่ที่เรามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา เราจะมองตัวเองเป็น “ผู้กระทำ” ที่คอยหาโอกาสในการแก้ปัญหา ที่จะทำให้การเบียดเบียนลดน้อยลง และมีการเกื้อกูลกันมากขึ้นๆ

ถ้าปรับตัวมองตัวมีทำที่อันนี้ ก็จะอยู่ในระบบสังคมที่ว่าไม่ดี ได้อย่างดีที่สุด เป็นการก้าวไปอีกขั้นหนึ่ง

อีกแง่หนึ่งคือ เหมือนกับบางคนที่จะไปทำการใหญ่อันหนึ่ง ตอนแรกจำใจจำยอมต้องไปเข้าร่วมอยู่ในวงนั้น แต่เจตนาที่แท้จริงคือเพื่อไปแก้ไข การกระทำในเบื้องต้นที่เหมือนยอมรับระบบนั้น ก็กลายเป็นเรื่องปลีกย่อยไป เพราะเจตนาใหญ่ที่ดีมันอยู่เหนือมัน เพียงแต่ตระหนักรู้ว่า ถ้าไม่ทำอันนี้ มันก็ไปอันโน้นไม่ได้ ก็ต้องใช้หลักตามพระพุทธภาษิตที่ว่า เมื่อเล็งเห็นประโยชน์ใหญ่ ก็ยอมเสียประโยชน์น้อยได้

อันนี้เราต้องเตรียมคนของเราให้พร้อมด้วยนะ คือ เมื่อเป็นชาวพุทธ ก็ต้องอยู่ได้อย่างดีที่สุดในสังคมแม้แต่ที่มันแย่ที่สุด เราต้องฝึกกันให้พร้อมอย่างนั้นด้วย แล้วเราก็ไม่ใช่เพียงแค่ไปอยู่ได้ นะ เราต้องไปนำการเปลี่ยนแปลงให้ไปในทางที่ดีด้วย

ต่อไป เมื่อเราเข้าไปอยู่ ตอนแรกเราไม่มีกำลังพอ เราก็ถูกระบบนั้นบีบคั้นเอา ให้จำใจจำยอมทำบางอย่างไป แต่เจตนาในระยะยาว เรามีจุดมุ่งหมายอยู่แล้ว เราก็พยายามเดินไปในทิศทางที่จะแก้ปัญหา เพื่อผันแปลงกระแสสังคม แก้ไขระบบสังคมไปด้วย ระยะยาวต้องคิดอย่างนั้น

เรายอมรับกันว่า เวลานี้ โลกประสบปัญหารุนแรงทุกด้าน บางคนถึงกับเชื่อว่าโลกใกล้จะวิบัติวินาศ การที่โลกประสบปัญหาเช่นนั้น ปัญหาที่ร้ายแรงเกิดจากคนที่เก่ง แต่ไม่ดี

ในการแก้ปัญหาของโลก เราต้องการคนดี แต่คนดีที่จะแก้ปัญหาที่ร้ายแรงของโลกได้ ต้องเป็นคนดีที่เก่งด้วย และต้องเก่งยิ่งกว่าคนเก่งที่ไม่ดี เราต้องกล้าที่จะสร้างคนที่ทั้งดีและทั้งเก่งเช่นนั้น

นี่เป็นภารกิจอย่างหนึ่งของการศึกษาที่เราพึงต้องจัดให้ได้ เพื่อโลกจะได้มีอารยธรรมอันแท้ ที่มนุษย์เข้าถึง “ชีวิตงาม สังคมดี ธรรมชาติเป็นรมณีย์”

ผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ: “โยมก็ว่าเป็นความเห็นที่ดีในฐานะผู้ปกครอง ซึ่งอาจจะห่วงว่าลูกจะไปอยู่ในสังคมแข่งขันอย่างไรเจ้าคะ แล้วก็เห็น คือทุกคนที่มาที่นี่ก็ไม่ใช่แต่ผู้บริหารหรือคุณครู ก็เป็นทั้งบุพการีและผู้ที่ทำงาน อยู่ในสังคม แต่ว่าอยากเห็น แล้วก็จากท่านเจ้าคุณอาจารย์ก็ทำให้เห็น แนวทางว่า โรงเรียนแนวพุทธนี้จะขึ้นมาในสังคมเพื่ออะไร วันนี้ที่ท่านเจ้าคุณพูดนี้ก็ทำให้เห็นภาพชัดถึงประโยชน์ของโรงเรียนแนวพุทธ หรือว่า ลูกโตขึ้นไปในสังคมแล้วจะเป็นอย่างไรเจ้าคะ”

เจอปัญหา เราศึกษา กลายเป็นได้

ขอต่ออีกนิด คือเรื่องนี้ก็มีคำถามบ่อยนะ อาตมาอยู่ที่วัดนี้ อย่างพระที่มาบวชชั่วคราว ท่านมาจากอาชีพต่างๆ บางท่านรู้ตัวว่าท่านอยู่ในอาชีพที่เป็นปัญหา ซึ่งทำสิ่งที่ไม่ดีต่อสังคมเหมือนกัน แล้วท่านถามอาตมาว่าจะทำอย่างไร

ก็บอกไปว่า เราก็ต้องอยู่อย่างรู้เท่าทันสิ เจตนาระยะยาวเรามี ถ้าเราตั้งอันนี้ไว้ได้ ในระหว่างนี้ที่เราต้องทำไปกับเขาเนี่ย เราก็พยายามให้ส่วนที่เกื้อกูลหรือที่เป็นประโยชน์นี้ดูขึ้นมาบ้าง เท่ากับเรามีโอกาสไปช่วยเขาแล้วนะ ไม่เช่นนั้นกิจการแบบนี้มันจะเสียหาย ต่อสังคมอย่างมาก เราก็ไปช่วยให้มันมีส่วนที่ดีขึ้นมาบ้าง นี่หนึ่งละ

อีกอย่างหนึ่งก็คือ เราต้องมีปัญญาเพื่อจะแก้ไขปัญหาระยะยาว การที่เราเข้ามาอยู่ในระบบนี้ เราก็ได้เรียนรู้กิจการนี้ ซึ่งเป็นการพัฒนาปัญญาของเราในการที่จะแก้ปัญหานั่นแหละ และนี่ก็คือส่วนหนึ่งของการที่จะก้าวไปแก้ปัญหาแล้วละ

ถ้าเราไม่ได้เรียนรู้ ไม่รู้กลไกความเป็นไปของระบบที่ว่า เป็นปัญหานั้น ถึงแม้บอกว่าจะไปแก้ปัญหา เราก็แก้ไม่เป็น จับไม่ถูกที่ ฉะนั้น ก็เป็นประโยชน์ที่เราได้มาอยู่ในระบบนี้ด้วย เราก็รีบเอาประโยชน์เลย ก็คือว่า ไปอยู่โดยมีความตระหนักรู้ว่าเราจะเรียนรู้ระบบว่ามันเสียหายอย่างไร

ถ้าไม่คิดอย่างนี้ ไม่ตั้งท่าทีอย่างนี้ ก็มัวสักแต่ว่าหม่นหมองใจ ไม่สบายใจ ว่านี่ฉันต้องอยู่ในระบบนี้ ที่มันทำอะไรๆ เสียหายแก่สังคม แล้วจะทำอย่างไร ตัวเองก็ไปไหนไม่ได้ ทำอะไรก็ไม่ได้ มัวแต่ใจเสีย และเสียใจ

เอาละ ก็รีบทำซะ เป็นโอกาสแล้วที่เราจะได้เรียนรู้ปัญหา มองเห็นสาเหตุของปัญหา เรามาอยู่กลางตัวปัญหาแล้ว เรียนเลย ศึกษาเลย พอมองแง่ดี ก็ได้ประโยชน์เลย แล้วเรานี้แหละจะมีส่วนสำคัญในการแก้ปัญหาต่อไป เพราะเราตั้งใจดี และเข้าใจดีด้วย

นี่คือตัวอย่างของการที่ว่า ต้องหาแง่ที่จะเอาประโยชน์ให้ได้ ไม่ว่าจะอยู่ในสภาพอะไร เลวร้ายอย่างไร ถ้ารู้จัก**โยนิโสมนสิการ** ละก็ ต้องหาประโยชน์ได้ ดังที่พระบางองค์จะมรณภาพแล้ว ก็ยังบรรลุนิพพานได้ หมายความว่า แม้แต่ความทุกข์อย่างหนักที่สุด มนุษย์ก็ยังเอามาทำให้ตัวเองตรัสรู้ได้ สิ่งเลวร้ายที่สุด ถ้ามนุษย์รู้จักใช้ปัญญา ก็จะได้ประโยชน์ได้ เอาเป็นว่า เรื่องนี้ผ่านไปอีกก่อน

สรุปปิดท้ายเรื่องปาณาติบาตหน่อย คงพอได้แนวว่า ช่วงต้นเด็กเล็กเริ่มแรก เราสอนการเว้นปาณาติบาตอย่างกว้างแบบครอบคลุมเลย ไม่มีการแบ่งแยกหรือแยกแยะ โดยมุ่งสร้างภาวะจิตใจแห่งความมีเมตตากรุณา ด้วยปัญญา มองเห็นเหตุผลแห่งการมีและรักชีวิตรักสุขเกลียดทุกข์เสมอกันของสรรพสัตว์ ที่จะป็นฐานของการอยู่ร่วมกันในโลกที่มีสันติสุข

ต่อจากนั้น โดยสัมพันธ์กับพัฒนาการตามวัยของเด็ก ซึ่งเป็นจุดที่ต้องขอฝากทางโรงเรียนไปจับขั้นตอนของความพร้อม เราก็จะเตรียมให้เด็กมีการพัฒนาที่พร้อมจะไปอยู่ในโลก และไปร่วมสร้างสรรค์แก้ปัญหาของชีวิตและสังคม

ถึงขั้นนี้ ก็ให้รู้เข้าใจเรื่องปาณาติบาตในขั้นจำแนกแยกแยะ ให้เข้าถึงเหตุผล ในการที่จะปฏิบัติในเรื่องนี้ได้ด้วยความมั่นใจ ตัวเอง โดยในทางปัญญาที่ชัดเจนไม่พรั่ และในด้านจิตใจไม่มีความขัดแย้งภายใน เพื่อปฏิบัติตัวในความถูกต้องอย่างจริงจัง ก้าวไปในการพัฒนาสู่การปฏิบัติที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นๆ ต่อไป

ข้อ ๓) “สวดสาธยายพุทธวจนะ...และอธิษฐานจิต...” ข้อนี้ อ่านแล้วก็ช่วยกันดู อาจจะต้องฝากว่าช่วยกันคิด คือ แต่ก่อนนี้อาจจะพูดว่าสวดมนต์ แต่ที่นี้ก็ให้กว้างขึ้น “อธิษฐานจิต” นี้ จะให้เป็นตัวเสริมสมาธิ อธิษฐานในที่นี้ว่าตามความหมายเดิมนะ ไม่ใช่ อธิษฐานแบบบร็องขอว่า “เจ้าประคุณ ขอให้...” แต่อธิษฐานในที่นี้ คืออธิษฐานแบบพระพุทธรเจ้า หรืออธิษฐานแบบของพระ

อธิษฐานในความหมายของพระพุทธรศาสนา เป็นบารมี อย่างหนึ่ง คือความตั้งใจมุ่งมั่นเด็ดเดี่ยวว่าจะทำการนั้นให้สำเร็จ ตั้งจุดมุ่งหมายที่ดีขึ้นมา แล้วก็มุ่งมั่นทำการนั้นแน่วไป **ไม่ใช่อธิษฐาน เพื่อจะได้ แต่อธิษฐานเพื่อจะทำ**

คนไทยนี้อธิษฐานเพื่อจะได้ แต่ของพระ เป็นการอธิษฐาน เพื่อจะทำ

พระพุทธรเจ้าอธิษฐานพระทัย ก็ทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อจะได้ บรรลุโพธิญาณ อธิษฐานในที่นี้คืออย่างนั้น เป็นการให้ชาวพุทธ ฝึกหัดที่จะมีจิตใจเข้มแข็ง มีความตั้งใจจริงในการทำอะไรๆ อันนี้ จะสำคัญกับการฝึกสมาธิ

ข้อ ๔) “ไปวัดชมอารามที่รื่นรมย์...” อันนี้ฝากไว้

ข้อ ๕) “ทำกรรมดี...อุทิศแต่พระรัตนตรัย มารดา บิดา ครู อาจารย์...” ขอให้ลองคิดดู จะเป็นไปได้ไหม

ข้อ ๖) “ตั้งกำหนดวันปลอดการบันเทิง...” ในข้อนี้ อาจตั้งกำหนดชมรายการบันเทิงแต่ละวันด้วยว่าแค่ไหน ถ้าตั้งได้ ท่านเรียกว่าเป็นวัตรอย่างหนึ่ง

วัตร คือข้อปฏิบัติประจำตัว เช่นว่า ฉันจะดูการบันเทิงแค่นี้ หรือมีวันเว้นทีงดการบันเทิง การถืออุโบสถก็อย่างนี้แหละ นี่คือการฝึกชาวพุทธให้ถืออุโบสถ ก็เราอยู่กับศีล ๕ มา ๗ วันแล้ว เราก็ขึ้นไปอยู่กับศีล ๘ สักวันหนึ่ง

ศีล ๕ คือไม่เบียดเบียนคนอื่น แต่ศีล ๘ นี้มาพัฒนาตัวเอง ให้มีจิตใจดีขึ้น ให้มีความสุขได้ง่ายขึ้น ให้เป็นอิสระมากขึ้น โดยพึ่งพาวัตถุน้อยลง ศีล ๘ ส่วนที่เพิ่มขึ้นมา เป็นศีลที่ฝึกคนให้เป็นสุขได้โดยพึ่งพาสงเสพบริโภคน้อยลง ทำให้จิตใจเข้มแข็งขึ้น แล้วเอาเวลาไปใช้ปฏิบัติทำกิจกรรมในการพัฒนาชีวิตจิตใจและบำเพ็ญประโยชน์ นี่คือนิวาระปลอดการบันเทิงบ้าง ลองดูว่าจะทำได้ไหม

ข้อ ๗) “ตั้งเกณฑ์เพื่อฝึกความรู้จักประมาณในการบริโภค การกินเสพพอดี หรือการบริโภคด้วยปัญญา”

ข้อนี้ก็สำคัญ อาจเอาอย่างพระ คือ เวลาจะฉันอาหาร พระต้องพิจารณาที่จะฉันให้ถูกต้องตามความมุ่งหมายของการฉันอาหาร โดยว่า “ปฏิสังขา-โย” อย่างที่วัดนี้ พระฉันพร้อมกัน ก่อนจะฉันก็สวด “ปฏิสังขา-โย” ก่อน ตามคำบาลีว่า “ปฏิสังขา โยนิโส ปิณฑปาต ปฏิวสวามิ...” แล้วก็อาจจะแปลด้วย เพราะว่าบางท่านอาจจะไม่เข้าใจ ก็จะได้รู้ความหมาย

ในคำแปลจะบอกหมดว่า ที่เรารับประทานอาหารนี้ มิใช่เพื่ออย่างนั้นๆ แต่เพื่ออย่างนี้ๆ แล้วก็รับประทาน อย่างน้อยก็เดือนสติได้ที่หนึ่งๆ

ข้อปฏิบัตินี้ ในที่บางแห่งก็เลยทำบ้าง จะคล้ายกับที่ทางคริสต์เขาทำกันมาแล้ว แต่เขาทำแบบว่าขอบคุณพระเจ้า เวลาเอาอาหารมาตั้ง ก็สวดขอบคุณพระเจ้า แต่ที่นี้ ของชาวพุทธ เป็นการสวดพิจารณาอาหาร ว่าให้เรากินด้วยปัญญา โดยถือความเอิร์ดอรัยเป็นต้น เป็นเพียงส่วนประกอบ แต่ตัวจริงที่ต้องให้ได้ก่อน คือกินอาหาร ต้องให้ได้คุณค่าที่แท้ของอาหาร คือให้เป็นประโยชน์ต่อร่างกาย มาบำรุงเลี้ยงร่างกายให้เจริญเติบโต ซ่อมแซมส่วนสึกหรบ แก้ปัญหาไม่ให้เป็นโรคภัยไข้เจ็บ กินแล้วไม่ให้เป็นโทษ หรือกินทั้งได้ประโยชน์และไม่เป็นโทษ

การพิจารณานี้ เป็นการเตือนสติ แล้วก็เป็นที่ล่ออย่างหนึ่ง คือ ปัจจัยปฏิเสวนาศิล ซึ่งได้บอกแล้วว่าน่าจะเน้นกัน ก็คิดว่าน่าจะใช้ได้

ถ้าเห็นเหมาะ ก็พิจารณากันตั้งแต่จะเริ่มรับประทานอาหารเลย การเริ่มรับประทานก็จะได้พร้อมกันด้วย พอจะรับประทานอาหาร ก็สวดพร้อมกัน

ในขั้นนี้ ขอจบการพิจารณาไว้เท่านี้ก่อน แต่ยังไม่ใช้จบจริง เพราะยังขอฝากครูอาจารย์ และผู้ปกครอง คือทางโรงเรียน ช่วยกันพิจารณาเพื่อได้ข้อยุติที่จะใช้ทำงานต่อไป

ที่นี้ เมื่อสะดวกกันแล้ว ก็มาดูกันต่อไปให้จบ

ข้อที่ยังค้างอยู่และฝากไว้ ส่วนมากขัดอยู่แล้วในทางหลักการ เพียงแต่มาดูกันว่า จะจัดวางให้ได้ผลในทางปฏิบัติอย่างไร จึงคงไม่ต้องใช้เวลาพิจารณามากนัก

ในข้อ ๓) “สวดสาธยายพุทธวจนะ...ทำให้สงบ และอธิษฐานจิต...” นี้ เห็นได้ว่าการสวดมนต์เป็นกิจกรรมกุศลที่มีความสมบูรณ์ในตัว มีการแสดงออกเป็นพฤติกรรมร่วมกันของหมู่คนก็ได้ ทำเป็นส่วนเฉพาะตัวก็ได้ และปฏิบัติกันมาเป็นประเพณี ควรจะให้ความสำคัญเด่นชัดเป็นข้อหนึ่งต่างหาก

ส่วนการทำใจให้สงบและอธิษฐานจิต ก็เป็นเรื่องของสมาธินั่นเอง จะทำพ่วงกับการสวดมนต์ หรือทำเมื่อใดที่มีโอกาสแม้แต่ในเวลาสั้นๆ ก็ได้ ซึ่งควรจะฝึกเสมอๆ ก็ควรตั้งไว้เป็นข้อต่างหาก

จึงตกลงว่า ข้อ ๓) นี้ แยกเป็น ๒ ข้อ คือ

ข้อ ๓) “สวดสาธยายพุทธวจนะหรือบทสวดมนต์ โดยเข้าใจความหมาย อย่างน้อยก่อนนอนทุกวัน”

ข้อ ๔) “ทำจิตใจให้สงบ เจริญสมาธิ และอธิษฐานจิตเพื่อจุดหมายที่เป็นกุศล วันละ ๕-๑๐ นาที”

เมื่อแยกข้อ ๓) ย่อยเป็น ๒ ข้อแล้ว จำนวนข้อก็เพิ่มจาก ๗ เป็น ๘ ข้อ นี้ถือได้ว่าเป็นข้อปฏิบัติประจำตัวทั่วไป ซึ่งนับว่าครบถ้วนหรือพอสมควรแล้ว

อย่างไรก็ดี เมื่อมองลึกและละเอียดลงไป เห็นว่า ยังมีข้อปฏิบัติพิเศษบางอย่าง ดังที่ทางพระเรียกว่าเป็นจริยาวัตรและกิจวัตรต่างๆ ที่จะช่วยเสริมช่วยย้าให้การฝึกหรือการพัฒนาชีวิตนี้ ประณีต และได้ผลสนิทแนบเนียนยิ่งขึ้น ก็เลยมีข้อที่ขอเพิ่มขึ้นอีกบ้าง

ดังเช่น เมื่อพิจารณาในข้อแรก เกี่ยวกับเรื่องการออมเงินและแบ่งมาทำทานบริจาคนั้น ได้พูดกันถึงการตักบาตรซึ่งชาวพุทธจำนวนมากปฏิบัติมาเป็นกิจวัตรประจำวัน แม้ว่าสำหรับพุทธศาสนิกชนทุกคนคงไม่สะดวกและเป็นไปได้ยากที่จะตักบาตรทุกวัน แต่ถ้าหาหน้อยเป็นประมาณสัปดาห์ละครั้ง โดยเฉพาะในวันพระ ก็เป็นไปได้

เมื่อพูดถึงวันพระ ก็มองเห็นต่อไปว่า วันพระนั้น มีประเพณีสืบมา ที่ชาวพุทธได้ใช้เป็นโอกาสสำคัญสำหรับฝึกตนพัฒนาชีวิต โดยเน้นการรักษาอุโบสถ ซึ่งเป็นอนวัชกรรมอย่างหนึ่ง

ที่นี่สำหรับสมัยปัจจุบันที่มีวันหยุดประจำสัปดาห์ต่างออกไป ก็อาจถือเหมือนเป็นวันพระ โดยใช้เป็นวันฝึกทำอนวัชกรรม (บำเพ็ญประโยชน์ เช่น ปลูกสวน ปลูกป่า ทำสระน้ำ ไปช่วยดูแลรับใช้ผู้เฒ่าชรา) โดยอาจจะไปปฏิบัติโดยทำเป็นกิจกรรมร่วมกัน นักเรียนก็ควรจะได้ใช้โอกาสเช่นนี้เหมือนกัน ตกกลางคืนก็จึงเพิ่มอีกข้อหนึ่ง คือ

ข้อ ๙) “บำเพ็ญกิจวัตรวันพระ ด้วยการตักบาตร หรือแผ่เมตตา ฟังธรรม หรืออ่านหนังสือธรรม โดยบุคคลที่บ้าน ที่วัด หรือที่โรงเรียน ร่วมกัน ประมาณ ๑๕ นาที”

เมื่อมองด้านกิจวัตรแล้ว ลึกและละเอียดลงไป ก็มองต่อไปถึงจริยาวัตร ซึ่งคนไทยได้รับความชื่นชมว่าเป็นคนประณีตงดงาม ละมุนละไม อันเกิดจากการฝึกกันมาในวัฒนธรรมจนเหมือนเป็นไปโดยไม่รู้ตัว ข้อนี้ก็ไม่ต้องเพิ่งหลงลืมข้ามไป จึงจัดเข้ามาด้วย แล้วก็พอดีไปกลมกลืนเข้ากันได้กับที่บางท่านเสนอให้เน้นความรู้จักรับผิดชอบในเรื่องชีวิตส่วนตัว ก็เลยเพิ่มอีก ๒ ข้อ คือ

ข้อ ๑๐) “มีปกติกราบไหว้ แสดงความเคารพ ต่อพระรัตนตรัย บิดามารดา ครูอาจารย์ และบุคคลที่ควรเคารพ”

ข้อ ๑๑) “ปฏิบัติกิจส่วนตน ดูแลของใช้ของตนเอง และทำงานของชีวิต ด้วยตนเอง”

ในที่สุด ได้ย้อนมานึกถึงหลักใหญ่แกนกลางสำหรับชาวพุทธ ที่เรานับถือและนำเราให้ก้าวหน้าไปในการศึกษาพัฒนาชีวิตคือพระไตรรัตน์ หรือพระรัตนตรัย

สำหรับมวลชนที่คนส่วนใหญ่ยังเข้าไม่ค่อยถึงหรือยังไม่สนิท
แน่นในสาระที่เป็นนามธรรม เรามีวัฒนธรรมประเพณีที่ส่งเสริมให้มี
เครื่องสักการบูชา เฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธรูปไว้ให้เป็นที่เคารพ
ระลึก เพื่อเตือนจิตน้อมใจเข้ามาสู่คุณพระรัตนตรัยและความใฝ่
กุศล ยิ่งเมื่อคำนึงถึงเด็ก เรื่องนี้ก็ยิ่งน่าจะใส่ใจให้ความสำคัญให้
มาก จึงตกลงเพิ่มอีกข้อหนึ่งว่า

ข้อ ๑๒) “มีสิ่งที่เป็นบูชาไว้สักการะประจำตัว เป็นเครื่องเตือนใจให้
ระลึกถึงพระคุณของพระรัตนตรัย”

เป็นอันว่า มีหลักในด้านปฏิบัติการ ๑๒ ข้อ พอได้หัวข้อครบ
แล้ว ดูตลอดทั้งหมดทวนอีกที ก็เห็นว่าบางข้อควรจัดลำดับใหม่ให้
เหมาะ จึงจัดเรียงทั้งหมดอีกครั้งหนึ่ง เป็นดังนี้

๑. เก็บขอมเงิน และแบ่งมาบำเพ็ญทาน เพื่อบรรเทาทุกข์ เพื่อ
บูชาคุณ เพื่อสนับสนุนกรรมดี อย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง

๒. สมาทานเบญจศีล เว้นอบายมุข

๓. สวดสัพพัญญูหรือบทสวดมนต์ โดยเข้าใจความหมาย
อย่างน้อยก่อนนอนทุกวัน

๔. ทำจิตใจให้สงบ เจริญสมาธิ และอธิษฐานจิตเพื่อจุดหมายที่
เป็นกุศล วันละ ๕-๑๐ นาที

๕. มีปกติกราบไหว้ แสดงความเคารพ ต่อพระรัตนตรัย บิดา
มารดา ครูอาจารย์ และบุคคลที่ควรเคารพ

๖. ทำกรรมดี ทำบุญ บำเพ็ญประโยชน์ อุทิศแด่พระรัตนตรัย มารดา
บิดา ครูอาจารย์ และท่านผู้เป็นบุพการีของสังคมในอดีต สัปดาห์ละอย่าง
น้อย ๑ ครั้ง

๗. ไปวัดชมขารามที่รื่นรมย์ และไปร่วมกิจกรรม ทุกวันสำคัญทาง พระพุทธศาสนา และวันสำคัญของครอบครัว

๘. นำเพื่อกิจวัตรวันพระ ด้วยการตักบาตร หรือแม่เมตตา ฟังธรรม หรืออ่านหนังสือธรรม โดยบุคคลที่บ้าน ที่วัด หรือที่โรงเรียน ร่วมกัน ประมาณ ๑๕ นาที

๙. ฝึกความรู้จักประมาณในการบริโภคด้วยปัญญา ให้กินอยู่พอดี

๑๐. ปฏิบัติกิจส่วนตน ดูแลของใช้ของตนเอง และทำงานของชีวิต ด้วยตนเอง

๑๑. ชมรายการบันเทิงวันละไม่เกินกำหนดที่ตกลงกันในบ้าน และมีวันปลอดการบันเทิง อย่างน้อยเดือนละ ๑ วัน

๑๒. มีสิ่งทีบูชาไว้สักการะประจำตัว เป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึง พระคุณของพระรัตนตรัย

เป็นอันว่า “หลักชาวพุทธ” ได้ครบแล้ว ทั้งด้านหลักการ ที่เป็นข้อปฏิญญา และด้านปฏิบัติการ ที่เป็นข้อปฏิบัติ เรียกได้ว่า เป็นสูตรแห่งปฏิบัติการ อันพร้อมที่จะนำไปใช้ให้สมวัตถุประสงค์

อย่างไรก็ดี หลักปฏิบัติ ๑๒ ข้อนี้ แลดูรู้สึกเหมือนว่ามาก ถ้าเป็นไปได้ จึงจะหาโอกาสพิจารณาในแง่ที่จะจัดเป็นหมวดหมู่ เพื่อให้ดูง่ายและเป็นระบบ อันจะเรียบเรียงต่อการคิดเข้าใจ การกำหนด จดจำ และการนำไปใช้ปฏิบัติต่อไป

ภาค ๒

สื่อสาระ

หน้าว่าง

ก้าวสู่จุดหมาย

๖๕

ฐานมั่น หลักชัด

ผู้ที่ทำงานก้าวไป ควรมีฐานที่มั่น และมีหลักที่เด่นชัด ทั้งหลักบนฐาน และหลักปลายทาง

ฐานที่แท้อยู่ในใจของเรา แล้วก็อยู่ที่ปัญญาซึ่งรู้เข้าใจ อันเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะรองรับงานให้คงอยู่ ดำเนินไป และสืบต่อได้

ปัญญานี้เป็นสิ่งที่จะต้องสร้างต้องพัฒนากันตลอดเวลา รวมทั้งคนรุ่นต่อไปหรือคนที่จะมาร่วมงานเพิ่มขึ้น ก็จะต้องมีความรู้ความเข้าใจชัดในเรื่องของงานนี้ และปัญญาที่รู้เข้าใจ ก็คือรู้เข้าใจความจริงที่เป็นธรรมชาติของธรรมชาติ โดยโยงไปที่หลักของพระศาสนา ที่สื่อถึงธรรมซึ่งเป็นความจริงของธรรมชาติธรรมชาตินั้น

เพราะฉะนั้น เรื่องความมั่นคง ที่ว่ามีฐานอยู่ในใจของผู้ริเริ่มที่ได้ทำงานมานี้ จึงต้องมองไปที่ความรู้เข้าใจที่เข้าถึงหลักธรรมอีกทีหนึ่ง และหลักธรรมนั้นก็บอกอยู่แล้วว่าได้แก่ “สามไตร” ที่มาบรรจบกับ “สยาม”

“สยาม” นั้นมีความหมายในแง่ของประเทศชาติสังคมนี้ก็ได้ ในแง่หลักธรรมก็ได้ แล้วก็โยงไปสัมพันธ์ประสานบรรจบกับสามไตรอีกทีหนึ่ง

ในแง่หลักธรรม มาทวนกันนิดหนึ่งว่า “สยาม” ประกอบด้วย “ส” [สะ] แปลว่า มี + “ยาม” [ยาม, ยามะ] ซึ่งมาจาก ยมะ แปลว่า การรู้จักควบคุมตัว บังคับตัว ปกครองตนเองได้

“สยาม” จึงหมายความว่า มีความสามารถควบคุมตนเองให้เดินหน้ามุ่งไปในการฝึกฝนพัฒนา เหมือนอย่างคนที่ฝึกเป็นนักกีฬาเป็นช่าง หรือฝึกงานต่างๆ ขึ้นตอนสำคัญมากที่จะให้เก่ง ให้บรรลุความสำเร็จ ก็คือ การรู้จักควบคุมตัว กำกับ บังคับตัว ตั้งแต่ในการทรงตัว ใช้หัว ใช้หู ใช้ตา ใช้ขา ใช้แขน ใช้มือ ใช้เท้า ฯลฯ ให้ทำได้ อย่างนั้นๆ เรียกสั้นๆ ว่า ควบคุมอินทรีย์ หรือฝึกอินทรีย์

พอฝึกดีแล้ว ก็ใช้อินทรีย์นั้นๆ ได้คล่องแคล่ว ชำนาญ เรียกว่าเป็นความสำเร็จ ถ้าไม่ยอมครองตนควบคุมตัวในการฝึกอย่างนี้ ก็เอาดีไม่ได้ จึงถือว่าเป็นหัวใจของความสำเร็จ

พูดรวมๆ ก็คือ การครองตัว การกำกับ บังคับ ควบคุมตัว ให้ก้าวไปในการศึกษาอย่างครบถ้วน จนครบเป็นไตรสิกขา

“สามไตร” นั้นถือว่าประมวลหลักธรรมของพระพุทธศาสนาไว้ครบทั้งหมด ที่จริง ไตรรัตน์ก็คลุมหมดแล้ว มีพระพุทธศาสนาครบบริบูรณ์อยู่ในตัว แต่เป็นความครอบคลุมแบบโยงถึงกัน คือ

- พระพุทธเจ้าทรงบรรลุโพธิญาณ ก็ด้วยทรงรู้แจ้งธรรมแห่งไตรลักษณ์ จึงทำให้หมดกิเลส เป็นบุคคลที่สมบูรณ์ได้
- แต่จะรู้แจ้งไตรลักษณ์ได้ ก็ด้วยไตรสิกขา คือต้องปฏิบัติพัฒนาธรรม ที่เป็นระบบแห่งศีล สมาธิ ปัญญา และ
- บรรดามนุษย์ที่ปฏิบัติธรรม รู้ธรรมตามพระพุทธเจ้า เข้าถึงจุดหมายได้ประโยชน์สุข ก็เรียกรวมกันว่าพระสงฆ์

เมื่อโยงกันอย่างนี้ เราก็เอาหลักที่โยงถึงกันนั้นออกมาตั้งแสดงให้ชัด เป็น ๓ หลัก และจึงเป็น “สามไตร”

ตอนนี้เราเอาคำว่า “สามไตร” มาเป็นชื่อของโรงเรียน ชื่อโรงเรียนจึงมีความหมายครอบคลุมหลักทั้งสามประการนี้

แต่ในบรรดาหลัก ๓ ประการนั้น หลักใหญ่ ๒ อย่างแรก คือ ไตรรัตน์ และไตรลักษณ์ พุฒกันง่ายๆ ว่าอยู่ในฐาน คือเป็นของที่จะต้องแจ่มแจ้งมั่นใจอยู่ในภูมิปัญญา

ส่วนที่จะต้องเดินหน้าก้าวไปในปฏิบัติการ ก็คือเรื่องของ *ไตรสิกขา* หรือการศึกษาอันครบองค์ที่จะให้การพัฒนาชีวิตดำเนินไปสู่จุดหมาย

มัจจุเทศก์

การศึกษา คือการฝึกหัดพัฒนาตนนั้น เป็นงานในหน้าที่ของทุกชีวิต เฉพาะอย่างยิ่งชีวิตมนุษย์ ที่จะดีเลิศประเสริฐได้ด้วยการศึกษา คือการศึกษานั้น และมนุษย์ผู้นั้นก็ต้องรู้จักครองตัว ควบคุมตนให้ก้าวไปในการศึกษา ให้เดินหน้าไปในทางดำเนินชีวิตแห่งการฝึกหัดพัฒนาตนดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม ผู้ที่เพิ่งเริ่มพัฒนา และผู้ที่ยังพัฒนาน้อย หรือแม้แต่ผู้ที่อยู่ในเส้นทางหรือในกระบวนการพัฒนา แต่บางทีก็ประมาทเฉื่อยชาหรือเฉื่อยช้าน ควรได้รับความเกื้อหนุน ที่เราเรียกว่ามีผู้แนะนำสั่งสอน ดังที่ท่านเรียกพ่อแม่ว่าเป็นบูรพาจารย์ หรือครูต้น ซึ่งช่วยดูแลตั้งแต่ส่งเสริมกระตุ้นเราให้เขารู้จักครองตัวควบคุมตนให้ก้าวไปได้ในทางดำเนินชีวิตแห่งการฝึกหัดพัฒนาตนนั้น

ความพยายามหรือการกระทำในการศึกษาฝึกหัดพัฒนานั้น เป็นงานในหน้าที่ของบุคคลนั่นเอง ดังนั้น ผู้ที่มาเกื้อหนุนหรือดูแลจึงมีชื่อเรียกในขั้นแรกว่าเป็นเหมือนมัจจุเทศก์ คือแค่ชี้หน้าบอกทางให้

อย่างไรก็ตาม ต่อจากนั้น ผู้เกื้อหนุนยังช่วยเหลือเอื้ออำนวยในการศึกษาพัฒนาของผู้นั้นในแง่ด้านขั้นตอนต่างๆ ได้อีกมาก ผู้เกื้อหนุนนั้นจึงมีชื่อเรียกอีกหลายอย่าง เช่นว่าเป็น ครู เป็นอาจารย์ ดังที่มีคำเรียกหลากหลาย ตามอย่างพระพุทธรูปของพระบรมศาสดา เป็น เนตา ทเมตา วัตตา ลิกขาปกะ ฯลฯ ที่คนไทยไม่คุ้น อาจใช้คำเทียบในภาษาอังกฤษจะง่ายกว่า ตั้งแต่ guide แล้วก็ coach, trainer, teacher, instructor, tutor, counselor, mentor

แต่ในที่สุด ไม่ว่าจะมาช่วยในชื่อไหน ในขั้นตอนใด ก็มีจุดร่วม ซึ่งมาลงที่คำซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสเรียกพระองค์เองว่า “เราผู้เป็นกัลยาณมิตร” (ถ.ส.๑๕/๓๘๓/๑๒๘) คือมิตรดี หรือเพื่อนที่ดี ซึ่งง่ายๆ เด็กก็แปลได้ว่า “good friend”

พ่อแม่ ครูอาจารย์ ฯลฯ พึงเป็นกัลยาณมิตร สังฆะก็ดี โรงเรียนก็ดี ถ้าจะสมดี ก็คือ เป็นชุมชนกัลยาณมิตร

เพื่อรวบรัด พระสงฆ์ พ่อแม่ ครูอาจารย์ เป็นต้นั้น เป็นกัลยาณมิตรเมื่อมีคุณสมบัติพื้นฐาน ๗ ประการ (“ชุด ๗ ของครู”) คือ

๑. บีโย น่ารัก (มีเมตตา หวังดี ใส่ใจคนและปัญหาสุขทุกข์ของเขา ชวนใจให้เขาเข้าไปฟังไปปรึกษา)

๒. ครู นำเคารพ (หนักแน่น มีหลัก ประพฤติสมฐานะ อบอุ่นปลอดภัย เป็นที่พึ่งได้)

๓. ภาวนียะ นำเจริญใจ (ทรงคุณทรงปัญญาถ่ายทอดอย่าง ศิษย์ซาบซึ้งเยออ้างรำลึกอย่างมั่นใจภูมิใจ)

๔. วัตตา รู้จักพูดให้ได้ผล (รู้จักชี้แจงแนะนำ ให้รู้เข้าใจชัดเจน แจ่มแจ้ง ชวนใจ ชวนให้แก้ตัวกล้า ร่าเริง และเป็นทีปรึกษาที่ดี)

๕. วจนักขโม อดทนต่อถ้อยคำ (พร้อมรับฟังคำซักถาม ไม่เบื่อหน่าย ถึงถูกคำแสดงหุกระทบ ก็อดทนฟังได้ ไม่เสียอารมณ์)

๖. คัมภีร์จะ กะถิง กัตตา แถลงเรื่องล้าลึกได้ (ชี้แจงเรื่องยาก ลึกซึ่งให้เข้าใจได้ และสอนให้ได้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ่งยิ่งขึ้นไป)

๗. โน จัญสาเน นิโยชะเย ไม่ชักนำในอฐาน (ไม่ชักจูงไปในทางเสียหาย หรือเรื่องเหลวไหลไม่สมควร)

ทางตรง

ถึงตอนนี้ก็ถือว่า ได้ทำความเข้าใจกันไว้แล้ว สิ่งที่จะต้องทำ หรือทางที่จะก้าวเดินไป คือวิถีของการพัฒนาชีวิตนั้น ก็คือ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างที่ทราบกันแล้ว

ศีล เป็นด้านที่ออกมาข้างนอก คือติดต่อสัมพันธ์กับสังคม และสิ่งแวดล้อม ให้เป็นไปด้วยดี อันนี้เป็นส่วนสำคัญของการศึกษา ขั้นพื้นฐาน เพื่อให้เราได้ประโยชน์แท้จริงจากสิ่งแวดล้อม มีชีวิตที่ เกื้อกูล และมีสังคมที่ดี ตั้งแต่การอยู่ร่วมกันในครอบครัว ใน โรงเรียน จนกระทั่งในสังคมทั่วไป ให้เป็นอยู่และทำกิจการต่างๆ กันไปโดยสงบสุข เป็นระเบียบเรียบร้อย มีวินัย มั่นคงปลอดภัย เรียกว่า มีธรรมชาติดีสิ่งแวดล้อมมีนรมย์ อยู่ในสังคมที่เกษมศานต์

ความมั่นคงปลอดภัย การอยู่ร่วมกันด้วยดีในสังคม โดยมีความเกื้อกูล ไม่เบียดเบียนกันอะไรอย่างที่ว่านี้ ที่จะเกิดมีเป็นจริง ขึ้นมาได้ ก็เป็นอันชัดเจนอยู่แล้วว่าเป็นเพราะคนมีศีล คือมี พฤติกรรม การแสดงออกทางกาย วาจา และการใช้อิทธิย์ ที่ ถูกต้อง ดีงาม เกื้อกูล

ที่นี้ การที่คนมีพฤติกรรมและการใช้อิทธิย์ ที่ถูกต้อง ดีงาม เกื้อกูลขึ้นมาได้นั้น ก็เพราะเป็นไปตามเจตจำนง ตามบงการแห่ง เจตนาในใจของเขา

นั่นก็หมายความว่า เขามีจิตใจดีงาม คือในจิตใจมีคุณธรรม จิตใจนั้นเข้มแข็งเก่งกล้าในทางที่ถูกต้อง แล้วก็เป็นจิตใจที่ร่าเริง เบิกบานเป็นสุขผ่องใส จึงช่วยให้เขามีเจตจำนงตั้งใจคิดแล้วพูด และทำออกมาเป็นพฤติกรรมที่ถูกต้องดีงาม แล้วก็อยู่ในความถูกต้องดีงามนั้นได้จริงจั่งยั่งยืนด้วย

ดังที่เวลานี้เราก็มานั่งกันว่า การศึกษาจะต้องเพิ่ม คุณสมบัติเข้าไปให้ครบ

ครั้งหนึ่ง การศึกษามุ่งเอาแต่ “เก่ง” แล้วต่อมาก็บอกว่า ไม่ไหวแล้ว แอ่ คนเก่งนี่บางที่ทำให้สังคมแอ่ ตัวเองได้ แต่ไปข่มเหง รังแกเอาเปรียบเขา ทำให้คนอื่นเดือดร้อน ต้อง “ดี” ด้วย ก็เน้นดีกันขึ้นมา แล้วต่อมาก็ว่าไม่พออีก ยังขาดว่าต้อง “มีความสุข” ด้วย เพราะถ้าไม่มีความสุข ความดีก็ไม่ยั่งยืน

ในที่สุดก็บอกว่า ต้อง เก่ง-ดี-มีความสุข ตอนนี้ก็เลยมานั่งกันว่า ให้เก่ง ดี มีความสุข ซึ่งก็อยู่ในหลักไตรสิกขานี้แหละ เป็นขั้นลึกลงไปในจิตใจที่มีสมาธิ เป็นตัวฐุโรจ เป็นศูนย์รวมของแดนจิตใจนั้น

ที่ว่าอย่างนี้ก็หมายความว่า สมานั้น เป็นที่ชุ่มนุุ่มและเป็น ที่ตั้งมั่นอยู่ได้ ของคุณสมบัติทั้งหลาย ทั้งพวกคุณธรรมความดี ทั้งพวกความสามารถเข้มแข็งมั่นคง และทั้งพวกความสุขสงบสดชื่น ผ่องใส กับทั้งเป็นแกนในการพัฒนาคุณสมบัติเหล่านั้นทั้งหมด

อย่างไรก็ตาม จิตใจจะมีเจตนาให้ทำอะไรไปได้แค่ไหน อย่างไม่ทั้งหมดนั้น ในที่สุดต้องสำเร็จด้วยปัญญา ซึ่งเป็นตัวให้แสงสว่าง ชี้นำ บอกทาง ดำเนินการ ประเมิน วัด ตัดสิน แก้ไขปัญหา ข้อติดขัด จัดปรับวิธีการ ที่จะทำให้ทะลุโล่งไปถึงจุดหมาย ทั้งแก้ปัญหาได้ สร้างสรรค์สำเร็จ และเป็นอิสระ

สามอย่างนี้ ทั้งศีล สมาธิ และปัญญา มาประสานกัน เสริมกัน ส่งต่อกัน ให้กระบวนการแห่งการศึกษาดำเนินไป เป็นวิถีแห่งการพัฒนาชีวิตที่พอดี เกื้อกูล กลมกลืน อยู่ดีมีสุขด้วยกัน เป็นทางสายตรงลงตัว ที่จะให้ถึงจุดหมายแห่งการมีชีวิตที่ดีงาม ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่รื่นรมย์ ในสังคมที่สันติสุข พุดสั้นๆ ว่า ชีวิตงาม สังคมดี ธรรมชาติเป็นรมณีย์

นี่คือเรื่องของไตรสิกขา ที่เป็นหัวใจของงาน เป็นเนื้อหาสาระทั้งหมด แต่ได้พูดกันมามากในตอนอื่นแล้ว ตอนนี้จะพูดแค่ผ่านๆ

เข้าสู่ทาง

ได้บอกแล้วว่า ความพยายามดำเนินชีวิตให้อยู่ได้ดีมีการพัฒนามากขึ้น เป็นพันธกิจ เป็นหน้าที่ประจำตัวของมนุษย์ทุกคน

แต่ปัญหาเกิดขึ้นไม่เพียงแค่ว่า หลายคนละเลยไม่เพียรพยายามยิ่งกว่านั้น คนจำนวนมากทีเดียว ไม่ตระหนัก ไม่รู้ถึงหน้าที่ประจำชีวิตนี้ และไม่เริ่มต้นชวนขวายที่จะพัฒนาตัวเองเลย เรียกว่าไม่รู้จักทาง ไม่รู้ว่าทางอยู่ที่ไหน ไม่มาเข้าทาง และไม่เริ่มเดินทาง

ดังนั้น งานของกัลยาณมิตรจึงมีใช่เพียงจะดูแลเกื้อหนุนในการฝึกตนของผู้ศึกษาเท่านั้น แต่งานเริ่มตั้งแต่บอกทาง ชี้ทาง นำหน้า พาเขาเข้ามาสู่ทาง และให้ตั้งต้นเดินทาง จึงมีชื่อเป็นคำเทียบที่บอกไว้เป็นคำแรกแล้วว่าเป็นมัคคุเทศก์

ทั้งนี้ ก็สมตามหลักการที่สอนว่า มี ตัวนำเข้าสู่ทาง และปลุกให้เริ่มเดินทาง ๒ อย่าง^๑ ดังนี้

^๑ คำเดิมเรียกว่า “ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ ๒” (ม.ม. ๑๒/๔๙๗/๕๓๙) จะเรียกว่าบุพภาคของการศึกษา ก็ได้

๑. ปัจจัยภายนอกที่ดี คือ *ปรโตโฆสะ* (คำแนะนำบอกเล่า
ข่าวสารจากผู้อื่น) ที่ดี ได้แก่ มี *กัลยาณมิตร*

๒. ปัจจัยภายในที่ดี ได้แก่ *โยนิโสมนสิการ* (การคิดแยกคาย
คิดถูกวิธี รู้จักคิด หรือคิดเป็น)

คนที่เริ่มต้นด้วยปัจจัยภายในของตนเองคือโยนิโสมนสิการ
พอบพบประสบการณ์หนึ่งใด ก็มองเห็นแง่มุมที่ดีหรือร้าย มีคุณหรือ
มีโทษ และเชื่อมโยงเทียบเคียงข้อรู้แง่คิดมุมมองนั้น กับข้อมูลความรู้
หรือประสบการณ์อื่นๆ แล้วเกิดความรู้ความคิดใหม่ เห็นแจ้งความ
จริงบางอย่าง หรือเห็นทางทำประโยชน์บางเรื่อง จากกรณีแม้ที่
จุกจิกปลีกย่อย คิดได้เอง

คนอย่างนี้ มาเข้าทาง และเริ่มเดินทางได้เอง แต่มีน้อย หา
ได้ยาก

คนส่วนใหญ่ มิใช่คิดได้เอง มิใช่เป็นผู้พิจารณา
สอบสวนกระทำต่อข่าวสารข้อมูล แต่มักเป็นผู้ถูกกระทำ เขาจะรู้
ได้และคิดไปตาม ด้วยอาศัยคำบอกเล่า คำแนะนำ การถ่ายทอด
จากผู้อื่น จากคนเก่าก่อน จากเรื่องราวที่สืบต่อกันมา เช่นใน
วัฒนธรรมประเพณี ตลอดจนจากแหล่งข้อมูลข่าวสารที่เป็นระบบ
อย่างไร้ในยุคปัจจุบัน

คนส่วนมากนั้น ถ้าได้คำบอกเล่า ข่าวสาร คำแนะนำที่ถูกที่
ดี ก็ไปทางถูกทางดี แต่ถ้าได้รับข้อมูลข่าวสาร คำชักจูงที่ผิดที่เท็จ
หรือที่ล่อเร้าเป็นโทษ ก็อาจจะเข้าใจผิด ลุ่มหลง มิใช่เพียงไม่มาเข้า
ทางหรือไม่เริ่มเดินทางเท่านั้น แต่อาจจะไกลไปในทางที่ผิด
ไขว้เขว สับสน หรือออกนอกกลุ่มนอกทางไปเลย

ด้วยเหตุนี้ กัลยาณมิตรจึงไม่อาจรอปัจจัยภายในตัว คือ โยนิโสมนสิการของเขา แต่จะอาศัยเจตนาที่มีความปรารถนาดีต่อเขา เข้าไปสื่อสารบอกเล่าแนะนำ เพื่อพาเขามาเข้าทาง และให้ออกเดินทาง พร้อมทั้งช่วยกระตุ้นโยนิโสมนสิการในตัวเขา

ที่นี่ เมื่อผู้ศึกษาเริ่มก้าวไปหรือเดินทางอยู่ ถึงแม้กัลยาณมิตรจะดูแลคอยเกื้อหนุนกระตุ้นเร้า เป็นต้น แต่ก็อย่างที่บอกแล้ว ความเพียรพยายามและการกระทำยอมเป็นของเขาเอง

ดังนั้น การเดินทางหรือก้าวไปในการพัฒนาจะได้ผลดีมาก เมื่อตัวผู้ศึกษานั้นมีคุณสมบัติในตัวเขาเอง ที่จะมาเสริมกำลัง มาหนุนกระบวนการศึกษาพัฒนาของเขา

ตรงนี้แหละ คือจุดสำคัญที่กัลยาณมิตรจะพึงเกื้อหนุนผู้ศึกษาหรือผู้เรียนได้อย่างดี โดยเร่งเร้าช่วยให้เขามีคุณสมบัติประจำตัวของผู้เรียนตั้งแต่ระยะแรกเริ่ม

คุณสมบัติประจำตัวของผู้เรียนนี้ ก็คือตัวนำเข้าสู่ทาง ๒ อย่างนั้น บวกกับตัวหนุนตัวเร่งอื่นอีก ๕ รวมเป็น ๗ เรียกว่า **แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ติงาม หรือ รุ่งอรุณของการศึกษา**

เจ็ดประการนี้ เป็นตัวให้ประกันหรือยืนยันว่า การศึกษาจะเดินหน้า การพัฒนาจะก้าวไปอย่างแน่นอน เหมือนแสงเงินแสงทองบอกล่วงหน้า ยืนยันว่าดวงสุริยาจะอุทัย

คุณสมบัติประจำตัวผู้เรียน ๗ ประการนั้น มีชื่อสั้นว่า “บุพนิมิตแห่งมรรค” (“ชุด ๗ ของนักเรียน”) กล่าวคือ

๑. แสงวงแห่องปัญญาและแบบอย่างที่ดี (คบหากัลยาณมิตร)
๒. มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต (ศีลสัมปทา)

๓. มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์
(ฉันทสัมปทา)
๔. มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุภาพะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้
(อุตตสัมปทา)
๕. ยึดถือหลักเหตุปัจจัย มองอะไรๆ ตามเหตุและผล
(ทิวฐีสัมปทา)
๖. ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท
(อัปปมาทสัมปทา)
๗. ฉลาดคิดแยกคายให้ได้ประโยชน์และความจริง
(โยนิโสมนสิการสัมปทา)

ก้าวไป

หลักการสำคัญ ที่สืบเนื่องจากสิกขา ๓ ก็คือภาวนา ๔ อย่างที่ทราบกันแล้วว่า เมื่อบุคคลใดปฏิบัติในสิกขา ๓ ก็มีผลปรากฏขึ้นที่ตัวบุคคลนั้น ให้เป็นผู้ที่มี ภาวนา ๔ คือ

๑. กายภาวนา พัฒนากาย คือ พัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ
๒. ศิลภาวนา พัฒนาศีล คือ พัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคม
๓. จิตภาวนา พัฒนาจิตใจ (คนไทยมักว่า “พัฒนาทางอารมณ์”)
๔. ปัญญาภาวนา พัฒนาปัญญา

เมื่อคนศึกษา ๓ แດน เขาก็พัฒนา ๔ ด้าน

ภาวนา แสดงถึงความก้าวหน้าในการพัฒนาชีวิต จะดูว่าใครพัฒนาไปได้มากน้อยเท่าไร ก็ดูที่ภาวนา

ถ้าพูดถึงคน ก็เปลี่ยนรูปคำ คนที่พัฒนาแล้ว เรียกว่าเป็น “ภาวิต” และ ภาวิต ก็แยกเป็น ๔ ด้าน ตามภาวนาสี้นั้นแหละ

ในที่นี้ ขอทบทวนความหมายของ ภาวิต ๔ ไว้หน่อย คือ

๑. ภาวิตกาย มีกายที่พัฒนาแล้ว คือ ได้พัฒนาตนให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่เกื้อกูลและมีผลดี โดยรู้จักอยู่ดีมีสุขอย่างเกื้อกูลกันกับสิ่งแวดล้อม เฉพาะอย่างยิ่งกับธรรมชาติ และปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างมีสติ มิให้เกิดโทษ ไม่ให้ความสัมพันธ์นั้นกลายเป็นช่องทางให้ตนเองถูกระทำถูกบีบ ถูกจูงถูกครอบงำ หรือตกเป็นทาส แต่ให้ความสัมพันธ์นั้นเกื้อกูล เป็นคุณ เกิดประโยชน์ต่อกัน และเป็นโอกาสที่จะเจริญกุศลเพิ่มพูน คุณสมบัติที่พึงงามทั้งหลายให้แก่ตน โดยเฉพาะให้

ก) รู้จักใช้อิทธิฤทธิ์ เช่น ตา หู จมูก ฟัง เป็นต้น อย่างมีสติ จูเป็น ฟังเป็น ให้ได้ปัญญา ได้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ ได้ความรู้ ความคิด ความเข้าใจ ได้คุณความดี เช่น ได้คติ หรือได้แบบอย่างที่ดี และรู้จักชื่นชมรมณีย์

ข) กินใช้ด้วยปัญญา เสพบริโภคปัจจัย ๔ และสิ่งของเครื่องใช้ ตลอดจนเทคโนโลยี อย่างฉลาด ให้พอดี ที่จะได้ผลตรงเต็ม ตามคุณค่าที่แท้จริง ไม่ลุ่มหลงมัวเมา ไม่ประมาทขาดสติ (เตือนกันหน่อยว่า “ปฏิสังขา-โย” เสียก่อนนะ)

๒. ภาวิตศีล มีศีลที่พัฒนาแล้ว คือ ได้พัฒนาตนให้มีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม มีพฤติกรรมดีงาม ในความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ โดยตั้งอยู่ในวินัย อยู่ร่วมกับผู้อื่น ได้ด้วยดี และมีอาชีพะสุจริต ไม่ใช้กายวาจาและอาชีพในทางที่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหายเวรภัย แต่ใช้เป็นเครื่อง

พัฒนาชีวิตของตน และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สร้างสรรค์สังคม ส่งเสริมสันติสุข รวมทั้งให้ความสัมพันธ์นั้นเป็นโอกาสที่จะเจริญ กุศลเพิ่มพูนคุณสมบัติที่ดั่งามทั้งหลายให้แก่ตน มิให้กลายเป็น ช่องทางให้ตนเองถูกระทำถูกบั่นถูกจูงถูกครอบงำ หรือตกเป็นทาส

๓. *ภาวิตจิต* มีจิตใจที่พัฒนาแล้ว คือ ได้พัฒนาจิตใจให้เจริญ ก่องามขึ้นในคุณสมบัติที่ดั่งาม ให้มีทั้ง *คุณธรรม* เช่น มีน้ำใจ เมตตา กรุณา เผื่อแผ่ เอื้ออาทร มีมุทิตา มีศรัทธา มีความเคารพ อ่อนโยน ซื่อสัตย์ กตัญญู เป็นต้น มี *สามัคคี* คือ มีความเข้มแข็ง มั่นคง หนักแน่น นุ่มนวล อ่อนโยน ชยันหมั่นเพียร กล้าหาญ อดทน รับผิดชอบ มีสติ มีสมาธิ เป็นต้น และมี *ความสุข* คือ มีความร่าเริง เบิกบาน สดชื่น เิบอิม โปร่งโล่ง ผ่องใส สงบ เป็นสุข (คฤมคความ ที่ภาษาไทยบัดนี้มักใช้ว่า “พัฒนาการทางอารมณ์”)

๔. *ภาวิตปัญญา* มีปัญญาที่พัฒนาแล้ว คือ ได้พัฒนาปัญญา ทั้งด้วยการแสวงหาข้อมูลความรู้ถกถ้อยปรึกษาสังเกตสอบถาม สืบค้นจากแหล่งที่เป็นปัจจัยภายนอก และฝึกการใช้โยนิโสมนสิการที่เป็นปัจจัยภายใน เสริมสร้างความรู้ ความคิด ความเข้าใจ ให้รู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหา และ รู้จักจัดทำดำเนินการต่างๆ ด้วยปัญญาบริสุทธิ์ ซึ่งมองดูรู้เข้าใจ เหตุปัจจัย มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงหรือตามที่มันเป็น ปราศจากอคติและแรงจูงใจแอบแฝง เป็นผู้ที่กิเลสครอบงำบัญชา ไม่ได้ ให้ปัญญาเจริญพัฒนาจนรู้เข้าใจยังเห็นความจริง เป็นอยู่ ด้วยปัญญารู้เท่าทัน เห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ ลุถึงความ บริสุทธิ์ปลอดพ้นจากกิเลสสิ้นเชิง มีจิตใจเป็นอิสระสุขเกษมไร้ทุกข์

พระพุทธเจ้าทรงเป็นตัวอย่างของบุคคลที่เป็นภาวิตทั้ง ๔ บุคคลจะเป็นพระอรหันต์ ต่อเมื่อได้ฝึกอบรมพัฒนาตนครบ ภาวนา ๔ คือเป็น ภาวิต ๔ ที่ว่ามานี้

ทุกคนควรพัฒนาชีวิตให้ตนเป็นภาวิต ๔ นี้ เท่าที่จะทำได้ ยิ่งก้าวไปในภาวนา คือพัฒนาได้มากเท่าไร ก็ยิ่งดีมากกว่านั้น

สี่ข้อนี้ ถือเป็นมาตรฐาน เป็นเกณฑ์สำคัญ เป็นหลักที่เอามาใช้ในการวัดผล แล้วก็พูดแบบรู้จักกันว่า *สิกขา ๓ ภาวนา ๔*

ถึงจุดหมาย

เมื่อปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาอย่างนี้ บุคคลก็เจริญก้าวหน้าไปในธรรม และความเจริญนั้นก็แสดงออกมาในวิถีชีวิตดีงาม ที่มีลักษณะสำคัญในขั้นพื้นฐาน คือ มีการดำเนินชีวิตที่ *ไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น*

เมื่อมนุษย์ไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ก็อยู่กันได้ดี ด้วยดี มีพื้นฐานที่ตั้งตัวได้แล้ว ก็ก้าวต่อไปในการสร้างสรรค์ประโยชน์ด้านต่างๆ ที่เป็นจุดหมายของชีวิตและสังคม ด้วยการทำ *ประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่น* ควบคู่กันไป

ประโยชน์ตน เรียกเป็นคำศัพท์ว่า “อัตตัตถะ” *ประโยชน์ผู้อื่น* เรียกว่า “ปรัตถะ” ทำได้แค่ ๒ ประโยชน์นี้ก็พอแล้ว แต่บางที่ท่านแยกแยะให้ละเอียด ก็เพิ่ม *ประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย* ที่เรียกว่า “อุภยัตถะ” เข้ามาอีก เลยกลายเป็นประโยชน์ ๓ ด้าน

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติทั่วไป เพื่อให้สะดวก นิยมพูดแค่ประโยชน์ ๒ คือ *ประโยชน์ตน-ประโยชน์ผู้อื่น* หรืออัตตัตถะ-ปรัตถะ (จะพูดให้สะดวกแก่ลิ้นไทย ก็ใช้ว่า อัตตัตถะ-ปรัตถะ)

ประโยชน์ ที่พระเรียกว่า “อัตถะ” นี้ เป็นเรื่องสำคัญในการดำเนินชีวิต ประกอบกิจกรรม และทำกิจการทั้งหลายของมนุษย์ ถือเป็นจุดหมายของชีวิตและกิจการนั้นๆ เลยทีเดียว

ในการศึกษาพัฒนาชีวิต เราวัดผลด้วยหลักภาวนา/ภาวิต ๔ ซึ่งเป็นการมองกว้างๆ และดูที่ตัวคน ซึ่งบางทีก็ลึกละเอียดเห็นได้ยากสักหน่อย แต่เมื่อเอาจริง ก็จำเป็นต้องดู

ที่นี้ ในการดำเนินชีวิตและกิจการในสังคม ที่เป็นเรื่องทางปฏิบัติ จะเห็นเป็นเรื่องเป็นราวเป็นขั้นเป็นตอนชัดกว่า จึงดูง่ายขึ้น

เมื่อคนมาดำเนินชีวิตทำกิจการกัน ทางธรรมท่านก็ตามมาดู และก็ให้หลักในการวัดไว้ด้วย

เราก็จึงมาดูพัฒนาการของคน โดยวัดกันที่การสร้างสรรค์ ประโยชน์ และการเข้าถึงหรือบรรลุจุดหมายที่เรียกว่า “อัตถะ” นี้

ถึงตอนนี้ก็จัดระบบประโยชน์ที่เป็นจุดหมายให้เป็นด้านๆ เป็นขั้นๆ เริ่มตั้งแต่ประโยชน์ตน ที่เป็นผลโดยตรงของการพัฒนาชีวิตของตัวเองด้วยไตรสิกขา

หมายความว่า เมื่อเราพัฒนาศีล สมาธิ ปัญญาไป ประโยชน์ตน เช่น คุณสมบัตินิสัยต่างๆ ความดีงาม ความเก่งกล้าสามารถ การบรรลุผลสำเร็จ ความสุข เป็นต้น ก็เจริญออกงามยิ่งขึ้นๆ เป็นขั้นๆ จนตลอดถึงที่สุด รวมทั้งหมด ๓ ขั้น คือ

๑. ทิฏฐธัมมิกัตถะ แปลว่า ประโยชน์ที่เป็นจุดหมายใน ทิฏฐธรรม คือ ในชีวิตที่เป็นอยู่ปัจจุบันซึ่งเห็นๆ กันนี้ หรือชีวิตด้านนอกซึ่งมองเห็นกันได้ แปลงง่ายๆ ว่า ประโยชน์ปัจจุบัน หรือ ประโยชน์ที่ตาเห็น ได้แก่

- ก) มีสุขภาพดี ไร้โรค รู้จักกินอยู่บริโภค บริหารร่างกายให้แข็งแรง
- ข) มีเงินมีงาน ขำนาญอาชีพ รู้จักใช้จ่าย พึ่งตนได้ทางเศรษฐกิจ
- ค) มีสถานภาพดี รู้จักเอื้ออารี เป็นที่ยอมรับนับถือในสังคม
- ง) มีครอบครัวพร้อมรู้จักรองเรือน ทำวงศ์สกุลให้เป็นที่ยื่นชม

พูดสั้นๆว่า จุดหมายชั้นภิกษุวัฑฒัน คือ มีสุขภาพ ทรัพย์ ยศ-เกียรติ-ไมตรี^๑ บ้านที่เป็นสุข (เขียน “ภิกษุวัฑฒัน” ก็ได้)

๒. สัมปรายิกัตถะ แปลว่า ประโยชน์ที่เป็นจุดหมายในสัมปรายะ คือ ในชีวิตที่เลยตาเห็นออกไป หรือที่ลึกลงไปในจิตใจ แปลงง่าย ๆ ว่า ประโยชน์เบื้องหน้า หรือการพัฒนาชีวิตด้านใน เลยตาเห็น เป็นหลักประกันชีวิตไปถึงภพหน้า ได้แก่

- ก) ชีวิตมีจุดหมายได้หลักยึดเหนี่ยวมาใจให้เข้มแข็ง ด้วย *ศรัทธา*
- ข) ชีวิตสะอาดน่าภูมิใจที่ได้ทำแต่การดีงามสุจริต ด้วย *ศีล*
- ค) ชีวิตมีทุนความรู้ที่จะพัฒนาตัวและทำการให้สำเร็จ ด้วย *สุตะ*
- ค) ชีวิตมีคุณค่าน่าอึ้งใจที่ได้เสียสละทำประโยชน์ ด้วย *จาคะ*
- ง) ชีวิตเก่งกล้าสามารถจนถึงความจริงเป็นอิสระ ด้วย *ปัญญา*

พูดสั้นๆว่า จุดหมายชั้นสัมปรายะ คือ พัฒนาชีวิตตลอดเวลา ด้วยศรัทธา รักษาศีล หมั่นอ่านฟัง แสดงน้ำใจ ใช้ปัญญา

๓. ปรมัตถะ ประโยชน์สูงสุด ถึงขั้นที่จิตใจบริสุทธิ์ผ่องใส สดชื่นเบิกบานเป็นอิสระโดยสมบูรณ์

ประโยชน์สูงสุดที่เป็นปรมัตถ์นี้ มีสาระสำคัญอยู่ที่ปัญญาซึ่งรู้แจ้งเข้าถึงสัจธรรมของโลกและชีวิต จนกระทั่งทำให้จิตใจเป็นอิสระ ไม่ถูกความยึดติดถือมั่นบีบคั้นจิตใจ แม้ว่าสิ่งทั้งหลายจะเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ถึงจะพบความผันผวนปรวนแปรของโลกและชีวิตนั้น ก็ไม่หวั่นไหว มีใจสดใสเบิกบานเกษมศานต์มั่นคงตลอดเวลา มีชีวิตเป็นอยู่ด้วยปัญญาที่รู้เท่าทันและทำการตรงไปตามเหตุปัจจัย

^๑ ยศ-เกียรติ-ไมตรี นั้น ในภาษาพระ เรียกด้วยคำเดียวว่า “ยศ” เพราะท่านแยกยศไว้เป็น ๓ อย่างคลุมหมดแล้ว คือ ๑. อิสริยยศ (ยศคือความเป็นใหญ่) ๒. เกียรติยศ (ยศคือเกียรติ) ๓. บริวารยศ (ยศคือผู้คนที่แวดล้อม)

อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไป พระพุทธเจ้าตรัสอดีตละหรือจุดหมายเพียง ๒ ชั้น คือ ชั้น *ทิวฐธัมม* กับ *สัมปราย* โดยทรงรวมปรมาตถ์ไว้ในชั้นสัมปราย ช่วยให้เรากำหนดหมายเข้าใจและจดจำได้ง่ายขึ้น เพราะอย่างที่บอกแล้วว่า ชั้นปรมาตถ์นั้นมีสาระอยู่ที่ปัญญาเห็นแจ้งที่ทำให้จิตเป็นอิสระ และในชั้นสัมปราย ก็มีปัญญาเป็นข้อสุดท้าย ดังนั้น เมื่อพูดกว้างๆ จุดหมายชั้นสัมปรายจึงคลุมทั้งปรมาตถ์ด้วย (เอาปรมาตถ์รวมไว้ในข้อ “ปัญญา” ของสัมปราย)

เป็นอันว่า ไตรสิกขาจะทำให้เราเจริญด้วยประโยชน์ตน ลุถึงอดีตที่เป็นจุดหมาย ๓ ชั้น คือ *ทิวฐธัมมิกัตถ* *สัมปรายิกัตถ* และ *ปรมาตถ์*

แต่ในที่นี้ เราตกลงเอาแบบที่จัดเป็น ๒ คือ ชั้น *ทิวฐธัมม* กับ *สัมปราย*

พร้อมกับทำประโยชน์ตนนั้น เราก็บำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นไปด้วย การบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นก็คือ ช่วยให้คนอื่นพัฒนาก้าวไปในประโยชน์ทั้ง ๒-๓ ชั้นนั้นด้วยเช่นเดียวกับตัวเรา คือให้เขาเจริญในประโยชน์ชั้น *ทิวฐธัมม* และ *สัมปราย* นั้นแหละ

จะเห็นว่า การปฏิบัติไตรสิกขานั้นมีจุดหมายชัดเจน ที่จะให้ตัวเราเจริญก้าวไปในประโยชน์ ที่เป็นจุดหมายทั้ง ๓ ชั้น (ที่นี้จัดแบบ ๒ ชั้น) และทั้ง ๓ ชั้นนั้น ไม่เพียงตัวเราจะทำให้แก่ตนเองเท่านั้น แต่เราช่วยให้คนอื่นเจริญพัฒนาไปด้วย

โดยนัยนี้ ประโยชน์หรือจุดหมายที่ว่ามาทั้งหมดนั้น จึงจัดแยก ๒ แบบ เป็น *แนวตั้ง* คือเป็นชั้นๆ และเป็น *แนวราบ* หรือ *แนวนอน* คือด้านเพื่อตัวเอง และด้านเพื่อผู้อื่น

รวมแล้วก็เป็นประโยชน์ หรือจุดหมาย ๒ ชุด มี ๒ ชั้น กับ ๒ ด้าน ดังนี้^๑

ชุดที่ ๑ แนวตั้ง:	จุดหมายชั้นทิฏฐิธรรม	ประโยชน์ที่ตาเห็น
	จุดหมายชั้นสัมปราย	ประโยชน์เลยตาเห็น
ชุดที่ ๒ แนวนอน:	อัตตทัตถ์	ประโยชน์ด้านตนเอง
	ปรัตถะ	ประโยชน์ด้านผู้อื่น

เมื่อปฏิบัติจนถึงจุดหมายได้ประโยชน์ทั้ง ๒ ชุดนี้ ไตรสิกขา ก็ปรากฏผลที่มุ่งหมายออกมาชัดเจน ทั้งต่อชีวิตบุคคลและต่อสังคมส่วนรวม คือการดำเนินก้าวไปในอสังขารทุกอย่าง

เป็นอันว่า ชีวิตคนก็เข้าถึงจุดหมายเพิ่มขึ้น ดีขึ้นไปทุกชั้น และทุกด้าน เริ่มตั้งแต่รู้จักเป็นอยู่ รู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ มีพฤติกรรมที่แสดงออกมาอย่างดี มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม และกับเพื่อนมนุษย์ ในทางที่เกื้อกูลกัน ทั้งจิตใจก็ดีขึ้น ทั้งมีคุณธรรม มีความเข้มแข็งสามารถ และมีความสุขมากขึ้น พร้อมทั้งมีปัญญาดีขึ้น ใช้ปัญญามากขึ้น รู้เข้าใจ เข้าถึงความจริง จนในที่สุดก็มีจิตใจเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ ถึงตอนนี้อย่างก็ลงตัวหมด

^๑ แยกแบบเต็ม ประโยชน์ หรือจุดหมาย ๓ มี ๒ ชุด คือ ชุด ๓ ชั้น กับชุด ๓ ด้าน ดังนี้

ชุดที่ ๑ แนวตั้ง:	ทิฏฐิธรรมิกัตถะ	ประโยชน์ชั้นตาเห็น
	สัมปรายิกัตถะ	ประโยชน์ชั้นเลยตาเห็น
	ปรมัตถะ	ประโยชน์ชั้นสูงสุด
ชุดที่ ๒ แนวนอน:	อัตตัตถะ	ประโยชน์ด้านตนเอง
	ปรัตถะ	ประโยชน์ด้านผู้อื่น
	อุภยัตถะ	ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย

ตระหนักภาวะแตกต่างหลากหลาย

อย่างไรก็ตาม พร้อมกับความเข้าใจและการที่จะปฏิบัติตามหลักการนี้ ก็ต้องตระหนักความจริงแห่งธรรมชาติของมนุษย์ที่จะพึงพัฒนา พร้อมทั้งการจัดการทางสังคมที่สอดคล้องกัน ซึ่งได้พูดไปแล้ว แต่ขออย่าไว้ใจกว่า

๑. ในขณะที่ใดขณะหนึ่งก็ตาม เมื่อมองดูสังคมมนุษย์ทั้งหมด คนทั้งหลายจะอยู่ในระดับของการพัฒนาที่ต่างกันไป เขาจึงบรรลุอัตตะไม่เท่ากัน และมีความแตกต่างหลากหลายเป็นอันมาก สังคมจึงต้องมีการจัดตั้งที่สนองความแตกต่างหลากหลายนั้น ให้ทุกคนอยู่ผาสุกในสภาพที่แตกต่างอันเหมาะแก่ตนนั้น พร้อมทั้งเอื้ออำนวยให้เขาพัฒนาชีวิตก้าวสูงขึ้นต่อไป

๒. สังคมที่มีสภาพสนองความแตกต่างหลากหลายนั้น มีการแบ่งในขอบเขตอย่างกว้างๆ หลวมๆ เป็น ๒ ชั้น คือ

ก) **สังคมคฤหัสถ์** (สังคมของกามโภคีชน) อันเป็นสังคมใหญ่ที่ครอบคลุม เป็นที่สนองภาวะการพัฒนาที่ไม่เข้มข้น และโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับต้นๆ

บุคคลหลักที่เป็นตัวแทนของความสำเร็จในการพัฒนาชีวิตในสังคมนี้นี้ ได้แก่อริยชนชั้นโศดาบัน และจุดหมายชีวิต หรืออัตตะที่เป็นมาตรฐาน ได้แก่ชั้น **ทิวสุธัมม** ที่ไม่ขาดสัมปราชัย ส่วนผู้ใดจะพัฒนาสูงยิ่งขึ้นไป ก็ตามแต่สมัครใจเลือก โดยพึงสนับสนุน และเป็นที่ยินยอมนับถือ

ข) **ชุมชนอนาคตาริก** (ภิกขุสังฆะ) อันเป็นชุมชนชั้นน้อยอยู่ในสังคมใหญ่ เป็นที่สนองภาวะการพัฒนาที่เข้มข้น โดยเป็นที่หวังว่ามีการพัฒนาในระดับสูง

บุคคลหลักที่เป็นตัวแทนของความสำเร็จในการพัฒนาชีวิตในชุมชนนี้ได้แก่อริยชนชั้นอรหันต์ และจุดหมายชีวิต หรืออัตตะที่เป็นมาตรฐาน ได้แก่ปรมาตย์ ผู้ที่แม้เป็นปุถุชน แต่ถ้าสมัครใจมุ่งจะพัฒนาชีวิตให้ถึงอัตตะสูงสุด และยินดีที่จะเป็นอยู่ในวิถีชีวิตระดับนั้นทั้งที่ภาวะการพัฒนาของตนยังไม่ถึง ก็เลือกที่จะขอเข้ามาร่วมได้ โดยพึงสนับสนุน และเป็นที่ชื่นชมนับถือ

ทั้งหลักการในการศึกษาพัฒนาตลอดกระบวนการ และสภาพชีวิตและสังคมที่สนองการศึกษาพัฒนาที่ก้าวไปในระดับที่แตกต่างหลากหลายนี้ เป็นเรื่องที่จะต้องรู้เข้าใจตระหนักไว้พร้อมกันและโดยสัมพันธ์กัน

แต่เมื่อพูดในแง่ของบุคคล ก็กล่าวได้ว่า ทุกคนพึงศึกษาพัฒนาตนจนกว่าจะจบการศึกษาบรรลุอัตตะที่สูงที่สุด

สังคมของมนุษยชน

ดังได้กล่าวแล้วว่า เมื่อเรามองดูโลกหรือสังคมขณะหนึ่งขณะใดในเวลาเดียวกัน มนุษย์ทั้งหลายจะอยู่ในระดับแห่งการพัฒนาที่ไม่เท่ากัน มีตั้งแต่พาลชนในสังคมใหญ่ ที่เรียกคร่าวๆ ว่าสังคมของคฤหบดี แล้วประณีตขึ้นไป จนเป็นบัณฑิต ตลอดถึงพุทธชน

เมื่อผู้ใดพัฒนาตนได้สูงสุดจนถึงจุดหมาย เขาก็จะมองเห็นประดามมนุษย์ที่กำลังก้าวหน้ามาในการพัฒนาที่ต่างระดับกัน หลากหลายเช่นนั้น

แน่นอนว่า การที่มนุษย์ทั้งหลายไม่เท่าไม่เสมอกันในระดับแห่งการพัฒนานี้ ก็เพราะเขาเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่แตกต่างกัน ตามกฎธรรมชาติที่เสมอกันต่อทุกคน เฉพาะอย่างยิ่ง เหตุปัจจัยสำคัญคือการกระทำของเขาเอง นี่ก็คือ ทุกคนเสมอกันต่อหน้ากฎธรรมชาติ

คนที่พัฒนาตนถึงจุดหมายแล้วนั้น ย่อมมองเห็นความจริงนี้ จึงเกิดเป็นหลักแห่งพระพุทธศาสนา ที่ยอมรับมนุษย์ทั้งปวงที่แตกต่างหลากหลายนั้นตามที่เขาเป็น

แต่เพื่อประโยชน์แก่ตัวมนุษย์นั่นเองแต่ละคน และเพื่อประโยชน์ร่วมกันของทุกคน เราขอให้มี มาตรฐานแห่งความเป็นมนุษย์ ๒ ประการ คือ ท่ามกลางความแตกต่างหลากหลายนั้น

๑. ขอให้ทุกคน ซึ่งอยู่ร่วมโลกและร่วมกฎธรรมชาติเดียวกันนี้ รักษาตัวให้อยู่ในเกณฑ์อย่างต่ำ ที่จะไม่ทำการที่เป็นการละเมิดเบียดเบียนทำลายผู้อื่น และเป็นการก่อความหายนะแก่ตนเอง

๒. ขอให้ทุกคน ในฐานะแห่งมนุษย์ซึ่งเป็นสัตว์ที่มีธรรมชาติแห่งการที่จะดีเลิศประเสริฐได้ด้วยการศึกษาพัฒนานั้น พึงศึกษาพัฒนาตนอยู่เสมอ ไม่ละเลยพันธกิจพื้นฐานของชีวิตข้อนี้

ผู้ที่ถือปฏิบัติแม้เพียงเท่านี้ ย่อมเป็นที่ยอมรับได้โดยหลักการว่าเป็น *มนุษย์ชน* คือเป็นคนที่มียุติธรรม

ในขั้นต้นที่สุด เพื่อให้ได้ผลตามหลักข้อที่ ๑. จึงจัดตั้งวางกติกาสังคมขึ้นมาเป็นเกณฑ์อย่างต่ำ เป็นกติกาพื้นฐานซึ่งมีข้อสำคัญเพียง ๕ ข้อ คือ

๑. ไม่ละเมิดประทุษร้ายทำลายชีวิตร่างกายกัน
๒. ไม่ละเมิดประทุษร้ายทำลายทรัพย์สินกัน
๓. ไม่ละเมิดประทุษร้ายทำลายคูครองของรักของหวงกัน
๔. ไม่ใช้วาจาละเมิดประทุษร้ายทำลายกัน
๕. ไม่ใช้สิ่งเสพติดมีนเมาทำตนให้ขาดสติมีอาการคุกคามต่อความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยของผู้อื่น

กติกานี้มีคำเรียกง่าย ๆ ว่า *ศีล ๕*

ในสังคมทั้งหลายที่ตีพอให้มนุษย์อยู่กันได้ มนุษย์ผู้มีปัญญาก็ตั้งกติกาแตกข้อย่อยและใช้คำบรรยายกันไปต่างๆ ขยายออกไปให้พิสดาร เป็นกฎหมายระเบียบข้อบังคับมากมาย เพื่อกำกับควบคุมคน ตั้งแต่กลุ่มชน ชุมชน ไปจนถึงชาติ ประเทศ ตลอดจนคนทั้งโลก แม้กระทั่งเป็นประกาศสากลแห่งลัทธิมนุษยชน

แต่ไม่ว่าจะวางกฎกติกาขึ้นมากี่ข้อก็ตาม ทั้งหมดนั้น ว่าโดยสาระ ก็อยู่ในหลักศีล ๕ ข้อนี้แน่นอน

เมื่อคนประพฤติปฏิบัติตามหลักศีล ๕ นี้ (พูดให้สั้นกะทัดรัดว่า “รักษาศีล ๕”) ก็มีเครื่องกำกับควบคุมพฤติกรรม ที่ช่วยให้สังคมของเขาสงบเรียบร้อยพออยู่กันได้ อย่างน้อยก็ไม่เดือดร้อนลูกเป็นไฟ และชีวิตของแต่ละคนก็พอเรียกได้ว่ามีความมั่นคงปลอดภัย

แต่ยังไม่เป็นหลักประกันว่า สังคมนั้นจะเจริญพัฒนา และรับรองไม่ได้ว่าแต่ละคนนั้นๆ จะมีความสุข

หมายความว่า มนุษย์เหล่านี้ยังอยู่แค่เกณฑ์อย่างต่ำในข้อ ๑ ที่พอจะพูดได้ว่าเริ่มมีมนุษยธรรม ที่จะเป็นมนุษยชน

แต่ยังไม่มีคุณสมบัติที่แสดงว่าจะก้าวไปในการพัฒนาชีวิตของเขา ให้สมกับธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ ที่จะต้องศึกษาพัฒนา

นี่ก็คือ เขาจะต้องก้าวจากเกณฑ์อย่างต่ำของการมีศีล ๕ ขึ้นไปสู่ข้อที่ ๒

สังคมกัลยาณชน

ถึงตอนนี้ก็หมายความว่า มนุษย์จะไม่อยู่เพียงแค่ขั้นกำกับควบคุมพฤติกรรมเท่านั้น แต่ต้องก้าวต่อไปสู่การพัฒนาพฤติกรรมนั้นให้ประณีตดีงามเกื้อกูลยิ่งขึ้น คือ

- ก้าวจากการกั้นยั้งพฤติกรรมเชิงลบ ขึ้นสู่การพัฒนาพฤติกรรมเชิงบวก
- มีการพัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญาด้วย

ในขั้นนี้ ก็คือการทำได้ตามมาตรฐานแห่งความเป็นมนุษย์ครบทั้ง ๒ ประการ

จึงมีเกณฑ์เพิ่มขยายจากศีล ๕ ขึ้นไป กลายเป็น ๑๐ ประการ ซึ่งอย่างที่บอกแล้วว่า มีทั้งเรื่องพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ที่ไม่ใช่แค่ป้องกันกำกับควบคุม (เชิงลบ) แต่พร้อมที่จะก้าวไปในการพัฒนา (เชิงบวก) ดังนี้

ก. ด้านกาย

๑. ไม่ดัดรอนชีวิต...ใส่ใจทำประโยชน์แก่ทุกคนทุกชีวิต
๒. ไม่ถือเอาทรัพย์สินที่เขามิได้ให้ ไม่ว่าของผู้ใดในที่ใด
๓. ไม่ประพฤตินิดทางเพศ ไม่ละเมิดต่อสตรีใดๆ

ข. ด้านวาจา

๔. ไม่กล่าวเท็จ ซื่อตรง พูดตามที่เป็นจริง
๕. ไม่พูดยุแหย่ส่อเสียด...กล่าวถ้อยคำสมานสามัคคี
๖. ไม่พูดคำหยาบ...กล่าวคำสุภาพ จับใจ ไพเราะ
๗. ไม่พูดเพื่อเจ้า...พูดแต่พอดี มีหลักฐาน ถูกกาล เป็นประโยชน์

ค. ด้านใจ (ทางจิต และปัญญา)

๘. ไม่ละโมภะจองจะเอาของของใคร (ใจพร้อมจะเผื่อแผ่)
๙. ไม่คิดร้ายใคร...ใจเมตตาปรารถนาให้ทุกชีวิตอยู่ดีมีสุข
๑๐. มีสัมมาทิฐิ...เข้าใจหลักกรรม เห็นชอบตามคลองธรรม

คุณสมบัติ ๑๐ ประการนี้ เรียกว่า **ธรรมจริยา ๑๐** (เรียกเต็มว่า ธรรมจริยาสมจริยา)^๑ แต่รู้จักกันมากในชื่อว่า **กุศลกรรมบถ ๑๐** ถือว่าเป็นมนุษยธรรมแท้ที่เต็มตามความหมาย (ได้มาตรฐานแห่งความเป็นมนุษย์ครบทั้ง ๒ ชั้น)

บอกแล้วว่า คนมีศีล ๕ ก็พอจะได้ชื่อว่าเป็นมนุษยชน ที่นี้เมื่อมนุษยชนนั้นมีคุณสมบัติแห่งธรรมจริยาหรือกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ เขาก็เป็นมนุษยชนที่มีธรรม เรียกได้ว่าเป็น **กัลยาณชน** หรือ **ธรรมิกชน** (เขียน **ธัมมิกชน** ก็ได้)

ทุกคนควรปฏิบัติตามหลักธรรมจริยาหรือกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ เพื่อให้โลกเป็นสังคมแห่งกัลยาณชน ซึ่งมั่นใจได้ว่าจะร่วมเย็นงอกงามมีความสุขอย่างแน่นอน

^๑ในที่นี้ แปลจับสาระเพียงให้เป็นหัวข้อ ผู้ต้องการความหมายเต็ม พึงดู ม.ม.๑๒/๔๘๕/๕๒๓; ม.ศ.๑๔/๒๐๒/๑๔๗; ใน *จักกวัตติสูตร* พระพุทธเจ้าทรงใช้กุศลกรรมบถ ๑๐ นี้ เป็นเหมือนเกณฑ์วัดความเจริญและความเสื่อมของสังคมมนุษย์ (เช่น ที.ปา.๑๑/๔๖/๗๘), อรรถกถาอธิบายว่า ผู้ปกครองบ้านเมืองที่ทรงกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นธรรมราชา หรือธรรมิกราช
อนึ่ง กุศลกรรมบถ ๑๐ นี้ ในอรรถกถา บางที่เรียกว่าเป็นกัลยาณธรรม บ้าง เป็นส่วนหนึ่งในกัลยาณปฏิบัติ บ้าง และถือว่าเป็นมนุษยธรรม (เช่น อ.จ.๑/๕๑; วินย.ฎี.๑๖๒)

ชุมชนอริยาวัติ

เรื่องยังไม่จบแค่นี้ จะเห็นว่า เมื่อมนุษย์ชนซึ่งมีศีล ๕ ก้าวขึ้นมาสู่ความเป็นธรรมจารีชน หรือเป็นธรรมิกชน ผู้มีธรรมจริยา ๑๐ (หรือกุศลกรรมบถ ๑๐) นั้น เราพูดว่าเขาพัฒนาขึ้นมาแล้ว

แต่เพียงสังเกตว่า การพัฒนาอย่างนี้ เป็นการก้าวขึ้นไป ด้วยการรับหลักหรือข้อปฏิบัติขั้นที่สูงกว่าเอาไปถือหรือไปทำตาม แล้วตัวเองก็เลยเปลี่ยนขั้นเปลี่ยนระดับขึ้นไป และเราก็เรียกว่าเป็นการพัฒนา ซึ่งเมื่อพูดกว้างๆ ก็ถือว่าถูกต้อง

แต่ในแง่หนึ่ง เราก็อาจจะบอกว่า หลักหรือข้อปฏิบัติที่เขารับเอาไปถืออันนั้นเอง ยกตัวเขาขึ้นไปอยู่ในระดับใหม่ที่สูงขึ้นไป

ถ้าคนปฏิบัติตามหลักธรรมจริยา ๑๐ เป็นธรรมิกชนกันทั่วไป ก็มั่นใจได้ว่าเราจะมีสังคมที่ดี และสังคมจะดีงามเป็นสุข แต่มองในแง่ตัวบุคคล คนก็อาจจะเป็นธรรมิกชนอยู่แค่นั้น ไม่ตั้งใจหรือไม่ค่อยจะพัฒนาต่อไปอีก นี่แหละ จึงได้พูดว่า เรื่องไม่จบแค่นี้

สิ่งที่ต้องการในตอนนี้ก็คือ ให้คนมีคุณสมบัติบางอย่างในตัวเขา ที่จะทำให้เขาพัฒนาตัวเองยิ่งขึ้นต่อไปอีก

ตรงนี้เป็นจุดสำคัญที่เข้าสู่วิถีของพุทธศาสนา คือ ไม่ใช่แคื่อยึดถือหลักเกณฑ์หรือทำตามข้อปฏิบัติดีๆ ที่กำหนดหรือวางไว้เท่านั้น แต่มีคุณสมบัติภายในที่ทำให้พัฒนาตนต่อไปด้วย

หมายความว่า ให้มีทั้ง ๒ อย่าง คือ ทั้งมีคุณสมบัติที่ทำให้พัฒนาตัวต่อไป และถือข้อปฏิบัติของคนที่มีการพัฒนา เรียกว่า มีทั้งคุณสมบัติและบทบาท ที่เป็นลักษณะประจำตัว

เมื่อพระพุทธศาสนาปรากฏขึ้น ก็มีคนที่มีความสมบัติและ
บทบาทอย่างนี้เพิ่มทวีจำนวนมากขึ้นๆ เกิดเป็น**ชุมชนโดยคุณสมบัติ
และบทบาท** ซึ่งเกิดขึ้นและเป็นไปเองตามลักษณะร่วมของคนที่เป็น
อย่างเดียวกัน อย่างที่กล่าวแล้วข้างต้น

ชุมชนแบบนี้ ใครจะจัดตั้งเป็นหน่วยทางการหรือเป็นรูปแบบ
ขึ้นมาสำหรับอีกชั้นหนึ่งก็ได้ แต่โดยสภาวะ ชุมชนที่ไม่เป็นทางการนี้
ถ้าเย็นงและเข้มแข็งจริง ก็จะขยายออกไปจนกลายเป็นสังคม
ทั้งหมด คือให้ทั้งสังคมกลืนกลายเป็นชุมชนอย่างนั้น ถ้าได้อย่างนี้
ก็เป็นสังคมดั่งามที่เป็นจุดหมายอย่างแท้จริง

พูดคร่าวๆ ว่า สำหรับสังคมใหญ่ เราต้องพยายามให้เป็น
สังคมของกัลยาณชน (ผู้มีธรรมจริยา หรือกุศลกรรมบถ ๑๐) ถ้าไม่
ไหว อย่างน้อยต้องให้เป็น สังคมของมนุษย์ชน (ผู้มีศีล ๕)

แล้วในสังคมใหญ่นั้น ก็ให้มีชุมชนของผู้พัฒนาตนอยู่ใน
ระดับต่างๆ สู่วิถีความเป็นอริยชน เพื่อเป็นหลักประกันหรือหนุนให้
สังคมใหญ่ดำรงภาวะแห่งสังคมของธรรมิกชนหรือกัลยาณชนไว้
และเพื่อให้มนุษย์มีโอกาสพัฒนาสูงต่อขึ้นไปได้

พระพุทธเจ้าทรงสอนการพัฒนามนุษย์ครอบคลุมทุก
ขอบเขตและทุกขั้นตอน แต่สำหรับสังคมใหญ่พื้นฐานที่มีมนุษย์
ตั้งแต่ระดับที่ยังไม่พัฒนาเลยและยังมีชีวิตอยู่แค่กับวัตถุนั้น ท่าน
เน้นให้เป็นหน้าที่ของผู้ปกครองบ้านเมืองที่ดี (เรียกว่า “ธรรม
ราชา”) ที่จะต้องเพียรพยายามชักนำพร้อมทั้งบริหารกำกับในด้าน
รูปธรรม เพื่อให้ประชาชนตั้งอยู่ในธรรมจริยา ๑๐ (กุศลกรรมบถ
๑๐) และให้เขาเข้าถึงประโยชน์ที่เป็นจุดหมายขั้นปฏิสัมภิทาม^๑

^๑ ตรงนี้ พึงดูหลักการตามพระไตรปิฎก ในเรื่องที่พระเจ้าพิมพิสารสอนทิวรรุชฌัมมิกัตตะ
(วินย.๕/๑/๑) และในจักกวัตติสูตร (ที.ป/๑.๑๑/๓๓/๖๒)

ส่วนคนที่เข้าสู่ชุมชนของผู้พัฒนาตนนั้น ถึงจะตั้งต้นแค่นี้
ศีล ๕ ยังไม่ถึงธรรมจรรยา ๑๐ ก็ได้

ข้อสำคัญอยู่ที่การเริ่มแสดงความตกลงใจหรือตั้งใจที่จะเข้า
สู่กระบวนการศึกษาพัฒนาชีวิต โดยแจ้งว่าขอถือเอาไตรรัตน์เป็น
สรณะ คือเป็นหลักนำทางในการพัฒนาชีวิตของตน พร้อมทั้งทำ
ตนให้มีคุณสมบัติที่จะช่วยให้การพัฒนาชีวิตดำเนินไป

บุคคลที่แจ้งหรือประกาศการเริ่มถือสรณะเครื่องนำทางการ
พัฒนาชีวิตอย่างนี้ เรียกว่า อุบาสก หรืออุบาสิกา (แปลว่า ผู้นั่ง
ใกล้พระไตรรัตน์) และเนื่องด้วยบุคคลเหล่านี้มีคุณสมบัติเสมอ
เหมือนกัน ก็จึงกลายเป็นชุมชนโดยคุณสมบัติและบทบาท
(เรียกว่า อุบาสก-อุบาสิกาบริษัท)

ในการที่จะก้าวหน้าไปในการพัฒนาชีวิตนั้น อุบาสก-อุบาสิกา
พึงมีคุณสมบัติพื้นฐานที่ท่านกล่าวไว้เป็นหลัก ที่เรียกว่า *อริยวัฑฒิ*
(อ่านง่ายๆ ว่า อะ-ริ-ยา-วัฑ) คือการพัฒนาหรือเครื่องพัฒนาแบบ
อริยะ ซึ่งมี ๕ อย่าง คือ

๑. *ศรัทธา* ความซาบซึ้งมั่นใจในคุณพระรัตนตรัย ซึ่งมีแกนอยู่ที่
ตถาคตโพธิสัทธา คือ ศรัทธาในปัญญาตรัสรู้ของตถาคต หรือศรัทธา
ในปัญญาตรัสรู้ที่ทำให้มนุษย์เป็นพุทธะ เท่ากับมั่นใจในความเป็น
มนุษย์ที่จะฝึกให้เลิศประเสริฐจนมีปัญญารู้แจ้งเป็นพุทธะได้ ข้อนี้ก็
คือคุณสมบัติที่เป็นจุดตั้งต้นของการศึกษาพัฒนาชีวิตนั่นเอง

๒. *ศีล* ความประพฤติมาตรฐานขั้นต้น เริ่มด้วยเพียงเว้นการ
เบียดเบียนกัน โดยมีศีล ๕ แล้วค่อยพัฒนาต่อไปสู่ศีล ๘ ฯลฯ

๓. *สุตะ* สดับฟังอ่านข่าวสารข้อมูลคำสอนหลักธรรมคำอธิบาย
ที่จะนำมาไตร่ตรองพิจารณาวิเคราะห์หิวัจย์ให้เข้าถึงความหมาย ได้
หลักที่จะนำไปปฏิบัติพัฒนาให้ถูกต้องหรือใช้ให้เป็นประโยชน์ได้จริง

๔. *จาคะ* ความมีน้ำใจเผื่อแผ่เสียสละ ครองเรือนด้วยใจที่ไม่ตระหนี่คับแคบ ใส่ใจรับฟังทุกข์สุขของคน พร้อมทั้งจะให้ปันช่วยเหลือ ข้อนี้จะลดความเห็นแก่ตัว ละกิเลส ขยายกุศลขึ้นเรื่อยๆ

๕. *ปัญญา* ความมีปัญญาหยั่งถึงความเกิดขึ้นจนถึงความดับสลาย ทลายประดาภิเลสความชั่วร้าย แก้ปัญหาทำทุกข์ให้สิ้นไปได้

อริยาวัตร ๕ ประการนี้^๑ เป็นคุณสมบัติประจำตัวของอุบาสก อุบาสิกา เป็นตัวขับเคลื่อนการพัฒนาชีวิต ทำให้ก้าวไปในการเข้าถึงจุดหมายขั้นสัมปราย (สัมปรายิกัตถ์)

เมื่อมองชุมชนนี้โดยเน้นที่คุณสมบัติซึ่งเป็นแกนขับเคลื่อน จึงอาจเรียกชุมชนนี้ว่า “ชุมชนอริยาวัตร” ถือว่าใช้แทนกันได้กับคำว่าอุบาสกอุบาสิกาบริษัท (ซึ่งแปลแบบไทยๆ ว่า “ชุมชนชิดพระ”)

อนึ่ง ขอทำความเข้าใจเพิ่มเติมไว้หน่อยว่า สังคม กับชุมชน นอกจากที่มองง่าย ๆ ว่าต่างกันโดยขนาดแล้ว จะเห็นว่า “สังคม” เป็นเพียงที่รวมคน ซึ่งมนุษย์หลากหลายที่มีคุณสมบัติต่างๆ กัน แต่ละคนชวนชวายเป็นเรื่องของตนๆ และบางที่ต่างก็หาประโยชน์แก่ตน ซึ่งอาจจะขัดแย้งกันก็ได้ แม้จะพัฒนายกระดับขึ้นมา ให้คนมีคุณภาพมีคุณธรรมในระดับใกล้เคียงกันขึ้นบ้าง แต่คนเหล่านั้นก็ต่างชวนชวายเป็นเรื่องของตน ไม่จำเป็นต้องใส่ใจร่วมอะไรกัน

ส่วน “ชุมชน” ไม่มุ่งที่การ *รวม* แต่มีลักษณะสำคัญอยู่ที่การ *ร่วม* นอกจากมีคุณสมบัติที่ร่วมกัน เสมอกันหรือทำนองเดียวกันแล้ว ก็อาจจะร่วมกิจกรรม ร่วมกิจการ ร่วมจริยา หรือร่วมปฏิบัติบางอย่าง

^๑ *อริยาวัตร ๕* นี้ ที่ประจำแน่นอนมี ๔ คือ ศรัทธา คีต จาคะ ปัญญา ส่วนสุตะ บางครั้งท่านยอมเว้นให้บ้าง; เรื่องความเป็นอุบาสกอุบาสิกา ซึ่งโยงกับการถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ และ *อริยาวัตร ๕* นี้ ถ้าต้องการดูหลักในพระไตรปิฎก ฟังดู ส.ม.๑๘/๑๘๕๐/๔๙๗; อ.จ.อภ.๒๓/๑๑๕/๒๒๓; อ.จ.ป.๒๒/๖๓/๙๑

ยิ่งกว่านั้น ในความเป็นชุมชน ก็มักเน้นการค้ำึงถึงกัน ใส่ใจสุขทุกข์ความเจริญความเสื่อม และการที่จะเกื้อหนุนกันและกัน

เมื่อมองตามความหมายนี้ ชุมชนอริยวาทิของผู้มีคุณสมบัติอย่างอุบาสกอุบาสิกา ร่วมกัน นอกจากร่วมเจริญ ร่วมปฏิบัติในการพัฒนาชีวิตในอริยวาทินั้นแล้ว ก็ใส่ใจร่วมมือเกื้อหนุนกัน ส่งเสริมกันและกันให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปในอริยวาทินั้น

ถ้ามองในแง่ของการเกื้อหนุนกันทางธรรมอย่างนี้ ชุมชนอริยวาทินั้น ก็เป็นชุมชนกัลยาณมิตร คืออาจจะเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า ชุมชนกัลยาณมิตร

ถ้าอย่างนี้ก็พูดได้ว่า ในขณะที่เราพยายามให้มีการพัฒนาคนทั่วไป เพื่อยกระดับสังคมขึ้นเป็นสังคมกัลยาณชนนั้น เรามีชุมชนกัลยาณมิตร ของคนที่ร่วมกัน เกื้อหนุนกันในอริยวาทิ เป็นหลัก เป็นแกนให้มันใจไว้ชิ้นหนึ่งแล้ว

อริยวาทิ ทั้งทิวฐธัมม์ และสัมปราย

ได้บอกแล้วว่า *อริยวาทิ* เป็นคุณสมบัติหลักที่จะทำให้คนพัฒนาสูงขึ้น และ *อริยวาทิ* ๕ อย่างที่พูดไปแล้ว ก็เน้นการพัฒนาประโยชน์ที่เป็นจุดหมายในขั้นสัมปราย ซึ่งเน้นด้านจิตใจ และปัญญา

แต่สังคมใหญ่ของมนุษย์ประกอบด้วยประชาชนที่เป็นคฤหัสถ์ ซึ่งจะต้องให้ความสำคัญแก่ประโยชน์ที่เป็นจุดหมายในขั้นทิวฐธัมม์ คือเรื่องสุขภาพ ทรัพย์ ยศ-เกียรติ-ไมตรี บ้านที่เป็นสุข หรือพูดให้สั้นว่า สุขภาพ ทรัพย์ ยศ ครอบครั

ด้วยเหตุนี้ ในกรณีที่ตรัส *อริยาวุฒิ* แบบเต็ม พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดง *อริยาวุฒิ ๑๐* ที่แบ่งเป็นขั้นทิวฐธัมม ๕ และขั้นสัมปราย ๕ ไม่ใช่ตรัสแค่ *อริยาวุฒิ ๕*

เพื่อให้เห็น *อริยาวุฒิ ๑๐* ที่ครบทั้ง ๒ ขั้น ก็จึงจะยกมาให้ดูไว้ด้วย

แต่ขอทำความเข้าใจกันไว้ก่อนว่า ประโยชน์ขั้นทิวฐธัมมซึ่งเป็นเรื่องทางวัตถุและทางสังคมนั้น มีเนื้อหาและรูปแบบที่ขึ้นต่อกาลเทศะ เปลี่ยนไปเรื่อยตามสภาพและความนิยมของถิ่นฐานและกาลสมัย ไม่เหมือนประโยชน์ทางจิตปัญญาในขั้นสัมปรายที่คงภาวะของมันอยู่คู่กับความเป็นมนุษย์

เพราะฉะนั้น สำหรับอริยาวุฒิขั้นทิวฐธัมม ที่ตรัสไว้ต่อไปนี้ ขอให้เข้าใจว่าเป็นไปตามกาลเทศะในยุคพุทธกาล ซึ่งเราพึงปรับให้เข้ากับกาลเทศะของเรา

อริยาวุฒิ ๑๐ มีดังนี้^๑

“ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวก เมื่อเจริญด้วยวัฏฏะ ๑๐ ชื่อว่าเจริญด้วยอริยาวุฒิ (ความเจริญอย่างอริยะ) และชื่อว่าเป็นผู้ถือเอาสาระ ถือเอาส่วนประเสริฐของชีวิตร่างกายไว้ได้ กล่าวคือ อริยสาวก -

^๑ ขง.ทสก.๒๔/๗๔/๑๔๗; โฉ ที่มหาณัฐตฺร, ขง.ขุขก.๒๓/๑๔๔/๒๘๘ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ ทั้งขั้นทิวฐธัมม และขั้นสัมปราย แต่ในสูตรนั้น ขั้นทิวฐธัมม เน้นเฉพาะเรื่องทรัพย์ (ที่เรียกกันว่าหลักหัวใจเศรษฐี คือ อู ขา ก ส) และขั้นสัมปราย ตรัสเพียงข้ออื่น ๔ (ครีธา คีล จาคะ ปัญญา)

ก) อริยาวุฒิ ๕ ชั้นทิฏฐิธัมม

๑. เจริญด้วยเรือกสวนไร่นา
๒. เจริญด้วยทรัพย์และธัญชาติ
๓. เจริญด้วยบุตรภรรยา
๔. เจริญด้วยคนรับใช้กรรมกรและคนงาน
๕. เจริญด้วยสัตว์สี่เท้า

ข) อริยาวุฒิ ๕ ชั้นสัมปราย

๖. เจริญด้วยศรัทธา
๗. เจริญด้วยศีล
๘. เจริญด้วยสุตะ
๙. เจริญด้วยจาคะ
๑๐. เจริญด้วยปัญญา”

ขอยกพุทธพจน์ที่ทรงสอนประโยชน์ชั้นทิฏฐิธัมมมาให้ดูอีก
ตัวอย่างหนึ่ง คราวนี้เป็นเรื่องสุขภาพ ว่าตามพระไตรปิฎกเลย ดังนี้^๑

พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระนครสาวัตถี สมัยนั้น
พระเจ้าปเสนทิโกศลเสวยพระสุชาหารहुงด้วยข้าวสารหนึ่ง
ทะนาน ครั้นเสวยแล้ว ทรงอืดอืด เสด็จมาเฝ้าพระผู้มีพระภาค
ถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วประทับนั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบว่ พระเจ้าปเสนทิโกศล
เสวยแล้วทรงอืดอืด จึงได้ทรงภาษิตพระคาถานี้ในเวลานั้นว่า

“บุคคลผู้มีสติอยู่เสมอ ได้อาหารมา ก็รู้ประมาณ
จะมีเวทนาเบาบาง แก่ช้ำ ครองอายุอยู่ได้ยืนยาว”

^๑ โทณปากสูตร, ส.ส.๑๕/๓๖๔/๑๑๘

สมัยนั้น มาณพ็ช็อสุทัตศน์ ยืนอยู่เบื้องพระปฤษฏางค์
ของพระเจ้าปเสนทิโกศล ลำดับนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลได้
ตรัสกะเขาว่า มาเน๊าะ สุทัตศน์ เธอจงเรียนคาถานี้ไว้ในสำนัก
พระผู้มีพระภาค แล้วจงกล่าวในเวลาเราบริโภคอาหาร เราจะ
ให้เงินค่าอาหารแก่เธอวันละ ๑๐๐ กหาปณะทุกวัน

สุทัตศน์มาณพริบสนองพระราชดำรัสของพระเจ้าปเสนทิ
โกศลว่า เป็นพระมหากษัตริย์อย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าข้า ดังนี้
เรียนคาถานี้ในสำนักพระผู้มีพระภาคแล้ว ในเวลาที่พระเจ้า
ปเสนทิโกศลเสวยพระกระยาหาร ก็กล่าว... (คานานัน)

ครั้งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศล ยังพระองค์มาโดยลำดับ
จนทรงอยู่โดยมีพระกระยาหารหนึ่งทะนานข้าวสุกเป็น
อย่างมาก

ในกาลต่อมา พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงมีพระวรกาย
กระปรี้กระเปร่าคล่องแคล่วดี ได้ทรงดูพระวรกายด้วยฝ่า
พระหัตถ์แล้ว ทรงเปล่งพระอุทานนี้ ณ เวลานั้นว่า

“พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ทรงอนุเคราะห์เรา
ด้วยประโยชน์ ๒ อย่าง ครบหมดเลยหนอ
ทั้งประโยชน์ชั้นทิฐฐิธัมม์ และประโยชน์ชั้นสัมปราชัย”

ชุมชนต้นแบบ

ต้องไม่ลืมว่า แท้จริงนั้น เราต้องการให้มนุษย์ทุกคนพัฒนา ตัวเขาให้ดีงามมีความสุขสมบูรณ์เต็มสุดแห่งศักยภาพของเขา แล้วถ้าทำได้เช่นนั้น มองกว้างออกไป เราก็จะมีสังคมมนุษย์หรือ สังคมมวลรวมที่ดีงามมีสันติสุขแท้จริง

แต่ก็อย่างที่ว่าแล้ว คนก็เป็นต่างๆ กัน มีทั้งที่ใฝ่และที่จะไม่พัฒนา แม้ที่พัฒนาก็อยู่ในระดับแตกต่างกันหลากหลาย การที่เรา มีพระพุทธศาสนา ก็คือมาส่งเสริมสนับสนุนและให้หลักให้แนวทาง ในทางที่จะช่วยให้คนพัฒนาด้วยการฝึกศึกษาอย่างมีระบบที่ดี

ที่นี้ ก็ดังที่ว่าแล้ว คนที่ตั้งใจพัฒนาชีวิต เข้าสู่ระบบการฝึก ศึกษาอย่างนี้ ก็จะมีคุณสมบัติและบทบาทของชีวิตและในสังคม ซึ่งเป็นวิถีเดียวกัน เลยกลายเป็นชุมชนขึ้นมาเองด้วยคุณสมบัติ และบทบาทนั้น แม้โดยไม่ต้องจัดตั้งเป็นรูปแบบหรือเป็นทางการ ดังที่บอกไปแล้ว จะเรียกชื่อก็ได้ว่าเป็น “ชุมชนอริยาวุฒิ” หรือจะ ใ้หนักแน่นเป็นชุมชนอุบาสกอุบาสิกา ก็ตามที่พอใจ

(แม้แต่จะจัดตั้งเป็นรูปแบบหรือเป็นทางการขึ้นมาก็ยังได้)

ถ้าคนที่ใฝ่ฝึกศึกษาพัฒนาชีวิตนี้มีคุณสมบัติดีจริง และ ชุมชนอริยาวุฒินั้นเข้มแข็งน่าชื่นชม ก็จะเป็นแบบอย่างชักนำให้ คนที่นอกออกไปในสังคมใหญ่พลอยนิยมทำร่วมและทำตาม ช่วย นำสังคมมนุษย์ไปสู่จุดหมายที่กล่าวข้างต้น

จากที่ได้พูดมา จะเห็นว่า ชุมชนอริยาวุฒินั้นจะเข้มแข็ง น่าชื่นชมได้ สมาชิกในชุมชนนี้จะต้องประสบความสำเร็จบรรลุ จุดหมายกันอย่างดี ทั้ง ชั้นทิฐฐิธัมม์ และ ชั้นสัมปรายีย์

ความสำเร็จนี้เป็นได้ไม่ยาก เพราะที่จริงนั้น ชุมชนอริยาวัดนี้ มีหลักมีแบบแผนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเป็นโครงสร้างตั้งแกนไว้แล้ว เมื่อนำมาปฏิบัติจัดให้เข้ากับสภาพกาลเทศะของปัจจุบัน ก็เป็นการพัฒนาคนให้ได้ผลดี มีชีวิตที่ประเสริฐดีเลิศนั่นเอง และเป็นแบบอย่างแก่สังคมใหญ่ให้ดำเนินตามไปด้วย

เพื่อให้สัมฤทธิ์ผลจริง ก็อย่างที่ว่าแล้ว การพัฒนาคุณสมบัติ และการปฏิบัติจะต้องขึ้นสู่ความเป็นแบบแผนและมีระบบ และอันนี้ก็คือ สิ่งที่เราเรียกว่า “อริยวินัย” สำหรับชุมชนอริยาวัด หรือสำหรับคฤหัสถ์ชน^๑ ผู้เข้าสู่อริยวิถี ซึ่งขอรวบรัดสรุปให้เห็นหัวข้อ (รายละเอียดมีในหนังสือ *วินัยชาวพุทธ* เป็นต้น) ดังต่อไปนี้

๑: ปิดช่องโหว่ของชีวิต

ก. เว้นกรรมกิเลส^๒ (กรรมชั่วที่ทำชีวิตให้มัวหมอง) ๔

๑. ไม่ทำร้ายร่างกายทำลายชีวิต (เว้นปาณาติบาต)

๒. ไม่ลักทรัพย์ละเมิดกรรมสิทธิ์ (เว้นอทินนาทาน)

๓. ไม่ประพฤตินิยิตทางเพศ (เว้นกาเมสุมิชฌาจาร)

๔. ไม่พูดเท็จโกหกหลอกลวง (เว้นมุสาวาท)

ข. เว้นอคติ ๔

๑. ไม่ลำเอียงเพราะชอบ (เว้นฉันทาคติ)

๒. ไม่ลำเอียงเพราะชัง (เว้นโทสาคติ)

๓. ไม่ลำเอียงเพราะขลาด (เว้นภยาคติ)

๔. ไม่ลำเอียงเพราะเขลา (เว้นโมหาคติ)

^๑ นี่คือสาระในสังคาลสูตร (สคาโลวาหสูตร ก็เรียก, ที.ปา.๑๑/๑๗๒-๒๐๖/๑๙๔-๒๐๗) ซึ่งแกนของเรื่องอยู่ที่ “การให้วิทิตในวินัยของอริยชน” (ตามพุทธพจน์ว่า “อริยัสส วินเย เขวํ น ทิสานมสฺสิตพฺพา” ตั้งเป็นศัพท์ได้ว่า “ทิสานมัสสการแบบอริยวินัย”) และอรรถกถาถือว่าพระสูตรนี้เป็น *คิหิวินัย* คือวินัยของคฤหัสถ์ (ที.ข.๓/๑๗๘/๑๓๕, ๑๕๑); *หลักมงคล ๓๘* ในมงคลสูตร (ขุ.ขุ.๒๕/๕/๓; ขุ.สุ.๒๕/๓๑๗/๓๗๖) ก็เป็นแนวทางดำเนินชีวิตที่ใช้เสริมอริยวินัยได้ดี

^๒ คีล ๕ อยู่ที่นี้ คือ เว้นกรรมกิเลส ๔ และเว้นอบายมุขข้อ ๑

ค. เว้นอบายมุข ๖

๑. ไม่เสพติดสุรายาเมา
๒. ไม่เอาแต่เที่ยวไม่รู้เวลา
๓. ไม่จ้องหาแต่รายการบันเทิง
๔. ไม่เหลิงไปหาการพนัน
๕. ไม่พัวพันมั่วสุมมิตรชั่ว
๖. ไม่มัวจมอยู่ในความเกียจคร้าน

๒: เตรียมทุนชีวิต

ก. เลือกสรรคนที่จะเสวนา

๑. หลีกเว้นมิตรเทียม ๔ (คนปกกลอก คนดีแต่พูด คนหัว
ประจบ คนชวนฉิบหาย)
๒. คบหามิตรแท้ ๔ (มิตรอุปการะ มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์
มิตรแนะนำประโยชน์ มิตรมีใจรัก)

ข. จัดสรรทรัพย์ที่หามาได้ ด้วยสัมมาชีพ ดังนี้

ขั้นที่ ๑ ขยันหมั่นทำงานเก็บออมทรัพย์

ขั้นที่ ๒ วางแผนใช้จ่าย คือ

- ๑ ส่วน เลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัว ดูแลคนเกี่ยวข้อง ทำความดี
- ๒ ส่วน ใช้ทำหน้าที่การงานประกอบกิจการอาชีพ
- ๑ ส่วน เก็บไว้เป็นหลักประกันชีวิตและกิจการคร่าวจำเป็น

๗: ดูแลทั่วทุกทิศ

ก. ทำทิศทั้ง ๖ ให้เกษมสันต์ โดยทำหน้าที่ต่อกันให้ถูกต้อง^๑

ทิศที่ ๑ บิดามารดา กับ บุตรธิดา

ทิศที่ ๒ ครูอาจารย์ กับ ศิษย์

ทิศที่ ๓ สามี กับ ภรรยา

ทิศที่ ๔ มิตรสหาย กับ มิตรสหาย

ทิศที่ ๕ นายจ้าง กับ คนรับใช้และคนงาน

ทิศที่ ๖ พุทธศาสนิกชน กับ พระสงฆ์

ข. สร้างยศ ๓ มีสถานภาพในสังคม (อิริยะ-เกียรติ-บิรวาร)

๑. มีภูมิปัญญาเป็นหลักได้ ไม่เสียความประพฤติ นุ่มนวล
สุขุม มีไหวพริบ รู้จักถ่อมตัว ไม่กระด้าง

๒. ขยัน ไม่เฉื่อยชา ไม่หวั่นไหวในภยันตราย สม่่าเสมอคง
เส้นคงวา ไม่มีช่องให้เขาหา มีปัญญาทันเรื่องถึงการณ์

๓. ซอบสงเคราะห์ สร้างมิตร รู้จักเห็นใจเข้าใจความต้องการ
ของคน ไม่ใจแคบตระหนี่ รู้จักนำรู้จักแนะและติดตาม

ค. สังคหวัตถุ ๔ ประสานมวลชน

๑. ทาน เพื่อแบ่งปัน

๒. ปิยวาจา พูดจาดีปัญญาอย่างรักกัน

๓. อุตถจริยา ทำประโยชน์แก่เขา

๔. สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน

^๑ การให้ทิศ เป็นสาระสำคัญของอริยวินัยส่วนนี้ แต่มีเนื้อหามาก จึงแสดงไว้แต่หัวข้อ

ศาสนิกแบบอย่าง

ชุมชนจะเข้มแข็งได้ ก็ต้องมีสมาชิกที่มีคุณภาพดี โดยเฉพาะควรมีศาสนิกชั้นนำ ที่เป็นแบบอย่างได้ ในที่นี้จึงเห็นควรพูดเรื่องนี้เป็นส่วนแถมไว้ด้วย

ชุมชนอริยวาทิ ก็คืออุบาสกอุบาสิกาบริษัท ในชุมชนนี้มีหลักวางไว้ชัด ศาสนิกที่มีคุณภาพเป็นแบบอย่าง พระพุทธเจ้าทรงเรียกว่า อุบาสกรัตน์ และอุบาสิการัตน์ (อุบาสกแก้ว อุบาสิกาแก้ว) จัดได้ว่าเป็น “ชาวพุทธชั้นนำ” ซึ่งเป็นผู้มีความเข้มแข็งที่จะตั้งมั่นอยู่ในหลัก ให้เป็นตัวอย่างแก่ชาวพุทธทั่วไป

ชาวพุทธชั้นนำ มีคุณสมบัติ ๕ ประการ^๑ คือ

๑. **มีศรัทธา** เชื่อประกอบด้วยปัญญา ไม่มุงมาย มั่นในพระรัตนตรัย ไม่หวั่นไหว ไม่แกว่งไกว ถือธรรมเป็นใหญ่และสูงสุด

๒. **มีศีล** ตั้งอยู่ในศีล ๕ และสัมมาชีพ ถ้าสามารถ ควรถือศีลอุโบสถตามกาล เพื่อพัฒนาตนให้ชีวิตและความสุขพึ่งพาวัตถุน้อยลง ลดการเบียดเบียน และเกื้อกูลแก่ผู้อื่นได้มากขึ้น

๓. **ไม่ตื่นข่าวลือถือนงคล** เชื้อกรรมหวังผลจากการกระทำ มุ่งมั่นไปด้วยแรงความเพียรพยายามตามเหตุผล ไม่ตื่นข่าวลือลือไซกลางเรื่องขลังมงคล ไม่หวังผลจากการขออำนาจลดบันดาล

๔. **ไม่แสวงหาพาหิรทักษิไณย** ไม่ไขว่คว้าเขตบุญชุนชั่งผู้วิเศษศักดิ์สิทธิ์ นอกหลักพระพุทธศาสนา

๕. **ขวนขวายในการพระศาสนา** ใส่ใจริเริ่มสนับสนุนกิจกรรมและงานการกุศล ตามหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

^๑ ดู อจ.ปญจก.๒๒/๑๗๕/๒๓๐

อนึ่ง ใน *มิลินทปัญหา* ท่านแสดงคุณสมบัติของอุบาสก อุบาสิกาไว้อีก เรียกว่า อุบาสกคุณ ๑๐^๑ คือ

๑. มีสุขทุกข์เสมอกันกับสงฆ์ (ร่วมสุขร่วมทุกข์กับพระสงฆ์)
๒. รักษากายและวาจาให้สุจริตเป็นอย่างดี
๓. เป็นธรรมาธิปไตย
๔. ยินดีแจกจ่ายให้ทานสมตามกำลัง
๕. พยายามเรียนรู้คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า^๒
๖. เป็นสัมมาทิฐิอุชชน
๗. ไม่ตื่นข่าวลือถือนมงคล ไม่ถือลัทธิศาสนานอกพระศาสนา แม้เพราะเห็นแก่ชีวิต
๘. ยินดีในความพร้อมเพรียง ชักนำชวนกันให้สามัคคี
๙. จริงใจ ไม่ประพฤติในพระศาสนาโดยหลอกลวง
๑๐. ถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ

เป็นธรรมดาว่าชาวพุทธชั้นนำ หรือศาสนิกแบบอย่าง ย่อมฝึกตน โดยเรียนรู้ ศึกษาพัฒนาตนอยู่เสมอ ให้เป็นอริยชน ตั้งแต่เสขะจนเป็นอเสขะ

มีวิธีปฏิบัติสามัญในการฝึกตนหรือเจริญกุศล ที่ใช้กันมาเป็นประเพณีอันดี คือการรักษา *อุโบสถ* ซึ่งนอกจากเป็นข้อฝึกตนในศีลแล้ว ก็เป็นการจัดสรรโอกาสแก่ชีวิตที่จะพัฒนาในด้านอื่นๆ และทำกิจกรรมดีงามเป็นประโยชน์ทั้งหลาย (อนวัชกรรม) ไปพร้อมด้วย

^๑ *มิลินทปัญหา* ๑๓๘

^๒ ฉบับอักษรพิมพ์ว่า “เมื่อเห็นความเลื่อมของพระพุทธศาสนา ก็พยายามทำให้เจริญวัฒนา”

การรักษาอุโบสถนั้นเป็นการรักษาศีล ๘ ข้อ คือเพิ่มขึ้นอีก ๓ ข้อจากศีล ๕ ที่เป็นศีลพื้นฐานของมนุษย์

ศีล ๕ เป็นการยับยั้งงดเว้นจากการทำร้ายละเมิดต่อผู้อื่น เพื่อให้อยู่กันได้โดยไม่เบียดเบียนกันในโลกของการแสวงงาม บริโภควัตถุ เป็นศีลของมนุษย์ชนทุกคน

เฉพาะอย่างยิ่ง ผู้นำชุมชน ไม่ว่าชุมชนใด จะต้องถือศีล ๕ เป็นคุณสมบัติประจำตัว ให้เป็น **นิจศีล**

สำหรับชาวพุทธชั้นนำ หรือนักพัฒนาชีวิตที่ก้าวหน้า นอกจากถือศีล ๕ เป็นนิจศีลแล้ว จะยกเวลาประมาณสัปดาห์ละ ๑ วัน (เดือนละ ๔ วัน) ให้เป็นวันพิเศษสำหรับรักษาศีลอุโบสถซึ่งมี ๘ ข้อ

ศีล ๓ ข้อที่เพิ่มขึ้นมาในอุโบสถศีล (กับข้อ ๓ เดิมที่เปลี่ยนไป) เป็นการยับยั้งงดเว้นจากการบำรุงบำเรอและการเสพบริโภคของตนเอง เช่น กินอาหารภายในกำหนดเวลางดการบันเทิง ไม่ต้องตกแต่งร่างกาย ใช้ที่นอนเรียบง่าย ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติส่วนตัวเพื่อฝึกให้อยู่ดีมีสุขได้โดยพึ่งพาขึ้นต่อกามวัตถุเพียงเท่าที่จำเป็นหรือไม่เกินสมควร ให้ชีวิตเป็นอิสระจากวัตถุ จากปัจจัยภายนอกให้ได้มากที่สุด อย่างน้อยก็ดำรงรักษาอิสรภาพของชีวิตไว้ในระดับหนึ่ง

พร้อมทั้งลดการเสพบริโภค และทำชีวิตให้เป็นอิสระมากขึ้นนั้น การรักษาอุโบสถศีลก็เป็นการจัดการชีวิตให้มีโอกาสมากที่สุดหรือมากขึ้น ในการพัฒนาชีวิต โดยแทนที่จะเอาเวลาและเรี่ยวแรงไปหมกมุ่นหรือมัวสุมในการกินเสพบำรุงบำเรอ ก็นำเวลาและเรี่ยวแรงนั้นไปใช้ในการศึกษาและทำกิจกรรมที่ดั่งงามเป็นประโยชน์

การใช้โอกาสแห่งวันอุโบสถในการเจริญกุศล คือ ในวันนั้น เมื่อสมათานอุโบสถมีองค์ ๘ (อัฐฐังคอุโบสถ) มีอุโบสถศีลอยู่กับตัวแล้ว ก็มีเวลาที่จะพัฒนาชีวิต ทำกิจกรรม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- เจริญสมณะ-วิปัสสนา (จิตตภาวนา ปัญญาภาวนา)
- แสวงความรู้ อ่าน ฟัง สนทนา สภาจรรยา
- เยี่ยมเยียน อยู่ใกล้ ให้เวลา รับใช้ญาติผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ
- ไปดูแลเลี้ยงผู้พึ่งช่วยเหลือ เช่น คนพิการ เด็กกำพร้า
- ทำงานสร้างสรรค์เพื่อประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคม
- บำเพ็ญประโยชน์ เช่น ปลูกสวน ปลูกป่า ช่วยงานวัด

ถ้ามีฉันทะมากขึ้น อาจขยายวันรักษาอุโบสถเพิ่มจากเดือนละ ๔ วัน (ขึ้น-แรม ๘, ขึ้น ๑๕, แรม ๑๕ หรือ ๑๔ ค่ำ) เป็น ๘ วัน (ขึ้น-แรม ๕ และ ๘, ขึ้น ๑๔-๑๕, แรม ๑๔-๑๕ หรือ ๑๓-๑๔ ค่ำ)^๑

^๑ ถ้ามีฉันทะยิ่งขึ้นไปอีก ก็ขยายเป็นแบบมีวันรับ-วันส่ง (เรียกว่า “ปฏิชาครอุโบสถ”) คือ ๕ ค่ำ (๔ ค่ำรับ ๖ ค่ำส่ง) ๘ ค่ำ (๗ ค่ำรับ ๙ ค่ำส่ง) ขึ้น ๑๔-๑๕ ค่ำ (๑๓ ค่ำรับ แรม ๑ ค่ำส่ง) แรม ๑๓-๑๔/๑๔-๑๕ ค่ำ (แรม ๑๒ หรือ ๑๓ ค่ำรับ, ตามมตินี้ว่า อุโบสถสิ้นเดือนไม่มีวันส่ง เพราะสุดเดือนแค่นั้น) รวมเป็น ๑๙ วัน (ในเดือนเต็ม มีใช้อุโบสถ ๑๑ วัน, ในเดือนขาด มีใช้อุโบสถ ๑๐ วัน)

คนสมบูรณ์

ถึงตอนนี้ก็หันกลับมาพูดรวมอีกที ทั้งสังคมใหญ่ของคฤหัสถ์ และชุมชนอนาคาริกของพระสงฆ์ เมื่อศึกษาพัฒนากันไป ผู้ใดก้าวไกลรอดหน้าแนวไปได้ ในที่สุดก็ถึงจุดหมายสูงสุด จบการศึกษา จบการพัฒนา เรียกได้ว่าเป็นคนสมบูรณ์

พอถึงจุดหมายขั้นสูงสุดแล้ว ท่านใช้คำเรียกว่า เป็น “ผู้ที่ทำกิจเสร็จแล้ว” (กตกิจ) เพราะว่าผู้ที่จบการศึกษาแล้ว ก็คือจบเรื่องของตัวเองแล้ว หมดพันธกิจส่วนตัว ไม่มีกิจที่ต้องทำเพื่อตัวเองอีก กิจแม้แต่การฝึกศึกษาพัฒนาในไตรสิกขาที่ยังต้องทำ ก็ไม่มี เป็นผู้ที่ได้มอิมสมบูรณ์แล้ว แม้แต่ความสุขก็สมบูรณ์ จึงไม่มีกิจที่ต้องทำ แม้แต่เพื่อจะให้ตัวเองมีความสุข

ความสุขอย่างไรจึงจะเป็นความสุขที่สมบูรณ์ ถึงขนาดที่ว่าไม่ต้องทำอะไรที่เป็นภาระทางให้ตัวเองมีความสุข นั่นก็คือความสุขที่แท้จริง ซึ่งมีลักษณะ ๓ ประการ

๑) เป็นความสุขที่มีอยู่ในตัวตลอดเวลา เป็นคุณสมบัติประจำตัว ไม่ต้องหา

คนทั่วไป อาจจะได้เฉพาะคนสมัยนี้เป็นพิเศษ รู้จักแต่ความสุขที่ต้องหา จึงพูดกันนั้กว่า “หาความสุข” แต่ชาวพุทธที่แท้จะต้องพัฒนาความสุขขึ้นไปให้ตนเป็นคนที่มี “มีความสุข” ประจำอยู่ในตัวเองมากขึ้นๆ จนกระทั่งมีความสุขได้ตลอดเวลาโดยไม่ต้องหา (มีแต่ทำความสุขให้ขยายหรือเพิ่มขึ้นไปจากที่มีอยู่แล้ว)

๒) เป็นความสุขอย่างอิสระ มิใช่ความสุขแบบพึ่งพา ไม่
ต้องเอาความสุขไปฝากไว้กับสิ่งอื่น มีความสุขโดยไม่ต้องรอไม่
ต้องขึ้นต่อสิ่งเสพภายนอก

ความสุขที่เป็นอิสระ มิใช่ความสุขที่เหมือนกับเอาไปฝากไว้
กับสิ่งภายนอก ต้องรอต้องขึ้นต่อสิ่งเหล่านั้นจึงจะมีความสุขได้

คนพวกที่ไม่มีมีความสุขอยู่ในตัวเองนั้น นอกจากต้องหา
ความสุขจากสิ่งเสพบริโภคแล้ว ความสุขของเขาต้องขึ้นกับสิ่ง
ภายนอกด้วย ต้องพึ่งพา ไม่เป็นอิสระ

ที่นี้ พอเราพัฒนาความสุขได้ถูกทิศถูกทาง เราก็จะมี
ความสุขอยู่ในตัวเองอย่างเป็นอิสระ เรียกว่าเป็นความสุขที่ไม่
พึ่งพา ไม่ขึ้นต่อสิ่งภายนอก เป็นนิรามิตสุข

๓) เป็นความสุขที่สมบูรณ์ไร้ทุกข์ ไม่มีทุกข์เจือปน และไม่มี
เชื้อแห่งทุกข์เหลืออยู่ จึงเป็นความสุขที่ไม่ผันแปร ไม่กลับกลาย

ตามปกติ มนุษย์ปุถุชนมีความสุขที่ระคนทุกข์ อย่างหยาบ
ที่สุดก็เป็นความสุขที่ได้จากการก่อทุกข์แก่ผู้อื่น หรือเอาจาก
สิ่งแวดล้อมมากเกินไป บางทีก็เป็นความสุขที่ก่อทุกข์แก่ตนเอง
หรือความสุขที่เป็นปัจจัยแห่งทุกข์ต่อไปภายหน้าแก่ตนเองบ้าง
ผู้อื่นบ้าง แม้ในขณะที่เสพเสวยความสุข ก็มักมีความทุกข์หนักหรือ
เบาดังเช่นความหวังเสียดายกังวลหวาดระแวงแผ่ระคายรบกวน
อยู่ภายใน อย่างน้อยก็มีเชื้อกิเลสที่จะลุกลามก่อทุกข์ได้ต่อไป

ต่างจากผู้ที่ได้พัฒนาแล้ว ซึ่งมีความสุขที่ห่างไกลจากความ
ทุกข์ออกไปตามลำดับ จนเป็นความสุขล้วนๆ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มี
ทุกข์เหลือหรือแผ่ระคนปนอยู่เลย

สามประการนี้ เป็นลักษณะของความสุขที่แท้อย่างสมบูรณ์
ที่เรียกว่าบรมสุข

คนเรานี้ปรารถนาความสุขกันนัก แล้วก็เพียรพยายาม
ค้นหาที่จะพัฒนาอะไรๆ ให้ตัวมีโอกาสหาความสุขให้ได้มาก
ที่สุด แต่เขายังไม่รู้จักรักเลยว่าความสุขที่แท้นั้นคืออะไร มีลักษณะ
อย่างไร

ถ้าเอาความสุขอย่างสมบูรณ์นี้ไปวัด ตรวจดูลักษณะ ๓
ประการที่ว่ามานั้น มันสุขแค่ไหน ก็รู้ได้เลย

เป็นอันว่า เมื่อเจริญไตรสิกขา ได้พัฒนาตนให้เป็นภาวิตทั้ง
๔ แล้ว ก็เป็นคนที่มีอิมสมบูรณ์ มีความสุขประจำอยู่ในตัว ก็เลย
ไม่มีกิจที่จะต้องทำเพื่อตัวเองอีกต่อไป คือไม่ต้องทำอะไรเพื่อจะทำ
ให้ตัวเองสมบูรณ์ในด้านต่างๆ รวมทั้งในด้านความสุขนั้นด้วย

เมื่อไม่ต้องหา ไม่ต้องทำให้ตัวเป็นสุข ก็ไม่ต้องแย่งชิง
ความสุขกับใคร ไม่ต้องเบียดเบียนใคร ไม่ต้องทำให้คนอื่นเป็น
ทุกข์ หรือให้เขาเสียความสุข หรือให้เขาต้องอดหรือแม้แต่ต้องลด
ความสุข แต่ตรงกันข้าม เมื่อตัวเองมีความสุขเต็มพร้อมอยู่ ไม่ต้อง
หาความสุข ก็เลยไปให้ความสุข ก็ไปเผื่อแผ่ ไปช่วยทำให้คนอื่นมี
ความสุข

เพราะอย่างนี้แหละ พระพุทธเจ้าและพระสาวก จึงเที่ยว
จาริกไปช่วยประชาชน ไปสอน ไปแนะนำ ไปบอกวิธีพัฒนาชีวิตให้
ดีงามมีความสุข และให้ช่วยกันสร้างสรรค์สังคมที่มีความสุข โดย
ทรงมีความสุขในเวลาที่เขาไปทำให้เขาเป็นสุขอย่างนั้นด้วย

เกือกูลทั้งโลก

นี่ก็เป็นอันสรุปลงท้ายได้แล้วว่า เมื่อเจริญศีล มีพฤติกรรมดีงาม มีความสัมพันธ์ที่เกือกูล เจริญสมาธิ มีจิตใจนุ่มนวล อ่อนโยนเข้มแข็งมั่นคงสดชื่นแจ่มใส และได้เจริญปัญญา มีความหยั่งรู้หยั่งเห็นเป็นญาณทัสนะทั่วรอบ ครบบริบูรณ์ มีความสุขสมบูรณ์แท้ๆอย่างนี้ เป็นอันหมดกิจที่ต้องทำ

พอไม่มีกิจที่ต้องทำเพื่อตัวเองแล้ว ก็เลยทำเพื่อผู้อื่นได้เต็มที่ นี่คือเข้าลักษณะที่พระพุทธเจ้าตรัส ตอนส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนา (วินย. ๔/๓๒/๓๙) ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้ว จากบ่วงทั้งปวง ทั้งบ่วง
ทิพย์และบ่วงมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้ว... เธอ
ทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ชน
จำนวนมาก เพื่อเกือกูลแก่ชาวโลก

หมายความว่า เวลานี้ พระสาวกทุกท่านถึงจุดหมายสูงสุดแล้ว หมดธุระสำหรับตัวเองแล้ว เป็นอิสระแล้ว สมบูรณ์แล้ว ก็อย่างที่ว่า ไม่มีกิจที่ต้องทำเพื่อตัวเองอีก ก็จงจาริกไปเพื่อประโยชน์เกือกูล เพื่อความสุขของพหูชน เพื่อเกือกูลแก่ชาวโลก

ในขั้นนี้คือ สำหรับพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย ก็ถึงคติที่ว่า “บุคคลนิพพาน ทำการเพื่อโลก” คือ พอบุคคลนิพพานเต็มอิมแล้ว เป็นอิสระสมบูรณ์ ไม่มีอะไรต้องทำเพื่อตัวเองอีกต่อไป ก็ทำเพื่อโลกได้เต็มที่ อย่างเดียวเลย

ส่วนคนทั่วไป ที่เข้าสู่กระบวนการของการศึกษาพัฒนาชีวิต เมื่อเป็นการศึกษาพัฒนาที่ถูกต้องตามหลักไตรสิกขา ก็จะถูกกำหนดให้ก้าวหน้าสู่จุดหมายสูงขึ้นไป โดยเจริญงอกงามด้วยประโยชน์ ทั้ง **ขั้นทฤษฎีธรรม** และ **สัมปราย์** ทำประโยชน์ทั้งด้าน **อัตตทัตถ์** และ **ปรตตะ** ให้เพิ่มพูนเกื้อกูลหนุนเสริมกันไป จะไม่เป็นการศึกษาชนิดที่ปนกันว่านำโลกนี้มาสู่การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน

แต่ตรงข้าม การศึกษาที่ครบไตรสิกขา จะแก้ปัญหานั้น และ นำมนุษยชาติให้ถึงจุดหมายที่ถูกต้องแท้จริง ซึ่งทั้งตัวบุคคลเองก็ได้ แล้วทำให้ทั้งโลกก็ดีขึ้นด้วย นี่คือ การมี **ชีวิตงาม สังคมดี และ ธรรมชาติเป็นรมณีย์**

สูตร

মনসিগার & প্ৰতিষ্ঠিগার

สูตรมนสิการ

- ❖ -

สยามสามไตร

[Siam Triple Tri]

(สห+ยาม) + (ไตรรัตน์+ไตรลักษณ์+ไตรสิกขา)

- สยาม**
๑. ประเทศไทย (ชื่อที่เคยเรียก)
  ๒. ผู้มีการควบคุมตน, ผู้ที่ปกครองตนเองได้ (สห + ยาม)

สามไตร = ไตรรัตน์ + ไตรลักษณ์ + ไตรสิกขา

∴ สยามสามไตร

๑. หลักไตร ทั้งสาม ของชาวสยาม หรือของคนไทย, คนไทย และหลักไตร ทั้งสาม
๒. หลักไตร ทั้งสาม ของบุคคลที่มีการควบคุมตน หรือรู้จักปกครองตนเอง, ควบคุมตนได้ให้อยู่ในหลักไตร ทั้งสาม

สามไตร

๑. ไตรรัตน์ ดวงแก้ว ๓ คือ สิ่งมีค่าแท้ ซึ่งทำให้ชีวิตดีงามประเสริฐเลิศไฉไลจริง

๑) พระพุทธ

- ตถาคตโพธิสัทธา (เชื่อในศักยภาพของมนุษย์ที่พัฒนาเป็นพุทธะได้, เชื่อในการฝึกศึกษาพัฒนาตน, จิตสำนึกในการฝึกตน)
- พุทธคุณ ๒ (อัสตสมบัติ-ปรตถปฏิบัติ)
- พุทธคุณ ๓ (ปัญญา-วิสุทธิ/วิมุตติ-กรุณา)

๒) พระธรรม

- ความจริงความดีงามตามธรรมดาของกฎธรรมชาติ ซึ่งทำให้มนุษย์ที่เข้าถึง กลายเป็นพุทธะ

๓) พระสงฆ์

- ชุมชนแห่งสามัคคีและความมีกัลยาณมิตร ของผู้ที่ฝึกศึกษาพัฒนาตนแล้ว และที่กำลังก้าวไปในการฝึกศึกษาพัฒนาตน

๒. ไตรลักษณ์ ลักษณะ ๓ ซึ่งเป็นความจริงของสิ่งทั้งหลาย ตามกฎธรรมชาติ

- ๑) อนิจจตา ซึ่งรู้แล้วช่วยให้
  - รู้ทันและวางใจถูกต้องต่อความจริงของธรรมชาติ
  - เป็นอยู่อย่างไม่ประมาท
- ๒) ทุกขตา ซึ่งรู้แล้วช่วยให้
  - ปรับตัว แก้ไข และบริหารจัดการให้เป็นผลดี
- ๓) อนัตตตา ซึ่งรู้แล้วช่วยให้
  - ไม่เป็นทาสของความเห็นแก่ตัวด้วย ตัณหา-มานะ-ทิฐิ
  - เป็นอยู่และทำการด้วยปัญญาที่รู้ถึงเหตุปัจจัย

๓. ไตรสิกขา ฝึกศึกษาพัฒนาชีวิต ด้วยการนำทางของไตรรัตน์ โดยตระหนักถึงความจริงตามกฎธรรมชาติของไตรลักษณ์

- ๑) ศีล
  - สัมพันธ์และปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมทั้งด้านวัตถุ และทางสังคม อย่างเกื้อกูลต่อกัน ไม่ทำร้ายเบียดเบียน เชื้อต่อการพัฒนาจิตพัฒนาปัญญา
- ๒) สมาธิ
  - พัฒนาจิตใจให้มีคุณธรรม มีสามัคคี และมีความสุข
- ๓) ปัญญา
  - รู้ความจริงของสิ่งทั้งหลาย และนำความรู้นั้นมาใช้ชี้นำปรับปรุงกระบวนการฝึกศึกษาพัฒนาทั้งหมดให้ดำเนินก้าวหน้าไปจนลุล่วงหมาย เป็นอิสระ

สูตรปฏิบัติการ

- ❁ -

ปัจจุบันนี้ ปัญหาสำคัญยิ่งอย่างหนึ่ง ซึ่งปรากฏชัดในสังคม คือการที่คนมากมายเป็นชาวพุทธกันเพียงในนาม โดยไม่มีทั้ง ความรู้และการปฏิบัติของชาวพุทธ สภาพเช่นนี้เป็นเหมือนเมฆ หมอกที่บดบังแสงสว่างและความงามแห่งคุณค่าของ พระพุทธศาสนา นอกจากตัวบุคคลนั้นจะไม่เจริญงอกงามในธรรม แล้ว สังคมก็สูญเสียประโยชน์มากมายที่พึงได้จาก พระพุทธศาสนา จึงเป็นปัญหาร้ายแรงที่ควรตื่นตัวขึ้นมาเร่งแก้ไข

คำว่า “ชาวพุทธ” มิใช่เป็นถ้อยคำที่พึงเรียกขานกันอย่าง เลื่อนลอย บุคคลที่จะเรียกได้ว่าเป็น “ชาวพุทธ” จะต้องมีหลักการ มี คุณสมบัติประจำตัว และมีมาตรฐานความประพฤติ ที่รองรับ ยืนยัน และแสดงออกถึงความเป็นชาวพุทธนั้น

หลักการ และปฏิบัติการ ที่เรียกว่า “หลักชาวพุทธ” ดังต่อไปนี้ เป็นภูมิธรรมขั้นพื้นฐานของชาวพุทธ

ผู้ที่ตั้งมั่นอยู่ใน**หลักการ** และดำเนินตาม**ปฏิบัติการ**นี้ นอกจากเป็นชาวพุทธสมแก่นามแล้ว จะมีชีวิตที่พัฒนาก้าวหน้า งามอกงาม และช่วยให้สังคมเจริญมั่นคงดำรงในสันติสุข เป็นผู้สืบต่อ วิถีชาวพุทธไว้ พร้อมทั้งรักษาธรรมและความเกษมศานต์ให้แก่โลก

“หลักชาวพุทธ” อันพึงถือเป็นบรรทัดฐาน มีดังต่อไปนี้

หลักชาวพุทธ

๑. หลักการ

๑. **ฝึกแล้วคือเลิศมนุษย์:** ข้าฯ มั่นใจว่า มนุษย์จะประเสริฐเลิศสุด แม้กระทั่งเป็นพุทธะได้ เพราะฝึกตนด้วยสิกขา คือการศึกษา
๒. **ฝึกพุทธคุณเป็นสรณะ:** ข้าฯ จะฝึกตนให้มีปัญญา มีความบริสุทธิ์ และมีเมตตากรุณาตามอย่างองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
๓. **ถือธรรมะเป็นใหญ่:** ข้าฯ ถือธรรม คือความจริง ความถูกต้องดีงาม เป็นใหญ่ เป็นเกณฑ์ตัดสิน
๔. **สร้างสังคมให้เยี่ยงสังฆะ:** ข้าฯ จะสร้างสังคมตั้งแต่ในบ้าน ให้มีสามัคคี เป็นที่มาเกื้อกูลร่วมกันสร้างสรรค์
๕. **สำเร็จด้วยกระทำกรรมดี:** ข้าฯ จะสร้างความสำเร็จด้วยการกระทำที่ดีงามของตน โดยพากเพียรอย่างไม่ประมาท

๒. ปฏิบัติการ

ข้าฯ จะนำชีวิต และร่วมนำสังคมประเทศชาติ ไปสู่ความดีงาม และความสุขความเจริญ ด้วยการปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

ก) มีศีลวัตรประจำตน

๑. **บุชาบุญนีย์:** มีปกติกราบไหว้ แสดงความเคารพ ต่อพระรัตนตรัย บิดามารดา ครูอาจารย์ และบุคคลที่ควรเคารพ
๒. **มีศีลห่างอบาย:** สมาทานเบญจศีล ให้เป็นนิจศีลคือหลักความประพฤติประจำตัว ไม่มีดมัวด้วยอบายมุข
๓. **สวดสหายพุทธมนต์:** สวดสหายพุทธวจนะหรือบทสวดมนต์ โดยเข้าใจความหมาย อย่างน้อยก่อนนอนทุกวัน

๔. **ฝึกฝนจิตด้วยภาวนา:** ทำจิตใจให้สงบ ผ่องใส เจริญสมาธิ อันคำจูนสติที่ตื่นตัว หนุนปัญญาที่รู้ทั่วชัดเท่าทัน และอธิษฐานจิตเพื่อจุดหมายที่เป็นกุศล วันละ ๕-๑๐ นาที

ข) เจริญกุศลเนื่องนิตย

๕. **ทำกิจวัตรวันพระ:** บำเพ็ญกิจวัตรวันพระ ด้วยการตักบาตร หรือแผ่เมตตา ฟังธรรม หรืออ่านหนังสือธรรม โดยบุคคลที่บ้าน ที่วัด ที่โรงเรียน หรือที่ทำงาน ร่วมกัน ประมาณ ๑๕ นาที

๖. **พร้อมสละแบ่งปัน:** เก็บออมเงิน และแบ่งมาบำเพ็ญทาน เพื่อบรรเทาทุกข์ เพื่อบูชาคุณ เพื่อสนับสนุนกรรมดี อย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง

๗. **หมั่นทำคุณประโยชน์:** เพิ่มพูนบุญกรรม บำเพ็ญประโยชน์ อุทิศแด่พระรัตนตรัย มารดาบิดา ครูอาจารย์ และท่านผู้เป็นบุพการีของสังคมแต่อดีตสืบมา อย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง

๘. **ได้ปราโมทย์ด้วยไปวัด:** ไปวัดชมอารามที่รื่นรมย์ และไปร่วมกิจกรรมทุกวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และวันสำคัญของครอบครัว

ค) ทำชีวิตให้งามประณีต

๙. **กินอยู่พอดี:** ฝึกความรู้จักประมาณในการบริโภคด้วยปัญญา ให้กินอยู่พอดี

๑๐. **มีชีวิตงดงาม:** ปฏิบัติกิจส่วนตน ดูแลของใช้ของตนเอง และทำงานของชีวิต ด้วยตนเอง ทำได้ ทำเป็น อย่างงดงามน่าภูมิใจ

๑๑. **ไม่ตามใจจนหลง:** ชมรายการบันเทิงวันละไม่เกินกำหนดที่ตกลงกันในบ้าน ไม่มัวสำเร็จสำราญปล่อยตัวให้หลงหลงไหลไปตามกระแสสิ่งล่อเร้าชวนละเลิก และมีวันปลอดการบันเทิง อย่างน้อยเดือนละ ๑ วัน

๑๒. **มีองค์พระครองใจ:** มีสิ่งที่บูชาไว้สักการะประจำตัว เป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงพระคุณของพระรัตนตรัย และตั้งมั่นอยู่ในหลักชาวพุทธ

บุคคลที่ถือปฏิบัติตาม “หลักชาวพุทธ” ดังกล่าวมานี้ เป็นผู้มึนภูมิธรรมพื้นฐานของชาวพุทธ จึงเป็นชาวพุทธที่แท้จริง สมกับชื่อที่เรียกขาน

แรกที่สุด พอเด็กเกิดมา สัมผัสโลก การศึกษาก็เริ่ม ลูกจะเห็นโลกและมองโลกอย่างไร ก็อยู่ที่พระพรหมคือพ่อแม่จะชี้แสดงชักนำให้การศึกษาเดินหน้าไป ดังนั้น ถ้าจะให้แน่จริงและมั่นใจที่สุด การปฏิบัติตามหลักชาวพุทธจึงต้องเริ่มต้นตั้งแต่ที่บ้าน โดยการนำของบูรพาจารย์ คือคุณพ่อคุณแม่ ที่แน่แท้ว่าเป็นครูคนแรกของลูก

เมื่อเด็กมาเข้าโรงเรียน คือเริ่มเข้าสู่ระบบการศึกษา ถือว่าเป็นจุดกำหนดในการแสดงความเป็นผู้ศึกษาให้ปรากฏชัดเจนออกมา เท่ากับบอกแจ้งว่าจะตั้งต้นเล่าเรียนศึกษาอย่างจริงจัง ให้สมนามที่เรียกว่าเป็น “นักเรียน”

ในขณะที่เริ่มแสดงความเป็นนักเรียนนั้น เด็กก็ควรได้โอกาสที่จะเริ่มแสดงความเป็นชาวพุทธของตนให้ปรากฏชัดเจนออกมาด้วยเช่นเดียวกัน เพื่อให้กระบวนการของการศึกษาทุกส่วนประสานเกื้อกูลและกลมกลืนกัน ดำเนินไปอย่างครบองค์ สมที่จะเรียกว่าเป็นไตรสิกขา

เมื่อเด็กมีภูมิธรรมพื้นฐานของชาวพุทธ ด้วยการถือปฏิบัติตามหลักชาวพุทธข้างต้นนี้ ความเป็น “ชาวพุทธ” ของเด็กก็จะเริ่มปรากฏชัดเจนออกมา เป็นนิมิตหมายว่าชีวิตของเธอจะงอกงามก้าวหน้าไปในพัฒนาการแห่งการศึกษา ดุจดวงอาทิตย์ที่อุทัยแล้ว ก็จะขึ้นสูงเด่นงามสง่าทอแสงเจิดจ้าให้ความสว่างและพลังอันอำนวยความสัมฤทธิ์สมหวังและความรุ่งเรืองทุกประการ

อุทัยแห่งชีวิตการศึกษาของเด็ก ก็หมายถึงอุทัยแห่งปวงความหวังของครอบครัว ของสังคม และของมนุษยชาติทั้งมวล อันเป็นหลักประกันให้มั่นใจว่า มนุษย์ที่ได้พัฒนาดีแล้วนี้ จะสามารถรักษาระบบไว้ และนำโลกไปสู่สันติสุขได้ อย่างแน่นอน

ผนวก ๑

- * -

นิทานพจน์^๑

(ในการพิมพ์ครั้งแรก)

หนังสือ *สยามสามไตร* นี้ มีจุดเริ่มต้นตั้งแต่ก่อนขึ้นปีใหม่ พ.ศ. ๒๕๕๐ เมื่อทางโรงเรียนอนุบาลหน้อยและบ้านพุทธประถมปรารภโอกาสที่โรงเรียนทั้งสองจะเริ่มเข้าดำเนินงานการศึกษา ณ สถานที่ซึ่งสร้างขึ้นใหม่ แล้วได้ติดต่อขอให้อาตมาภาพตั้งชื่อใหม่รวมสถานศึกษาทั้งสองไว้ด้วยกันในนามอันหนึ่งอันเดียว ขั้นตอนในการคิดตั้งและเลือกชื่อใหม่นั้น ใช้เวลานานว่ายาวนาน

เวลาผ่านมาจนถึงช่วงวันอาสาฬหบูชา พ.ศ. ๒๕๕๐ ทางโรงเรียนได้พบหนังสือเล่มหนึ่งของอาตมาภาพ ซึ่งมีผู้พิมพ์ต่อกันมา (ครั้งที่ ๑ เมื่อ ก.ค. ๒๕๔๔, ครั้งที่ ๒ เมื่อ ม.ค. ๒๕๕๐) มีชื่อว่า “สามไตร” เกิดความพอใจที่ชื่อนั้น โดยปรารถนาจะใช้ร่วมกับคำว่า “สยาม” เป็น “สยามสามไตร” และนำชื่อนี้ใส่เข้าไปในบัญชีชื่อเลือกรวมกับชื่อที่ได้คิดไว้ก่อนแล้ว

เมื่อพิจารณาแล้ว เห็นว่า คำว่า “สามไตร” สื่อถึงหลักธรรมสำคัญที่ครอบคลุมคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนา และเป็นแหล่งที่อำนวยสาระทางการศึกษาได้อย่างพร้อมพร้อม ส่วน “สยาม” ซึ่งเป็นชื่อของประเทศไทยนี้ ก็สามารถแปลให้มีความหมายทางธรรมที่โยงกับสามไตรนั้นได้ดีด้วย

ในที่สุด ณ วันที่ ๒๔ กันยายน ๒๕๕๐ ก็ได้ตกลงยุติว่าโรงเรียนอนุบาลหน้อย และบ้านพุทธประถม จะใช้ชื่อใหม่มารวมกันว่า “สยามสามไตร”

^๑ นิทานพจน์ (หรือ นิทานวจนะ) คือ คำชี้แจงความเป็นมา, คำเริ่มเรื่อง, คำนำ (“นิทาน” แปลว่า เหตุ, ที่มา, ต้นเรื่อง, เรื่องเดิมที่เป็นมา หรือความเป็นมาตั้งแต่ต้น; ในภาษาไทย ความหมายเพี้ยนไป กลายเป็น “เรื่องที่เล่ากันมา”)

เนื่องจากชื่อที่ตั้งนี้ มิใช่มุ่งเพียงให้ไพเราะ แต่ให้มีความหมายส่งไปยังหลักธรรมที่เป็นสาระสำคัญและเป็นเหตุผลของการศึกษาตลอดจนกระบวนการดำเนินงานในการศึกษานั้น ดังนั้น คณะบุพการีของโรงเรียนพร้อมด้วยผู้บริหาร ตัวแทนครูและผู้ปกครอง จึงได้มาที่วัดญาณเวศกวัน ในวันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๐ เพื่อฟังความหมายของสยามสามไตร และสนทนาธรรม เพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมที่มีความหมายอันสื่อสาระทางการศึกษา และพิจารณาหนทางที่จะนำไปใช้ให้สำเร็จ ประโยชน์สัมฤทธิ์ความมุ่งหมายต่อไป

หลังจากนั้น ทางโรงเรียนได้ถอดความจากเสียงบันทึกธรรมนั้นส่งมาถวายให้ตรวจชำระ เพื่อจัดพิมพ์เป็นเล่มหนังสือ นี่คือก้าวสำคัญแห่งการเกิดขึ้นของหนังสือเล่มนี้

ระหว่างที่ยังตรวจชำระต้นฉบับอยู่นั้น กาลเวลาก็ผ่านมาจนถึงวาระขึ้นสูปีการศึกษาใหม่

ณ โอกาสนั้น ในวันจันทร์ที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๕๑ ซึ่งเป็นวันวิสาขบูชา คณะบุพการี ผู้บริหาร ตัวแทนครูและผู้ปกครอง ได้มายังกุฏิของอาตมภาพ ที่วัดญาณเวศกวัน และขอรับชื่อโรงเรียนสยามสามไตร แทนชื่อเดิมคืออนุบาลหนูน้อยและบ้านพุทธประถม เพื่อเริ่มต้นอย่างเป็นทางการ ในวาระเปิดปีการศึกษา ๒๕๕๑

สัมโมทนียกถาและการสนทนาวันนั้น เน้นที่การออกเดินทางก้าวไปในการทำงานการศึกษา ตั้งแต่ความพร้อมของผู้ทำงาน จนถึงการบรรลุจุดหมายแห่งประโยชน์สุขของชีวิต สังคม และมวลมนุษยย์ แล้วทางโรงเรียนก็ได้ถอดความจากเสียงบันทึกธรรมนั้นส่งมาถวายอีก เพิ่มข้อมูลที่จะตรวจชำระรวมเข้ากับครั้งก่อนที่ยังค้างอยู่

บัดนี้ นับแต่โรงเรียนเริ่มการเรียนการสอน ณ สถานที่แห่งใหม่ ในชื่อใหม่ว่าสยามสามไตรนี้ เวลาได้ล่วงไปถึง ๑ ปีเศษแล้ว หนังสือที่เป็นเสมือนการก่อกำเนิดแห่งสาระด้านนามธรรมเคียงคู่มากับการเกิดด้านรูปธรรม อันมีนามเดียวกันว่า “สยามสามไตร” จึงถือกำเนิดเกิดเป็นเล่มขึ้นมา ถ้าถืออย่างนี้ การปรากฏของ หนังสือนี้ ก็นับว่าเป็นการเกิดขึ้นเต็มตัวสมบูรณ์ของโรงเรียนสยามสามไตร

ดังได้กล่าวแล้วว่า เนื้อหาของหนังสือนี้ เกิดจากธรรมกถาแก่ทางโรงเรียนใน ๒ วาระ คือ

ครั้งแรก ในคราวรับรู้ความตกลงเลือกใช้ชื่อว่า “สยามสามไตร” และรับรู้ความหมายของนามใหม่นั้น เมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๐ และครั้งที่ ๒ ในคราวรับมอบนามใหม่ คือ “สยามสามไตร” ขึ้นสู่การใช้อย่างเป็นทางการ ในวาระเปิดปีการศึกษา โดยรับในวันวิสาขบูชา ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๕๑

หนังสือ *สยามสามไตร* นี้ โดยมีได้คาดหมาย ในที่สุด ปรากฏว่ามีเนื้อหาสาระซึ่งจัดลงตัวเป็น ๒ ภาค สอดคล้องกับวาระที่เกิดขึ้นของธรรมกถา ๒ ครั้งนั้น ตามลำดับ

ในที่นี้ สมควรชี้แจงสาระสำคัญของหนังสือทั้งสองภาคนั้น เป็นการแนะนำหนังสือเพื่อประโยชน์ในการศึกษา ที่จะทำความเข้าใจ และใช้งานสืบต่อไป ดังนี้

ภาค ๑ ว่าด้วยความหมายของ “สยามสามไตร” เริ่มด้วยความหมายสั้นๆ ของ “สยาม” ที่โยงเข้าสู่สามไตร จากนั้นเป็นการอธิบายหลักธรรมใหญ่ คือ ไตรทั้งสาม อันได้แก่ ไตรรัตน์ (พระรัตนตรัย) ไตรลักษณ์ และไตรสิกขา ตามลำดับ

ดังที่ทราบกันอยู่ พระพุทธศาสนามองธรรมชาติของมนุษย์ว่าเป็นสัตว์อันพึงฝึก ต้องพัฒนา จะประเสริฐเลิศได้ด้วยการศึกษาและพระพุทธศาสนาก็สอนธรรมเพื่อประโยชน์สุขของมนุษย์ ดังนั้น หลักธรรมสำคัญทั้งหลายจึงมีเนื้อหาสาระและความหมายที่เป็นเรื่องของการศึกษาอยู่ในตัว

เนื่องจากเป็นการมุ่งตรงเข้าไปสู่หลักธรรมใหญ่ที่ครอบคลุม โดยไม่มีเวลาที่จะขยายออกไปหาหลักย่อยที่แยกกระจายต่อออกไปอีกมากมาย สามไตรจึงเป็นการแสดงระบบการพัฒนามนุษย์ในขั้นพื้นฐานอย่างกว้างๆ

แม้กระนั้น ในที่นี้ ก็ได้ยกส่วนที่จะโยงออกมาสู่การปฏิบัติในสภาพปัจจุบันออกมาตั้งเป็นจุดเน้น ให้เห็นแนวทางที่จะนำไปใช้ประโยชน์ได้ชัดเจนขึ้น

ความรู้เข้าใจในหลักธรรมใหญ่ทั้งสามนี้ ถือเป็นฐาน หรือเป็นรากแก้วของระบบการพัฒนามนุษย์ เพราะหยั่งโยงลงไปถึงธรรมชาติของโลกและชีวิตทั้งหมด ผู้ทำงานในระบบการศึกษาวิถีพุทธ ยิงได้สร้างฐานความรู้เข้าใจนี้ไว้ลึกซึ่งแน่นแฟ้นเท่าใด ก็จะมีมั่นใจว่าจะดำเนินกระบวนการพัฒนามนุษย์ให้สัมฤทธิ์ผลได้จริงสมความมุ่งหมาย

ภาค ๒ ว่าด้วยการนำหลักการศึกษาดอกสู่ปฏิบัติในการทำงานจริง อันเป็นการสอดคล้องกับเหตุการณ์ทางสังคม ที่ปรากฏนามสยามสามไตร ซึ่งได้รับการจดทะเบียนเป็นชื่อใหม่ของโรงเรียน และชื่อนั้นขึ้นป้าย ใช้เป็นคำเรียกขานสื่อสารกันตามสมมติทั่วไป

บนฐานทางปัญญาที่แน่นอนหา ซึ่งมีความรู้เข้าใจหลักธรรม เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ และมีแนวคิดที่ถูกต้อง ก็จะทำงานการศึกษาไปได้ถูกทาง อย่างมั่นใจ และได้ผลที่จะให้บรรลุจุดหมายที่ดีทั้งต่อชีวิต ต่อสังคม และต่อสิ่งแวดล้อม ตลอดจนธรรมชาติทั้งหมดอย่างแท้จริง

การศึกษามีไข่มุกความหมายเพียงการเล่าท่องในห้องเรียนและมีใช้แค่การเล่นและกิจกรรมในโรงเรียน ทว่าห้องเรียนและทั้งโรงเรียนนั้นเป็นฐานปฏิบัติการ ซึ่งชีวิตนี้และทั้งโลกเป็นสถานศึกษาที่เด็กเรียนรู้ที่จะฝึกตน พัฒนาทั้งอินทรีย์และพฤติกรรมในการสื่อสารสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม พัฒนาการอยู่ร่วมสังคม พัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญา สามารถร่วมจัดสรรชุมชน ร่วมสร้างสังคมที่ดีมีความรู้เท่าทัน พร้อมที่จะแก้ปัญหาของอารยธรรม นำพาโลกไปในทางแห่งความเจริญที่เป็นสันติสุขแท้จริง

ภาคที่สองนำเสนอแนวทางปฏิบัติการทางการศึกษา ให้เห็นวิถีพุทธแห่งการพัฒนาชีวิต สร้างสรรค์สังคม และเกื้อกูลต่อสิ่งแวดล้อม ที่จะให้สัมฤทธิ์ผลดังกล่าวนั้น

นอกจากเนื้อหาในภาคทั้งสองนั้นแล้ว สาระอีกส่วนหนึ่งที่ได้จัดทำคูชานมาด้วย แม้จะมองดูสั้น แต่สำคัญอย่างยิ่ง ก็คือ หลักการ และปฏิบัติการ ที่เรียกว่า “หลักชาวพุทธ”

หลักชาวพุทธ ที่จัดเป็นสูตรปฏิบัติการอยู่ท้ายเล่มหนังสือนี้ กล่าวได้ว่า เป็นส่วนของการก้าวขึ้นสู่ความปรากฏเป็นจริง โดยเชื่อมประสานภาค ๑ กับภาค ๒ กล่าวคือ เป็นจุดเริ่มต้นในการนำเอาสาระในส่วนของฐานความรู้และแนวความคิดในภาค ๑ นั้น มาจัดเป็นระบบปฏิบัติการของชีวิตจริง ที่จะให้ก้าวหน้าไปในปฏิบัติการทั้งหมดของสาระในภาค ๒

สูตรปฏิบัติการของหลักชาวพุทธนี้ เท่ากับเป็นหลักประกัน อันทำให้มั่นใจว่าสาระในภาคแรกจะถูกนำมาใช้ประโยชน์ และสาระในภาคที่สองจะมีการปฏิบัติจริง เพราะเมื่อมีการเริ่มต้นแล้ว การก้าวต่อก็จะตามมาได้ และโดยนัยนี้ก็คือ เป็นหลักประกันว่าการศึกษาพัฒนาชีวิตวิถีพุทธจะเกิดมีเป็นจริงขึ้นมา และจะออกงามก้าวหน้าต่อไป

บัดนี้ เมื่อปรากฏนามสยามสามไตรสองความหมายออกมาแล้ว ก็ขอให้เงินแสงทองที่หวังได้แน่แท้ว่า จะตามมาด้วยอาทิตย์ที่อุทัยแล้วโคจรทอแสงสว่างเจิดจ้า

หวังว่า เด็กนักเรียนทั้งหลาย โดยมีครูอาจารย์ ผู้บริหาร บุคลากรของโรงเรียน ตลอดจนคุณพ่อคุณแม่ ผู้ปกครอง เป็นกัลยาณมิตร จะก้าวไปในพุทธวิถีของการศึกษา พัฒนาชีวิตให้เจริญงอกงาม เป็นผู้เข้มแข็งและเก่งกล้าสามารถ ในการสร้างสรรค์ ในการช่วยเหลือเกื้อกูลก่อประโยชน์ และในการที่จะมีความสุขร่วมกัน นำชีวิตของตน และร่วมนำมวลชนทั้งโลกไปในกัลยาณวิถีสู่สันติสุขอันไพบูรณ์และยั่งยืนสืบไป

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๒๙ เมษายน ๒๕๕๒

ผนวก ๒

- * -

ปรากฏนาม สยามสามไตร^๑

โรงเรียนกราบถวายรายงาน:

ณ โอกาสนี้ โรงเรียนสยามสามไตร ที่ได้รับเมตตาจากท่าน
เจ้าคุณอาจารย์ ให้ชื่อเป็นมงคล และได้มารับชื่อนี้จากท่านเจ้าคุณ
อาจารย์เมื่อวันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๐ บัดนี้ ได้รับชื่อเป็นทางการ
จากกระทรวงศึกษาธิการให้เริ่มใช้เมื่อวันศุกร์ที่ ๑๖ พฤษภาคม
๒๕๕๑

วันนี้ เป็นวันมงคลอันสูงสุดที่จะเปิดเบิกฤกษ์การศึกษา และ
ใช้ชื่อเป็นโรงเรียนสยามสามไตร จึงขอกราบสักการะท่านเจ้าคุณ
อาจารย์เพื่อใช้ชื่อเป็นทางการตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

^๑ ถอดความจากเสียงบันทึกในโอกาสแห่งการรับชื่อโรงเรียนสยามสามไตร เมื่อวันที่จันทร์
ที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๕๑ “วันวิสาขบูชา” ที่วัดญาณเวศกวัน

ในส่วนของความหมายและความสำคัญ เนื่องจากโรงเรียนเดิมคืออนุบาลหนูน้อยและบ้านพุทธประถมเป็นเพียงโรงเรียนเอกชนเล็กๆ ได้ดำเนินแนวทางตามองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยเฉพาะตามรอยนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ตั้งแต่ปี ๒๕๓๕ ดังนั้น โรงเรียนจึงมีองค์ท่านเจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) นี้ เป็นเหมือนดั่งประธานของการจัดการศึกษาแนวพุทธ

นับแต่นั้นมา โรงเรียนนี้จึงมีความมุ่งหมายสร้างเด็กที่ดีขึ้นมาในสังคมให้เป็นความหวังของมนุษยชาติ ดังที่ได้ศึกษานิพนธ์ของท่านเจ้าคุณตลอดมา และนับเป็นสมาชิกหนึ่งในโรงเรียนวิถิพุทธที่เกิดขึ้นแล้วในประเทศไทยถึง ๒๐,๐๐๐ โรงเรียนในปัจจุบัน

ตามที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์ถามถึงจำนวน ๒๐,๐๐๐ นี้เป็นข้อมูลของราชการ คือการสมัครเข้าร่วมโครงการต่อกระทรวงศึกษาธิการ และโดยขณะนี้ยังคงดำเนินงานโครงการ โดย ดร.บรรเจอดพร คู่แสนสุข และพระมหาพงศ์นรินทร์ จิตวิโส มาเป็นกำลังสำคัญสร้างสรรค์โครงการเยาวชนไทย ทำความดีถวายในหลวง ต่อเนื่องได้ผลดียิ่งมาถึง ๓ ปี

เมื่อปี ๒๕๕๐ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ร่วมกับมูลนิธิโรงเรียนรุ่งอรุณ จัดทำโครงการเสวนากับผู้บริหาร โรงเรียนวิถิพุทธทั่วประเทศ น่าจะอยู่ที่ประมาณ ๑๐ เพอร์เซ็นต์ คือ ๒,๐๐๐ โรงเรียน โดยทำไปในทุกจังหวัด ทุกภาค ใช้เวลา ๑ ปีเต็ม ก็ยังคงเป็นความพยายามที่จะรักษา จนถึงพัฒนาให้ก้าวหน้า หรือว่าเกื้อกูลต่อกันไว้ ขณะนี้ครบ ๕ ปีเต็มพอดี นับแต่โครงการวิถิพุทธนำคณะผู้บริหารที่สมัครเข้าร่วมกลุ่มแรกเข้ากราบรับแนวทาง ณ วัดญาณเวศกวัน วันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๔๖

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต):

ขออนุโมทนา ที่ได้ใช้ชื่อใหม่ในวันเปิดเรียน เริ่มต้นปี การศึกษา ๒๕๕๑ ที่ ๑๖ พฤษภาคม มาต่อบรรจบกับวิชาขุขานในวันนี้ ยิ่งเป็นกุศลให้เกิดเป็นมงคลที่แท้

ได้ฟังว่า โรงเรียนวิถิปุทธตอนนี้มี ๒๐,๐๐๐ โรง นี่ก็ผ่านมา ๕ ปีเต็มแล้ว ไม่ทราบว่ามี ความเข้มแข็งอย่างไรบ้าง *หนึ่ง* ถ้าว่าโดย ปริมาณ ก็เรียกว่าเข้มแข็งพอสมควร เพราะจำนวนตั้ง ๒๐,๐๐๐ กว่านี้ไม่ใช่น้อย แต่ *สอง* ในแง่ความเข้มแข็งของตัวกิจกรรมการงาน ก็ต้องดูที่คุณภาพ ซึ่งเป็นข้อที่สำคัญมากในระยะยาว

ว่าโดยส่วนรวมทั้งประเทศ เวลาพูดถึง บางทีก็ปรารภกัน ในเชิงเป็นห่วง เพราะว่าเรื่องของการส่วนรวมทั้งประเทศ มักจะไป ขึ้นอยู่กับนโยบายของรัฐบาล ที่ไม่ค่อยสืบต่อ ไม่ค่อยแน่นอน และ รัฐบาลก็เปลี่ยนแปลงบ่อย นโยบายก็เปลี่ยนไปเรื่อยๆ

เมื่อว่าตามที่ได้เห็นมาเป็นประสบการณ์ ราชการเมืองไทยนี้ ขาดการสืบต่อ ความต่อเนื่องของงานไม่ค่อยแน่นอน สิ่งที่ตั้ง ขึ้นมาจึงมักไม่มั่นคง พอเปลี่ยนรัฐบาลไป นโยบายก็เปลี่ยนไป กิจกรรมงานอะไรต่ออะไรที่ทำมาเก่าก็ชักจะอ่อนแอ เปลี่ยนไป ในทางที่อ่อนแอลง หรือบางทีจะเรียกว่าหลุดก็ได้ ทำให้คนนึก ล่วงหน้าว่า อ้อ งานของรัฐบาล เดียวก็อย่างนั้นแหละ ทางราชการ จึงควรที่จะแก้ไขสภาพอ่อนแอเหล่านี้เสีย

สำหรับเรื่องโรงเรียนวิถิปุทธนี้ ก็ยังมองอยู่ว่า ถ้ามีการสืบต่อ ได้ดี ก็จะเป็นที่หวัง แต่บางทีเสียงที่ได้ยินมาก็เป็นไปในทางที่ไม่ค่อยน่าสบายใจนัก อันนี้ก็ว่ากันในด้านของราชการ ตามที่ได้สดับ ด้รับฟังอย่างผู้อยู่ห่างๆ

เอาเป็นว่า ถึงจะอย่างไรก็ตาม ในแง่ของส่วนรวม ระดับประเทศชาติ นโยบายของรัฐจะเป็นอย่างไรก็แล้วแต่ ก็ยังมีโรงเรียนที่มั่นคงอยู่ในหลักการนี้ให้ชื่นใจได้ โดยเฉพาะอย่างที่ว่าไปแล้ว ก็คือโรงเรียนหนูน้อย ที่มาเป็นสยามสามไตร กับโรงเรียนที่อยู่ในกลุ่มในชุดเดียวกัน ประสานกันมา มีโรงเรียนรุ่งอรุณ และโรงเรียนทอสี เป็นต้น อันเป็นจุดเริ่มที่เรียกว่าโรงเรียนแนวพุทธ เข้าวิถีพุทธนี้มาก่อนแต่เดิม

การที่ได้เริ่มต้นขึ้นมาแต่เดิมนี่ แสดงถึงการมีความตั้งใจที่จริงจัง จึงคิดหวังว่าจะเป็นแกนต่อไป โดยเป็นหลักยืนให้แก่ส่วนรวมไว้ ไม่ว่าจะส่วนทั่วไปจะเป็นอย่างไร จะแกว่งจะไกวจะไหว จะหวั่นหรือไม่ ก็ขอให้ส่วนที่เป็นแกนเป็นหลักนี้ตั้งมั่นอยู่ และเป็นฐานรองรับไว้

แต่ฐานและหลักที่แท้จริงนั้น ไม่ใช่แค่นี้ หากหมายถึงฐานทางความคิด คือภูมิปัญญา และหลักของการศึกษา

เมื่อฐานมั่นแล้ว ถ้ามีหลักที่ชัด และหลักนั้นเรียงต่อกอดเห็นเป็นลำดับไปตลอด เราก็ก้าวไปอย่างมั่นใจจนถึงจุดหมาย

ปัจฉิมพจน์^๑

โรงเรียนอนุบาลหนูน้อยและบ้านพุทธประถม ได้ดำเนินการก่อสร้างโรงเรียนใหม่ในสถานที่แห่งเดิม และใช้ชื่อใหม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันว่า “โรงเรียนสยามสามไตร” ในวาระเปิดปีการศึกษา ๒๕๕๑ นับว่าได้ถือกำเนิดด้านรูปธรรม โดยเริ่มใช้นามนั้น ในวันวิสาขบูชา ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๕๑

โรงเรียนได้เพียรพยายามให้คำว่า “สยามสามไตร” มิใช่เป็นเพียงนามที่ตั้งให้ไพเราะ แต่เป็นคำที่สื่อถึงนามธรรมอันเป็นความหมาย ซึ่งบอกหลักการแห่งการศึกษา ที่เป็นสัจธรรมของคำว่า “สยาม” และหลักไตรทั้งสาม ที่โรงเรียนถือเป็นหลักการ และเป็นความมุ่งหมาย ที่จะปฏิบัติให้สัมฤทธิ์ผล จนได้เกิดมีหนังสือ *สยามสามไตร* นี้ ที่ได้ถือกำเนิดเกิดเป็นเล่มขึ้นมา ในวันอาสาฬหบูชา-เข้าพรรษา พ.ศ. ๒๕๕๒ เป็นที่แสดงหลักการและวิถีธรรม อันเป็นความหมายของถ้อยคำที่นำมาตั้งเป็นชื่อของโรงเรียน เสมือนเป็นกำเนิดด้านนามธรรมของโรงเรียนนั้น อันดลให้เป็นการเกิดขึ้นเต็มตัวสมบูรณ์ของโรงเรียนสยามสามไตร

บัดนี้ กาลยาวนานผ่านมา จวบวาระที่โรงเรียนมีอายุครบ ๔๐ ปี โดยมีนามที่เป็นสามัคคีว่า “โรงเรียนสยามสามไตร” ครบ ๑๑ วัฏสกาล

ในมงคลวารแห่งการฉลองอายุของโรงเรียนสยามสามไตร ที่ครบ ๔๐ ปี หนังสือ *สยามสามไตร* ก็ได้มีการพิมพ์ครั้งที่ ๒ ในชื่อใหม่ว่า *การศึกษา เพื่อพัฒนาอารยธรรมให้สมนาม: สยามสามไตร ศึกษา ๓ พัฒนา ๔* ดังที่ปรากฏในบัดนี้

^๑ ปัจฉิมพจน์ คือ คำลงท้าย หรือคำปิดท้ายเล่ม